

Жаңы Ала-Тоо

2010, №11 (19)

ЭЛ АРАЛЫК АДАБИЙ-КӨРКӨМ ЖУРНАЛ

Директор, башкы редактор Тилек МУРАТАЛИЕВ

РЕДАКЦИЯЛЫК КЕҢЕШ:

СУЛТАНОВ Омор – редакциялык кеңештин төрагасы, **АБДУЛЛАЕВ Чингиз** (Азербайжан), **ДЕЛИӨМЕРОГЛУ Якуп** (Түркия), **ОРОЗАЛИН Нурлан** (Казакстан), **МАРКИШ Давид** (Израиль), **МЕХМОН Бахти** (Тажикстан), **КОВСКИЙ Вадим** (Россия)
Кыргызстан: **АБЫЛКАСЫМОВА Майрамкан**, **АКМАТАЛИЕВ Абдылдажан**, **БОНДАРЕНКО Олег**, **ДАУТОВ Кадыркул**, **ЖЕТИМИШЕВ Сейит**, **КАЛБАЕВ Абдымомун**, **КУЛТЕГИН Кожогелди**, **ТОКТОМУШЕВ Алым**, **ҮКҮБАЕВА Лайли**

Бул санда:

Чыңгыз АЙТМАТОВ Делбирим	Тараза Ай-талаадагы аял	3	121
Абдылдажан АКМАТАЛИЕВ Мезгил өтпөйт, адам өтөт дүйнөдөн	Кеки ДАРУВАЛА Любовь и солончаки	37	134
Омор СУЛТАНОВ Ак жол, көк асман	Николай ШУЛЬГИН Коммунизм плюс электрификация всего «ГЭС-5»	51	142
Сейит ЖЕТИМИШЕВ Кыял кайрыктары	Эсенгул ИБРАЕВ Ырлар	77	152
Жибек КУДАЙБЕРГЕНОВА Жапайы бала, ит-эне	Дастан КАСМАЛИН Бейдарман	86	155
Бактыгүл ЧОТУРОВА Ырлар		115	

Абай КУНАНБАЙ уулу Абайдын армандары	176	Жолдошбай КЕНЕНБАЕВ Акылбек айылга барганда	214
С. БЕЙШЕМБИ Эл булбулу Жөжө	186	Амброз БИРС Афоризмдер	217
ЧОКО Боз үй – тоо көчмөндөрүнүн туракжайы	193	Адабият жаңылыктары	220
Догдурбек ЮСУПОВ Жарык дүйнөдө жүргөнүң кызык	199		

Редакциялык жамаат:

Айдарбек САРМАНБЕТОВ –
башкы редактордун орун басары
Жылкычы ЖАПИЕВ –
редактор
Болотбек ТАШТАНАЛИЕВ –
жооптуу катчы
Жакин ТЕҢИРБЕРГЕНОВА –
корректор
Рахим ТӨЛӨБЕКОВ – дизайнер
Нурлан КЫДЫКОВ – дизайнер

Кол жазмаларга пикир айтылбайт
жана кайтарылып берилбейт. Редакция
бардык авторлор жана заказчылар (ки-
теп, жарнама, плакат, буклет ж.б.) менен
кызматташууга дайыма кызыкдар.

Журнал редакциянын басма-компь-
ютердик борборунда даярдалды.

Редакциянын дареги:

720054, Бишкек шаары,
Жибек жолу пр. – 466
Тел: 34-55-86
Электрондук дареги:
Jany.alatoo@gmail.com

Төрүүгө 10.08.2010. берилди
Басууга 22.10.2010. кол коюлду.
Форматы 70x100¹/₁₆
Көлөмү 14 б.т.
Заказ № 600
Нускасы 2000

«Турар» басмасынын
басмаканасында басылды.
Бишкек ш. 720054,
Жибек жолу пр. 466
Телефону: 34-49-90;
Факс: 34-45-04

Күбөлүк: № 1510

УРМАТТУУ ОКУРМАНДАР!

«Жаңы Ала-Тоо» журналына жазылуу жүрүп жатат.

Ар айдын он бешине чейин жазылып алсаңыз

келерки айдан баштап колуңузга аласыз.

Жазылуу индекси – 77324

6 айга – 480 сом

3 айга – 240 сом (редакциялык баа)

«Жаңы Ала-Тоо» журналын 1-санынан баштап окуйм деген
окурмандар редакциядан алышса болот.

Муфас

**ЧЫҢГЫЗ
АЙТМАТОВ**
(1928–2008)

ДЕЛБИРИМ

Пролог ордуна

Кесибим журналист болгон соң үйгө байыс албай кыргыз жергесин кыдырып жүргөнүм жүргөн. Ошондой бир жолу Нарында жүргөн элем, Фрунзеге редакциядан чукул чакырып калышты. Автостанцияга жетип келсем, автобус менин алдымда эле жүрүп кетиптир. Кийинкиси беш сааттан соң жөнөйт экен. Жолулаш бир машинеге түшүп кетиштен башка ылаажы калбады. Жүгүрүп шаардын этегиндеги кара жолго чыктым. Жолдун бурулушундагы бензоколонкада жүк машине туруптур. Шофер жаңы эле май куюп бүтүп, бензобактын капкагын толгоп жаап жатыптыр. Кубанып кеттим. Кабинанын айнегинде Балыкчы автобазасынын белгиси бар экен. Аерге жетсем, андан нары Фрунзеге машине байма-бай каттап турат эмеспи.

– Сиз азыр жөнөйсүзбү? Мени Балыкчыга чейин ала кетиңизчи! – деп өтүндүм шофердон.

Жазуучу, коомдук жана мамлекеттик ишмер АЙТМАТОВ Чыңгыз Таластын Шекер айылында туулган. Адегенде Жамбылдагы зоотехникумду, Кыргыз мамлекеттик айыл чарба институтун, кийин Москвадагы Жогорку адабий курсу бүткөн. «Газетчи Дзюйдо» аттуу алгачкы аңгемеси 1952-жылы жарык көргөн.

Ал Лениндик жана СССРдин мамлекеттик сыйлыктарынын, Кыргыз мамлекеттик Токтогул атындагы жана дүйнө өлкөлөрүнүн көптөгөн сыйлыктарынын ээси. Кыргыз Эл жазуучусу, академик, Социалисттик Эмгектин Баатыры, Кыргыз Эл Баатыры. Анын чыгармалары дүйнө жүзүндөгү элдердин дээрлик бардыгынын тилдерине которулган.

Шофер кылчайып бир карап алды да, моюн толгоп кетти.

– Жок, агай, ала албайм.

– Антпесеңиз. Фрунзеге шашылыш чакыртыптыр.

Шофер дагы бир жолу түксүйө карап койду.

– Түшүнүп атам, бирок капа болбоңуз, агай. Жан баласын албаймын.

Таңыркап туруп калдым. Кабинасы бош эле экен, ала кетсе эмне болмок?

– Журналист элем... Шашып баратам. Канча болсо төлөйүн...

– Кеп акчада эмес, агай! – Шофер корс этти да, дөңгөлөктү бир тепти. – Башка учурда бекер алып кетейин. Бу жолу... болбойт. Капа болбоңуз. Дагы далай машине өтөт, бирөөнө түшүп кетерсиз. Мен алып кете албайм...

Жолдон ала кетчү бирөөсү бар го деген ой кетти.

– Кузовуна деле...

– Болбойт... Кечирип коюңуз, агай.

Шофер саатын карады да, жөнөөгө шашты. Айлам түгөнгөндөн ийин куушуруп, бензин куюучу москоол орус катынды таңыркай тиктедим. Ал баятан бери терезесинен бизди телмире карап отурган. Мага башын чайкады, кантесиз, тынчын албаңыз дегенсиди. Таң.

Шофер кабинасына отуруп, тутанбаган папиросун тиштеди да, моторун от алдырды. Отуздар чамасындагы күржүгүй далы, узун бойлуу жигит экен. Рулдун алкагын аткый кармаган шадылуу колдору, кабагы салаңдаган чарчаңкы көздөрү али күнгө көз алдымда турат. Чү дээр алдында алаканы менен бетин бир сүртүп алды да, оор күрсүнүп, алдыдагы тоо боорлоп кеткен жолду олурая карап койду.

Машине жүрүп берди.

Бензин куюучу катын будкасынан чыкты. Сыягы, мени жубаткысы келди бейм:

– Иренжибеңиз, азыр сиз да кетесиз,– деди. Мен унчукпадым.

– Кусалыкка жабыркап жүрөт алиги байкуш... Айтса, узун сөз... Бир кезде ушул базада турчу.

Бензин куюучу катындын сөзүн аягына чейин уга албадым. Жолулаш «Победа» чыгып калды.

Алиги жүк машинени биз Долондун этегинен араң кууп жеттик. Жүк машине катуу жүрүп баратыптыр. Тянь-Шандын жолуна канык болгон шоферлорго да мынчалык катуу жүрүш опурталдуу эле. Катуу бараткан күүсүн басаңдатпастан боор талашкан кыя жолдун чукул бурулуштарынан шарт-шурт бурулуп, салаңдаган аска таштардын астынан күркүрөп өтүп, бирде кайкыга чыга калса, кайра көрүнбөй түшүп кетип, брезенти далбактап бортун чапкылап кайра чыга калып, машине алдыбызда баратты.

Канткен менен «Победа» жеңилдигин кылды. Акырындап басып өтө бердик. Өлөр-тирилерине карабай арылдаткан бу кандай неме деп мен карап өттүм. Аңгычакты жамгыр аралаш мөндүр төгүп жиберди. Айнекке чаба жааган жамгырдын пардасынан шофердун сустайган жүзүн көрүп өттүм. Папиросун капшыра тиштеп, колу тыным билбей рулду аркы-терки тегеретет. Кабинада да, кузовунда да жан адам жок...

Ошол ошо болду. Нарындан келген соң көп өтпөй мени Ош областына жөнөтүштү. Журналисттин жаны жай алмакпы, дамаамат ашыгып жүргөнү жүргөн. Мен вокзалга так поезд жүрө берерде араң жетип бардым. Ашыгып купеге кирдим. Терезени тиктеп отурган жүргүнчүнү обол элес албапмын. Поезд күүлөнүп жүрүп берди, тиги жүргүнчү анда да бери бурулуп отурбады. Ошондон улам көңүлүм түштү.

Радиодон комуз чертилип жатты. Кадимки тааныш күү. Негедир бу күүнү укканда мен кечкурун ээн талаада жай бастырып келаткан жалгыз атчанды элестетем. Жол алыс, ээн талаа, кыңылдап ырдап жүрүп отурса жүрөктөгү чер козголот. Даңгыр жолдон аттын гана дүбүртү бир калыпта угулуп, ойлогон оюң, учкан кыялың бузулбайт. Үч кыл бирден терилип, комуз күүсү бир калыпта шылдыраган мөлтүр суунун, ат дүбүртүн кайталагансыйт, адырмактын артына батып бараткан күндүн капалыгын айткансып сезим сыздатат, күүгүмдөгү салкын желаргыдай кайра көңүл сергитет. Жалгыз атчан жүрөк сырын кыңылдап ырдап барат, күүгүмдөгү буурулданган эгин талаа, кашкайган сызма жол коштоп үн салып жаткансыйт...

Азыр биз поезд менен бараткан жолдон илгери жалгыз атчан жолоочулар нечен ирет өткөндүр... Тигинтип кызарып батып бараткан күндү, талаанын бетине күүгүм түшсө да тамылжып кызарып турган тиги тоо чокуларындагы мөңгүнүн өңүн, аздан соң тамылжыган ал өң да өчөрүн, өзү болсо узак жолдо шашпай бара жатканын ырдап өткөндүр...

Терезе сыртынан жолду катар бирде дүпүйгөн бак, бирде буржуктанган жүзүмдүктөр, бирде кочкул жашыл түстөнүп күдүрөйө өскөн жүгөрү талаалары өтүп барат. Кош ат чеккен араба туура жол менен жолго жакындап келатат. Жаңы чабылган беде салып алыптыр. Араба шлагбаумга такала келип токтоду. Ийнинде оңуп кеткен жырткы майкечен, тизесинен өөдө түрүлүү шымчан, жүзү күнгө тотуккан тес-тиер бала поездди жадырай тиктеп, тиштерин кашкайта жылмайып турат. Кимдир бирөөгө кол булгап да койду.

Комуз күүсүнүн ыргагы поезддин жүрүшүнө жалгашып баратты. Ат дүбүртүнүн ордуна поезддин дөңгөлөктөрү бир калыпта шакылдайт.

Алиги жигит терезе түбүндөгү столчого чыканактап, менден далдалангандай жаагын таянып, жанагы калыбын жазбай сыртты телмире тиктеп келатат. Бул отурушунда ал дагы жалгыз атчан жолоочунун ырын ырдап келаткансыйт. Өз оюна сүнгүп кирип кеткендей, жанында киши бар-жогу менен иши жок. Бирдемеден улам капалуубу, же кыялданып отурганы ушундайбы, айтор, өлүмсүк шамдай өңү мунайым, ичтеги кайгынын көлөкөсү жаап тургандай. Карап отуруп, мен бүшүркөй баштадым. Кайдан көрдүм эле? Шадылуу колдору да негедир тааныш... Мына ошондо эсиме келди: бу баягы мени салбай кеткен шофер эмеспи. Ушуну менен өзүм да тынчыдым. Дагы бир жумушу менен бараткан жандыр да деп, жолго ала чыккан китебиме үңүлдүм. Сураштырып отурамбы. Анын үстүнө мени эле эстеп жүрөт дейсиңби. Жолоочу шофердун жолуктурбаган кишиси болобу.

Ошентип ар кимибиз өз оюбуз менен бир топко жүрдүк. Сырт күүгүмдөнө баштады. Тиги жигит бир маалда чылым чекмекчи болду. Папирос алып чыкты да, ширеңке чагар алдында оор күрсүнүп койду. Анан башын көтөрүп мени көрө сала таңыркай тиктеп алып, кызарып кетти. Тааный койду.

– Саламатсызбы, агай! – деди күнөөлүүдөй күлүмсүрөп.

Алик алып, кол бердим.

– Алыска баратасызбы?

– Алыска! – Ал тамекинин түтүнүн жай үйлөдү да, ойлоно калып унчукту: – Памирге баратам.

– Памиргеби? Анда жолубуз бир экен. Мен Ошко баратам. Отпускабы, же иш которуппу?

– Ошол өңдүү... Чегесизби?

Экөөбүз тең түтүн буркурагып, унчугушпадык. Сүйлөшөр сөз деле жок сыяктанды. Жигит кайрадан оюна чөмүлүп кетти. Башын салаңдатып, поезддин термегенине жараша термелип отурду. Башта көргөнүмөн алдаганча өзгөрүп кеткен сыяктанат. Жаагы шылынып азып калыптыр, маңдайына үч катар бырыш түшүптүр. Жыйрылган кабагы жүзүнө күнүрт көлөкө түшүрүп тургансыйт. Бир маалда жигит мени карап, күлүмсүрөй күрсүнүп койду.

– Баягыда сиз мага капа болуп калдыңыз окшойт ээ, агай?

– Качан, эсимде жок. – Мен аны коомайланткым келбеди. Бирок ал мени кадала тиктеп, чын ниетинен кейигендей көрүндү. Мен эстедим. – А, Нарында жолуккандабы? Эсимен да чыгып кетиптир. Ошо да сөз бекен. Жолдо жүргөндө эмнелер болбойт. Сиз дагы эле эстеп жүргөн турбайсызбы.

– Башка учур болсо, балким, унутуп калат белем. Бирок ал күндү унута албайм...

– Эмне болду эле? Авария эмеспи?

– Кандай десем... авария эмес, башка иш эле... – деп оозуна сөз келбеди, анан күлүп калды, мага кара күчкө күлгөндөй көрүндү. – Азыр машинечен болсом кайда алпар десеңиз да жеткирет элем. Бирок өзүм жүргүнчү болуп баратпайымбы.

– Эчтеме эмес. Ат баспаймын деген жерин үч басат, дагы жолугуп калгыбыз бардыр...

– Аныңыз туура. Эми жолуксак кабинага өзүм сүйрөп киргизем.

– Анда убадалаштык, – деп мен тамашаладым.

– Убадам ушул, – деп жигиттин да көңүлү ачылды.

– Деги анда эмнеликтен албай кеттиңиз?

– Эмнеликтен дейсизби? – деп ал кайра түнөрүңкү тартты.

Кабагы салаңдап, алдын тиктеп, папиросун үстөккө-босток сорду. Оңтойсуз суроо берип алганыма өкүндүм да, сөз жаңыртыштын амалын таппай отурдум. Жигит папиросунун түбүн күл түшүргүчкө баса өчүрдү да, күчүркөнө тилге келди:

– Ала албагам... Уулумду ойнотмок элем... ал мени күтүп турган...

– Уулум дейсизби? Нечеде уулунуз, чоңбу?

– Жок! – Жигит күлүмсүрөп көзү жайнады.

– Тентек али, бешке жаңы чыкты.

– Ошондо ал жолдо күтүп турган беле?

– Ашуудан күтмөк.

– Кандайча? – Мен түшүнө албадым, уулу кандайча ашууда жүрөт?

– Кандай десем... Түшүнөсүзбү... Мындай болгон эле... Толкунданганын басышка ал кайрадан чылым чекти. Анан мени тик карап, сөзгө кирди...

Өз тагдырын баяндаган шофердун аңгемесин мен ушинтип уктым. Мурда бул окуяларын эч кимге айтпаганы көрүнүп турду. Ичтеги сырын туш келди айта бербеген бир мүнөз жигит экенин мен ушунда билдим. Бирок азыр айтып отурган окуяларын жан адамга айтып бугун чыгарып албай жашырып жүрүү кыйын болмок.

Алдыда убакыт көп, Ошко чейин дагы эки сутка жол жүрөт. Андыктан мен баянчыны шаштырбадым, туурадан суроо катып сөзүн бөлбөдүм. Баштан кечирген окуясын кайрадан аралап жүргөнсүп, адам өз эрки менен эскерип отурушуна не жетсин. Анан калса бөтөнчө окуя болуптур, кызыгып, толкундап сөзүн бөлүп жиберешке карманып араң уктым. Кийин журналисттик кесибимин аркасы менен бу шофердун тагдырына байланыштуу дагы кошумча аңгемелерди уктым. Анын баарын чогултуп, толуктап, аттарын өзгөртүп, кайра иштеп чыкмакчы да болгом. Бирок ойлоп отуруп, кандай уксам ошо бойдон калтырууну туура көрдүм. Ушунум туура болду өңдөнөт.

Эмесе, повесттин каармандарынын башынан өткөргөн окуяларын өз ооздорунан уккула.

Шофердун баяны

...Ойдо жок иш күтпөгөн жерден башталат.

Аскерден жаңы эле келгем. Моторлуу бөлүктө кызмат өтөп, шофер болуп жүргөм. Өзүм балдар үйүндө чоңойгом. Алыбек Жантурин деген досум менден бир жыл мурун аскерден бошонуп кетти эле, Балыкчынын автобазасында иштеп жатыптыр. Башка барар жагым болбогон соң мен да аны издеп жөнөдүм. Алыбек экөөбүздүн эңсегенибиз да Тянь-Шань менен Памир боло турган. Мени жакшы кабыл алышты. Жатакана беришти. Жапжаңы ЗИЛ машине беришти, майышкан бир жери жок. Чынымды айтайын, мен да машинени адамдан кем көрбөдүм. Мотору да күчтүү. Бир мыкты чыкканы туш келген экен, жакшы асырап жүрдүм. Ырас, жүктү ашкере көп ала бербейбиз. Тянь-Шандын жолу деген кандай, дүйнөдөгү бийик тоолуу автотрассалардын бири. Тегиз жер көрбөйсүң, дамамат капчыгай өрдөп, ашуу ашып, бел басып, аска-зоонун боорун тырмалап жүргөнүң жүргөн. Тоо арасынын жыбыт-жылгаларынын баары эле булак-башат дечи, ошондо да дайыма жаныбызга суу ала жүрчүбүз. Кузовдун алдыңкы бурчуна кадалган жыгачты байкаган чыгарсыз. Ошого илинүү камерада дайыма суу боло турган. Анткени кыя жолдо мотор ысып кетет. Аның болбосо радиатор эрип агып калышы мүмкүн. Алпараткан жүгүң деле анча көп эмес, бирок жолдун тиктиги ошончолук. Обогу мен да канткенде көбүрөөк жүк артынышка болор эле деп баш катыргам. Бирок калып алган жобону кантип өзгөртмөксүң. Тоо деген тоо да.

Өз ишиме өзүм ыраазымын. Жүргөн жерим да көңүлүмө толот. Автобаза так Ысык-Көлдүн мизинде. Чет элден келген туристтер көлдүн жакасында селейип туруп калышканда мен: мына, биздин Ысык-Көл ушундай! Мындайды кайдан табасыңар! – деп корстон болуп өтөм...

Алгачкы күндөрү тек бир нерсеге көңүлүм иренжип жүрдү. Жаз жарыш, колхоздор күрдөөлдүү ишине күчөнө киришкен мезгил. Бирок техника жетишпейт. Ошол үчүн биздин автобазадагы машинелердин бир азын колхоздорго кол кабышка жиберип турат. Жаңыдан алынган шоферлордун шору. Кан жолго чыгышка даярданып калган сайын андан алып, айыл-айылга айдап жиберет. Ырас, колхоз жумушу да маанилүү, керектүү экенине акылым жетип турат, бирок кан жолдон калганыма ичим ачышат, анын үстүнө машинеме боорум ооруйт. Айылдын кара жолунда кара баткакка тыгылып, өңгүл-дөңгүлүндө өпкө-жүрөгүң аралаша секириктеп жүргөндө тетиктери чачылып кеткей. Ал жолдордун бетин кудай көрсөтпөсүн.

Ошентип, бир күнү уй сарайга деген шиферди жүктөп, бир колхозго бараткам. Айыл тоо этегинде, ага чейин жол бөксөлөп бара берет. Жак-

шы эле бараткам. Жол тоорсуп калыптыр. Айылга жакын калган. Мына ошерде бир кичинекей эле арыкка тыгылып туруп калдым. Эрте жаздан бери жолдун тамтыгын чыгарып салышкан экен, баткактуу жерине төө батса таппайсың. Ары-бери жүткүнтө айдап көрдүм, чыгар эмес. Кайра сормо баткак машинени ого бетер соруп барат. Анын үстүнө кыжырланып атып рулду катуу толгоп алган экем, дөңгөлөк бурулбай калды. Машиненин астына сойлобосо болор эмес... Ошентип жатам асман-жерим адам баткыс тар болуп. Чекемен аккан тер кулагыма сарыгат, ансайын жолду тилдейм. Бир маалда бирөөнүн келаткан шыбырты угулду. Машиненин астындагы мага резина өтүк гана көрүндү. Эки өтүк келип, туруп калды. Эмне, буер ага цирк бекен, эмнеге кызыгып туруп калды деп жиним келди.

– Өпкөдөн баскансып эмне туруп калдың, өтүп кете бербейсиңби! – деп корс эттим машиненин астынан.

Көз кыйыгым менен өтүктөн өөдө, тизе ылдый кыкка булганган көйнөктүн этегин көрдүм. Айылга жеткирип кой дечү кемпирлердин бири го дедим кызымда.

– Кете бер, чоң эне! – дедим мен.– Менин жумушум көп али, чыдап күтө албассың.

– Мен чоң эне эмесмин, – деди анда тиги. Үнүндө кысынгандык бар, бирок кермек какшыгы да сезилди. – Анда кимсиң? – дедим. – Кызым.

– Кызым? – деп өтүгүн дагы бир карап алдым да, оюнга чаптырдым. – Сулуу кызсыңбы?

Эки өтүк тыбырап алды да, кетүүгө ыңгайлангандай четтеп басты. Ошондо мен ашыгып машиненин астынан сойлоп чыктым. Карасам, мандайымда тал чыбыктай буралган кыз турат. Башында кызыл жоолук, кабагы түйүңкү. Ийinine салынган чоң кемсел, кыязы, атасыныкы окшойт. Үн-сөзсүз телмире тиктейт. Өзүм бети-башыман бери баткак болуп жерде отурганымды унутуп да коюпмун.

– Ырас, сулуу дегенчелик сулуу экенсиң, – деп мен жымыйып койдум. Кыз чынында сулуу экен. – Туфли болсо гана! – деп тамашаладым ордуман туруп жатып.

Кыз терс бурулду да, кылчайбастан жөнөп берди.

Бул эмнеси? Таарынтып алдымбы? Мен коомайлана түштүм. Кууп жетишке жүткүнө берип, кайра аспаптарымды жыйнай салдым да, машинеге миндим. Алды-артына күүлөнтүп, мотордун жанын чыгара бастым. Бирок машине суурулуп чыгар эмес. Кыз болсо алыстагандан алыстап кетип барат. Кимге багыштаганымды өзүм билбей, баткак чачып чимирилген дөңгөлөктөргө эниле карап кыйкырдым:

– Коё бер! Коё бер дейм!

.Акселераторду житире бастым. Машине өпкө кагып онтоп ыйлап, алдыга жылжый берди, дөңгөлөктөр тыгылган чуңкурунан баткак тиш-

теп суурула берди. Бир маалда кыраңга чыга түштүм. Ошондогу кубанганым! Жолулай зуу койдум да, жүзүмдөгү ылайды арчынып, чачымды сыладым. Кызга жанаша берип, тык токтоттум, отурган ордумда сунала берип каалганы шарт ачтым:

– Отуруңуз! – деп колумду сунуп турдум.

Кыз токтоор ою жок, кете берди. Мына балээ! Кежигемди кашып отуруп калдым, анан дагы кууп жеттим, Бу жолу кечирим сурап өтүндүм:

– Ачууланбаңыз. Мен анчейин эле... Түшүңүз эми, келиңиз!

Кыз бу жолу да жооп бербеди, кылчайбады. Ошондо кыздын алдын торой туура токтоттум да, кабинадан ыргып түшүп, машиненин тумшугун айлана чуркап барып, каалганы ачтым, колумду албай туруп бердим. Кыз сестене тиктеп, жакындай басты. Ачкенедей асылган кандай неме дегендир. Мен унчукпадым, күтүп турдум. Мени аядыбы, же башка бир ой ойлодубу, кыз башын чайкады, унчукупастан кабинага түштү.

Жүрүп кеттик.

Сөздү кандай баштасам деп үнсүз келем. Далай кыз менен таанышып, сүйлөшүп көргөн жан элем, бу жолу оозуман сөзүм качты. Бул эмне болгонум? Рулду ары-бери айландырып, көз кыйыгымы таштап коём. Бир тал чачы толгонуп алкымына түшүп турат. Кемсели ийинен жылбышып чыканагында. Кыз өзү мага тийип албайын дегенсип боюн качырып отурат. Көзү бет алдын суз карайт, бирок өзү жароокер өңдөнөт. Кабагын түйөйүн десе деле болбой мандайы жарык. Бир маалда мени кыңая карады. Көздөрүбүз чагылыша калды. Кыз жылмайып койдү. Ошондо барып оозума сөз келди:

– Жана машиненин жанына келип эмнеге токтоп калдыңыз? – дедим тапкан сөзүм ушу болуп.

– Сизге жардам берейин дедим эле.

– Жардам берейин деп? – Күлүп жиберипмин. – Чын эле жардам бердиңиз. Сиз болбогондо каш карайганча жатмак экем ошерде... Сиз ар дайым ушу жол менен өтөсүзбү?

– Ооба. Уй фермада иштейм.

– Анда ырас болгон тура! – деп мен кубанып кеттим, кайра жымсалдоого ашыктым. – Жолуңар жакшы экен!

Айтып бүткүчө машина бир уңкулдан секирип өттү эле, кыз экөөбүздүн ийиндерибиз тийише түштү. Мен ики деп ийип, кызарып-татарып көзүмү ала качтым, кыз күлүп калды. Аны көрүп чыдай албай мен да каткырдым.

– Мен дагы бу колхозуңарга барбайын деп кыжылдашып жүрбөйүмбү базада, – дедим күлкү аралаш. – Жолдон сиздей жардамчы учуратарымды кайдан билейин... Ай, Илияс! Илияс! – деп өзүмдү өзүм жекирип алып, кайра айттым: – Илияс – деп өзүмдү айтып атам.

– Менин атым Асел... – деди кыз.

Айылга жакындап калдык. Жол да оңолуп берди. Газды басып-басып алдым. Терезеден шамал аркырап, Аселдин бир байлам жоолугун башынан талаша желпип, чачын желбиретет. Үн-сөзсүз бараттык. Экөөбүздүн тең көңүлүбүз ачылды. Мындан бир саат эле мурун дайынын билмек тургай көрөмүн деп ойлобогон жан эми минтип анда-санда чыканактарыбыз тийише катар отуруп баратсак, мындан ары аны гана ойлогуң келип, көкүрөк өрөпкүп, машинени да аркырата айдайт экенсиң... Асел кандай ойдо баратканын ким билсин, бирок көзү жалжылдап, жүзү жаркын. Ушинтип токтобостон, ажырашпастан чексиз бир жакка кете берсек... Бирок айыл аралап калганбыз. Аңгыча Асел капилет шашып калды:

– Токтотунуз, мен түшөйүн!

Мен тормоз бастым.

– Келип калдыңызбы? Ушерде турасызбы?

– Жок, – деп кыз оңтойсуздана шашты. – Бирок ушерден эле түшүп калайын.

– Коюңуз! Үйүңүздүн дал түбүнө алпарам! – деп кыз каяша айткыча андан ары айдадым.

– Болду, мына келдик, – деди Асел акыры. – Рахмат!

– Эчтеме эмес! – Анан тамаша-чынга чаптырып кошуп койдум. – Эртең жанагы жерге дагы тыгылып калсам жардамга келесизби?

Кыз кылчайып жооп бергиче болбоду, дарбазанын кичинекей каалгасы ачылды да, бирдемеге алактаган катамал аял чыга келди.

– Кокуй, Асел! – деп балбалактады. – Мынча кечигип кайда жүрөсүң? – Анан күйпөлөктөй күбүрөдү. – Бол тезирээк кийине кой, куда-кудагыйлар келип отурат.

Асел кысына түштү. Ийниндеги кемсели шыпырылып кетти эле, аны ала коюп, апасынын артынан шылкыя басып жөнөдү. Каалгага жете бергенде бир кылчайып жалт карады. Аңгыча каалга да шарт жабылды. Сыртта байлануу турган токулгалуу аттарды мен эми байкадым, тери кургабаптыр, кыязы, алыстан келген окшобойбу. Рулга таяна моюн созсом очок башында, самоор тегерегинде карбаластап аялдар жүрөт. Бастырманын астында эки киши кой союп жатат. Кудаларга даярдап жаткан сый белем. Дендароо болгон мен эсими жыйдым да, жүгүмдү түшүрүүгө жүрүп кеттим.

Кечкурун автобазага кайтып келдим. Машинени жууп, гаражга киргиздим. Негедир дагы нары жак, бери жагын карагылап жүрө бердим. Бүгүнкү окуя негедир мынчалык тынчымы кетиргенин өзүм түшүнө албайм. Жолду катар өзүмдү өзүм урушуп келгем: «Сага эмне керек? Кандай немесиң? Ал сенин кимиң эле? Колуктуң беле, же карындашың беле? Бар болгону жолдон жолугуп, үйүнө жеткирип койгонубу? Сүйүүгө эзи-

лишип, убадалашып келгендей эмне күйүнөсүң? Ал кыз, балким, сени ойлоп да койбос чыгар! Тим эле сен деп сыздап калгансып... Бир жол-бун шофер экенсиң, сендейлер самсып жүрөт. Ал кыздын антташып койгон жери бар окшободубу. Сен ким экенсиң? Кудалары келиптир, эми бир күнү үлпөт тою болот. Анда сенин тиешең эмне? Жаныңды куру кыйнабай кол шилтеп басып кете бер да? Машинаңды аркыратып айдап жүрө бер!..»

Бирок канчалык чымырканып кол шилтесем да Аселди унута албай койдум, балээ ушу болду.

Эми машиненин тегерегинде кыла турган иш деле калбады. Жатаканага кетсемби? Жаткан жайыбыз шандуу, көңүлдүү, кызыл бурчубуз бар. Бирок мен бүгүн жалгыз болгум келип турду. Колуму желкеме жазданып, машиненин бир канатына кыйшайдым. Тигинде машине койчу чуңкурда Жантай бирдеме кылып жүрөт. Арабызда ушундай бир шофер бар эле. Ал чуңкурдан мойнун созуп, мага тамаша ыргытты:

– И жигит, ойлонуп калыпсың? Ойлогон оюңа жол болсун?

– Акча табыштын жолун ойлоп жатам! – дедим мен кыжырлана.

Жаман көрчү элем аны. Кесип алса кан чыкпаган сараң эле. Анан калса башканын жакшылыгын көрө албаган ичи тар, куу каптал митаам неме. Башкаларга окшоп жатаканага да жатпайт, бир аялдын үйүндө жүрөт. Ошого күч күйөө болуп кирип алат имиш дешкен. Андан таюу тартпаган неме. Бекер оокат, даяр там...

Мен терс толгонуп кеттим. Короодо машине жуугучтун жанында биздин балдар ызы-чуу түшүп жатышат. Бири кабинасына чыгып алып, кезек күтүп турган беркилерге бранспойттон суу аттырып жатат. Каткырык-күлкү базаны жаңыртат. Суу катуу атылат, тийсе теңселте коёт. Тиги жигитти кабинадан сүйрөп түшүүгө ыкыс бергендерди көкүрөк-жонго урдуруп, баш кийимдерин учура коюп жатат. Өзү каткырып күлүп, бийлеп турат. Аңгыча суу катуу тээп, асманга чачырады, күн нуруна желеленип алыс ийилип түшүп жатты. Карасам ошоякта биздин диспетчер Кадийча туруптур. Атылган суу анын башынан ары ашып түшүп, келин нурга бөлөнүп турат. Кадийчаны оңой-олтоң шаштыра албайсың. Наркын коё бербеген немеге жакындап шынаарлаш да кыйын. Мына азыр да кебелип койбойт. Тие албайсың, начарсың дегенсийт. Өкчөлүү өтүкчөн бутун серпе таштап коюп, чачын түрүп турат. Күлүп турат. Күмүштөнгөн майда тамчылар төбөсүнөн себеленет. Тегеректеген балдар каткыра күлүп, суу чачкан жигитти шыкактап жатышат:

– Соорусун бир жууп койчу!

– Бир чаптырып ал!

– Кадийча, сак бол!

Бирок жигит батына албай сууну ары-бери үстүнөн ашыра аттырып турду. Анын ордунда мен болсом, башынан ылдый жаба чачат элем.

Кадийча да мага эчтеме демек эмес. Күлүп тим болмок. Муну макта-нып айтып отурган жерим жок. Бу келин мени башкалардан өптөлөй жүрчү. Мени менен сүйлөшкөндө жумшарып, назданып турат. Тамаша айтып, чачынан сылап өтсөм жага бербей калат. Экөөбүз ар дайым бир-демеден улам кызандашып, талашып айтыша кетebиз, бирок меники натуура болсо да ийигип, жөнүмө көнүп берет, мага ушунусу жакчу. Кээде киного алпарып, кайра үйүнө узатып коём. Акыры жатаканага барчу жол деле ошол. Диспетчерлик бөлмөсүнө мен сүзө кирип бара берем, башкаларды жолотпойт, көзөнөктөн гана сүйлөштүрөт.

Бирок азыр Кадийча менен шынаарлашар көңүлүм жок эле. Мейли, ойной беришсин.

Кадийча чачын түрүп бүттү да:

– Тамаша экөө, оюн бир. Болду! – деп буюра сүйлөдү.

– Койдум анда, жолдош диспетчер! – деп тиги жигит таазим этти.

Ангыча даяр турган балдар аны кабинадан сүйрөп кетишти.

Кадийча бизди бет алып басты. Жантайдын машинесинин жанына келип, алда кимди издегендей болду. Мени байкаган жок, ортодо бөлмө бөлгөн тор бар эле. Жантай чункурдан мойнун созду:

– Саламатсыңбы, сулуум!

– А, Жантайсыңбы...

Жантай көзү өтүп, анын балтырын суктана карап калды эле. Кадийча иренжип ийнин какты.

– Көзүң тийбесин, – деп өтүгүнүн тумшугу менен тигинин ээгин кагып койду.

Башка бирөө болсо өлбөгөн төрт шыйрагы калар эле, тиги болсо перизатка өптүргөндөн бетер жалжая күлүп, чуңкуруна кирип кетти.

Берээк баса түшүп, Кадийча мени көрдү.

– Ии, жатыпсың, Илияс?

– Мамыктын үстүндө эс алып...

Кадийча торго жармашып кадала карады да, акырын айтты:

– Диспетчер бөлмөсүнө келип кетчи.

– Мейли.

Кадийча кетти. Мен да туруп, жөнөмөк болдум эле Жантай чуңкурунан дагы моюн созду.

– Келишимдүү катын ээ, – деп мага көз кысты.

– Бирок сенин теңиң эмес!

Муну уккан Жантай итирендеп мушташа кетеби деп ойлодум эле. Мен өзүм мушташканды жаман көрөм. Бирок азыр жаным жай таппай турган чакта аянбайт болчумун.

Жантай болсо кумсарып койбоду.

– Болуптур, – деп булдурады. – Тирүү болсок көрө жатарбыз...

Диспетчер бөлмөсүнө кирсем жан адам жок. Бул эмнеси? Өзү кайда житип кетти? Мен кайра бурула берген жерде Кадийча экөөбүз төш

тиреше түштүк. Ал далысын эшикке жөлөп, кайкая турган экен. Кирпик астынан көздөрү күйүп жанат. Ысык таноосу бетиме алоо болуп тийди. Мен кармана албай жүткүнө бердим да, кайра боюму тарттым. Кызык, ошол саамда Аселге опосуздук кылып жаткансып кеттим.

– Эмнеге чакырдың? – дедим иренжигендей. Кадийча калыбын жазбай, унчукпай турду.

– Айтпайсыңбы?.. – дедим чыдамым кетип.

– Билбей турасыңбы? – деди ал үнү ызалуу дирилдеп. – Башка бирөөнү таап алганың го дейм? Бизди деги эле көзүңө илбейсиң...

Шашып калдым. Бу мени эмнеге күнөөлөйт? Кайдан билип ала койду?

Аңгыча терезенин капкагы ачылып, Жантайдын башы көрүндү. Көздөрү табалагандай ойноктоп, жүзүндө митаам күлкү.

– Мынаңыз, жолдош диспетчер! – деп ал Кадийчага кагаз сунду.

Кадийча аны ачуулана жалт карап алды да, мага зааркана сүйлөдү:

– Сенин жол кагазыңды артыңан бирөө алпарып берет дейсиңби!

Же киши чаптырып чакыртабызбы?

Анан мени мындай түртүп салып, столуна барды.

– Ме! – деп сунду мага жол кагазды.

Мен алдым. Карасам, эртең да жанагы колхозго жүк ташып барат экем. Жүрөгүм муздай түштү: Аселдин абалы жанагы болсо, мен кайсы бетим менен барам?.. Ал болбогон күндө эмне үчүн мен эле бара беришим керек колхозго? Мени эле кубалай беришеби колхозго?

Жаным чыгып кетти.

– Дагы колхозгобу? Мен эмне, бок ташууга жалданыпмынбы?! Барбайм! – Жолдомо кагазды столго ыргыттым. – Бүгүн баткакка оонаным да жетет, башкалар барсын!..

– Кыйкырба! Нарядың бир жумага жазылган. Керек болсо дагы узартып коёт, – деп Кадийча да ачуулана чаңырды.

Мен кайра бастай түштүм.

– Барбайм, – дедим кайталап. Кадийча да адатынча тез жумшарды.

– Болуптур. Чондор менен сүйлөшүп көрөйүн, – деп столдо жаткан жол кагазды алды.

«Барбай турган болдум, – дедим ичимен, – бирок Аселди да экинчи көрбөй турган болдум». Муну ойлоп алып, кайра кыйнала баштадым. Өмүр бою өкүнүп жүрүп өтөрүм кадиксиз сезилди. Кой, барса барайын деген ой келди.

– Болуптур, келе бери. – Жол кагазды Кадийчанын колунан жулуп алдым.

Терезеден башын салаңдатып турган Жантай бырс күлдү:

– Айылдагы менин чоң энеме салам айта бар!..

Мен үндөбөдүм. Тумшугун талкалай койсо болор эле!..

Эшикти шарт жаптым да, жатаканага кетип калдым.

Эртеси жолду катар издей карап бара берип көзүм тешилди. Кайда болду экен? Тал чыбыктай буралган кымча бел кыз каерден көрүнөр экен? Кызыл жоолук делбирим. Кырга чыккан ак кайыңым! Мейли, бутунда резинка өтүк, ийининде атаңын кемсели болсо мейли. Кандай кыз экенин өзүм көрүп турбайымбы!

Козгоп кеттиң жүрөгүмдү, делбирим, жанымдын тынчын буздуң!

Алактап жан-жагымды карай бара бердим, эч жерден көрүнбөдү. Айылга да жеттим, көчө бойлой карап баратам. Жок! Мына анын короосу. Машинени токтоттум. Балким, үйүндө болбосун? Бирок кантип чакырам, эмне дейм? Кайра жолугушууну тагдыр жазбаган экен да... Жүк түшүргөн жайга бардым. Жүктү түшүрүп жатып да, кайра кайткан жолдо жолугуп калбасын деп үмүтүм жылуу. Кайтып келатып да жолукпады. Жолдон фермасына кайрылдым. Фермасы айылдан алыс имерилиште. Бир кыздан сурадым. Бүгүн ишке келген жок деди. «Демек, мага жол боюнан жолугуп калбас үчүн атайын чыкпай калган экен го», – деген ойго уугуп, көңүлүм чөктү. Автобазага ыңдыным өчүп кайттым.

Кийинки күнү дагы жолго чыктым. Бара жатам. Бүгүн кечегидей дегдебедим. Чынында эле мен ага ким элем? Кудалашкан жери бар кыздын тынчын алып мага эмне жок? Бирок ушинтип эле бир жолугуп алып жок болобузбу деген ойго ишене албайм. Айылдарда азырга чейин деле кыздын макулдугун албай кудалашып берип жатпайбы. Гезиттен канча окубадым. Андай болгон күндө пайда эмне? Жоо кеткен соң кылычыңды бокко чап. Макулбу, жокпу, узатып жиберген соң кайра келер кыз жок, таш түшкөн жеринде оор, бузулган өмүр кайра калыбына келбейт... Ушундай ойлор башымда чаар көпөлөк айланып баратты.

Жаздын толуп турган кези. Боор-боордо кызгалдак жайнап гүлдөгөн чак. Ушу кооз гүлдөрдү бала күнүмөн жакшы көрөм. Жылаңаяк жүгүрүп жүрүп бир кучак гүл терип, Аселге алпарып берер болсом ээ! Бирок кайда, ал эми учту, кетти...

Аңгыча көргөн көзүмө өзүм ишене албадым. Жолдун боюндагы бир таштын үстүндө, мурдагы күнү мен тыгылган тушта Асел отурат. Куду бирөөнү күтүп отургандай. Мен учуп жеттим. Асел чоочуп кетти, карбаластап башынан жоолугун жулуп алды. Бүгүн Аселдин кийгени татынакай көйнөк, өкчөлүү туфли. Бараткан жолунун алысын кара да, өкчөсү бийик туфлисин көр. Дароо машинени токтоттум, жүрөгүм лакылдап оозума тыгылды.

– Саламатсыңбы, Асел!

– Саламатсызбы! – деди ал акырын.

Мен кабинага түшүрүүгө жардамдашайын десем ал жай толгонуп жол бойлото баса берди. Мен да машинени жандай айдап, ал түшөр

эшикти ачып койдум. Ал жол бойлоп, мен руль кармап, ушинтип бара бердик. Экөөбүздө тең үн жок. Эмне дейм? Акыры кыз суроо катты.

- Кече фермага бардыңызбы?
- Ооба, эмнеси бар экен?
- Жөн эле. Барбай эле койгонунуз жөн.
- Сизди көрөйүн дегем.

Асел унчукпады. Менин оюмда кечеги кудалыктын жайын билүү. Сурайын десем, оозум барбайт, корком. Оюм туура чыгып калабы деп корком.

Асел мени бурула карады.

- Ырас эле ошондойбу?

Асел башын ийкеди. Руль колуман чыгып кетиптир.

- Той качан? – деп сурадым.
- Жакында, – деди ал акырын гана.

Ызама чыдабай машинени кутурта айдап, көз көргөн жакка жөнөгүм келип кетти. Бирок ылдамдыктын ордуна сцеплениени басып алган экем, машине күркүрөп коё берди эле, Асел чоочуганынан четке ыргып кетти. Кечирим да сурабадым. Антер чак эмес эле.

- Анда эми көрүшпөйт экенбиз да?
- Билбейм. Көрүшпөгөнүбүз эле дурус го.

– Жок, мен баары бир... эмне десең ошо де, мен баары бир сени издей берем!

Кайра унчугушпай калдык. Балким, экөөбүздүн тең оюбуз бир болгондур, бирок бөлөк жүрүп келаттык. Ортобузда дубал тургансыды. Дубалды эки жактан сыйпалап, мен ага жете албайм, ал келип кабинама түшө албайт.

– Асел! – дедим мен аргасыздан. – Менден качпай жүрчү. Жолтоо болбойм. Сизди гана алыстан көрүп жүрсөм болду мага. Макулбу?

- Билбейм, балким...
- Түшүңүз, Асел.
- Жок. Жөнөй бериңиз. Айыл жакын калды.

Экөөбүз андан кийин да жолугуп жүрдүк. Капыстан кезиккендей дал ошол жол боюнан жолугабыз. Алиги күнкүдөй болуп, ал жол бойлоп басат, мен кабинада кыбырайм. Ичим күйөт, арга жок.

Кудалаган күйөөсүнүн жөн-жайын сурабадым. Оңтою келбеди, анын үстүнө коомайландым. Бирок кыздын сөзүнүн кыябына карасам, алыскы таякелеринен окшойт. Тоодо токойчу көрүнөт. Жек-жаат эки тарап илгертен бери маал-маалы менен сөөк жаңырттып келатышкан сыяктуу. Ошол үчүн кыздын ата-энеси Аселди бөтөн бирөөгө кетет деп үч уктаса түшүнө кирбейт экен. Андай болгон соң менин атымды атап кажаты жок тура. Мен ким элем? Каңгып жүргөн бир шопур. Өзгөнү коюп, өзүм ооз ача алмакмынбы?

Ал күндөрү Асел түнт болуп кетти. Убайым тартып, ойго басынып жүрдү. Менин да күдөрүм үзүлгөн. Тагдыры чечилип калган кыз менен жолугуша берүүнүн пайдасы жок эле. Экөөбүз тең жаш балдардан бетер ал тууралуу сүйлөшпөйбүз, бирок жолугушпай чыдай албайбыз. Көрүшпөсөк жашай албачудай болуп кеттик.

Ошентип, беш күн өттү. Соңку күнү мен автобазада жолго камынып жаткам. Ангыча диспетчерге чакырып калышты.

– Кудайың берди! – деп Кадийча жаркылдап тосуп алды. – Сени Долондун жолуна которушту.

Селейе түшүпмүн. Долондун кан жолунда нечен жүргөм. Бирок кийинки күндөрү айылга каттап калгандан бери мен мындан ары дайым ушул жолдо гана жүрчүдөй болуп алыпмын. Долондун жолу узак жол, бир каттап келишиң бир нече күн. Анда Аселге кантип жолуктум? Же эскертип кетсемчи...

– Ии, иренжий түштүңбү? – деп Кадийча байкай койду.

– Колхоздогу жумуш кантет? – деп карбаластадым. – Аердеги иштер али бүтө элек.

Кадийча таңыркай ийин куушурду.

– Баягы күнү барбаймын деп кыйкырган ким эле?

Ачуум келе түштү.

– Анын эмнеси бар экен? – деп орундукка шалак отуруп, эмне кылаарымды билбей шылкыйып калдым.

Жүгүрө басып Жантай келди. Көрсө, менин ордума колхозго аны жөнөтүп жатышыптыр. Жантай моюн толгоор деп күтүп калдым. Кара жолдо иштеп тапканың ченелүү эле болот. Жантай ага бара койбос. Бирок Жантай жол кагазды алып алды да:

– Сен жердин түбүнө жиберсең да бара берем, Кадийча. Азыр айылда козу бышып калбадыбы, бирин бөктөрө келсем кантет, ыя? – деп ыр-салаңдап койду.

Анан менин отурганым көрүп купшундады:

– Кечирип койгула, жолтоо болгон жокмунбу?

– Жоголчу ары! – деп башымды көтөрбөй ызырындым.

– Өзүң эмне отурасың, Илияс? – деди Кадийча ийинимен түртүп.

– Колхозго барышым керек, Кадийча, мени жиберчи...

– Дени-кардың сообу деги? Наряд жок, мен кантип жиберем, – деди да жүзүмө үңүлө тиктеди. – Эмне эле колхоз деп калгансың?

Мен үндөбөдүм. Унчукпай чыктым да, гаражга бет алдым. Жантай мазактагандан көз кысып, машинесин жаныман айдап өттү, коюп кете жаздады.

Машинемин жанында күймөлөнүп жүрдүм да алдым. Ашыкпадым. Бирок эчтеке ойлоп таппадым. Акыры жүк салчу станцияга айдап жөнөдүм. Кезек аз экен.

Жолдошторум чылым чегүүгө чакырса да түшпөдүм. Көзүм жумулуу, оюм чалды-куйду. Асел жол боюнда бекерге зарыгып күтүп турарын элестетем. Бир күн өтөр, эки күн өтөр, үч күн... Эмне деген ойдо калат? Коркуп, качып кетти дээр бекен?

Кезек жакындай берди. Тигине, алдымдагы машинени жүктөп жатат. Андан кийин кран астына мен турам. «Кечир, Асел! – дедим ичмен. – Кечир, делбирим! Айта албай кетип баратам». Ошондо бир ой кылт этти: баятан бери жетип барып, айтып деле келбейт белем! Жолго бир-эки саат кечигип чыксам бирдеме бүлүнүп кетеби? Чоңдорго кийин деле айтып түшүндүрүп койбойт белем. Түшүнөттүр да. Түшүнбөсө урушаар. Көп болсо сөгүш берер, же жумушунан кууп чыгар. Баятан бери эмне ушинтпедим?.. Бар тобокел, кеттим!»

Кийин чегинмек болуп от алдырдым. Бирок артым толгон машине. Аңгыча алдымдагы машине жүгүн алып, жылжып жөнөдү. Эмки кезек меники. Абдырап калдым.

– Турбайсыңбы. Эй, Илияс! – деп кыйкырды кранчы. Машинем жылжып кран астына турду. Крандын жебеси жүгүн салаңдатып үстүмө келди. Бүттү! Курудум! Жооптуу жүк менен кыя кете албайсың. Баятан бери эмне оюма келбеди? Кап! Жүк жөнөткүч документтерин алып келди. Бурулуп арткы терезеден карасам, салаңдаган чоң контейнер кузовума түшүп келатат. Мына түшө турган болду. Мына ушунда ач айкырык салдым:

– Сактан!

Машинем контейнердин дал астынан ыргып чыкты. Моторун өчүргөн эмесмин. Артынан кыйкырган үндөр, ызы-чуу, сөгүнгөн сөздөр данкан өңдүү чачырап кала берди. Жыйылган тактайларды, үймөк-үймөк көмүрлөрдү чымын-куюн болуп аралап өттүм. Көзүм чекирейип рулга жабыштым. Машине андан-мындан бир секирет. Мындайга көнбөдүк беле...

Көп өтпөй Жантайды кууп жеттим. Ал кабинадан башын чыгара мени көрүп алып, көзү алайды. Жол бер десем, айбанды кара, атайылап жол бошотпойт. Ойт берип жолдон чыктым да, жээк-талаа менен айдадым. Жантай да ылдамдады. Озуп өтөйүн десем катар жүрүп алды. Ошентип, аны менен мен дың жээк менен жарышып барабыз. Улам ыкшыя тиктешип, тилдешип баратабыз.

– Ой, сен кайда? Эмнеге? – деп кыйкырат.

Мен муштум кезейм. Канткен менен ал жүктүү, менин машинем бош эле, жүрө түшүп жолго чыктым да, зымыраган бойдон узап кеттим.

Бирок Аселди таппадым. Айылга жетип, короосунун тушуна токтодум. Жөө жүгүрүп келгенсип энтигем. Сыртта да, короосунда да жан көрүнбөйт. Мамыда гана жалгыз ат байланып турат. Эмне кылсам?

Машинени көрүп, сыртка чыгаар деп, күтмөй болдум. Капотту ачып коюп, бирдеме ондоп жаткан таризде моторго үнүлүп, өзүм дарбазаны жал-жал карайм. Аздан соң каалга ачылып, Аселдин апасы менен эткелинен келген бир сакалдуу киши чыкты. Кийгени эки кабат: астында баркыт чапан, үстүндө сур чепкен. Жүзү майланышып кызылы төгүлүп турат, чайга канган көрүнөт. Ынтыга дем алып, жылан боор камчыны саландата кармап келет.

Аселдин апасы ал кишини колтуктап аттантты.

– Кудайга шүгүр, колубуз куру эмес. – Кудай балдардын жанын аман кылсын. Жыйган-тергенибиздиги баары ошо балдарга деген дүнүйө эмеспи. Өзүбүз болсо илгертен бери жек-жаатпыз... Кана эмесе, аман-эсен тургула. Ошентип жума күнгө макулдаштык ээ?

– Ээ, кудайга, ырыс алды – ынтымак, – деди куда ээрге ондонуп отуруп жатып. – Кудай балдардын жанын аман кылсын. Жыйган-тергенибиздиги баары ошо балдарга деген дүнүйө эмеспи. Өзүбүз болсо илгертен бери жек-жаатпыз... Кана эмесе, аман-эсен тургула. Ошентип жума күнгө макулдаштык ээ?

– Ооба, ооба, жума күнү. Кудайдын улуу күнү экен. Жолуңар шыдыр болсун. Кудайга салам айтып коюңуз.

«Жумасы эмне? – деп ойлодум. – Бүгүн кайсы күн? Шаршемби эмеспи... Чыны менен жума күнү алып кетишмекпи?.. Ай, ушу салтыңар менен куругула, качанга чейин жаштардын бактысын кыя берет!»

Тиги киши тоону бет алып желе-жорто жүрүп кетти. Ал узап кеткенче Аселдин апасы артынан карап турду. Анан мага бурулуп, жаман көзү менен акшыя карады.

– Сен, бала, эмне эле бу тегерекке үйүр болуп алдың? Буер сага кербен сарай эмес. Буерге токточу болбогун. Жөнө, өз жолуңа түш. Уктуңбу, сага айтып атам!

Демек, байкап калган экен да.

– Машинам сынып калды! – деп бурк эттим капоттун астына белиме чейин сүңүлө батып.

Өзүм ойлоп турам: «Жок, Аселди көрмөйүн мен эми кете койбойм». Апасы ушинтип сүйлөнүп турду да, кирип кетти.

Мен тепкичке отуруп чылым чектим. Алдагайдан жүгүрүп маңдайыма бир кичинекей кыз келе калды. Машинени тегерене оромпай тээп ойноп жүрөт. Аселге окшоп кетет. Синдисибидей.

– Асел кетип калган! – деп коёт улам сексендеп секирип жүрүп.

– Кайда? – деп кызды кармап алдым. – Кайда кетти эле?

– Мен кайдан билейин. Коё бер! – деп бошонуп алды да, тилин көрсөтүп качып кетти.

Мей капотту жаптым, кабинага отурдум. Каякка барсам, каерден издесем? Кайтар маал да болуп калды. Жолдо жүрдүм кыбырап, талаага чыктым дайынсыз. Кайра жолго түштүм. Бир арыктын кечитинен

өтүп токтодум. Эмне кылышты билбей башым катты. Жерге түшүп, сунала жата кеттим. Башым маң. Же Аселден жок, же рейстен жок... Көзүмө эчтеме көрүнбөй, кулагыма эчтеме угулбай ың-жыңдын ичинде көзүмдү жуумп жаттым. Ушинтип канча жатканымы билбейм, бир оокумда көзүмү ачып, баш көтөрүп кыйшая карасам машиненин нары жагында туфличен бут турат. Асел! Жазбай тааныдым. Сүйүнгөнүмөн жүрөгүм лакылдап чыкты. Тизелей калып, андан өөдө тура албадым. Дал баягы алгач жолуккан жер! Дагы ошерден жолукканыбызды кара!

– Өтө бериңиз, кете бериңиз, чоң эне! – дедим туфлиге.

– Мен чоң эне эмесмин! – деп Асел да тамашаны улады.

– Анда кимсиң?

– Кызмын?

– Сулуусуңбу?

– Өзүң көрүп баала!

Анан экөөбүз тең күлүп жибердик. Мен ыргып тура жүгүрдүм.

Асел мага чуркады. Бетме-бет келип туруп калдык.

– Нагыз сулуусуң! – дедим элжиреп.

Асел болсо шамал термелткен жаш кайындай буралып маңдайым-да турат. Тал чыбыктай ийилип, чолок жең көйнөкчөн, колтугунда эки китеби бар.

– Менин буерде экенимди кантип билдиң?

– Китепканадан келаткам. Карасам жолдо сенин машинендин изи жатат.

– Койчу?

Мунусу мага «сүйөм» деп айткан сөзүнөн да артык эле. Машинемдин изин кууп издегени мени ойлоп, мени жакшы көргөнү эмеспи!

– Анан жүгүрүп бери жөнөдүм. Билбейм, негедир сен ушерде күтүп атат го деп ойлодум!..

Колунан алдым:

– Отурчу, Асел, бир ойноп келели.

Ал көңүлдөнө макул болду. Бу көргөнүм баягы Асел эмес. Өзүмдү да тааный албай калдым. Бардык убайым, сарсанаа үф дегендей жок болду. Бу дүйнөдө ошо тапта экөөбүз гана, экөөбүздүн бактыбыз гана, ага күбө болуп үстүбүздө көк асман, алдыбызда даңгыр жол болду.

Кабинаны ачып, Аселди өзүм отургуздум да, өзүм рулду алып, жөнөп бердик. Жөн эле алдыбызда чубалып жаткан жол менен кайда барарыбыз дайынсыз, жөнөй бердик. Кайда баруунун биз үчүн мааниси жок эле. Жанаша отурганыбыз, кээде көз карашыбыз тийишип, кээде колдорубуз тийишип баратканы гана жетиштүү болду. Асел башымдагы шапкеми оңдоп кийгизди. Бу солдат шапкеми эки жылдан бери түшүрбөй келаткам.

– Ушундайы жарашат экен, – деди да назданып ийиниме жөлөндү.

Машине ээн жолдо куштай учуп баратты. Дүйнө чарк имерилип, баары бизди утурлай жүгүрдү. Тал-теректер саналбай, андан чыксак ээн талаа, наркы тоолор кошо жарышты. Беттен арылдап шамал уруп, асманда жаркыраган күн, жерде каткыра күлгөн биз, жаш шыбак менен кызгалдактын жыты аңкып абага толуп, биз көкүрөк кере жутабыз...

Эски күмбөздө отурган кулаалы ордунан чочуп учуп, жер сыдыра жарыша салпылдады. Ал да калып калды.

Жолдо бараткан эки атчан ойт берип четке чыгышты да, кошо чабышты. Кыйкырып келатышты:

– Ээй, токто! – Аттарын камчыланып кыйкыра чабышты.

Алардын ким экенин мен кайдан тааныйын. Тааныса Асел тааныгандыр. Бир маалда алар да чаңга аралашып кала беришти.

Алдыдан бир араба жол бошотуп четке чыга берди. Кыз-жигит экөө экен, тура калышып, ийин арта кучакташкан калыбында бизге кол булгап калышты.

– Ырахмат! – деп кыйкырдым мен аларга кабинадан.

Талаадагы кара жол түгөндү, дөңгөлөк астынан жаркыраган асфальтка чыктык.

Бет алдыдан мелтиреген көл көрүндү. Машинени жолдон буруп, дың талаа менен түз эле көлгө салдым. Шыралжын чөптөрдү аралай чаап жээкке жеткиче шаштым. Жетип жаркабак жээкке токтоттум.

Кыргызымдын кылымдардан берки түгөнгүс ыры болуп келе жаткан жарыктык Ысык-Көл жаткан экен көлбүп коюп. Ак чалгын көк толкундар жабалактап бирин бири кубалап келип, сары кумдуу жээкке жабылат. Күн тоону ашып баратканга ал жээктеги көл бети тамылжып турат. Көлдүн наркы бетиндеги көгүлтүр мунарыктан тоолордун карааны көрүнөт. Төбөсүн боз чалып, булуттуу сыяктанат.

– Асел ак кууларды карачы!

Ак куулар көлдө кеч күздө келип, кыштап кетет эмеспи. Жазында келген ак кууларды көргөндөр да чанда бирөө жолугат. Жазда келген ак куу жакшылыкка дешет.

Кечкурун мелтиреген көл бетинен каалгып учкан ак куулардын тобу кайып баратты. Канаттарын жазган бойдон анда-санда бир кагып, толкуп учуп баратты. Көлгө жабыла барып конгондо канаттарын каккыласа ак чалгынданган толкундар жыбырап тарап баратты. Анан кайра учушту. Кайкып түнөк булуңуна бурулуп кетишти.

Асел экөөбүз кабинадан чыкпай карап, үнсүз отурдук. Бүтүмүбүз бүтүп калгандан бетер бир маалда мен айттым:

– Тетиги жээктеги шыптары көрүнгөн тамдарды карагын, ошол биздин автобаза. Бу болсо, – деп кабинаны айландыра көрсөттүм, – бу болсо экөөбүздүн үйүбүз.

Күлүп жибердим. Чынында алпарып, киргизер үйүм жок да. Асел көзүмө көзүн кадай элжиреп тиктеди да, көкүрөгүмө боюн таштап, кучактап алып ыйлап да, күлүп да жиберди.

– Жаным менин, сүйүктүүм! Үй-жайдын мага кереги жок. Ата-энем гана бир кезде түшүнүшүп, кечиришсе экен. Өмүр бою кечиргис кылып сындырып кеттим аларды. Билем го... Бирок менин айыбым кайсы?..

Каш карайып кетти. Асманды каптаган булут көл бетин ныгырылып басып келди. Көл каралжын тартып, тынып турду. Тоо башына электр ширеткич отуруп алып, тынбай иштеп жаткандай жарк-журк эте баштады. Добул келаткансыйт. Алиги ак куулар да бараткан узак жолунан көлгө кайрылып калганы ушунда белем. Күн бузуларын билген тура.

Асман тарс жарылып, күн күркүрөдү. Дем кысып аба тумчуга түшүп, анан бороондун эпкини келди да, алай-дүлөй жамгыр шатырата куюп жиберди. Тынып турган көл чабалактай түшүп, аздан соң оор толкундар жээкке күр-шар уруна баштады. Быйылкы жазда алгач күн күркүрөгөн ушул эле. Асел экөөбүздүн да алгачкы түнүбүз ушул эле. Кабинанын үстү дабырап, айнектеринен чууруп жаан суусу салаа-салаа. Түнөргөн көлгө чагылган келип сайылып өчүп жатты.

Асел экөөбүз кыналыша кучакташып, тыбырап сүйлөшүп отурдук. Коркконунанбы, үшүгөнбү, Асел калчылдайт. Кемселими жаап, боорума тарта бекемирээк кучактадым, ошого өзүмдү алдаганча алибеттүү болуп кеткендей сездим. Дилимде мынчалык назик мээр бар экенин билбегем, бирөөнү коруп, боорум ушунчалык эзилерин билбегем. «Сени эч качан, эч кимге кор кылбайм, делбирим!..» – деп кулагына шыбырайм.

Капилеттен башталган добул капилеттен токтоду. Бирок жамгыр дале себелеп, толкуп алган көл деле тынчый албай жатты.

Ал кездеги көзгө басар мүлкүм – кичинекей радиоприемнигим бар эле. Аны иштетип кулагын толгодум. Бир толкундан музыка кармадым. Азыр күнү бүгүнкүдөй эсимде, шаардагы театрдан «Чолпон» балетин алып берип жаткан экен. Кабат-кабат тоолордун нары жагындагы музыка келип, биздин кабинага толуп чыкты. Ошол балетте баяндалган күчтүү сүйүү сыяктуу күчтүү да, назик да музыка төгүлдү. Зал дүркүрөп кол чаап, аткаруучулардын атын атап чакырган үндөр угулат. Бийчи кыздардын аяк астына гүл ыргытып жатышты окшойт. Бирок театрдагылардын толкунданганы, жан эргип кубангандары баары бир толкунган көл жээгиндеги кабинанын ичиндеги биздин толкундап, жүрөк өрөпкүп кубанганыбызга жете албады го деп ойлойм. Ошол балет биздин сүйүүнүн баянын айткан өңдөндү. Бактысын, махабатын издеп чыккан Чолпон деген кыздын тагдыры биздин эки жүрөктү термелтип жатты. Менин Чолпонум жанымда, кучагымда отурду. Түн ортосу ченде

Асел менин көкүрөгүмү жазданган бойдон уйкуга кетти. Мен көпкө тынчый албадым. Аселимдин жүзүн сылап, күнгүрөнө оор дем алып жаткан көлдүн доошун тыңшап отурдум...

Таң эрте автобазага келдик. Аябай эле тил уктум. Анан болгон окуянын жөн-жайын уккан соң кечиришти. Кийин крандын астынан мен кантип суурулуп качканымы эскеришип, жигиттер көпкө күлүп жүрүштү.

Эми Долондун көп жолуна чыктым. Аселди кошо ала кетмей болдум. Жолдо Алыбек Жантурин деген досум бар эле, ошонукуна киргизип кетермин деп ойлодум. Ал Нарындын кашындагы базада туруучу. Чек арадан алыс эмес, алардыкына мен көп кайрылам. Аялы да жакшы киши.

Ошентип жөнөп калдык. Эң оболу жолдогу бир дүкөндөн Аселге кийим-кечек сатып алдык. Ал жалаң көйнөкчөн келбеди беле. Баарынан да гүлдүү чоң шалы жоолук сатып алдык. Жаңы келген келиндин мааниси эмеспи. Жолдон аксакал шоферубуз Урмат аке жолукту. Алыстан оро-пара келатканда эле токто деп белги берди. Токтоп, кабинадан чыгып учураштым.

– Ассалоому алейкум, Урмат аке!

– Алейким салам, Илияс. Куш боо бек болсун! – деп мага куттуу болсун айтты. – Көшөгөнөр көгөрсүн, бала-бакыралуу болгула!

– Рахмат! Кайдан билдиңиз, Урмат аке? – деп таң калдым.

– Ээ балам, жакшы кабар жерде калмакпы. Ушу кан жолдун башаягы бүт сөз кылганы эле силер...

– Эхе!.. – Мурункудан бетер таң калдым. Ошентип, жол мизинде сүйлөшүп турабыз. Урмат аке машинеге жакындаган да жок. Асел тарапты караган да жок. Асел эстей койгону жакшы болуптур, шалы жоолугун көзүнө түшүрө салына койду эле, мына ошондо Урмат аке ыраазы боло күлүмсүрөдү.

– А, жөн билги келин экен! – деди. – Тилегине жет, балам. Сен эми автобазадагы улуулардын баарыбыздын келинибиз болосуң. Мына эмесе, Илияс, келиндин көрүндүгүн өзүңө эле берейин, – деп мага акча сунду. Алдым, албасам аксакал киши кейип калбайбы.

Кош айтышып жөнөп кеттик. Асел башынан шалы жоолугун түшүрбөйт. Каадалуу үйдө көшөгөнүн артында отургансып кабинанын ичинде, тааныш шопур чыкса ансайын жоолугун көзүнөн ылдый түшүрүп ишааратын жасайт. Анан экөөбүз ээн калганда ыкшып күлөбүз. Боюнан ылдый төгүлгөн жоолугун салынса Асел мага ого бетер сулуу көрүнөт.

– Автобазага келин болгон колуктум, ач көзүңдү, мени бир өөп койчу, – дейм. – Кой, аксакалдар көрүп койсо уят, – дейт Асел. Ошентет да, күлүп келип уурданып бетимен өөп калат.

Ушу жолубуз бир укмуш болду. Автобазанын шоферу жолуккан сайын токтотуша берди, куттуктап, жакшы тилектерин айтып жатышты. Бирдаары жолдон кучак-кучак кылып терип келаткан гүлдөрүн беришти, бирдаары белек-бечкек камдай келатыптыр. Дагы кимдеринин оюна келгенин билбейм, кыязы, орус жолдоштордун ойлоп тапканы го, алардын айыл-кыштактарында үйлөнүү үлпөтү болгондо кыз-күйөө түшкөн унааны кооздоп алат эмеспи. Бир маалда биздин машине түркүн-түс кызыл-тазыл ленталар, гүлдөр менен кооздолду да калды. Махине көркүнө чыгып, алыстан эле көз жоосун ала көрүнүп баратты окшойт. Асел экөөбүз бактыбызга жыргап жүрүп отурдук. Мен досторума сыймыктанып бараттым. Достун достугу башка жамандык түшкөндө билинет дешет, менимче, жакшылыкта да билинет.

Алыбек Жантурин жан досум жолдон өзү жолукту. Ал менден эки жаш улуу эле. Быжыгырынан келген чоң баш жигит. Өзү токтоо, салмактуу, анан мыкты шофер. Базада кадыр-баркы чоң. Профкомго шайлашкан. Эмне дээр экен деп турам.

Алыбек унчукпастан машинени карап, пай-пай дегенчелик башын чайкап, анан Аселге келди, кол алышып учурашты да, куттуктоосун айтты.

– Кана, жол кагазыңды апкел, – деди.

Мен таңыркай түшүп, кагазды сундум. Алыбек авторучкасын алды да жол кагаздын бетине бадырайта: «Үлпөт рейси, № 167!» – деп жазып салса болобу. Жүз алтымыш жети дегени – жол кагаздын номуру.

– Ой, кантесиң, бу деген документ эмеспи, – дептирмин.

– Тарыхка сакталып калсын! – деп ал күлүп койду. – Бухгалтерияда отургандар киши эмес дейсиңби? Эми келе колунду! – деп мени бек кучактап өптү. Экөөбүз каткыра күлдүк.

Анан машине-машинебизге баса бердик эле, Алыбек кайра токтотту.

– Каерде турмай болдунар?

Мен эки колуму жайдым.

– Мына биздин үйүбүз! – деп машинени көрсөттүм.

– Кабинадабы? Балдарыңарды да ушерде багасыңарбы?.. Эмесе мындай. Бу бекет базадагы биздин үйгө киргиле. Мен чоңдор менен сүйлөшөм да, биз өз үйүбүзгө көчүп кетебиз.

– Ал тамың бүтө элек да? – Алыбек Балыкчыга там салып жаткан, автобазага жакын эле жерде. Колум бошто мен да барып жардамдашып турчумун.

– Эчтеке эмес. Бүтөр жери аз калды. Мындан көбүнө үмүтөтпө, өзүң билесиң, азыр үй маселеси кыйын.

– Ой, ушунуна рахмат. Мындан артыгыңын бизге кереги да жок. Мен Аселди сеникине убактылуу эле коё турайын десем, сен үйүңү бүт бошотуп бергениң оңой бекен...

– Эмесе ушул үйгө тургула. Кайра кайтып келатканыңда мени ушерден күтүп тур. Ошондо катындарыбыз менен бирге кеңешип чечебиз! – деп Асел жакка баш ийкей көз кысып койду.

– Ырас, эми катындарыбыз менен акылдашпасак болбойт.

– Үлпөт сапарыңар куттуу болсун! – деп Алыбек артыбыздан кыйкырып калды.

Укмуш ээ! Бу сапарыбыз акыйкатта үлпөт сапар болду. Болгондо кандай!

Бир карын майды бир кумалак чиритет деген ырас. Ушинтип биринин артынан бири жакшылык менен бүтүп, көңүлүбүз куунак келатканда бир гана жолугушуу кичине иренжитип кетти.

Бир бурулушта алдыбыздан Жантайдын машинеси чыкты. Ал жалгыз эмес, жанында Кадийча бар экен. Жантай кол булгап калды. Мен тык токтоттум. Эки машине капталдаш токтоду. Жантай терезеден башын чыгарды.

– Үлпөттөп жүргөнсүп мынча эмне кооздоп алгансың?

– Үлпөттүн дал өзү!

– Койчу? – Ишенбегендей Кадийчага кылчайып койду. – А биз сени издеп жүрбөйлүбү, – деп оозунан сөз да чыгып кетти.

Кадийча отурган калыбында бозоруп, дел болуп кыймылдабады.

– Саламатсыңбы, Кадийча? – деп мен учураштым. Ал араң башын ийкеди.

– Жаныңдагы колуктуң тура анда? – деди Жантай эми эсине келгенсип.

– Жок, аялым, – деп мен Аселди ийинден кучактадым.

– Баракелде! – Же кубанарын, же не кыларын билбей Жантайдын көздөрү бакырайды. – Андай болсо куттуктайм, чын жүрөктөн куттуктайм...

– Рахмат!

Жантай арамза жылмайды.

– Эпчилсиң ээ! Калыңсыз ала качтыңбы?

– Акмаксың да! – деп жибердим машинени козгой берип. – Айда машиненди!

Ушундай оңбогон немелер болот. Өзүнүн ит терисин өз башына каптаса болор эле. Баратып кабинадан баш чыгарып кылчайсам Жантай машиненин жанында жаагын укалап Кадийчага бирдеме деп урушуп, муштумун кезеп жатыптыр. Кадийча болсо жолдон чыгып талаалап чуркап баратат. Дагы чуркай түштү да жүзтөмөнүнөн кулап, эки колу менен башын мыкчып жатып калды. Экөөнүн ортосунда эмне болгонун билбейм, бирок негедир Кадийчаны аяп кеттим, өзүмдө бир күнөө бардай сездим. Аселге эчтеме дебедим. Куунак көңүлүн бузгум келбеди.

Бир жумадан кийин Асел экөөбүз бекет базадагы Алыбектин үйүнө келип кирдик. Чакан үй, оозгу бөлмөсү, анан дагы эки бөлмө. Мындай үйлөр аерде бир топ бар. Үй-бүлөлүү шоферлор, май куяр пункттун жумушчулары турат. Бирок жакшы конуш, жол жээги, Нарын да алыс эмес. Канткен менен областтын борбору да киного, дүкөнгө барып турганга оңтой. Ооруканасы бар. Дагы бир жакшы жери, бу бекет база кан жолдун дал ортосу. Рейстин көпчүлүгү Балыкчы менен Ат-Башынын ортосу. Жолдо чарчасаң үйгө түнөп өтсө да болот, кыдыресе эс алып каласың. Аселди күн сайын көрүп эс алып каласың. Аселди күн сайын көрүп өтөм. Жолдо бир жерде кармалып калсам да, түн жарымы болсун үйгө жетем. Мен келмейинче Асел да уктабайт, чыдамы тайып күтүп отура берет. Үйүбүзгө көр-жер ала баштадык. Иши кылып жашоо турмушубуз өз жолуна түшүп баратты. Кеңешип отуруп, Асел да иштемей болду. Өзү иштейм деп болбойт. Айылда өскөн кыз, иштеп көнгөн, үйдө отура берип бук болбойбу. Бирок аңгыча кубанычыбызга боюна бүтүп, отуруп калды.

...Асел төрөгөн күнү мен Ат-Башыдан рейстен кайтып келаткам. Токтоно албай шашып келаткам. Асел Нарындагы төрөт үйүндө болчу. Келсем – уул төрөптүр! Албетте, үстүнө киргизбей коюшту. Машинеге миндим да тоо аралата бир куудум дейсиң. Кыштын күнү эле. Айланам кар, аска-зоо. Көзүм алачакмактап, өзүмө өзүм ээ боло албайм. Долондун белине чыктым. Бийик эмеспи, булут бут астында калат.

Машинеден ыргып түштүм да, абадан кере жутуп, бүт дүйнөгө айгай салдым:

– Э-эй, тоолор! Мен уулдуу болдум!

Тоолор бир силкинип алгандай болду назарымда. Алар менин сөзүмдү кайталап, жаңырык капчыгайдан капчыгайга тарады.

Уулбуздун атын Самат койдук. Мен койдум. Эки сөзүбүздүн бири Самат: Самат түрпүлөндү, Самат күлүп калды, Самат тиш жарды. Туңгучун көргөн жаш жубайлардын баары эле ушундай го дейм?..

Ынтымакта таттуу турдук, бири-бирибизди эт-жүрөгүбүздөн эзилишип жакшы көрөбүз.

Менин шорум кийин кайнады...

Бу балээ кайдан жабышканын азыр да ажырата биле албай башым маң. Баары астын-үстүн болду да калды... Ырас, азыр көп эле нерсенин түшүндүм го, бирок түштөн кийин түшүнгөндөн не пайда.

Бу киши менен кокусунан жолдон жолуктук да, кайра дагы нечен ирет жолугушарыбызды ал да, мен да билбестен ажырашып кете бердик. Бирок анын кыпындай да күнөөсү жок...

Кеч күз эле. Мен жолго чыккам. Күн түнөрүп турган. Биресе кар жааса, биресе жамгыр жаап, анан кайра шыбыргактап турган. Боорбоорго жабышып жылган сасык туман. Машиненин айнеги тердеп,

жолду катар шыпыргычын шыпыртып жүрүп отурдум. Тоо аралап, Долондун түбүнө жеткидей болуп калгам...

Э, Долондун кай жоругун айтасың. Теңир-Тоонун ашуу бербес алпы го! Дамамат жүргөн биздин жолдун эң кыйыны ушул. Кыялаган жол жыландай ийрелендеп туу жонго чыгат да, ийрелендеп кайра түнөргөн түпкүргө түшөт. Долонго тагдырым танапташ. Кыя жол менен булут тепсетип, жер тиштеп, моторду улуп-уңшуп ыйлатып жүрүп отурасың. Бирде чалкалап асман тиктеп айдасаң, бирде рулду баса жыгылып ылдый кулайсың. Ашуунун белиндеги күндүн кыялы куду кирген бууранын кыялындай: жайбы, кышпы, Долонго баары бир көз ачып-жумгуча же мөндүр сабап кетет, же кыяндап өткүн өтөт, же борошолоп ак бороон буюктурат. Биздин Долон ушундай!.. Бирок биз, теңир тоолуктар көнүп калганбыз, керек болсо түндөп деле ашып кете беребиз. Кыйынчылыгы менен опурталдарын мен азыр эстеп отурбайымбы, иштеп жүргөм ал кезде ойлонууга чоло жок. Долонго жакын бир капчыгайдан жүк машинени кууп жеттим. Азыр да эсимде, ГАЗ-51 болчу. Мен кууп жетпедим, өзү токтоп туруптур. Эки киши моторду чукулап турат. Бири шашпай жолдун ортосуна чыкты да, кол көтөрдү. Мен токтодум. Төбөсү чүмкөмө суу болгон плащчан алиги киши кашыма келди. Жашы кыркты чамалап калган. Кыскарта алган буурул мурутчан, жүзү тунжураңкы, көз карашы токтоо.

– Жол участогуна жеткирип койчу, жигит, – деди мага. – Трактор апкелбесе мотор от албай койду.

– Түшкүлө, ала барайын. А балким, бир айласы табылбасын? – деп мен кабинадан түштүм.

– Айласы болсо эмгиче табат элек го, – деди шофер капотту жаап.

Байкуш неме көк тумшук болуп үшүптүр, калч-калч этет бүрүшүп. Айлана-тегерегиндеги тоолорду сүрдөнө карайт, кыязы жергиликтүү эмес, ичкери борбордон келген шофер окшойт. Жол участогуна Фрунзеден бирдеме жүк апкелатышкан көрүнөт. Эмне кылса болот? Бир тентек ой келди. Оболу ашуунун белин бир карап алдым. Асман түнөрүп, булуттар төмөн салаңдай каалгып калыптыр. Ага карабай тобокел дедим ичимен. Укмуш амал ойлоп тапканым жок, бирок чабуулга кирчү жоокердей болуп өрөпкүп кеттим.

– Тормозуң жайындабы? – сурадым шофердон.

– Кызык... Тормозу жок да жол жүрчү беле. Мотор иттенип жатат дебедимби...

– Тросуң барбы?

– Бар, эмне экен?

– Апкел бери. Мага чиркел.

Экөө тең мени алая карап, орундарынан жылбайт.

– Дени-кардың сообу сенин? – деди шофер. Ушундай мүнөзүм бар. Жакшы-жаман экенин билбейм, бирок башыма бир ой кирсе өлсөм да аткарам.

– Айткандан кийин чиркелсеңчи, дос! Мына шопурлук сөзүм, сүйрөп жеткирем.

Бирок шофер колун силкип салды.

– Койсоңчу болбогон сөздү. Ушул жолдо да чиркелишип жүрчү беле. Ошону билбейсиңби. Жолуң болсун.

Жалдырап сураганымы бербей умсунтуп койгондон бетер ызама буулуп кеттим.

– Эй, көлөкөсүнөн корккон макоо эшек.

Жол мастерин чакырдым. Анын жол мастери экенин кийин билдим. Ал мени карап турду да, тиги шоферге айтты:

– Апкел тросунду.

Тигинин эси чыгып кетти:

– Байтемир аке, өзүңүз жооп бересиз.

– Баарыбыз тең жооп беребиз! – деп ал кесе айтты. Мунусу мага жагып калды. Мындай кишини бат эле сыйлап каласың.

Ошентип, чиркелишип жөнөп калдык. Обогу жакшы бараттык. Бирок тик боорду кыялай бергенде мотор ыйлай баштады. Мен ого бетер өчөштүм, ыйла-ыйлаба сага сүйрөтүп чыгам дедим. Кыя жол канчалык кыйын болбосун баары бир машинде артык күч каларын мурда жалгыз өтүп жүргөндө көп байкачумун. Жүктү бизге чактап артчу. Азыр аны ойлоп отурганым жок. Эрегишке түшкөнсүп, бүткөн боюмду долу күч бийлеп алды. Эмне болсо да айтканымы аткаруу, тигилерге жардам көрсөтүп, машинесин жетер жерине жеткирип таштайын дегенден башка ой жок. Бирок аным оңойго турбады.

Машинем ычкылып, калч-калч этип араң барат. Айнекке жабыш-как кир суу жабышып, шыпыргыч тазалап үлгүрө албайт. Кайдан-жайдан келген калың булут дөңгөлөккө оролуп, будаат болуп алдыман сойлоп өтүп жатат. Бурулуштар чукул тартып, тикелене берди. Бу түйшүктү өз башыма кайдан тилеп алдым эле деп, ичимен кайра өзүмө ачууланам, бу кишилерди майып кылып албасам экен дейм. Машинеден мурун өзүм кыйналдым. Шапке, купайке, кемсел, свитер дебей үстүмдөгү кийимимди сыйрып салдым. Жалаң көйнөкчөн айдап баратам, мончодо отургандан бетер жонуман буу чыгат. Машиненин өз салмагы оор, тик жолдо сүйрөгөнү бу болсо оңой бекен. Байтемир жанымда бут тепкичте туруп келатканы караан болду. Улам жол көрсөтүп, кеңеш берип, мага үн салат, артымдагы шоферго кол жаңсагылайт. Тик кыялап жөнөгөнүбүздө бир жерден коркуп секирип түшүп кетер бекен дедим эле, былк этпеди. Кабинага жармашып, учар бүркүтчө окторулуп келет. Жүзүн карасам таштан чегип койгонсуп

токтоо, жаак ылдый, муруту ылдый суу шорголойт. Аны көрүп мен кубат алып келатам.

Алдыбыздагы дагы бир көтөрүлөр өр калды эле, аны ашсак жеткенибиз. Ангыча Байтемир айнекке эңкейе калды:

– Абайла, алдыда машина келатат! Оңго сал!

Жолдун оң тарабын кылаалай салдым. Жогортон Жантайдын машинеси түшүп келаткан экен. Жол жүрүү коопсуздугу боюнча инженерибиз бар, болду-болбоду Жантай ага жеткирип барат деп, денем дүркүрөй түштү. Ал жакын кирип келди. Эки колдоп рулду өбөктөп, көзүнүн төбөсү менен жолду акшыя тиктеп келаткан экен. Жөөлөшчүдөй болуп жакын өттүк. Түлкү тумак Жантай жалт бир карап алып, жактырбай башын чайкап кетти. «Мейлиң, – дедим ичимен, – тилиң кычышса айта бер».

Белге чыктык. Эми тик ылдый куюлуп түшүп, анан тегиздей бир аз жүргөн соң жол участогуна бурулабыз. Акыры жеткирдим. Моторду өчүрүп салсам да эчтеме укпайм. Менин кулагым тунбай эле табият өзү дүлөй болуп калгансыды. Зың деген үн угулбайт. Кабинадан сүйрөлүп түшүп, тепкичке отурдум. Тоо башында аба суук, демим кыстыгып баратат. Байтемир жүгүрүп келип купайкеми жапты, шапкеми кийгизди. Өң-далеттен кеткен тиги шофер да сүйрөлө басып жаныма келди. Унчукпайт. Маңдайыма жүйүрө отуруп, мага сигарет сунду. Алсам, колум калтырайт. Баарыбыз чылым чегип, кичине эсибизди жыйдык. Жанагы долу жиним дагы ойгонду белем, бир маалда:

– Ха! Көрдүңбү! – деп тиги шоферду ийинге бир салсам ал байкуш очорулуп отуруп калса болобу. Анан үчөөбүз тең тура калып бири-бирибизди муштагылап, түрткүлөп, кутуруп кеттик. Кубангандан бир-демелерди айкырып жаттык...

Кичине дем алып, дагы чылым чектик. Мен кийинип, саатымы карасам, кеч болуп калыптыр.

– Кой, мен кеттим! – дедим. Байтемир кабагын чытыды.

– Жарабайт. Үйгө кирип, мейман бол.

Мен болсо, убактымын баарын коротуп алыпмын.

– Ыракмат! Айла жок. Үйгө бир кайрылып өтпөсөм, чырымтал баласы менен аялым күтүп отурат.

– Калсаңчы. Шайтан мойнун сындыралы, – деп тиги жаңы тааныш шоферум да кыйылат.

– Кой, – деди Байтемир аны тыйып. – Аялы күтүп отурса, болбойт. Атың ким?

– Илияс.

– Бара кой, Илияс! Бир ажат ачтың, ыракмат.

Байтемир машинемин тепкичине туруп алып, чоң жолго чейин узатып келди да, унчукпастан колуму кысып, секирип түшүп калды.

Коого кирип баратып, кабинадан баш бага бир кылчайсам, Байтемир туманын колуна мыкчый кармаган калыбында башын шылкыйтып жанагы калган ордунда дагы эле туруптур.

Бар болгону ушу болду.

Бирок мага тегин өтпөдү. Суукка катуу урунган экем. Үйгө жетип да элес албадым. Болгон ишти ийне-жибине чейин саймедиретип Аселге айта берчү эмесмин. Жолдо бирөөлөргө жардам берем деп кармалып калдым дедим да койдум. Бирок Аселден сыр катпайм. Бүгүнкү окуяны толук айтпаганым, ансыз да мени зарыгып күтүп, санааркап отурган неменин тынчын албайын дегеним. Өзүм да экинчи мындай айбанчылыкка барбас болуп отургам. Бир жолу Долон менен эрегишип көрдүм, жетишет. Эгер ооруп жатып калбаганымда, балким, ал кылганымды эртеси эле унутуп калмакмын. Тамакты ичип-ичпей куладым. Жөөлүп жаттым окшойт, билбейм, айтор, машине сүйрөп Долондун боорунда жан талашып келатканым уйку-соонун арасында көзүмө көрүнө берди. Башым айланып, жер көчөт. Ысык борошо бетими алоо чапкандай күйгүзөт. Дем алар аба жок тумчугуп барам. Колумдагы руль камырдан жасалгансып бурайын десем, былжырап колума жабышат. Бет алдымдагы ашуунун жетер чеги көрүнбөйт, асманга барып такалып турат. Машинемин тумшугу тик асманды карап, мотор ыйлайт, бир маалда төмөн карай учуп кетем... Бу, көрсө, оорунун ашуусу белем. Үч күндөн кийим араң эсиме келдим, акырындап оңоло баштадым. Дагы эки күн жаткан соң көңүлүм сергип, турмакчы болдум. Бирок Асел тургузбай койду, кайра жаткызды. Баам салып карасам, байкушум, мен оорубай эле ал ооругандай. Баягы Асел жок, азып кетиптир, көзүнүн асты көк шишимик тартып, араң эле кыбырап жүрөт. Кой, – дедим, минтип жата бергеним болбойт. Асел эс алсын. Төшөктөн туруп, кийине баштадым.

– Асел, – дедим акырын, уулубуз уктап жаткан, – Саматты коңшуларга таштай тур, экөөбүз киного барып келели.

Ал керебеттин жанына жүгүрүп келип, мени жаздыкка жыкты да, алгач көрүп тургансып алая карады. Ыйлабайын десе да кирпичи нымданышып, эриндери кемшендеп кетти. Анан көкүрөгүмө бетин баскан бойдон солуктап ыйлап жиберди.

– Ой, эмне болду, Асел? Сен эмне?.. – деп мен шашып калдым. – Кичине тумоолоп калыпмын, анын эмнеси бар. Кайра сенин кашыңда болуп, Самат менен кумардан чыга ойноп албадымбы. – Уулубуз эмгектеп жүргөн, кичине таканчыктайын деген аракетин бар. Деги кылыгы кызык кези. – Билесиңби, мен дагы ушинтип ооруп жата турсамбы дейм.

– Койчу суук сөзүңдү! Ооруба! – деп Асел жаш аралаш жемелемиш болду.

Байкушум, мен ооруп жатканда эси чыккан тура.

Ал ортодо уулум ойгонуп калды. Асел аны жылуу бойдон коюнума апкелип салды. Үчөөбүз керебетте жатып алып, оюнга кирдик. Самат жөрмөлөп бир мени, бир апасын тепсеп аймалайт. Куду мамалактын өзү... Э, ал бир майрам болду да!

– Мына, көрдүңбү, мындан артык ырахат барбы! – дейм. – А сен жатпа дейсиң. Жакында ата-энеңе барабыз, кечирбей кантип коюшат. Саматыбызды көргөндө эле элжиреп кетишпейби.

Ырас, аз айып, көп күнөөбүздү моюнга алып, бир баруу ойдо жүргөн. Кайын журтум кызына топурак түйүп бергидей таарынычта. Атүгүл, Нарынга каттаган бир кишиден айттырып жибериптир, көзүбүзгө көрүнбөсүн, өлсөк да келбесин деп. Ошентип, бизди көрөйүн деген көздөрү жок. Бирок барып алдыларына жыгылсак, күнөөбүздү кечирер деген үмүт бар. Ал үчүн отпуск алып, жол камын көрүш керек. Куру кол бармак белек, кемпир-чалга кийим-кече алыш керек.

Ошентип, жүргөнчөктү кыш түшүп калды. Теңир-Тоонун кышы катуу, кар боройлоп, ак бороону көз ачырбай жүдөтөт. Шоферлордун түйшүгү арбыйт, жолчулардыкы андан бетер. Алардын күндө алышканы көчкү. Көчкү жүрөр шектүү жерлерден оозанып көчкү жүргүзүп, жолду тазалап турушат. Ырас, ал жылкы кыш анчалык катаал болбоду. Же шоферлуктун машакаты менен жүрүп мен анча баа бербей калгандырмын. Иши кылып автобазага кошумча тапшырма жүктөлдү. Чынын айтканда аны чыгарган шоферлор өздөрү, озунуп чыккан мен. Аныма азыр да өкүнбөйм. Туура эле болчу. Бирок балээнин баары ошондон башталды. Ал мындай болду.

Бир күнү кечкурун автобазага кайтып келаткам. Алыбек Жантуриндин аялына алпарып бер деп, Асел мага бир түйүнчөк берген. Жолдон кайрылдым. Алыбектин аялы чыкты. Түйүнчөктү берип жатып: – Алыбек кайда? – деп сурадым.

– Кайда болмок эле жүк түшүрчү станцияда. Элдин баары ошерде имиш. Эшелондор келип калыптыр дейт.

Мен да ошоякка чү койдум. Эмне болуп жатканын билгим келди. Станция капчыгайдан көлгө чыга бериште. Темир жолдун түгөнгөн жери. Түн кирип калган. Капчыгайдан чыккан шамал улам күч алып, карагай башындагы фонарлардын жанын койбой, жер бетинде кар тозонун ызылдата кубалап жатты. Вагон сорттогон паровоздор аркы-терки жүрүп турат. Четки жолдо жебесин соймоңдоткон кран платформадан жүк түшүрүп жатат. Тунуке каптап, зым менен чырмалган ящиктер – мунун баары Ат-Башы ГЭСинин курулушуна. Чоң курулуштун жүгү да көп болот.

Чогулган машине көп, бирок жүк жүктөгөн бирөө жок. Баары бирдеме күткөндөй. Шоферлор кабинасында, бири тепкичинде, бири ящик-

терге жөлөнүп, ар кимиси ар жерде. Менин саламымы жарытып эч ким деле алик алган жок. Тунжурап чылым буркурагышат. Четте Алыбек туруптур. Ага бардым.

– Буерде эмне болуп жатыры? Телеграмма келди дейби?

– Ооба. Станцияны мөөнөтүнөн мурда коё беребиз дешет.

– Коё берсе коё беришет да.

– Кептин баары бизде болуп турат... Карачы, темир жолду бойлото канча жүк түшүрүп салышты. Дагы келет. Мунун баарын качан ташып бүтөбүз? Тыяктагылар болсо бизге ишенип, күтүп отурушат. Алар үчүн ар бир күн кымбат!..

– Аны мага эмне айтып атасың? Менин тиешем кайсы?

– Тиешем кайсы дегениң кандай? Сен эмне, башка мамлекеттин кишисисинби? Же мойнубузга түшкөн милдеттин маанисин билбей турасыңбы?

– Сен соо эмессиң го! – дедим да четке басып кеттим..

Ушул учурда автобазанын начальниги Аманжолов келип калды. Чылымын бир шофердон тамызып алды да, элди тегерете карады.

– Ахыбал ушундай, жолдоштор – деди ал. – Министерство менен сүйлөшүп көрөм, балким, жардам берер. Бирок ишенип отура бергенде болбойт. Эмне кылышты билбей менин да башым катып турат...

– Мындай учурда бирдеме ойлоп таба коюш да кыйын, жолдош Аманжолов, – деген үн чыкты. – Жүктөр көлөмдүү экен. Кузовго эки-үчү гана батат. Күндүр-түндүр ташысак да жазга чейин бүтпөйт.

– Кептин баары ошондо болуп жатат, – деди Аманжолов. – Бирок ташып бүтүрүш зарыл. Бүгүнкө үй-үйүнөргө тарагыла да кабыргалар менен кеңешип келгиле.

Ошентти да ал «газигине» түшүп, жөнөп кетти. Бирок шоферлердун бири да ордунап козголбоду. Караңгы бурч жактан бирөө күркүрөгөн үнү менен кыжынып калды өзүнчө:

– Болбогон сөз! Ала койдун териси алты адамга тон чыкпайт. Башынан ойлонуш керек болчу! – деди да чылымын өчүрүп, машинесине басып кетти.

Аны башка бирөө колдоду: – Качан болсо ушу, – деди ал, – жан алкымга келгенде биз керекпиз, айланайын шопурлар, куткарбасаңар болбой калды деп жалынып-жалбарып турушат.

Башкалар аны төө бастыга алды:

– Айтсаң ойлоп айт, Ысмайыл, болбосо, кыпчылба!

Мен талашка кошулбадым. Бир маалда баягы ашуудан машине сүйрөп чыкканым эске кылт этти. Адатымча чыдай албай кеттим.

– Баш катыргандай эмнеси бар! – деп ортого кыйкырып чыктым. – Прицеп чиркеш керек!

Эч ким былк этпеди. Кээ бирөөлөр көз кыйыгын салып да койбоду. Акмактын оюна эмне кирбейт дегендей кылышты.

– Баракелде! – деп Жантай ышкырып койду. Аны үнүнөн таандыдым.

Эки жагымды элендеп карап турам, болгон окуяны айтып берейин деп турам. Эңгезердей бирөө ящиктен түштү да кол кабын кашындагы жигитке кармата коюп, мага келди. Жакаман уучтай кармап, тумшук тийиштире тартты:

– Ах дечи!

– Ах-х! – дедим бетине үйлөп.

– Сопсоо! – деп таң калды ал жакамды коё берип.

– Анда, акмак! – деди жолдошу. Анан экөө машиналарына барып минди да, айдап кетишти. Өмүрүмдө мындай шылдың болгон эмесмин. Өлбөгөн төрт шыйрагым турду ошерде.

– Коё турсаңар! Кетпегиле! – деп шоферлордун арасында чебелектедим. – Чын айтам. Прицеп алса болот...

Шоферлордун арасында бир улгайганыбыз бар эле, ошол киши жаныма капалана басып келди:

– Мен ушу жолдордо машине айдап жүргөн кезде сен нанды «нана», этти «быпый» деп жүрчүсүң, балам. Тянь-Шань сага бий бийлөөчү аянт эмес. Элге мазак болбосоңчу...

Эл күлүп, өз машиналарына тарай баштады. Ошондо мен чыдай албай станцияны башыма көтөрө кыйкырдым:

– Шофер эмей эле силер катын экенсиңер!

Өз башыма дагы балээ тилеп алдым. Тарап бараткандар токтой калды да кайра баары жапырт мага атырылды.

– Сен акмак! Башкалардын өмүрү сага оюнчукпу, ыя?!

– Новатор имиш! Өзгөчөлөнүп сыйлык алгың барбы?! – деп Жантай ого бетер көкүтүп жүрөт.

Баары чуру-чуу түшүп, мени ящиктерге матап келишти. Тытып кетеби деп, жерден тактай ала койдум.

– Эй, тургула мындай! – деп бирөө катуу ышкырды да элди жиреп кирип келди.

Алыбек экен.

– Тынч! – деп барк этти. – Айт, Илияс, жөндөп айт!

– Тез айт!

– Айта турган эмнеси бар! – деп мен энтигип турдум. Топчумун баарын үзүп салышыптыр. – Ашууга өзүм машине чиркеп алып чыккам, жол участогуна. Жүгүм менен жүктүү машинени сүйрөп чыккам. Айтса, ушул.

Шоферлор ишене албай турду.

– Анан, сүйрөп чыктыңбы?

– Ооба. Долондон ашырып, жолчуларга жеткиргем.

– Ой, ит оой! – Бирөө таңданды.

– Жанын жейт! – деди башка бирөө.

– Жанын жебесе, мына, Жантай айтсын. Өзү көргөн. Эй, Жантай, кайдасың? Айтчы! Эсиндеби, кыя жолдо жолукпадык беле?..

Бирок Жантайдан дайын жок. Жер жутуп кеткендей. Аны кудай алсын. Көпчүлүк дуулдай баштады. Мени жактагандар да чыкты. Бирок ортодон бирөө баарын айнытты да койду.

– Курулай былжырап эмне,– деп жактырбай түнөрө сүйлөдү ал.– Бирөө бир жолу өткөн экен, болсо болор. Эмнелер болбойт. Биз бала эмеспиз. Биздин жолдо прицепп тартып жүрүүгө тыюу салынган. Эч ким уруксат бере албайт. Коопсуздук инженерине айтып көрчү ушу сөзүңдү, эмнесин көрсөтөр экен. Силердин айыңан ал суракка түшө албайт... Сөз бүттүбү? Анда ошол!

– Сен законуңу коё турчу! – деп башка бирөө чыкты.– Уруксат бере албайт дегениң кандай? Мына, Иван Степановичтин көзү турат, отузунчу жылдары полуторка менен ошол ашууну биринчи ашкан. Анда буга да эч ким уруксат берген эмес. Өзү кеткен. Мына өзү эле айтсын.

– Андай болгон, – деди Иван Степанович. – Бирок шегим бар бул ишинерге. Долондон жайында прицепп сүйрөп ашуу опурталдуу, азыр болсо кыштын кыраан кези...

Баятан бери унчукпай турган Алыбек сүйлөдү:

– Талашты койгула. Мурда болбогон иш, бирок ойлонуп көрүү керек. Илияс, сен да алабармансың. Сага окшоп эле келе прицепп, жөнөдүм деген жарабайт. Баарын таразалап, ойлонуп, кеңешип, сынап көрүш керек. Куру сөзүң далил эмес.

– Өзүм далилдейм! – дедим мен жанданып. – Силер ойлонуп, таразалап отургуча мен далилдеп берем. Ошондо ишенесиңер!

Ар кимдин бир мүнөзү бар. Сабырлуу болгон жакшы го, бирок дайым эле кармана албайсың да. Эки колум рулда. Бирок машине айдап баратамбы, бараткан жолум жолбу, сезбейм. Ачуу ыза менен көшөргөн көктүгүм боюмду бийлеп алган. Жок, мен силерге баары бир далилдейм. Адам өзүнө ишенбейт деген, адамды шылдыңдаган кандай экенин көрсөтөт силерге. Жалтайлап, сактана бергениңди да көрсөтөт. Алыбекти да жигит деп... Ойлонуш керек, даярданыш, сынаш керек деп... Акылдуусунуп, токтоосунуп! Урдум токтоолугунду! Айттымбы, болду, ошондо өзүңөр ит болорсуңар! Карап тургула!

Машинени гаражга коёрун коюп, бирок айланчыктап бир топ жүрдүм. Сыртым тынч көрүнсө да ачуум ичке толуп, жазыла албайм. Ойлогонум эле ошол, прицеппи чиркеп алып, ашууга бет алуу. Эмне болсо да антпесем болбой калды. Бирок прицеппи мага ким берет?

Ушул ойдун кыжаалаты менен короодо жүрө бердим. Түн бир убак. Диспетчердин гана терезеси жарык болуп турду. Токтой калдым: диспетчер бар эмеспи! Анын колунан баары келбейби! Бүгүн Кадийча дежур болуш керек. Эң сонун! Ал менин айтканыман чыкпайт. Деги мен

кылмыш кылып жаткан жерим жок го. Пайдалуу иштин өтөсүнө чыгайын деген эле ой!

Диспетчердин бөлмөсүнө жакын келип бирдеме эсеме түштү: көптөн бери ичкери киргенди койгон элем, эл катары терезеден гана жол кагазымды алып кетип жүрөм. Тайсалдап токтоп калдым. Аңгыча эшик ачылды. Босогодо Кадийча өзү туруптур.

- Мен сага келдим, Кадийча. Ордунан тапканым жакшы болбодубу.
- Кеткени жаттым эле.
- Жүр анда, үйүңө узатып коёюн.

Кадийча таңыркай кашын керди да күмөндөнө карап туруп, анан күлүп жиберди.

- Жүр.

Сыртка чыктык. Түн карангы. Көл шарпылдап, суук шамал уруп турду. Кадийча колтуктап басып, шамалдан ыктай мага жабышты.

- Үшүдүңбү?

– Сенин жаныңда үшүбөйм, – деп тамашалап койду. Жаңы эле бир орунга тынч ала албай алактап жүргөн мен эми жүрөгүм ордуна келгенсип калдым. – Эртең кайсы учурда иштейсиң, Кадийча?

- Экинчи сменада. Эмне экен?

– Бир иш болуп калды. Өтө маанилүү иш. Сенин гана колуңан келет...

Айтсам, оболу ал уккусу да келбеди, мен болбой көшөрө бердим.. Экөөбүз бурчта фонардын түбүндө турабыз.

– Ай, Илияс ай! – деп жиберди. Кадийча көзүмө күлө тиктеп. – Куру бекер убара болбосоңчу бул ишке.

- Баары бир менин айтканымы аткараарын билип калдым. Колдон алдым:
- Мага ишене бер! Кадырың жан болсун. Эмесе, сүйлөштүкпү?

Ал күрсүнүп алды:

– Болуптур, сага амал барбы! – деп башын ийкеди. Мен баамсыз ийининен капшыра кучактадым.

– Жигит болуп туулсаң болмок, Кадийча! Болуптур, эртең көрүшкөнчө! – деп колун бек кыстым. – Кечке чейин керектүү кагаздарды даярдап кой, ээ?

- Ашыкпа! – деди Кадийча колуму коё бербей. Анан толгоно берди.

– Бар эмесе... Бүгүн жатаканага түнөйсүңбү?

- Ооба.

– Ыйманда жат.

Эртеси техосмотр жүрдү. Инспекторлор ар качандан бир качан кыстальшта келет. Бьякта иш кычап жатса, алар маалкатып баарын текшерип, актыдан акты жазышып, элдин мазесин кетирди.

Өз машинем тың экенин жакшы билем. Ошондо да Кадийчанын ишке келишин күтүп, тигилерден чет болдум, ремонттогонсуп күймөнүп

жүрө бердим. Мени менен эч ким сүйлөшпөдү, кечээ күнкүмү эскеришпеди. Анын себеби баары техосмотрдан эртерээк өтүп, жоготкон убактысын кууп жетүү. Антсе да мен ич күптүмүн.

Мен техосмотрдан түштөн кийин өттүм. Инспекторлор кетишти. Тегерек жымжырт боло түштү, гараж ээн калды. Короонун төрүндө ачык асман астында прицептер турат. Аларды кээде тегиз жолдо пайдаланышчу. Ичинен мен өзүмө бирин тандап койдум. Кадимки эле төрт дөңгөлөк прицеп. Ага эмне элдин баары ызы-чуу түшөт?.. Алдыда дагы эмнелер күтүп турганын мен анда кайдан билдим. Жакшылап тамактанып, бир саатча уктап алайын деп, жатаканага жөнөдүм. Жол кыйын. Бирок баары бир уктай албадым. Ооналактап жатып-жатып, күүгүм талаш кайра автобазага келдим.

Кадийча ордунда экен. Баарын даярдап коюптур. Жол кагазды алдым да, гаражга жүгүрдүм. «Эми силердиби!» Машинени буруп, прицепке апкелдим. Моторду өчүрбөй сыртка чыгып, тегерегимди карадым. Ремонт мастерскаясындагы станоктордун шакылдагы менен жээкте көлдүн шарпылдаганы гана угулат. Жанымдагы машиненин мотору дүрсүл какса менин да жүрөгүм кошо түрсүлдөйт. Чылым чегейин деп, кайра папиросту ыргытып салдым. Анан чегермин.

Дарбазадан чыгып баратканда кароолчу токтотту.

– Токто, кайда?

– Жүктөнүшкө, аксакал, – дедим камаарабагансып. – Мына пропускуңуз.

Абышка кагазга үнүлүп, фонардын жарыгында эчтемени ажыратып окуй албай жатты.

– Кармабаңыз, аксакал! – деп чыдамсызданган болдум. – Иш токтоп калды.

(Уландысы бар)

Жаңы ырлар

**Абдылдажан
АКМАТАЛИЕВ**

Мезгил өтпөйт, адам өтөт дүйнөдөн

*Адам барбы арман кылып күйбөгөн,
Адам барбы Жашоо, Өтүрдү сүйбөгөн.
Менин оюм, Тирүүлүктөн карасак –
Мезгил өтпөйт, Адам өтөт дүйнөдөн.*

*Максат өңдүү өлүү дүйнө топтобой,
Жашап жатсак Мезгил агат токтобой.
Бул жашоонун кел-карчына карабай, –
Жашасак не, Жандүйнөбүз онтобой?..*

*Адам менен Мезгил эгиз, бүтүндүк,
Келдик, кеттик, биз этнени түшүндүк.
Өтүр деген астандагы жылдызбы,
Жанын барып жарым жолдо үзүлдүк.*

*Мезгил менен Айтматов эч бөлүнбөй,
Мелт-калт болгон Жандүйнөбүз төгүлбөй.
Ойлогонбуз Түбөлүктүү дегендей,
Көрсө ажал аңдып жүргөн көрүнбөй.*

*Айтматовду байкап көрсөм кайрадан,
Мезгилинен эрте келген көрүнөт.
Айтматовго чейин, андан кийин деп,
Мезгил дагы эки башка бөлүнөт...*

*Мезгил болсо чалкын жаткан астандай,
Булут өңдүү Адам сызат шашкандай.
Шатал жүрсө булут кетээр таралын,
Жатгыр болуп жаңы өмүр тапкандай.*

*Дарактардын жалбырагы түшкөндөй,
Ар адамдын жашоосу – анан бүткөндөй.
Мезгилинен кала берет адамдар,
Бир жашоосу бир үзүмгө түткөндөй.*

*Мезгил катаал, алды карай чамынган,
Байге алчу күлүк аттай чабылган.
Сулуу кыздай адаштырат, тас кылат,
Көз тайгылткан түрдүү кийим жамынган.*

*Жаштык мезгил – жашыл гүлү өмүрдүн,
Таза, аппак, тунук кези көңүлдүн.
Убакыттын кылбаттыгын билбейсин,
Ойго келбейт укуругу өлүмдүн.*

*Анан зуулап өтүп кетээр жаштыгын,
Карылыкка жетип бараар баттыгын.
Өмүр, Жашоо секунддардан баиталат,
Кудай гана өлчөп тураар тактыгын.*

*Жашагын Сен, Мезгил менен үндөшкүн,
Бошоң болбо, артта калба күрөшкүн.
Канат каккын, кезегинде ойноп күл,
Токтоткондой саат жебесин мүнөттүн.*

*Мезгил, мезгил таанайларды көтөргөн,
Кээ учурда көңүлдөрдү чөгөргөн.
Мезгил тага дал ушундай сезилет,
Наристени ат үстүндө өңөргөн.*

*Мезгил шапша, Адамга ызаат карагын,
Улам ачсын жаңыруунун барагын.
Жашап өтсүн бир келүүчү өмүрдө, –
Бүркөлбөстөн ачып дайым кабагын.*

*Өтүп кетээр өмүрдү эч аңдабай,
Адам келет мезгилди эч тандабай.*

*Заманынан алга озуп кетишкен,
Эрлер чыгат эр жүрөктүү, тайманбай.*

*Мезгил – кайык, Адам калак айдаган,
Мезгил – дарак, Адам төтө байлаган.
Кайгы-капа басып турса көңүлдү, –
Мезгил – дары унуттуруп алдаган.*

*Кечээ – тарых, басып өткөн жолубуз,
Бүгүн – жашоо, тирүүлүктө тоюбуз.
Эртең – үптү, жетебизби ким билет,
Тизтектелет чыргалышкан оюбуз.*

*Адам барбы арман кылып күйбөгөн,
Адам барбы Жашоо, Өтүрдү сүйбөгөн.
Менин оюм, Тирүүлүктөн карасак,
Мезгил өтпөйт, Адам өтөт дүйнөдөн.*

11-июль, 2010-жыл.

Сиз жок кезде кыргыз элиңиз муңканайт...

*Сүрөт карайт, сүйлөшөтүн, жооп күтөт,
Неге тынча телтиресиз, тиктейсиз?
Этне болду, өзүң дагы бушайман, –
Көптөн бери түшүптө да кирбейсиз.*

*Алыс жакта жүрдүңүзбү сапарлап,
Күткөн бекен окурмандар катарлап.
Көңүл калып чолосу жок бийликтен,
Кеттиңизби же болбосо атайлап.*

*Өткөн бийлик кадыр-баркка жетпеди,
Эсиңизде болсо керек... кектеди.
Рухуңуз тур, маселени чечпеди,
Эскерме жок, эстелик жок, кечтеди.*

*Бизде болсо элдик Жеңиш болгондой,¹
Бакыт кушу элибизге конгондой.*

¹ 2010-жылдын 7-апрелиндеги революция жөнүндө сөз болуп жатат.

*Талкаладык, ойлободук, тонодук, –
Маңкурттузбу сезилибиз ойгонбой¹.*

*Жеңилдедик, жеңдик дедик, кубандык,
«Калыс бол» – деп жаңы Өкмөттөн сурандык.
Баягы эле ат минерлер башкарып²,
Жер карадык, жер жүзүнөн уялдык.*

*Билбейм неге революция жасалды,
Эки-үч күнгө Сыдыковдор камалды.
Өзбектер «бөлүнсөт» деп кыргыздан, –
Маалыматтар ачык-айкын таралды³.*

*Өзүңүз жок, сөзүңүз жок баягы,
Элдештирип, айыктырган жараны⁴.
Бакиевдер, чагым салган күчтөр бар,
Азыр дагы пайда кылат санааны.*

*Кайсы жолдо, кандай жолдо барабыз,
Үтүт өчпөйт, үзүлбөйт да жанабыз.
Партия көп, достор болсо сатышып,
Кастык менен ажырылдайт арабыз.*

*Мансапкорлор өз максатын өтөгөн,
Бийлик талаш турдагыдан күчөгөн.
Согуш болду кинолордон көргөндөй –
Жан кыйылып, үйлөр күйүп түтөгөн.*

*Чабыштырып эки элди алдуулар,
Качып кеткен, небак эле калдуулар.
Жашоо кыйын, алдамчылар андан көп
Басынтышат жансыздарды жандуулар.*

*Үчүнчү күч... эки эл кагышып,
Кээ бирөөлөр айры, союз алышып.*

¹ 2005-жылдын 24-мартындагы, 2010-жылдын 7-апрелиндеги мародерлук тууралуу ой камтылып жатат.

² 2010-жылдагы техникалык өкмөттүн мүчөлөрү жана бийликте калган бакиевчилер жөнүндө.

³ Басма сөз беттериндеги ой-пикирлер эске алынды.

⁴ Ч. Айтматов 1990-жылдагы кыргыз-өзбек чатагына СССРдин Президентинин кешчиси катары атайы келип, өзүнүн кадыр-баркы менен кан тегүүгө жол бербей калган.

*Өлүк деген батпай кетти үйүлүп,
Бир тарабы курал менен атышып.*

*Адашабы, адашпайбы замана,
Ок жыттанат, кан жыттанат айлана.
Кечегүнкү коррупционер дегендер
Дале жүрөт баш көтөрүп шаңдана.*

*Анан кантип Чындык келет заманга,
Жолугушсак ар бир кадам жаманга.
Жыйырма жылда бир багытта боло албай
Жаралганбы кыргыз эли арманга?!.*

*Сиз жок кезде кыргыз элиң туңканат,
Жер сатылып, алтын кендер уурдалат.
«Манасыбыз»... ага дагы ээ кылбай
Кытай тарап койду окшойт култулап¹.*

*Баары кетсе Кыргызстанда не калат?
Байлыгына чет элдиктер там салат.
Келечекте бирөөлөргө кул болуп,
Кыргыздардын маңдайынан тер агат.*

*Биз ушуга такулбузбу, атуулдар,
Токтолсун дейт элдин түлкүн сатуулар.
Тазаланып Адилетке, Чындыкка
Тартип керек – эл көзүнчө атуулар.*

*Кетиришет маңкурт сымал айланы,
Жазбаптырсыз бекеринен «Тамганы»².
Тазаланып арамдыктан арылса
Кыргызыңдын түбөлүккө жанганы.*

*Кыргыз, кыргыз кылымдарды карытаар,
Күбөлөгөн кытай жазуу – тарыхтар.
Сизди окуган, урматтаган, сыйлаган
Башчы болсо өлкөбүздү жарыктаар.*

*Сиздин насаат – Акыйкаттуу башкаруу,
Эл мүдөөсүн, эл талабын аткаруу.*

¹ ЮНЕСКОго «Манас» эпосу Кытай мамлекети тарабынан катталганы тууралуу.

² «Кассандра эн тамгасы» жөнүндө.

*Бардыгы тең бийлик тарап ултулат,
Ойлоп койбойт сезими жок – апкааруу.*

*Анан кантип туртушубуз оңолот,
Ыдырап да, мамлекет да жоголот.
Кыргызстанда кыргыз үчүн жашоо жок,
Кыргыз элим кыргыз жерде кордолот.*

*Башка улут кыргыз тилде сүйлөбөйт,
Мүшкүл түшсө, башын катат үндөбөйт.
Атка минээр, бийлик ээси, билерман,
Кыргыз элим бөтөн жерде гүлдөбөйт.*

*Айтматовдун Руху турса жаңырып,
Биз келебиз касиетти жашырып.
Чыга келди кызыкчылык ойлогон
Саясатчы Айтматовго жамынып.*

*Жаңы Өкмөт Сизге көңүл бурушаар,
Эл алдында абийир сактап турушаар.
«Айтматов» – деп ураан турса алдында,
Жаштарыбыз Адил затан курушаар.*

*Ошол мезгил келээр эртең жарк этип,
Жетишпестер, келчиликтер бат кетип.
Кубанаарбыз Айтматовдун эли – деп,
Төбөбүз да жылдыздарга так жетип.*

*Көлүңүзгө, көлүбүзгө мен бардым,
Толкун урат, менден сурайт, сагынат.
Сүрөтүңүз турган экен фойеде
Карап турсаң эл көрүүгө агылат.*

*Кайда элеңиз, кайра бизге келиңиз,
Күтөт Сизди ардак менен элиңиз.
Жаңы бийлик жаңы жасаар тамиле,
Баарыбыздын түшүбүзгө кириңиз.*

Чолпон-Ата, 7-август, 2010-жыл.

Сагындык биз өзүңүздү билсеңиз...

*Сагындык биз Өзүңүздү билсеңиз,
Рухуңузду мажүрүмдөй ийсеңиз.
Бозоң түшүп, Рух дүйнөнүн шаңы жок,
Жарык чачаар шоола сындуу кирсеңиз.*

*Жетишпейсиз, кезикпейбиз, кантебиз,
Сагындык биз, сагындык биз, издейбиз.
Кудай Таалам кайра экинчи жаратса,
Бизге керек «Манас жана Сиз» дейбиз.*

*Сагындык биз, сезилибиз толтура,
Маектешсек чөп жазышып олтура.
Билбептирбиз, көңүлгө да албаппыз,
Айтканыңыз бардыгы тең ой тура!*

*Сагындык биз бирге басып жүргөндү,
Чын пейилден, каткырышып күргөндү.
Боорукерлик, Сезилталдык, Тазалык –
Жаштарыбыз Өзүңүздөн үйрөндү.*

*Абийирди Сиз бийик, ыйык туттуңуз,
Адабият жарыштардан уттуңуз.
Жакшылыктан үрөн сепкен дыйкандай,
Жердин шаарын чарк айлана учтуңуз.*

*Сагынышты чет элдиктер бизчилеп,
Алган алар небак эле энчилеп.
Дипломат кызматыңыз жарайбы,
Келиңизчи көз ирмемге – элчилеп.*

*Ар бир үйдө сүрөтүңүз илинип,
Баары турат көзүңүздөн билинип.
Кеңпейилдик, Айкөлдүк да, кенендик –
Мээрим чачат сырдашканга «тирилип».*

*Кайгы-капа окурманга бүт үйүп,
Кеткениңиз капысынан ич күйүп.*

*Ойлободук, ойдо дагы болгон жок,
Сагынаарбыз улутунун, үшкүрүн...*

*Чыкнай келет ички арман, бугубуз,
Жашоо уланат, Чыңгыз ага, угуңуз.
Кубанычтан сүйүнчүлөйм, сүйүнчү,
Уулдуу болду Эльдар деген уулуңуз!*

*Кайдасыз Сиз, сезген бекен рухуңуз,
Кулак төшөп, Чыңгыз ага, угуңуз.
Кубанычтан сүйүнчүлөйм, сүйүнчү,
Кыздуу болду Шифин деген кызыңыз!*

*Эх, дүйнө ай, ушуларды көрсөңүз,
Маңдайынан искеп, жыттап өпсөңүз.
Арман болбой, көнүл толмок менимче,
Анан гана Манас айыл көчсөңүз.*

*Үйүңүздө бала үнү жаңырат,
Аз да болсо жүрөгүбүз айыгат.
Кыргыз эли жашап турса дүйнөдө,
Ошончо жыл Сизди күтөт, сагынат.*

*Сагындык биз өзүңүздү билсеңиз,
Рухуңузду мажүрүлдөй ийсеңиз.
Бозоң түшүп, Рух дүйнөнүн шаңы жок,
Жарык чачаар шоола сындуу кирсеңиз.*

Чоң-Арык, 26-сентябрь, 2010-жыл.

Ишенимден кетким келбейт түштө да...

*Өзүңүздөн ишенимден кетпепмин,
Түшкө кирип, сүрөт берип кеттиңиз.
Таарынбапсыз, таарынтууга оюм жок,
Жандүйнөмдүн түпөйүлүн чечтиңиз.*

*Түшкө кирбей калган кезде ойлогот,
Этне болду?! Бушаймандап толгонгот.
Абийир таза, чыккынчылык кылбадым,
Күндүр-түндүр суроо салып койбогот.*

*Жеңилдедим, жандүйнөлдө кубаныч,
Толкун келсе, сел каптаса урагыс.
Мени көрүп, окурмандар айтышат,
«Айтматовдун идеясын улагыч».*

*Сыймыктанам, толкунданам – барктасам,
Өтүрүндө ишенимди актасам.
Сиздин сөздөр окурманга дал келет,
«Ишенемин» сөзүңүздү тактасам.*

*Ишенимден кеткип келбейт түштө да,
Сиз менен мен жолукпасак, бүтсө да.
Абийиримди таразалап, тазартым,
Рухуңуз тур Көңүлдө да, Көктө да!*

Алма-Ата шаары,
1-октябрь, 2010-жыл.

Достор бүгүн достор эмес баягы...

*Нанды бөлүп, бирге жеген тамагы,
Достор бүгүн – достор эмес баягы.
Кекирейет, сөөтөйлөрүн чычайтат,
Колундагы бийлик деген таягы.*

*Чын достуктун кеткен өңдүү арааны,
Пайдакечтик ээлеп алган санааны.
Той-топурда жолугушса капыстан
Атын айтпай, тергеп калат «жанагы».*

*Аялдары күйөөлөрүн түртмөлөп,
Өзгөрүшүп, түлкү сытал күйпөлөп.
Жактырбастан турса дагы ичинен,
Сылап-сыйлап, беттен өбүп, сүймөлөп.*

*Достор болсо жаңы тааныш эмедей,
Колдун учун араң созот кебелбей.
Кафа очкисин улам-улам түзөлтүп,
Басып турат, үстүн оңдоп желбегей.*

*Ичи тардык, менменсинме айынан,
Ийилишпейт, түшпөс хандай тагынан.*

*Мамиле жок, бардыгын тең унутушкан,
Жакындашат байлык, бийлик жагынан.*

*Көрпенделик, көздү анан май басып,
Бир-бирине аёо кылбай, көө чачып.
Бир кезекте сырдаш болсо, а бүгүн
Жамандашып, абийирлерин бүт ачып.*

*Майда-чүйдө таарынычтар чатышкан,
Достор, достор байлык үчүн сатышкан.
Бийлик, байлык «досу» болуп алардын,
Жада калса өмүр кыйып атышкан.*

*Бул жашоого устун болуп көрүнүп,
Дүйнө жыйнап, өлбөөчүдөй көрүлүп.
Достор, достор коркуп койбой эч кимден,
Кудайды да оозго алып... сөгүнүп...*

*Достор кана Аккан достой чыныгы,
Мүшкүл түшсө көтөрүшөөр кыйыны.
Достук деген бараткансыйт алмашып,
Келип-кетип, тамак ичүү жыйыны.*

*Азыр кызык, маңкурттан да кыпкызык,
Досторуң да сатып иет «ытысык».
Достукту мен так ушундай түшүнөт,
Ак баракка кош чийилген түз сызык.*

*Доско досту душман кылган жамандар,
Түрдүү-түркүн ойлонушуп амалдар.
Эзилишкен достор чыгып кас болуп,
Достук дагы көз ирмемде тамандар.*

*Досум дешет, жалган «достор» көбөйдү,
Билбей келет «досторунан» «өлөөрдү».
Турмуш татаал, алыс сапар жол салсаң,
Билип жүргүн ким менен сен жөнөөрдү.*

*Достук эмне көпүрөбү өткөндөй,
Чакмак ташпы бирде күйүп өчкөндөй.
Достук деген күн нурундай чачырап,
Кубат берээр көңүлдөргө көктөмдөй...*

*Достук келбейт, бир күн, бир саат ичинде,
Достук болот Ишенимде, Сезимде.
Ал бир келет Бакыт болуп өзүнчө,
Байлык да жок, Бийлик да жок кезинде...*

Кара-Кужур, Лахол айылы,
22-август, 2010-жыл.

*PS: Достор бүгүн – достор эмес баягы,
Көрүнбөйт го көлөкөсү, карааны...*

Байлыгым менин — шакирттерим ээрчиген...

*Байлыгым менин – шакирттерим ээрчиген,
Тагдырлары мен аркылуу чечилген.
Турмуш деген татаал жолдо келатат,
Кыркаар тарткан кырк чородой сезилген.*

*Түрдүү-түтөн ойлоп менен алышып,
Казуу үчүн илим кенин карышып.
Өткөөл заман кыйындыкка карабай,
Келаткандай ат чабышта жарышып.*

*Байге алгыла, ар кимиңер өзгөчө,
Ак эмгектүү жетет ага, көздөсө.
Жайгаштырып, келсем улам тизмелеп,
Маллекет сыяктанат өзүнчө.*

*Желектери тураар бийик асылып,
Күлкү-шаттык маңдайында чачылып.
Эл-жер үчүн кызмат кылса чын дилден,
Такшальшат, тажрыйбасы артылып.*

*Дүйшөндүн да болгон бир кез мектеби,
Ысык-суукка чыдап келген эстеби?!
Шакирттерден күтүп келел мен дагы,
Алтынайдай академик кездеги.*

*Билим жолун кетсе алдыга узартып,
Ойлорумду жаңылашып улантып.
Эл алдында жүзүм жарык көрүнөт,
Шакирттерим турса мени кубантып.*

*Жолун тосуп көрө албастар кайдагы,
Ушагына тумандатса жаш жанды.
Ишенбедим, ишенгеним: «Абийир» – деп,
Мамилемден өзгөрбөдүм турдагы.*

*Душмандардан ичке кирген – азыткы,
Сактай албай тебелеткен актыкты.
Көлөкөдөн корккон айрым суу жүрөк,
Анан чыкты кээ бирөөлөр сасыткы.*

*Кечегүнкү калкордукту унутушуп,
Жандүйнөнүн тынчын алып, бузушуп.
Ичи аралдын ити өлүп ичинде,
Башка дилди, башка динди тутушуп.*

*Кошаматчы, таңкурт сымал жан багаар,
Дагы кимиң байлык берсе алданаар?!
Абийир таза, менден деги кетпеди,
Аман болсок мезгил элеп, такталаар.*

*Шакирттерим, куулук жолун ойлобо,
Өзүңчүлдүн аралдыгын колдобо.
Бөлүп жарар, бузукулук көп болот,
«Бирөө айтат» – деп, отту кармап ойнобо!*

*Жандүйнөдө дудук болуп көз көрбөй,
Бийлик берсе бир заматта өзгөрмөй.
Аралдыктын аягы кууш, жолу адаш,
Турмушумда көптү көрдүм өзгөрбөй.*

*Пенде болуп ачуум менен тийдимби,
Зордоп, кордоп мен Силерди ийдимби.
Баарыбызды Кудай турат калыстан,
Жолтоо болуп, артың түшүп чийдимби?!*

*Адил болуу өмүрдөгү максатым,
Илим жолун ар кимиңе такташтым.*

*Шакирттерим, ачык болсун жолуңар,
Элим үчүн илимиңер жактаттым.*

*Мезгил өтүп, силер ээлеп устатты,
Күтөсүңөр кадыр-баркты, турпатты.
Доору менен кадамдатып илимди,
Милдетиңер тарбиялоо урпакты.*

*Кырк чоромдун кырк түнөзү ар кандай,
Бири түнт да, бири шайыф, ак маңдай.
Заман кыйын, татаалдыктан тартынбай,
Уттулушат тоскоолдуктан жазганбай.*

*Байлыгым менин – шакирттерим ээрчиген,
Тагдырлары мен аркылуу чечилген.
Турмуш деген татаал жолдо келатат,
Кыркаар тарткан кырк чородой сезилген.*

Алма-Ата, 26-август, 2010-жыл.

Көңүл

*Көңүл калуу кандай кыйын баарынан,
Муздай түшүү ысып турган табынан.
Калтырабыз көңүлдөрдү заматта,
Болоор-болбос пендечилик айынан.*

*Пендебиз го түнөздөрдү оңдобой,
Ооздун желин аябайбыз, ойлобой.
Келсек кана сабырдуулук карманып,
Катуу кетпей, ачуу сөздөн кордобой.*

*Көңүл деген гүл сыяктуу көктөгөн,
Тамчы суудан жагалданып көрктөгөн.
Жабырланат, гүлүн ачпай бүрүшөт,
Орой сууктан назиктикти жектеген.*

*Көңүл-таанай, ачык турган астандай,
Нурлуу мээрин ар адамга чачкандай.*

*Ойлор чалкын, сезим балкын көшүрөт,
Кооз кыялдын бешигинде жаткандай.*

*Көңүл катуу, ачуу уулуу жыландай,
Заарын төгөөр учур күтүп тургандай.
Тунук булак агып жатса киргилдеп,
Ак көңүлгө кара көңүл куйгандай.*

*Көңүл барда иш да жүрөт жакшылап,
Турган ишти алга сүйрөйт тарткылап.
Көңүл өзү ден соолуктун негизи,
Өтүрүңдүн таттуулугун так курап.*

*Көңүл жокто жашоо бопбош көрүнөт,
Жандүйнөң да түбү тешик төгүлөт.
Даамы, түсү, жыт, өңүнө келе албай,
Пендечилик пастыктарга көмүлөт.*

*Көңүлүндө болсоң эгер адамдын,
Гүл мейкинде басып тураар кадамың.
Шаттык дагы, кубаныч да көп болот,
Жандүйнөңдө бөксөрүлүп арманың.*

*Көңүл алуу кошоматтап – күнөөлүү,
Чын жүрөктөн, көңүлдөрдөн сүйөлү.
Бийлигине, байлыгына карабай,
Калтырбастан көңүлдөрдү жүрөлү.*

*Көңүл калуу кандай кыйын баарынан,
Муздай түшүү ысып турган табынан.
Калтырабыз көңүлдөрдү заматта
Болоор-болбос пендечилик айынан.*

Ош шаары,
1-сентябрь, 2010-жыл.

Омор Султанов

75 жашта

**Омор
СУЛТАНОВ**

АК ЖОЛ, КӨК АСМАН

(Повесть)

(Уландысы, башы өткөн санда)

Ошондогу менин жүрөк айрылгандай жагымсыз үнүмдөн Кара-Ойду чүмкөгөн коюу күүгүм ачуурканды го!!.. Бала кайгыны сезбейт, билбейт деп ким айтат?! Олдо менин кайгым ай?! Баса, бала туруп мынчалык неге кансыктадым?! Чын-бышыгына көзүм жетпей туруп эмне үчүн ошончолук болдум?! Балким, ич күүдүлүктөн айткандыр дебеймби? Өзүмчө эле шектенип жүргөнүмбү, эмнегедир чын көрүптүрмүн. Үнсүз чыңырган жүрөгүм ээ-жаа бербей көөдөнүмдү тепкилеп туйлап жатты.

Ошол каражолтой кечте бакырган менин үнүм Кара-Ойдун аяк-башына сиңип калгандай көпкө басылган жок. Не муңдуу ый эмес, не ач кыйкырык эмес, абаны жара жаңырып, күүгүмгө аралаша агып жүрбөдүбү...

Эн. Кой дээрге бирөө жок. Ой-боорум менен үнүм көккө жетчүдөй озондоп, кайра тыйылып, кызыл күүгүмдө Көк-Сандалга каргадай конуп, үйдү көздөй бастырдым. Чоң суунун жээгине келдим. Аттан түшүп, күүгүмгө аралаша карарып аккан сууну тиктеп, эки тиземе ээк жөлөй отурдум. Суунун алабарман доошу кулакты жаба берип агыбатты. Думгуп турам. Кыйкыргым келди. Суу агыбатат.

– Ажа-а! – деп, женем өйүздө мени карап тургансып кемшиндеп ыйлап кыйкырдым, оюм башкада:

«Мукаш байкемди угузат. Кечинде эл жумуштан кайткан кезде, угузат... Жеңемди бир нерсеге шылтоолоп жумуштан эрте бошотушат: кир когунду жууп ал; бүгүн өрүүн бол» – деп, Ажамды үйгө калтырат, бригадир. Анан короо тамдын артына бир топ киши чогулат. Алар: «Эсил кайран бир боорум-ой, Мукаш сенден айрылдык-оой» – деп, биздин үйдү көздөп жөнөшөт. Жеңемди эки аял эки колунан кармайт. Алардын кайдан-жайдан келгенин эч ким билбейт. Айтор, ошол учурда даяр боло калат. Алардын колунда чачылуу кара жоолук болот. Жеңемдин башындагы бир байлам кызгылт жоолугун сыйрып таштап, кара жоолук салышат. Жеңем эмне болор экен? Жеңем бетин алып салат. Ээк ылдый кан шорголоп агып, этегине тамчылайт. Анан ал эки бөйрөгүн таянып алып, кара жоолукчан, үнү кургап ыйлай берет. Ал эч качан басылбайт. Бир күн... эки күн... Өмүр бою басылбай ыйлайт. Жок, Ажам антпейт го?! Ал адегенде ишенбейт. Угузгандар болбой эле айтып, өкүрүп кирсе баарын тилдеп, короодон кууп чыгар бекен: кеткиле уятсыздар, жоголгула... Экинчи силердин бетинерди карабайм. Мукашты өлдү деген силер акмаксыңар. Келем деп кеткен. Өлбөйт ал. Сөзүңөр суук... Укпайм... Укпайм» – ал кулагын басып алып, айылдын четинде ээн жаткан кырмандан ары качып кетиши да мүмкүн. Кыялы ошондой эмеспи. Угары менен эси ооп жыгылат. Же жүрөгү жарылып кетеби? Ажамдын антери бышык. Ажам үй-жайды өрттөп жиберип, ай-талаага тентип басып кетиши да бар. Мукаш байкем үчүн андан баарын күтүшкө болот, Ажамдан корком...

Көмөкөйүм өрттөнүп баратты. Иче боорум ысып күйөт. Чоң-Суу тынбай агыбатат.

– Байке-е! – деп, Мукаш байкем суунун агымында ойноп жүргөнсүп, үнүмдү угуп бери чыгып келе тургансып, көз жаш жуткан каргыл үн менен кыйкырдым. Оюм таптакыр башкада: Байкем сууда балыктай ойночу эле. Аскерге кетерден мурунку жылы байкем баштап бир топ бала так ушу жерден балык уулашкан. Мен да бармын. Анда кичирээк элем. Жай ортосу. Күн кайнап турат. Суу күкүктөп кирген. Ага болбой билектей алабугаларды тобу менен суудан сузуп чыгышат. Чөлмөк жасап балыктарды ошого ташташты. Мени балыктардын жанына калтырып, өздөрү ылдыйлап тор сүзүп кетишти. Балыктар кичинекей чөлмөктүн ичинде ооздорун ачып, кыйналып жатышты. Мен бирден алып Чоң сууга коё бере баштадым. Балыктар мени менен коштошконсуп акыркы ирет куйруктары менен суу шапшып, тереңди көздөй кетип жатышты. Качан келгенин билбейм, артымда байкем торун ийнине салган боюнча менин «өнөрүмдү» карап туруптур.

Ошондо араң эсиме келип, балыктардын жок калганын көрүп элеңдеп кеттим. Бирок байкем урушкан жок. Кайра алдына алып отуруп, көкүлүмөн сылады:

– Боорукер болот белемсиң?!

Ошо жер тигине... Тегеренип аккан ирим да турат. Мен балыктарды коё берген жээк... Жыгач көпүрө... Өйүздөгү чычырканактуу токой. Бардыгы ордунча өзгөрбөй туруптур. Төмөн көлдүн айы ченден кар-рк этип, өрдөктүн үнү чыкты. Кеч калган арам өрдөк. Алар жалгыз-жарымда гана ушинтип үн чыгарышат. Көксандал суулук кемирип койбойт; жаны жер тартып, үргүлөп жанымда турат.

Кайсы маал экенин билбейм, түн бир оокумда үйгө келдим. Айлана ынтыгып коюу. Биздин үйдүн терезеси саргыч болуп күйүп туруптур.

Дарбазадан кире бергенимде Жолборс адатынча борс-борс үрүп, сагынып калгандай утурлап безилдеп чуркады. Анан менин келгеними айтып жеңемен сүйүнчү алчудай «буф-ф» дебалып, түйүлө чуркап кайра жөнөдү.

Ажам үйдө Байзак чоң атамдын эски тери-шымын сурап келип, мага кичиртип отуруптур. Колунда сапсары жез оймок.

«Башым ооруп турат» демиш болуп жатып алдым.

Эртең менен мал короодон чыгып... балдар уйкулуу көздөрүн ушалап куйруктан тутамдай уйларын бадага кошкону чоң көчөнү көздөй айдашып... ар-ар жерден уйлар мөөрөп... мүйүздөн алып бир бутуна эңкейте байлап койгон бирөөнүн жаш тууган кунажыны бадачыга айдатпай короого музоосуна качып, бадачы аны балпылдатып тилдеп артынан бөлп-бөлп желип... Сандары калактай кыржайган эчкилер чүчкүрүп, маараган болушуп, бирин-сериндеп короодон чыгып жатышты.

Ажам колхоз саанга берген эки эчкини желинге муштагылап саабаткан. Мен бадага айдап барып кошуп келишим керек эле. Мамыга желөнүп, өрүмү жанып кеткен шапалагымдын учун бекитип жаткам.

Чар эле дей түштү. Карасам биздин коруктун башынан тамды атай өтүп:

– Ок кан кускан моло! Кан кустурбасамбы?! – деп, оозго келбеген сөздөрдү айтып, Айдай мени көздөй келаткан экен. Бекеринен «Айдай кашка» атыгышпы?!

Билдим. Шайлообек талтандаган эрке неме да: «Жеп салды» – деп аябай арызданса керек. Ордуман козголбой тура бердим: «Жеп иер дейсиңби?!» Айдай улам жаңы сөз таап кармап, жулунган боюнча короого кирип келди.

Ажам, эчки сааган калай табагы колунда, чочулап Айдайды утурлай чыкты:

– Эмне болуп кетти, жеңе?

– Эмне болду деп... билмексен болуп... демейде ак жүрөксүнгөн мабу кагын алгыр айткан жокпу. (Абышкасынын үрөн уурдап кармалганын менден көрчү.) Балам ченеп бир забыркасачы... Ырысы жокту кара... Энеңди дейт – дейт. – Айдай уят сөздү кайталап шалпып:

– Жүр... жүр дейм үйгө... Үйгө барып... Төшөк салайын... Сырттан эл көрөт, – деп каруумду эзе кармап, үйүн карай сүйрөдү. Мен мамыга тырмышып туруп алдым. Ангыча көзүмөн от чачырап кетти. Жерге көмөлөнүп түштүм. Ошондон соң Айдай дүйнөдөгү эң жаман көргөнү менден бетер туш келди тепкилеп, башка көзгө койгулай берди. Ажам, муунум калтырап кетипир дейт, эч нерсеге түшүнбөй дел болуп ордунда катып калган неме эсине келе калганда безилдеп келип Айдайды түртүп жиберип мени ажыратып алды:

– Кокуй... кокуй... Ушу бармактай баланын канча алы бар?! Бул эмне кылганыңар, жеңе? Атаңарды өлтүрүппү?

– Өлүм силерден кетпесин, маа жетпесин! – Айдай өч алып, көксөсү суугандай четке чыга берди. Бирок дагы чаласы калгандай, аны эми тили менен бүтүрчүдөй кулак-мээни тундура ажылдап, жаман тил агытып жатты.

Мурдуман шорголоп кан кетипир. Жаак-башым ысып-күйөт. Эрдим калбыят. Бирок кың деп үн чыгарганым жок. Ойлогонум эле: «Сабаса сабап алып тезирээк кетсе экен. Ажам менен жаакташпагай эле. Аны менен да урушуп Шайлообек айтканды Ажама да айтып ийбесе экен».

Ичимен Айдайга жалынгыдай болуп турдум: «Айдай жеңе, кет эми. Тилегиңе жеткир, кетип кал. Ургуң келсе дагы бир-эки чап. Сабай бер. Бирок Ажам менен урушпа. Уруша көрбө... Айдай жеңе, кетип калчы үйүңө. Кетчи»...

Айдай жеңеме раазымын: же менин ыйлабай койгонума ызасы келдиби, айтор, жер-жебериме жете тилдеп, «абышкадан жонуп жасаган-сыган кертакым» – деп, «ушундайыңан ата-энеңди эрте жуттуң; кака-нагың жарылбай жатып ырыстан кем калдың, тумшугуң куурап, эзели жакшылык көрбөй, көктөйүндө көмүлүп, жаштайыңда жайрап, бооруна гүлапса чыгып, эзели оңолбой калар күнүң кайда...» – деп... мен буга чейин эч кимдин оозунан угалек дагы бир топ тир укмуштуу каргыш сөздөрдү айтып, акыры үнү каргылданып чарчаган соң, өзүнүн үйүнөн бетер биздин аш үйгө кирип казан-аякты калдырата суу сузуп ичип, келген жолу менен үйүн көздөй басты. Ошондо да түз кетип калбай улам кылчайып: «Дагы бир колго тиерсиң» – деп баратты. Анын оозунан чыккан муздак сөздөр ташка тийип кайыгандай «чву» этип кишини ичеркенте эртең мененки салкындыкка житип жатты.

Ажам чебеленип жүрөт:

– Түкүр, жерге үч түкүр! – Ал менин ыйлабаган түрүмү көрүп таң кала карады. Анан бир нерсе эсине келе калгандай карбаластап үйгө чуркады.

Аякка суу сузуп келип, башыман тегеретип ага да түкүрттүрүп, Айдай кеткен жакка серпип жиберди:

– Жерге кирсин, ошо. Арам кашка. – Жаман ооз сүйлөп көнбөгөн неме эмеспи, Айдайга кайырган тили ушу болду.

– Анын баласын эмне кылып жүрөсүң?

– Сабагам.

– Ал эмнең?

– Жөн эле...

– Ушу сен бейбаштыгыңан бирди көрөсүң го?!

VI

Жай келди. Бирок Мукаш байкемден эч кандай кабар болбоду. Угузушкан да жок. Жеңем болсо чөп чабышта жүрдү... Чөптө каруулуу, субай-салтаң келиндерден башка, абышкалар бар. Абышкалар кызык – бир-эки сол тартып коюп, чалгыларын кайрап же чыңап отуруп алышат. Жумуш келиндер менен арбыйт. Биз чөмөлөдө жүрдүк. Күн чайыттай тунук тийип, мелтирөп созулуп жаткан беде талаасы каяктандыр үзүлбөй келип жаткан сыдырымга ыргалып, бир сонун кулпуруп турду. Беде мейкининин үстү бирде ак-күмүштөнүп, бирде көк-жашыл тармалданып, өзүнчө эле жапжашыл көл жыбырап толкуп жаткансыды. Беденин биринчи чабыгы эле. Талаада жаш чөптүн жыты буруксуп, чымчыктардын адам түшүнбөгөн сайраны кыжылдап толуп кеткен. Мейкидин үстүнө көз жибериپ карап отурсаң чымчыктардын ошол кымгуут сайраны мел-мел этип көрүнбөй турган аптапка эрип кетибаткансыйт.

Куштардын сайраганы түшүнүксүз болгону менен жагымдуу эле. Бөдөнөнүн үндөрү бытылдап коюу чыгат.

Табият ийип берип жаткансып укмуш бир бейпилдикте балбырап турду. Шырт-шырт эткен чалгы үндөрү. Чалгычылар солдун аяк-башына буралып араң чыгышат.

Түшкө жакындаганда жүрбөй калышты.

Чеке ылдый көз жашка окшоп тер томолонуп агып, жеңемдердин көйнөк-жоолуктары чыланып кетти.

Түшкү дем алышка чейин биз чөмөлөнү бүтүп ийдик. Тоодон айран келгенче чалгычылар солдун көлөкөсүндө бут серпей солуп жатышты. Ажаркүл жеңем ордунан туруп, бир байлам кызыл жоолугун кызча артына байлап, бери кабакта шаркырап агып жаткан чоң сууну

көздөй басты. Ал улам эңкейип, баштары бапыйган узун ак какумдарды карт эттире үзүп колуна машактап баратат. Бышкан какумдун баштары абада түтүн сыяктуу из калтырып, анан каякадыр тарап учуп кетишет. Мен берите Ажамды карап турдум. Ал ушу сапар көзүмө эмнегедир башкача болуп көрүндү. Көйнөгү узун, өзү жепирейип жапыз. Жүдөп калган экен. Мен байкап эле жүрөм. Мукаш байкемен кат үзүлгөнү ушинтип кетти. Кээде менден уурданып ыйлайт. Анан көзү бүлтөйүп шишип калат. Ошондон соң эки-үч күн удаа кабагы ачылбай жүрөт. Эмне болгонун айтпайт. Себебин билип турган соң мен да сурабайм. Батыналбайт киши. Ажам экөөбүз бир бирибизден коомайсый берчү болдук. Сүйлөшөр сөзүбүз түгөнүп бүткөндөй унчугушпай кеттик. Менде болсо, Шайлообектин айтканы уктабатсам да жүрөгүмдүн башында муздап турат. Эмнеси экенин билбейм. Шайлообектин сөзүнөн кийин ар күнү Байзак почтосун тартып келери менен даяр болом:

– Чоң ата, бизге кат барбы?

– Силерге кат жок.

– ...

– Жок, айланайын, жок.

– ...

– Жок, Мукаштан кат жок.

– ...

– Жок, кат келсе өзүм эле берем, жок айланайын.

– ...

– Жок, болсо өзүм эле бербеймби?!

– ...

– Алда айланайын ай, жок.

– Жок.

Эмнегедир ал күнү демейде антпеген эле Ажам:

– Поштоочу акемкинтен кат сурап келчи, – деп калыптыр. Баргым келген эмес. Байзактыкында менин жалаңгычым бардан бетер заарканып, күнөөм бардай короосуна жылып кирдим. Байзактын ошондо эмне болуп турганын билбейм. Менин оозум ачылдыбы, жокпу:

– Бу кандай тилегиң каткыр элең, мени сен жеп бүтүрмөк болдуң. Жогол дейм, жогол. От-жердин битиндей жөргөлөгөн!.. Экинчи ушу короого аттап кирчү бол?! Көчөдөн көзүмө көрүнбө. Уктуңбу! Шыйрагыңан кармап туруп жерге чабам, уктуңбу? – деп ар кайсыны кайсалап, жин тийгендей бакырды, – сурабагың дейм. Сурабагың дейм, сурабагың. Кат келсе мен көрүмө ала кетпейм. Берем. О, берем!

Мен Байзак чоң атама таарынганым деле жок, коркконум да жок анын кыйкырыгынан бутумун бармагы менен жер чукуп, тилге кулак төшөп угуп тура бердим. Ал өкүлдөп-өкүлдөп алып, эшигин тарс жаап үйүнө кирип кетти. Мен боз ала болуп үйгө келдим:

– Байзак чоң атам өзүм берем дейт.

– О куда, бабедин. Эмне дейт, – жеңем кыйкырып ордунан тура калды. – Кана?

– Кат жок, келсе өзүм эле берем дейт.

Жеңем бозоруп ордуна катып калды:

– Өзүм берем дейби? – Мен Ажамды тиктеп өткөн-кеткенди ойго түшүрүп турдум. Баягы, бир көлдүн жээгинен көргөндөгүмдү түк элестете албай койдум. Ошондо өзүмчө бир жыргадым эле. Кантип жыргаганымды да айталбайм. Бир кызык сезим болгон. Жеңем анда жапжаш эле. Үч жыл өттү. Үч жылда эмне, мен ушунча чоңоюп кеттимби, жеңем ушунча тез улгайып кеттиби?!

Мени дайыма «бала да» деп этибарга албай коюшат, а мен болсом чоңдор билгендин баарын эле билип турам. Менин эмнем бала? Чоңдордун эмнеси чоң? Бар болгону алар эт тарткан жерде табакка отурушат. Биз болсок улагада туруп устукан андып жейбиз. Ушубу бала менен чоңдун ортосундагы айырма? Ажамдын эмне ойлоп, эмне саркап жүргөнүн билбейт бекем?! Мукаш байкемди мен да көп ойлойм. Эгер анын жаманаттысы чыкса Ажамдын башка бирөөнө тийип кетерин мен билбейт бекем?! Билем. Бүт билип турам. Ажам кетип калса ар кимдин эшигин бир түртүп, иттей кордук көрөрүмдү да билем. Анда эмне кылам? Кайда барам? Бир үйдө жалгыз бала кандай күн өткөрөт? Мен ошондуктан Ажамдын бардык кыймылын андып жүрбөймбү?!

Азыр Ажам мурункудай оюнкараак болбой мүнөзү салмактанып, жана да өңүнөн узактан бери аз-аздан жыйналып чогулган санаркоо менен коркунуч аралаш бир белги көрүнөт.

Ажам жоолугунун учу делбирт деп кабакка эңкейип кирип кеткенче артынан карап калыптырмын. Жанымда жемсөөсү жарылган бөдөнө өлүп жатат. Уча берем деп Ажаркүл жеңемдин чалгысына урунуп алды шордуу. Жеңем «аа» деп чочуп, чалгысын чала шилтеди. Бөдөнө кызыл ала кан болуп чалкасынан түштү.

– Олда байкуш ай – деди жеңем жашылданып, – түгөйү менен болду бекен? Мурдараак учпайсыңбы! Мына эми өлдүң.

Чөп чабыкта бөдөнөлөр ушинтип көп өлүшөт.

Баарыбыздын көзүбүз тешилип тоо жакта. Бирок айран көрүнгөн жок. Курсагыбыз аябай ачты. Күн ысып кетти. Бир жактан айранды утурлап, балыкка баралы дедик. Алты тосмо торун алды. Суу өрдөп жөнөдүк.

Төмөн жакта алтыгананын башы кызарат. Жеңем жоолугун жууп жайыптыр. Жеңем агыбаткан сууну тиктеп, бир сонун обон менен ырдап отурат.

Асмандап учкан жа-га-л-ма-ай
Боосунан кармап ка-а-лал-баа-й,

Жаш өмүр өтүп-баа-ра-та-ат
Сыдырым соккон шаа-мал-дай.

Жеңемдин жоолугу жайылган алтыгананын башы аста кыймылдап турат. Ал жел. Жеңемдин жакшынакай ырын шамал-жел каякадыр алып кетип жаткандай...

Сыдырым соккон ша-мал-да-ай

Алты бери биздин жаныбыздан туруп баркыраган үнү менен адамды үркүтчүдөй сүрөп койду:

– В-а-айт, десеңчи.

Жеңем карап койгон жок. Укпай калдым. Алты бирдеме-бирдеме деп, күнкүлдөп жогору басты. Кыязы, жеңеми тилдеди окшойт. Оозу кулагынын түбүнө жеткен сары неме, Алты. Мукаш байкемдерден аз эле кичүү дешет. Бирок оң бутунун беш манжасын сыртка кой ашырып баратып, үшүккө алдырып ийген экен. Аскерге жарабаптыр. Сылтып басат. Төкөр дегенге өлгүдөй арданат. Алты майда балдарга кыраан. Балдарды эле сабап жөн болсочу?! Абышкаларды да сабайт. Келиндер зирилдеп коркот. Көзү жок жерде аны «ойрон» деп коюшат.

Алтынын эски, жыртык торуна бир да балык түшкөн жок.

– Балык ылдыйраак болот, – деди Алты акыры, – муну тоо суусу дейт. Балык төмөн, көлдүн айы ченде...

– Мукаш байкемдер ушу жерден деле кармачу, – дедим мен.

– Андан бери канча суу акты, канча катын тууду, – деп, Алты корс этип койду. Унчуккан жокмун. Ит неме да.

– Урушка кетишкенби, булар да, – Алты жаны кашайып балыктарды сөктү. Балдар калп эле күлүп, Алтыга кошомат кылышты. Алтынын жини кайнап келатат. Мындайда ал алы жеткенин баса калып, башын таш менен сүрүп жиберет. Ошондо кычуусу кана түшөт окшойт.

Суу имерилип аккан бийик жардын түбүнө келдик.

Жардын куму шиленип сууга түшүп жатыптыр. Ирим. Тегеренген иримдин үстүндө көбүктөр үй тигип калкып жүрөт.

– Болсо ушу жерде болот – деди Алты. Алты куушка келип тор тосту. Эки баланы жанына алып калды: – Силер да суу кечип тургула, эки жактан балык өтпөсүн – деп буюрду аларга, түшсө тең жейсиңер... А менин бутум жалгыз какшасын?! Ичип чычарлар.

Алтынын жанында суу кечип турган эки бала тез эле жаактарынын сары түктөрү тик туруп үшүп кетишти. Анын үстүнө арык немелер, суу кечип калчылдап турушат. Чыга качалы дейт Алтыдан коркот. Төртөөбүздү: «Балык айдагыла» – деди, Алты. Биз таш ыргытып, Алтыны көздөй балык айдап кирдик.

Суу бомба түшкөндөй чачырайт. Алтынын жанындагы балдар кыйкырып жиберешти:

- Мына!
- Тигине!
- Сазан!

Алты кош колдоп торун суудан көтөрүп келатып, кайра кийимчен суу кучактап жыгылды.

Баарыбыз тызылдап жүгүрүп бардык.

Алты таалайын агызып жибергенсип агымды узата тиктеп сууда кыймылсыз жатып калыптыр. Ызырынат. Кара көк болуп, жаагы жаагына тийбейт. Тиштери шакылдайт.

Эч кимибиз унчукпай Алтыны тиктеп делдейип турдук. Агым Алтынын айрык багалектерин жоон санына түрүп келиптир. Балык жарып кеткен чириген тордун жиптери суунун агымында Алтынын колунан жулунуп чыгалбайт.

Тордун сабын таянып шалбырап өйдө турду. Бирибизди сабайт го дедим эле. Анткен жок. Салаңдап-салбырап суудан чыгып, үн-сөз жок шымын чечип, сыгып ташка жайды. Көйнөгүн чечти. Сыгып аны да ташка жайыл, энеден туума болду. Анан селейип анын оозун тиктеп үрөй учуп турган бизге:

– Мына! – деп уят жерин ууштап кыйкырды. Биз кылмыштуу текши жер карадык.

– Дөңгө чыгып айранды карачы, – деди Алты. – Об-Болжур болгонунду. – Чыктап туруп дагы уят сөз узатты сакалдуу кишиге.

Мен карап келдим:

- Жок, көрүнбөйт.
- Өлгөн го ал. Сууга аккан го! – деди Алты жаны кашайып.

Бир пастан кийин дагы бир баланы жумшады:

- Эй, жер капкыр, карачы айранды.

Ал да:

- Жок. Көрүнбөйт, – деп келди.

Баарыбызды бир сыйра жумшады. Чекенде баскан секиге Алтыдан коркконубуздан чымылдап жүгүрүп барып карап келип жаттык. Токтойлуу коктунун таманы менен кеткен жалгыз аяк жолдо эч ким көрүнгөн жок. Жолдо агарып топурак жатат.

Акыры Алты өзү туруп, чала кургаган шымын муздак таштын үстүнө жылаңач отуруп кийип, дөңдү көздөй кыйрандай басты. Биз аны узата карап, чоң суунун жээгинде ээрдибиз кеберсип отурдук.

Алты дөңгө чыгып бизге ышкырды:

- Эй, маңгыла бери, жер капкырлар. Торду ала келгиле.

Бардык. Өгүз жетелеген көзгө тааныш караан таш бакадай кыбырап, коктунун төрүнөн чыгып келатыптыр.

- Давай, утурлап барабыз, – деди Алты.

Биз эмне, Алтынын айтканы айткан. Топурап жолдон кылаңгыр чаң учура утурлап жөнөдүк. Болжурду айран-пайраны менен карактачу-

дай түрүбүз бар. Төрт чанач айран жүктөлгөн таргыл өгүз да, Болжур өзү минген кара кунан да колдоруна мөгдөп мээси менен баскансыйт. Бөжөндөп жолдун четине качышат. Бирок жолдун чети да какыр таш. Болжур чоң атам, жайдыр-кыштыр жер дүлөй кетпеген астыңкы эрдин адатынча жалап коюп, сапсары сакалчан, кара кунандын үстүндө ыкшыйып келаткан экен.

Таргыл өгүздүн мурдунда зым чүлүк. Кыя турган болуптур. Кызыл жоор. Кан аралаш илешкен шилекей үзүлбөй агып турат. Басып да келатат, сийип да келатат. Биздин тушубузга келгенде таргыл өгүз кайкалап тура калды эле Болжур чүлүгүн тартып, бүйлөсү менен үйлөп ышкырып:

– Шву – деди. Өгүз солуктайт. Кунандын көзүнөн жаш тегеренет. Омуроосу карарып тер.

– Саломалеки, – деди Алты.

– А-алеким, – Болжур чоң атам саламдын деле анча кереги жоктой, чолок айтты.

– Нормобузду берип кетиңиз, – деди Алты, – курсак ачты.

Болжур такыр эле укпаган киши өңдөнүп, бастыра берди.

– Нормобузду берип кетиңиз, – деди Алты чыйралып.

– Силер үчүн түшүрүп жүрөлбайм, сада кетейин, – Болжур чоң атам камарабай жер дүлөй жабышкан астыңкы эрдин тилин чыгарып жалап койду. Кете берди.

Бара түшүп:

– Берип кетиңиз, курсагыбыз ачты, – деп баарыбыз чурулдадык эле:

– Силер үчүн түшүрүп жүрөлбайм, сада кетейиндер, – деп ташыркаган кунанынын үстүндө ыкшыйып кете берди.

– Чоң ата, берип кетиңиз.

– Курсак ачты.

– Чоң ата...

Болжур чымын конгондой да көргөн жок. Кылчайбаган калыбында кете берди. Артты карабайт.

Алты бизди түрткүлөп жаңдады. Биз баш ийкедик. Алты өгүздөгү чоң чаначтын бучкак кылын тиштеп тартып чечип жиберди.

– Чоң ата, берсениз...

Болжур карабайт.

Алты эңкейип чаначтын бучкагын сугунду.

– Чоң ата, курсагыбыз ачты...

Алаксытып бараттык. Алтынын уурттарынан айран агып, жерге таамп, кулкулдатып жутуп келатат. Көзү акыйып Болжурда. Өзү тоюп болду. Бучкакты мага карматты. Сол колумда өгүздүн куйругу бар эле, оң колум менен тутамдай кармадым. Алты эрди-башын сүртүнүп аржалактап күлүп артка чыга берди...

– Чоң ата, нормобузду...

Алты күчөп күлө баштады. Баса түшүп кыйкырды:

– Э-эй, Болжур!

Болжур жалт артына карады. Балдар дырр коюп качып беришти. Тизгинин тартты. Мөгдүрөгөн кунан кырданып кетчүдөй тык токтоду. Кылчая оңдоно отуруп, көзүнүн төбөсү менен ишенбей тиктеди. Тилин кызартып чыгарып желке эрдин жалап койду.

Өгүз, мен, Болжур, кунан төртөөбүз ордубузда катып турдук. Колумдан булганыч куйругун сууруп алып, өгүз чып эттире мени бетке чапты. Бетимди тиле чапкандай болду. Көзүмөн чаар чымындар учту. Өгүз камаарабай тумшугунан кан аралаш шилекей агызып солуп турат.

Болжур тизгинин эрдин кашына шашпай каңтарып, бүлдүргөсүн ортонунан чыгарып, камчысын бүктөй кармады. Атынан түштү.

– Коё берип качсамчы?

– Жо, болбойт. Айран төгүлөт. Чөпчүлөр ачка...

– Урабы?

– Мейли урса, өлбөйм андан.

Болжур камчысын бүктөй кармаган боюнча колдорун аркасына алып жан алчудай жылып келатты. Ышкын түпкө боёгон сары жаргак шымынын эки тизеси чурчуюп... Эки буту тейтейип эки жакты карайт. Унчукпайт. Эрдинде жер дүлөй. Жаланып коёт. Көздөрү көпкөк. Ирмелейт. Мени капканга түшүрүп алгандай шашпайт.

Өгүз балит куйругу менен шалп дедире дагы чапты. Көзүмдү бастым. Ачышыбатты. Жаш акты. Болжур камчысы колунда, тайтайып мандайымда турат. Көзүм жумулуп кеткен экен. Оозунан насыбайдын жыты бур этти:

– О, күлгаан (хулиган).

– ???..

– Бул эмине! – деди.

Мен жалдырап турдум.

– Жаман жоро баштап...

Качан чабат эми – деп ойлодум.

– Эшикемин баласы, сени тойгузат элем го, – деди ал.

Чапса чаап тез колумду бошотсо боло?!

Болжур кайра барып, канжыгасынан кол чанач чечип, атынын куйругунан бир тартым жула келди.

– Ме, мобу кымыздан тойгуча ич. – Өзү кыл менен чаначтын булунун байлап кирди.

– Өгүздү айдап ал, – деп камчысын берди. Мен өгүздүн артына түштүм. Таргыл баса берерде «өлсөңчү» дегенчелик сууланган куйругу менен дагы бет талаштыра чапты. Анан мурдун «быш» эттирип, ордуна солуктап жылды. Ылдый карай жөнөдүк.

– Жаңкы Алты ойронду ээрчибей жүр, – деди Болжур эңкейип кончунан мүйүз чакча алып чыгып. Анан чакчасын ээрдин кашына кагып-кагып насыбай тартты. Түкүрдү анан:

– Ка-апырдын жүрүшү бузук.

Алтылар кайдадыр узап кетишкен окшойт. Көрүнгөн жок. Келсек чалгычылар жыгыла тургандай ыргалып чөп чаап киришиптир.

VII

Сатыбалды айткандай эле «жай келип, эл картөшкөгө илинип, аңгыча арпа дүмбүл болуп көк талканга жетип, анан күркүрөп күз келип... өз кезеги менен ал да өтгү.

Январь эле. Кыш аябай эрте да, оор да түшкөн. Жылда бөксөдө кыштачу мал тополондоп жакага түшүп, ую кайсы, кою кайсы экени билинбей кубарган эгин аңыздарында карала болуп жайылып жүрөт. Бирин бири жечүдөй. Арык. Колхоздун чоң короосу колдон караган малга толуп кеткен. Оору кишини карагансып элдин көбү чырак менен түн бою мал үстүндө.

Тоолорго кар улуу жаап, бөксө, жондор аппак. Карагайлуу беттер коргошун көгүш тартып, жаратылыштын сөөгү какшап турат. Ак-Чий колкозу жылдагыдай Көк-Булактын башынан мамлекетке карагай даярдоого киришкен.

Карагайда Амазбай Айдайы менен, Ажаркүл жеңем, Алты, Байзактын келини Каныйпа, Болжур чоң атам баштаган Ак-Чийдин тыңыраак деген бүлөлөрүнөн бир топ киши, анан мектеп балдарынан атка минип карагай тартып беришет.

Чондорго кошулуп ызгаар кышта карагайда иштеп, деле кой, ошого жеткендер корсоюп калат. Карагайга баргандын сонун жыргалы – сагыз! Муштумдай кылып алып келип бүт мектепке таратышат. Ошондуктан карагайга барып келген балдарды бүт мектеп кадырлап, алар бир уруштан келгенсип, төмөнкү класстын балдары таңыркап карашат. А түгүл кээ бир мугалимдер шүк эле: «Баланчаев, бир чайнам сагызың барбы?» – деп сурашат.

Бирок аяктан итабарың чыгат. Кардан көзүң карыгып, чылпактап жаш куюлуп... Суук көсөөдөй карартат. Сыйрык бет болуп кайтасың. Ошондуктан бул жумушка бала эле болсо чегиле бербейт. Башкарма камчысын сүйрөп мектепке өзү келип, атка чыйрак балдарды иргеп, алар менен жай олтуруп кеңеш куруп, андан соң барып киши күчү жетпей жаткан ал-жайды түшүнтүп эне-атасынан уруксат сурайт. Антпесе болбойт дейт. Кышында ак кар, көк музда асмандын башынан карагай тартуу, аны кырдан учуруп ойго түшүрүү оной иш эмес. Жол тайгак, коркунучтуу. Көнгөн ат болбосо учкан карагай

менен кошо кетишиң мүмкүн. Көк-Булак дегенде зыркырап турушканы ошон үчүн да?!

Көк-Булактан Мусабай атайы келген экен. Алтынчы класстан Шайлообек, Урак үчөөбүздү жөнөтүштү. Артынчактарыбыз бар: карагайчылардын тамак-ашы. Мусабай абышкалардын жоро бозосуна кирип отуруп алып, Ак-Чийден кеч чыкканбыз.

Чыккандан урушкансып унчугушпай жүрүп отурдук. Мусабай Тарас Бульбаныкына окшогон мурутуна төөнөтүп алгансып оозун ачпайт. Аттын үстүндө да куркуюп узун. Кара-көк болуп чыңалган. Бозого аябай тойгон неме жолдо ката улам бир жерге түшүп, кайыш ычкырынын илмегин «трр-ыт» дедире тартат. Анан тонунун эки өңүрүн канат кыла ит куугандай чаап бизге жете келет. Аттын жалына жаба куса тургансып обдула калып барк кекирет. Сүйлөбөйт.

Түнгө калдык. Тоодо карагайдын арасы көөдөй караңгы. Баарыбыз селейип үшүдүк. Такаланган туяктардан от учкундары жанып-өчүп, өйдөдө тартипсиз аяк ташташып, аттар караңгыда өздөрү жол таап келатышты.

Көк-Булактын кабарын укчумун, бирок көрөлөк элем. Суук ушунча болорбу?! Аяз бет тилет. Ачышат. Канап кеттиби дейсиң. Жылдыздар да торсоюп үшүп, ылдыйлап келишкен. Саландап төбөдө турушат. Тоонун жылдыздары жакын экен го? Эликтер кантип үшүбөйт, байкуштар? Ушулардан деген, жайында Мусабай чаабый кармап алыптыр. Короосунан көргөм. Эң эле кичине болчу. Ууда жүрүп чыңырткы салыптыр. Жаңы эле тууган элик чаабыйын ээрчитип чыга келсе энесин жыга атып, баласын кармап алат. Кызык?! Энеси ок жеп жыгылса чаабый эмчек эмип кириптир. Диркиреп сүт акты кайберенден деп кошо жүргөндөр айткан. Өлүп баратып да баласына ийип кеткенин кара?!

Баратып эмне үчүндүр ошол чаабый эсиме түштү. Боорум ооруду. Кичинекей, татынакай болчу. Тез эле өлүп калды. Колдун уусу өтүп кеткен дешет. Мусабайдын колунда уу бар экен го?! Мусабай илгери атамды атканын кара?!

Мусабай мени жек көрсө керек. Такыр сүйлөшпөйт. Көргөн жерде кыйыгын салып көпкө карайт. Көзү коркунучтуу киши. Мусабай баягыда мага кийиктин боорунан бербей койгон. Анда апам тирүү. Өйдө Ак-Ташта сакмалда. Мен барып-келип окучу элем. Эшегим менен келаткам. Кеч кирип калган. Окуудан тарап... жолдо балдар менен ойноп... Курсак ач... Карагай аралап келаткам. Жол ошондой кетет. Түтүн чыгат. Барсам ушу Мусабай. Тегереги кызыл ала кан. Оозу желкесине жеткен куу тайганы жаланып чочоюп отуруптур. Обочодон эле мени качырып сала берди эле, Мусабай өбөктөп от кесөп отурган экен, «тайт» деп койсо кулагын жапырып, жерге боортоктоп жата калды. Мусабай кийик аткан экен. Шыйрагын отко кактап чагып, чучук шимип отуруптур.

– Саломалеким, аба.

Мусабай мурутун болор-болбос кыймылдатып койду. Түш дейт го деп туруп калдым. Түш деген жок. Дагы бир шыйракты чагып шоркуратып шимип, сөөгүн итке ыргытты. Ити жыттап тим болду. Сугулган жок. Өзү унчукпайт. Анан түтөп турган кордон боор көсөп алып чыкты. Чычалага каккылап күлүн түшүрдү. Четинен узун көк бычагы менен кести эле: – Уф-ф – деп көк буу чыкты. Боордон шүйшүн кан сызылып акты. Мусабай: – Фе-ө, фе-ө – деп удаа-удаа үйлөдү да оозуна салды. Көзүмдү ала качып кеттим. Унчукпай эшегимди бура тартып жөнөдүм.

Ызаландым. Мусабай эч нерсе дебесе деле ызам келди.

– Ой, токто! – деди Мусабай.

Үн чыкканда менден мурда эшегим токтоду.

– Бери бастыр.

Караганым жок, кетип калдым. Үйгө келип апама айттым.

– Боор же, – деп айтпайт. Шыралга деп өзүң түшө калбайсыңбы, – деди апам. – Балалыгың!

– Билген жокмун, апа.

– Какмар, баса бала эмнени билмек эле. Түш деп койбойбу – деп, Мусабайга жини келди апамын. – Боору менен жерге кирсин. Ме, ууз ич.

Коломтодо көң калануу болчу. Жумшак жашыл жалын сөймөндөп күйүп турат.

– Анын жөнү мындай, – деп, апам кеп салып берди эле ошондо.

Анда мал-жан ортолошкон жыл.

Күздүн күн. Тамгада комсомол ячейкенин жыйылышы болуп атаң түнгө калып, Ак-Чийге келатат.

Көзгө сайса көрүнгүс караңгы. Жаан дыбырап, туман чүмкөп, үп. Орто Чычырканак калың токой эмеспи, ошо жерге келгенде, зыпылдап келаткан жоргосу кошкуруп жалт берет. Алып жөнөйт. Тарс этип мылтык атылат. Атаңдын көзүнөн от чагылат. Ошондон аттын оозун коё берет. Үйгө түшөт. Өзү билбептир, башынан кан агып, жаанга аралаш моюн ылдый куюлуп атышыр.

Ок жолунун ичкелигин кара! Баш териден бычак сырты чырпып кеткен экен. Өзү айтып калар эле: Доңуздан көрөм. Андан бөлөктүн колунан келбейт эле бул иш.

– Донузу ким, апа?

– Капканчы Мусабайчы ботом. Мурда «Доңуз» дешчү. Кечээ кийин, капканчы болуп жүрбөйбү.

– Капканчы Мусабай атамды эмне үчүн атат?

– Эски кеги бар да, балам. Атаң ячейканын катчысы болсо... Мал-жанын ортолоштуруп... өздөрүн кулакка тартышып... Ал көп сөз. Анда ошондой бир учур эле. Ликбез деген болучу. Биз барып окучубуз андан. Эмне, биз баарыбыз жашпыз анда.

- Апа, сен да окучу белең?
- Окубай анан. Жаштардын баары окучу.
- Эченчиге чейин бар эле?
- Анда эченчи-меченчи деген жок болчу.
- Кайсы класста окучу элең?
- Кантет, айтып атса класс-мылас деген жок анда.
- Апа, биздин мектепте окучу белеңер?
- Кантет, кече кылып... Анда там салыналек. Ликбез боз үйдө болчу. Боз үйдө окучубуз. Биз анда жаш элек да.
- Боз үйдөн да мектеп болобу?
- Анда ошондой болчу, тегеренейин. Биз жашпыз, жаңы келген келинбиз. Чогулуп ликбезге барып... шыгыр айтып... жаш элек да.
- Силер да ырдачу белеңер, апа? Эмне деп ырдачу элең, апа? Ырдап койчу, апа!
- Кой, дөөрүтпө. Ырдап эмне?! Унутпадымбы, андан бери. Баарыбызды окуткан атаң. Атаң болсо Байзак молдодон кат тааныпыр. – Тырактап күлдүм:
- Бобу эле Байзак чоң атаманбы?
- Ок! Антчү эмес. Окутчу. Молдо болчу.
- Аа!
- Атаң өйүзгү «Беш жылдыкка» башкарма болгон жазда төрөлдүң, сен. О! Ошо жаз! Чоң ачкачылык болуп... Ак шишик алып... элдин үрпү качып... бай-бай-бай! Эчен шумдук турмуш өттү го!
- Атаң ошо жылы дагы бир ажалдан калып... Кудай бир сактады да. Атаңын солкулдаган жигит кези. Ой-тоого чапкылап калкоздун жумшунда. Эмне, эл ач болсо... Жаз да жут чыкты.
- Төмөнкү Ак-Теректен бир бээге сүйлөшүптүр, байлап турушкан экен. Иштегендерге сорпо ууртатыш керек да. Антпесе ким иштейт.
- Бээге өзү кетти. Бээ семиз экен, кеч кыстатып алып жөнөйүн, ысыкта кызыл май болбосун – дейт атаң. Ошондон бешимде чыгат. Жер алыс.
- Кескен-Белге жөлөнө берерде мобу оңолбогон Мусабай кабылат. Жалпы алганда Мусабайдын бизге жээн жыты бар да.
- Жол узак. Кескен-Бел ээн. Кокту-колоттуу. Экөө жүрүп отурушат. Мусабай бээге улам кылчактап, көзү кычышат:
- Таяке, бээң жарак бээ экен, – деп жалжактайт.
- Ушундай-ушундай деп, атаң бээнин жайын айтат:
- Элди эптеп ак шишиктен алып калыш керек.
- Жо, тиги болбойт. Кайра-кайра бээни карап:
- Таяке, бээң жарак бээ экен, – дей берет.
- «Кудай-уур, мунун напсиси бузулбагай эле» – дейт ичинен атаң. Ою ар кайда кетет.
- Ошентип, Мусабайдын бээге көзү кызарып, шилекейи түшүп келатканда кызарып күн да батат.

Көмөкөйүнөн көбүк чыгып, сымаптай төгүлүп, басалбай келаткан бээге Мусабай дагы кылчайды дейт:

– Таяке, бээн жарак бээ турбайбы. Кайдан алдым дедиң? Бул өрөөндө жок боло турган эле.

Бир эле суроону он жолу сурай бергенине атандын ачуусу келбейби:

– Ой, жээн, айттым го – дейт атаң. Ушундай-ушундай деп дагы бир сыйра айтат, – кайра-кайра эле сурай бересиңби?

Ошондон эле Мусабайдын чырагына май таамптыр. Кергиштей баштайт. Тийише албай келаткан да.

– О, таяке болбосоң койчу! Сен таяке болгондо, мен жээн болгондо...

– Кой, жээн, бир тууган кишибиз, абийирден кетишпейли, – тиги-бу деп жайынча кеп салат атаң.

Тиги күчөйт. Кыйкымдап эле тили тиет:

– Бээм, бээм деп, бээнди...

Мусабай жаңы эле тилин булгап тартып алган кезде Кескен-Белдин ээн коктусунан боз ат минген дагы бирөө жете келди дейт.

– Саломалекум!

– Алекима салам!

Мусабайга тааныш чыгат.

– Жогору бараттым эле.

– Ырас болбодубу, бирге бастырып – дейт атаң.

Бир аз жүрө түшкөн соң атандын «жээни» тигини бөлүп сүйлөшүп, экөө алдыга өтө чаап, артта калышып... Айтор, бир шумдук баштачудай түрлөрү бар. Элдин үрпү качып, күн жаз, ачкачылык болсо...

Атаң чындап чочулай баштайт.

Бир аз жүрө түшүшөт. Бир аз жүрө түшкөн соң артта калган экөө татырактатып чаап келип атанды ортого алып, экөө эки жагынан бирине бири көз ымдап, ыкыс берип келатышты дейт.

Ошол аракет эки-үч курдай кайталанат. Бирок батынып кире алышпай келе беришет.

Шек алып мен да камданып калгам. Жыгач сап чоң ак макимди жазып, жеңиме катып келаттым, дечү атаң.

Ошондон бир-эки ай мурда дал ушу Кескен-Белдин ээн жолунда болгон окуя эсиме түштү. Тигилерге айтып бердим.

Солкулдап бойго жеткен жигит кудалаган колуктусуна күйөөлөп барып келерки жумада алып кетмек болуп келаткан жолдон карактап, ат-тонун алып, өзүн жайлайт. Шыйрагынан сүйрөтүп барып, жар урагып көөмп таштаптыр жигитти. Атаңгөрү, кандай айбандар экенин билбейм, жаш байкушка убал болбодубу. Бирок кан ичкичтер кутулган жок. Адамдын каны коё бербейт деген чын экен, өлтүргөндөр карма-

лышып, сот болуп, өзүм катышып отурдум. Экөө экен, экөөн тең атууга буюрушту.

– Бя, – деди боз атчан алактап.

Мусабай эч нерсе байкамаксан болуп туура жакты карап чыйт түкүрдү.

– Биринчи аялым этегин үзө баскан жаман чыгып калды.

– Биринчи аялым меники да дурус болгон жок, тилдүү чыкты – деп, беркиси да коштоп койду. Жүрөктөрү кайтар бекен деген элем, жо болчудай эмес.

Башка кыйынчылык түшкөндө амалың ашып кетет экен. Бир ой кылт этти.

Бура тартып жол чекесине түшө калдым.

– Заара кылып алайын, бастыра тургула.

Мусабай:

– Келе, таяке, бээни жетелей бастырайын – дейт.

– Жо, мен бат эле...

– Келе, шашпай отуруп...

– Чылбыр түйүштүрүп койдум эле. Бастыра тургула, – болбой эле жаза отурдум. Тигилер эңкейишке кире берери менен а-ал жогору салдым. Эңкейиш бир топ болчу. Тигилер айдөш таянгыча колоттон колотту өрдөп узап кеттим. Жүрүп отурдум, жүрүп отурдум. Мингеним тыноо кагып, жетегим семиз бээ. Узап барып, тэ- э жылдыз толгонго дейре жаттым.

Атаң жылдыз толгондо семиз бээсин жетелеп кайра жолго түшөт. Ай көтөрүлүп калыптыр. Агарып жол жатат. Баягы эңкейиштен имерилип кабакка түшүп, чоң жардын түбү менен кетет экен ошол жол.

Атаңдын жүрөгү сезет. Көлүктөрүн обочо чекендеге буруп байлап, кылтыйып жар алдын караса баягы акмактар тамекилерин жылтыратып отурушат дейт. Тосуп турушкан да какмарлар. Атаң да күтүп жата берет. Тэ-э, таң куланөөк салганда, жедеп түнүлгөн соң аттанышып, төмөн куркурап чаап кирип кетишти дейт тигилер.

Үйгө келип... Бээсин союп элге таратып... Алкабаган киши жок... Ач элди бир сыйра бел буудурбадыбы.

О, балам! Анда бир ошондой учур болду. Бирок эмне, алдуу-күчтүү жаш элек. Иштесек ишке тойчу эмеспиз. Ач болдук, арык болдук. Бирок ошол өзүнчө бир сонун убактар экен...

Ошонун соңку жылы бекен?! Атаң айтып калчу:

– Оомат, кезек адамга бир келбей койбойт. Кескен-Белдин жолу менен суусар тебетей кийген, сар-тор атчан бирөө кетип баратат. Жайдын күнү. Шашкеден өтөйүн деп калды. Тэ-э, өрдөшкө таяна бергенде атаң жете барат. Ышкыбоз эмес беле. Зериксе керек.

– Ассалоомалекум!

– Алекума салам!

– Жол болсун, баатыр – дейт атаң. Эчтемеден ой жок, бет маңдай карай салса бүткөн бою дүрр-р дептир. Бүшүркөп тааныш, бирок шек бербей кете берет. Жай сурашат. Тиги неме Кара-Сууда селсовет экен.

– Жакшы-ы, сельсоветим, – деп атаң ичинен тынат. Жүрүп отурушат, жүрүп отурушат.

Баягы Кескен-Белдеги окуядан кийин узундугу эки кере карыш келген шап жасатып, дайыма кончуна салып жүрчү, атаң. Анда эмне, кулак-чунак дегендер бар. Жан талашкан кыйын кез, балам.

Жүрүп отурушат. Күн түш оойт.

– Ат чалдыралы, баатыр – дейт атаң.

Селсовет макул болот.

Жол боюнда жайылып өскөн жалгыз түп арча болор эле. Түбүнөн шылдырап булак акчу. Ошого келдик. Аттарды тушап коё берип... Селсоветтин куржунунда семиз козунун бышкан эти бар экен:

– Түштөнөлү – деди.

– Болуптур – дедим.

Отурдук. Эт жебатып айттым:

– Семиз малды жакшы көрөт окшойсуң?!

– Ананчы, мал арыгын сактаса ооз майлайт, киши арыгын сактаса төбө кандайт, – дейт эмеспи.

– Ошондойбу?

– Чыны ошол. Бу адам дегениңди көзгө сайып турбаса болбойт. Адамдан жырткыч, адамдай акмак немени көргөнүм жок. – Селсовет суусар тебетейин силкип-силкип ары алып коюп, кончун чирене тартты, – дейт.

– Ошондой десенчи?!

– Ошондой, ошондой, курдаш. Кичине эле жүгүн жеңилдетсең жылдыз самап туруп алат го, чиркиниң.

– А самаса жаман болот беле, самаганы дурус го дейм.

– Дурусу-дурус дечи. Бирок теңирин тааныбай кеткенин айтам да.

– Жакшы сөзүң, бар эке-ен. Айтчы, бу өмүрүңдө корккон кишисиңби.

– Шүгүрчүлүк, корко элекмин. Кудайдан жашырбаган, сенден жашырат белем, кан жолдо. Мансап дегениң коркпойт экен, коркутат экен.

– Мунуң макул сөз. – Атаң шарт деп селсоветти жакадан алып, шамшарын жүрөгүнө такайт:

– Айт, керезинди бач-чагар!

Селсоветке жалдырама тийди дейт. Купкуу. Шамшарын кезеген боюнча туруп сурайт:

– Жан таттуу бекен?

Селсоветте тил-ооз жок. Унчукпай тура берет. Көзүн ирмөөгө жарабайт. Жакасын коё берип, шабын кончуна салат, атаң.

Селсевет далайда барып тилге келип:

– Жан соога! – дептир.

– О, жолуң болгур!

Анан баягы Кескен-Белдеги окуяны айтып бериптир, атаң.

– О, ошондо ат болуп... Мусабай доуздуң тилине кирип... Силердин аки-чүкүңөрдү кайдан билейин... Чын эле дит бузулуп... Кетип калганыңыз периште болбодубу. Эңкейишке киргенде бүттүңүз эле... Бер жактан «сен» «мен» деп ким мурда кол салыштын айласын таппай... Аңгыча сиз артта калдыңыз... – Селсевет коркуп, жакасын карманып... Жандын таттуулугун ошондо бир билди дейт.

– Коркутуп эмне кылат, атам?

– Тамашакөй неме эмес беле, жолдо баратып оюна бир түшкөн да. Өз башынан өткөрмөйүнчө киши билбейт, жан таттуу да.

– Шамшарды эмне кылат?

– Жанын сактайт да, балам. Анда ошондой учур болчу. Жол ээн. Күн-түн дебей чапкылап жүрсө. Коркот да.

– Коркот?

– Ии, коркпой анан!

– Атам коркок беле?

– Ок! Антпе, балам. Анда учур ошондой болгон. Коркуп эмне-е!

– Атамды жакшы көрөсүңбү, апа?

– Атаңдан айланайын.

– Меничи?

– Сени да жакшы көрөм... Анан ошо башкарма болуп турганда контур болуп, атаң.

– Эмне үчүн? Болбой эле койбойбу?

– Ие, балам, болоюн деп болмок беле? Анда ошондой бир учур эле да.

– Контур болгондо эмне болот, апа?

– Ким билсин, айтып коймок беле бизге... Анан... анан... атаң... түнкүсүн төшөккө бүкүлү жатып жүрдү. Биттеп кетип... Эмне десе: ана келеби, мына келеби, алып кетет. Бир күнү көчөнүн башынан машинанын жарыгы чыкты. Азык-түлүк, кийим-кечеси менен даярданып, коштошуп. Уктабата-сыңар. Силерди өөп. Көрсө жүрөгү сезген экен. Мени жанына олтургузуп маңдайымдан сылап... Мен буркурап-боздоп ыйлабатам. Экинчи көрбөчүдөй болом. Анча эмне ыйладым экен. Узакка ажырашып көнбөгөндүкү го. Жаныман жылса эле жоголуп кетчүдөй көрүп жүрбөймбү.

Анан кетеринде айткандан ушуну айтты:

– Сайра, – деди, – өкүматтын алдында сүттөй акмын. Эгер түбүндө акыйкаттык болсо тез эле бошойм. Жок, андай болбосо... ар жагына акылым жетпейт.

Анан, ошо түнү алып кетишти.

– Эмне үчүн алып кетти, апа?

– Бизге айтмак беле. Өкүматтын иши да, балам.

Кыш... Суук... Туура үч айдан кийин Караколдун чоң түрмөсүндөмүн деп кат келди. Ии, мен жерге кирейин, ошо катты окуп алып кечке ыйлап... үч ай бою түн күзөтүп басып жүрчүмүн.

Ала кел, сагындым дептир, сени жанындай көрчү эле?! Ушундан ошоо, өңөргөнүм бала. Алакайыр суук. Ат менен жөнөбөдүмбү анан... Тоялиүп деген аяшыбыз бар эле, райком болчу. Менин жөнөбөтканымы угуп атайы келиптир. Байкуш, өзүнүн тиши ооруп, жаагы күпчөк болуп шишип жүрөт.

– Аяш, капа болбонуз. Эшен чыгат. Чагым. Мен да киришибатам. Анан айткандай, иши ак экен. Караколдун чоң түрмөсүндө алты ай жатып чыгып келди.

Көрсө, мобу оңолбогон Мусабайлар. Эскиден келаткан кеги бар да. Бир ак тон тиктиришет. Белин бүйүрмөлөп, кара көрпө кармап... Сөөк жыты бар экен, башын куттуктаган болуп райондук сотко кийгизишет. Антип коюп обулсотко арыз беришиптир, ботом! Мамбетүп Эшимбектин жеген-ичкени бар. Көп жылдан бери башкарма... Сотту паралап ак тон берген. Ишенбесеңер көргүлө. Палан жерде паландай топчулары бар. Тондун сол чыканагынын алакандай жеринде кара көрпө.

Сотту көчөдө бараткан жеринен кармап алышып, дароо чечинтип карашат. Белгилери туура чыкпайбы?! Кой-айга келбей ошо замат алып жөнөшөт. Алпарып он жылга кесип ийбедиби?!

И-ий! Оңолбой калышсын. Убалы кимге анын. Алды каткыр, келишкен жигит эле. Атаң менен жолдош болчу. Биздикине да эчен келип... конуп конок болуп... Өзү шайыр... Өлгөндү күлдүргөн куудул да. Жигиттин гүлү болчу...

Анан бир аздан кийин урушу чыкты. Кимди ким көрдү. Жер-суу чакчелекей түшүп... Элдин баары урушка жөнөп... атаң да кетти.

Көк-Булактын башына, карагайчыларга жылдыз толо жеттик. Үшүп...

VIII

Карагайчылар түндөн турушат. Биз, атка минген балдар, карайлап жылуу төшөктөн турмагыбыз бир тозок. Бирок биздин шорубузга Алты бар. Ал, тур – деп үч айтат. Андан калсаң болду: энеден туума бойдон көтөрүп барып, калың карга оонатып жиберет. Ошондон кийин турбай көр. Алтынын үнү чыкканда аттиш менен капталдан оюп алгандай ыргып турасың. Антпесе Алты болобу?! Алты бу жерде эч кимди

көзүнө илбейт. Мусабай бирдеме десе андан ийменер эле. Бирок ал мурутун шимип, дулдуюп унчукпайт. Алты жумушка кааласа барат, каалабаса жок. Бригадирибиз Амазбай. Алты аны кындырына кыспайт. Амазбай да айбан немеге теңелбейт. Оюна коёт. Алты бул жерде ээн төрдүн бөрүсүндөй. Калыйпа менен го көз көрүнө эле шылкылдаша берет.

Кечке суй жыгылып чарчаган киши оозго бирдеме тиери менен карайлап уйкуга кирдик. Ажаркүл жеңем экөөбүз эт койгон алачыкта жатчубуз. Ойгонуп кеттим. Ыш-быш, ыш-быш... – дейт... Кулагымы салсам бая Алты.

Ачкенедей жабышып жалынбаган жери жок. Жеңем мени ойготпой кетирейин дегенби:

– И-ий бетим! Бала ойгонот дейм. Кет, – деп тигини жолотпой жаткан шекилдүү.

Алты болбойт.

Кетпесине көзү жетти окшойт, мурункудай шыбырабай, үнүн бекбек чыгарып түңүлтө айтты жеңем:

– Кандай уягың жок немесиң. Мында киши шылдың бекен?! Элдин баарын Калыйпадай көрбө сен! Эмне тамтаңдайсың?!

Тиги кулагына кыстарып койбой шилекейин жутат:

– Экинчи сенин алдыңан бура бассам... кулуң болоюн.. Ажакен... кагылып кетейин... айланайын... Жеңекебай... өлдүм... Календерби? Балада... Эч нерсени билбейт... Жата берет... Андан эмне болмок эле... Ажакен...

– Жок, – дейт жеңем, – кеткин азыр.

Алты кетпей бир сөздү кайра-кайра айта берди:

– Өлдүм.

– Өлбөй жеке кий. Жаман кудай алгыр, – деди жеңем. Ошондон Алтыны кудай урду. Корсулдай баштады:

– Ай, абийириңди кетирем, байкуш. Сыйың менен...

– Алты дейм,– дедим караңгы бурчтан. Бир саамга тымтырс боло түштү. – Кеткин бирди көрөлегинде.

– Окай, – деди Алты.

– Бул экинчин, үчүнчүсүндө...

– Охо! – деп калп таң калды. – Үчүнчүсүндө? Ии?

Оозума ушу кириптир:

– Атып салам! – дедим.

Алты жооп ордуна түндү жарып жагымсыз каткырып күлдү:

– Атып салам... Ах-ах-ха-ха!..

Алты жин тийгендей улам күчөп калп күлө берди. Жеңем ордунан туруп, сыртка чыгып кетти. Алты жерде оонап күлүмүш болуп жатат. Күлкүсүн жаакка чапкандай токтотту. Оттук чагып тамеки күйгүздү.

Жылтыратып эки-үч курдай сорду. Бир жакка шашыбаткандай терең илеп тартып алды. Анан мени көздөй көчүгү менен жылды. Жуурканымы ачты. Оюна койдум. Эч тоскоолдук көрсөткөнүм жок.

– Кален, сен мени атып саласыңбы? – Алты ачуусуна буулугуп, андай сөздү эч кимден угалек неме, жеп жиберчүдөй турду. – Сен мени өлтүрөт турбайсыңбы?! – Ал тамекисин демеп-демеп сорубаткан. Жылаңач көкүрөгүмө кызарып күйүбаткан бопоросту басып калды. – Мына өлтүр!

Бакырып жиберипмин. Алты мени тыбыратып басып жатты. Жедеп тамекинин чогу өчкөн соң көкүрөгүмдү ныгыра таянып шашылбай өйдө турду. Ангыча көйнөк-дамбалчан, тондорун жамынганы бар, карагайчылар орундарынан туруп дарбып келишти.

Мен жүрөгүмө чок түшүп кеткендей көкүрөгүмдү тытмалап ыйлап жаттым. Тигилер кирери менен Алты сыртка чыгып кетти. Киргендер эч нерсеге түшүнбөй далдырап, бирин бири тиктешет. Жеңем босогодо сурданып карап туруптур. Унчукпай келип көкүрөгүмдү ачты. Тамекинин өчкөн күлү бармак басым жерде карарып, тегереги ылжырап сыйрылыптыр. Жеңем ызырынып укмуштай бир кайратка келип:

– Ыйлаба!.. – деди, – ыйлабагың!.. Анан бул ишке ушу тургандын баары күнөөлүүдөй текши жоолап, туталанып барып чыгдан жактан чылама туз алып күйүккө сыйпады. Ачышканынан безилдеп чуркап жөнөгүм келди. Бирок чыдадым. Жеңемин кайраттуу сүрүнөн айбыгып турдум.

– Акмак!.. Жырткыч!.. Айбан!.. – деди жеңем ызырынып.

Ээги-ээгине тийбей калчылдап, өңдөрү түктөйүп коркуп Шайлообек менен Урак улагада турушту. Мусабай үндөбөй келип, күйүктү жарык салып карады. Анан каштарын секирте кыймылдатып, мурутун шимип, балтанын уңгусундай чоң мурдун эки колдоп ууштагылап (Мусабай ачуусу келгенде ушинтет) бир пас турду да, шарт бурулуп сыртка чыгып кетти. Барып Алтыны урду окшойт. Караңгы түндө Алтынын өңүрөгөн үнү алда-кайда угулуп жатты. Жанжал басылып, ар ким жылуу төшөктөрүнө кетишти. Жеңем да унчукпай ордуна жатып алды. Ушу сапар жеңем адатынча өпкө-өпкөсүнө батпай ыйлайбы дедим эле. Бирок жеңем анткен жок.

Кыштын оор кара түнү Көк-Булактын башында дагы көпкө жатчудай мемиреп кайрадан уюп баратты. Карагайчылардын кобур-күбүрү да, Алтындын өңгүрөгөн жоон үнү да басылып, аяздын гана ичиркенткен миздүү дабышы чыгып турду. Оюма капкайдагылар түшөт...

... Алты эки жолу ушинтти.

Жайында да. Кечинде келиптир: «Талаага ат откоруп келесиңби?»

Түнүчүндө балдар талаага чыгып жарышчубуз, ошого карадым.

– Болуптур.

Бирок оюма бир нерсе түшүп, түн боюнча талаадан кайра келдим. Атты көчөнүн башына аркандап салып, корукка жатып аңдыдым.

Жылдыз толо терезеге келди. Какты тыкылдатып.

– Мен эле Алтымын.

– ...

– Бир кебим бар эле.

– ...

– Ачып койчу?.. Бул жерден болбойт...

– ...

– Жо, күндүз да... Ошо да болмок беле? Ачып койсоң.

– Жо, кетпейм. Ашчы?!

– ...

– Ачып койсоң эми... дегеле анан. – Ушинтип иттен бетер бир эшикке, бир терезеге дедек болуп чуркап, анан адатындай олурандап кирди: Жеңем менен далайга жаакташты. Акыры жеңем унчукпай койду окшойт:

– Сениби, сени шашпа?! Муну көр ой!! Се-ени!.. Алты аласасын тийгизе албай жаткансып жаны күйдү... Айласы кетип туруп акыркы сөзүм бул дегенчелик кылып айтты:

– Ажаркүл дейм, сыйың менен ач.

– ...

– Болбособу? Эшикти сындырсам да кирем бүгүн!

Колумдан келсе... Алтыны күчүкчө жанчып... бакка таңып койсом. Бирок алым жетпейт. Алтынын жини жаман.

– Жинди! – Кыжырым аябай келди. – Эшикти сындыралбайсың, – дедим ичимден. Ошол учурда тарс деп каалга ачылып, илгич «шыңгыр» этип учуп барып караңгыда кайдадыр түштү. Колума чөп оро келейин деп алган орогум тийди. Алты босого аттап үйгө кирип баратыптыр. Шилтеп калдым. Каалга тарс деди. Алты калдалаңдап сыртка чыга качты. Чочулап эки жагын карап бир пас турду да кылмыштуу иттей жөнөп берди. Ал улам артын карап коёт. Шашып качып баратты. Орок учу менен каалгага кадалыптыр.

Ат которгон болуп эртең менен келсем ыйлаптыр жеңем. Көзү тоодой.

– Кайда жүрөсүң? – деди мени карабай буруң этип.

– Ат откоруп...

– Ошо акмак неменин атын откорбой эле койбойсуңбу сен.

Унчукканым жок. Жеңем да үндөбөй, сүлгүрдүн бир учу ийнинде, ары карап алып чыны-аяктарды аарчый берди. Аарчып бүткөн соң, чыныларды кармап кыймылсыз мелтиреп турат эле, колунан түшүрүп жиберди. Полго чачырап сынып калды. Сынган чыныларды карап дагы турду. Анан шалдая басып барып керебетке узунунан боортоктой жыгылып уңулдап кирди... Мен эмне дейм?! Эчтеке дей алган эмесмин.

...Менин аяк жагымда баканда күрөң топоздун эти илинип турат. Төрт шыйрагы, териси жатат. Күрөң топоздун башы эки-үч күнгө дейре улагада турду. Көзү ачык. Көзү чанагынан чыгып кете жаздаптыр. Денесинен ажыраган баш «бө-ө» деп, тоголонуп жөнөчүдөй сезилет.

Күрөң топоз түшүмөн кетпей койду. Кубалап эле жүрөт. Жетип сүзүп ыргытарда ойгонуп кутулам. Жүрөгүм оозума тыгылып калат. Өңүмдө көргөндөрүмдүн баары түшүмө кирет.

Тамак-ашыбыз түгөнүп... жер ыраак... жакадан киши каттабайт... же ысылык жок... жумуш оор. Алты болсо үч маал башкарманы тилдейт. Сөгөт: «Өзү жыргабатат»... «Быякта асмандын башында... ак кар, көк музда ачка өлтүрөбү?!» «Талаада калсын маа десе...» «Сууктады киши». «Сийдик токтобой калды»... «Калкоздун жумушу да бүтмөк беле?!» «Чолок»... Алты күрөң топозду мээге чапкан экен. Идиш-аяк жүктөп келген жоош топоз болчу. Күндүзү кар тээп оттоп, бозонун тобун жеп, бош жүрчү. Түнкүсүн үйдөн обочо бай карагайдын түбүндө байлануу турат. Мен ага аттардын жеминен уурдап берчүмүн. Күрөң топоз – жакшы топоз.

Карагайчылар көз байлана жумуштан кайтышып, кожурашып үйдө отурушкан. Чамгарактан жылт-жылт этип от учуп турат. Мен адатымдай күрөң топозго жем уурдап алпарып, ууру жол менен келаткам. Жолумдан Алты чыкты. Колунда балтасы бар.

– Эй, жер капкыр! Эмне кылып жүрөсүң? – деди колумдагы чылапчынды көрүп. Оозума сала бериптир:

– Күл төктүм – дедим. Алты унчукпай ары басып кетти. Бир аздан соң топоз «бөө» деп алды. Анан шымын байланымыш болуп, ышкырып обон салып Алты ошояктан басып келди:

– Күрөң топоз жыгылып жатат.

Барсак чын эле сулайып жатат. Чүлүгү мурдун жырып кетиптир. Анда-санда төрт аягы дирт деп коёт.

– Уу чөп жегендир.

– Кутургандыр.

Ар кимиси ар кандай жоруду. Акыры «арам өлтүрбөйлү» деп союшту. Байкуш күрөң топоз.

Эртеси топоз жыгылган жерде жатыптыр деп балтаны алып келишти. Ошондо араң билип жүрөм. Балтаны Алты алпараткан десем, Алтыдан мурда беркилер чендетпей коюшту:

– Ок, антип айтчу болбо. Бирөө ишенет, анан бала баладай болучу.

Күрөң топоздун этин жеп отуруп Алты мактаныч кылгансып мага көзүн кысат:

– М-мма! Эт жер капкырдын таттуулугу!..

Мен эмне дейм. Эчтеме деген жокмун. Көргөнүмү айтсам ишенишпейт. Чогуу отуруп күрөң топоздун этин жештим.

IX

Карагай тарткан аттар жүрбөй калганын угуп, тоодон ат карма-тып, тамак-аш алдырып, ошолорду жеткиришип, иш кандай агыбатты экен, муну көрөйүн деп Сатыбалды келиптир. Түндөн чыкканбыз дейт, Көк-Булакка күн баталекте келишти. Аттары шалтактап тердеп... Көк-Булактын кечки аязына киргенде сооруларына бубак туруп, текши буурул ала, ак кирпич.

Сатыбалды жылуу кийиниптир: Тумак, ичик, бутунда кийиз өтүк.

Эл жумуштан текши келип бүткөн соң боз үйдө коломтону тегеректей отурушуп, жакшы ачыган бозодон бир чанач байлана келиптир, аны жылыттырып... Ак-Чийдеги жаңылыктарды терип сурашып... Карагайчылар өз жайыбызды айтып отурдук.

– Ба Мусабайдын буту кайра сынып, – деди Сатыбалды. – Үйүнүн устуну чирип калган окшойт. Кычырап үн чыкса, түшүп келаткандай көрүнсө керек. Тура качам деп... Мындай мыкачы киши болорбу? Эч кимди жолотпой кайра дагы өзү таңбадыбы!

Мусабай чыны менен шумдук киши экен. Көзүмө көрүнүп турат ал.

Ойго түшкөн карагайларды жыйнабатканбыз. Түшкү тамак жакындап... эл чаалыгып калган... күн тийип турат. Эртеден бери кыйкырып-өкүрүп «ал эле ал» дешип, биз тартып келген карагайларды калтектеп тоголотуп, биринин үстүнө бирин чыгарып жатышкан. Жаткан карагайдын үстүнө кырка тизилишип, күн чубактап отура калышкан экен.

Мен бир карагайды сүйрөтүп келип, жан жиптен чыгарып, даярдап койдум. Келип тигилердин катарына отурдум. Ар кими түтөтүп тамеки тартышып... Абышкалар ыргалып жүрбөй калышыптыр.

Мусабай көкүрөк оорулуу, арык. Узун неменин эки далысы чыгып, чекесине терең баткан бырыштарды бойлой тер агып турат. Ал терин сүртүүгө да жарабай ышы саргарып сыртына чыккан, эски жаргак тамеки баштыгын чөнтөгүнөн алып чыгып, жаңы эле чылым ороп бүткөн. Ошол учурда маңдайыбызга килейген жумуру карагайды сүйрөтүп Шайлообек келди. Ал жан жибин бошотуп, атын жетелеп баса берери менен карагайы бизди көздөй тоголонуп жөнөдү.

Шайлообек көрө сала «баратат» деп кыйкырды. Озунгандар тура качтык. Абышкалар болсо отурган жерлеринде буттарын гана көтөрүүгө үлгүрүшүп... Мусабай бир бутун көтөрүп, бир бутун көтөрүп алууга үлгүрбөй калган экен, уруп кетти. Бут эки чоң карагайдын ортосунда калды. Эмнени копшой алалы? Ошончобуз тырмаландап жатабыз. Апкарып да, алыбыз да келбей...

– Эй, шашпагыла, – деди Мусабай. Карасам эрдин кырча тиштеп турган экен. Ал анткен соң биз да бел байлай түшсөк керек, карагай-

ды калтектеп жылдырып жибердик. Мусабайдын буту тизесинен ылдый жапжалпак болуп карагайдын бооруна жабышып калыптыр. Былчыраган бутту эч ким даап кармап албай койду. Ошондо Мусабай өзү:

– Эмне турасыңар, табылгы кыйып келгиле, – деди. Шайлообек менен Урак табылгы кыйып келе калышты. Ошондон кийин Мусабай сынган бутун кош колдоп кармап, ыкшап-ыкшап сөөктөрүн кычыратып ордуна келтирген болуп: «Таңгыла эми!» – деди. Таңуу жок. Карайлап ар кайсыны бир кармап... Мен көйнөгүмдү чечип, бөлүп-бөлүп айрып жибердим.

Мусабай табылгы шакшактарды бутту кармап турган салааларынан бирден өткөртүп, Болжурга таңдырды. Астыңкы эрдине тиши өтүп кетиптир, кара көк болуп канталап турат. Бирок ий деп бир үн чыгарып койгон жок Мусабай.

Бадал кыйып, чийне жасап жөнөткөнбүз.

...Абышкалар Сатыбалдыдан уруштун жайын сурашты эле:

– Биздин иш оңунда. Немистерди чегинен ашыра сүрүп салдык, – деди Сатыбалды. – Жакында уруш бүтөт деген кабар бар.

– Баабедин, Сатыке, – дешип абышкалар сакал сылай бата тилеп жиберишти. – Баабедин.

Амазбай аягын шыпкап көтөрүп, бозого малынган суйдан мурутун тили менен ороп шимип:

– Ой, бу эмисиң өзүнчө элби, Сатыке? – деп сурады.

«Кеп эмисти сурайсың да» дешип, Амазбайды туш-туштан тыйып киришти эле, аларды Сатыбалды токтотту:

– Жо, байым туура сурады.

Тигилер суроолуу көздөр менен Сатыбалдыга тигилишти. Сатыбалды: «Немис деген өзүнчө эл. Бири калбай жырткыч деш жарабайт. Жакшысы да бар. Жаманы фашисттер. Бизге кол салган ошолор. Эмгекчи эли биз менен тилектеш» – деген сыяктуу сөздөрдү түшүндүрүп келип айтты: «Фашисттер элге да жатпайт, адам деп айтууга да болбойт».

(Уландысы бар)

Поэзия

**Сейит
ЖЕТИМИШЕВ**

КЫЯЛ КАЙРЫКТАРЫ

*Он беши эле июндун,
Оюмда желдей суюлдум.
Оболоп конуп даракка,
Жалбырак сырын туюндум.*

*Жалбырак жашыл таптаза,
Жалбарат бүгүн башкача.
Жанымды кармап сыла дейт,
Жаркын жай тени сактаса.*

*Канткенде жанын сылаймын,
Сакта деп жайдан сураймын.
Ал жетпес ишти ойлонуп,
Ай, тагдыр, сага туңайдым.*

15.06.2009

* * *

*Чындыкка Кудайымдай сыйынамын,
Чындыкка бойду таштап жылынамын.
Чынында капкан чапкан бөрүгө окшоп,
Чындык деп азап тартып улуганмын.*

*Баары бир улугандан кайта албаймын,
 Баш ийип соккон желге чайпалбаймын.
 Кай күнү, кандай шартта алат ажал,
 Кантейин, байгамбарча айта албаймын.*

30.12.09

* * *

*Акында азап-тозок болот баары,
 А, бирок акын жандын болот ары.
 Таалайым тайкы болуп калбасын – деп,
 Тагдырга бир кайрылар болот зары.*

*Угулат укпаганга акын зары,
 Угулса акын зары – журтка дары.
 Жапжалгыз калса дагы көк жал кылып,
 Жашатат акын жанды заман тары.*

29.12.09

* * *

*Тагдыр-ай, тагдыр, кандайсың,
 Таарынсам кулак салбайсың.
 Таарынган сайын басынтып,
 Талытып колду байлайсың.*

*Байланган колду талытпас,
 Бактылуу жанга жагынтпас.
 Бар экен эмгек – ыйыгым,
 Байкуш бир кылып карытпас.*

06.09.09

Солсётка Х...га

*Үн менен келген аяндай,
 Үн салчы булбул аянбай.
 Сенектей катып калмактын,
 Сен калсаң эгер жаралбай.*

*Сен конгон көк тал көрктөнөт,
Көк жашыл тартып көктөнөт.
Көрүнүп калсаң түшүндө,
Көргөндөй жүрөк өрттөнөт.*

*Калкылдайт үнүң булуттай,
Каныма сиңген тунуктай.
Үшкүрүп ийип укканда,
Үнүңдү жүрөм унутпай.*

08.10.09

* * *

*Элестетем Аалам-жылдыз арасын,
Эске салып адамзаттын санаасын.
Ай, табият, неге адамга бересиң,
Жабыркаткан ден соолуктун чаласын.*

*Таңдайыма уулар келет кай жактан,
Таң атаарда суу ууртаткан кайнаткан.
Тамчы сууңа табынамын табият,
Келчү өлүмдү аз да болсо жайлаткан.*

*Э, табият, өмүр бердиң жаша – деп,
Жашабасаң алда сага жаза – деп.
Эмне бердиң өлө турган өмүрдү,
Ойлоп кетем ошол жериң ката – деп.*

*Же табият, бул айтканым күнөөбү,
Өтүрүмдүн бир көр болор түнөгү.
Кай Ааламда, кай жылдызда болду экен,
Өлбөстүктүн, өчпөстүктүн үрөнү.*

15.11.09

* * *

*Көрүнбөй көзгө, кармалбай,
Сезимдер келет ар кандай.
Бир сезим анда муңкантат,
Айтылып бүтпөс армандай.*

*Жылаажын добуш салгандай,
Сезимдер келет ар кандай.
Өчкөндөй кылат бир сезим,
Сулууга калсам арбалбай.*

*Чагылган булут жаргандай,
Сезимдер келет ар кандай.
Бир сезим жанды издетет,
Жарыктан бүтүп калгандай.*

19.11.09

* * *

*Келет экен өмүр деген бир болуп,
Келет экен азап деген миң болуп.
Ай, карындаш, алаксытчы азаптан,
Ак жүрөктөн атыр чачкан гүл болуп.*

*Анда сага азап тагы басылбас,
Анда сага көңүл кош сөз жазылбас.
Жалгап турар жандүйнөңдү жаш кылып,
Жанга жагым жадыраган жашыл жаз.*

*Жашыл жазга жарашаарсың сен дагы,
Жарк дей түшүп багынаармын мен дагы.
Жашагыла жакшы күндөр өтөт – деп,
Жан тарткандай айтып турар жер дагы.*

21.11.09

* * *

*Аянбас аке өлгөндө,
Аз киши келди көтгөнгө.
Көпөсбай акет өлгөндө,
Көп киши келди көтгөнгө.*

*Деп айтат айрым пенделер,
Турмушта болбойт эмнелер.
Укканда мындай кептерди,
Уланып түркүн ой келер.*

*Бирөөнү көтөөр үч киши,
Бирөөнү көтөөр жүз киши.
Тирилтпейт, бирок өлгөндү
Тирелип келип бүт киши.*

*Төрөлүү барда – өлүү бар,
Төтө сөз барда – дөөрү бар.
Көйгөйлүү шартка жараша,
Көз жумган жанды көтүү бар.*

28.11.09

С...га

*Мен сени көргөн кезде мастай болом,
Элирин чылбыр үзгөн аттай болом.
Кыпкызыл карагаттын виносун да,
Капырай, мен мастын деп татпай коём.*

*Мас кылган жан-жаракөр мүнөзүң го,
Мүнөзгө тобо кылып жүрөсүң го.
Калкыткан сени көздөй желге окшотуп,
Карекке бир тартылган сүрөтүң го.*

*Көргөндө сүрөтүңдү карегилден,
Издеймин кабар албай дарегилден.
Сен болсоң табияттын периштеси,
Өндүрчү мени кайра данегилден.*

07.12.09

* * *

*Кыштакта жатам жай айы,
Кык жыттанат сарайы.
Мелтиреп көөшүп уктасаң,
Мээнеттүү жандын таалайы.*

*Таңга таал короз чакырат,
Тааныштай эшек бакырат.
Асандын бети агарып,
Ак Чолпон жүзүн жашырат.*

*Эшикти ачсам кычырап,
Эр дөбөт жатат ысылап.
Тазартып жанды жаткансын,
Таңкы жел сылык сызылат.*

02.01.10

С...га

*Көңүлүң көктөй көктөсүн,
Көз отуң жаным өчпөсүн.
Көк кептер болуп колго кон,
Көксөтүп күнүп өтпөсүн.*

*Азаптар бизди эзбесин,
Айлуу түн бизди эстесин.
Ак кептер болуп колго кон,
Арманым ичте кетпесин.*

*Армансыз жандар кайда бар,
Арманга деле айла бар.
Арманым, секет, арылсын,
Ак чынар болчу карманар.*

16.01.10

** * **

*Ак төңгү күнгө чагылган,
Ак булак шыңгыр агылган.
Кыраан куш кайкып үн салса,
Кызыл зоо коштоп жаңырган.*

Кайырма:

*Теңирим берген жериң бар кыргыз,
Темирдей бекет чегиң бар кыргыз.
Майышпас болгун баатыр эл,
Манастан келген тегең бар кыргыз.
Кыргыз, Кыргыз, Кыргыз!..*

*Дайрасы жандуу шар аккан,
Дааныштан күүнү жараткан.*

*Кыр ташты жарып куфкүрөп,
Кыргыз деп ураан тараткан.*

Кайырма:

*Теңирим берген жериң бар кыргыз,
Теңирдей бекем чегин бар кыргыз.
Майышпас болгун баатыр эл,
Манастан келген тегиң бар кыргыз.
Кыргыз, Кыргыз, Кыргыз!..*

*Бүткөндөй өлбөс өтүрдөн,
Астанга сүңгүп чөтүлгөн.
Ак калтак ыйык аскалар,
Манастай сүрдүү көрүнгөн.*

Кайырма:

*Теңирим берген жериң бар кыргыз,
Теңирдей бекем чегин бар кыргыз.
Майышпас болгун баатыр эл,
Манастан келген тегиң бар кыргыз.
Кыргыз, Кыргыз, Кыргыз!..*

28.01–17.02.10

* * *

*Күн баткан жайдын кечинде,
Гүл жыттуу айыл четинде.
Чегиртке ырдайт чыркырап,
Чер жазып калар кезинде.*

*Чегиртке ыры көнүмүш,
Чексиздей тыптынч көрүнүш.
Жаракөр азыр келет – деп,
Жалбызды болот өбүмүш.*

*Жалбыздын жыты буркурап,
Жанындан булак унчугат.
Жаракөр келип жалынсам,
Жашырып жайкы түн турат.*

11.06.10

* * *

*Карасал мейкин талааны,
Көрүнбөйт сүйүү карааны.
Элестейт менин көзүмө,
Эрчиткен зайып баланы.*

*Кезинде зайып кыз эле,
Керилип сөзгө суз эле.
Серпилтип колго кондурсам,
Сезилди козгор куш эле.*

*Байкасам азыр канадай,
Баласы ээрчийт сакадай.
Жар болгон окшойт бирөөгө,
Жаңылып жазган катадай.*

26.06.10

* * *

*Таң менен кошо агарып,
Кең Чүйдө өскөн балалык.
Керетет Кең Чүй жерине,
Талырым кеткен таралып.*

*Талырым Кең Чүй жеринде,
Талдасам чыкпайт тегинге.
Кызгалдак терип арнагам,
Кызылча баккан келинге.*

*Оттуу көз келин керилген,
Ойноктоп талаа-жеримден.
Желпесе кызыл жоолугун,
Жел менен учуп берилгем.*

12.08.10

Э...ге

*Кайратым жерге көтүлүп,
Капага турсам чөтүлүп.
Кайрылып келдиң жадырап,
Капкара чачың төгүлүп.*

*Каяктан тындай жаралдың,
Капыстан болуп каралдым.
Кайыптан келген гүлгө окшоп,
Кантейин тага саналдың.*

*Чын эле тага кайыпсың,
Чымчымын таппайм айыптын.
Изинен келет айлангым,
Ишенсең сендей зайыптын.*

16.08.10

А...га

*Жол кыскарып улам чекит коюлуп,
Жаткан өңдүү жатар көрүп оюлуп.
Керексиздей сезген кезде өзүңдү,
Кеткенсиймин тирүү туруп жоюлуп.*

*Дал ошондо издейт сенден жылуулук,
Кыялытда кырк жашымдай кубулуп.
Ай, Кудай-ай, калса экен дейт ошондо,
Агай деген арбар сөзүң угулуп.*

03.09.10

Конкурса

**Жибек
КУДАЙБЕРГЕНОВА**

ЖАПАЙЫ БАЛА, ИТ-ЭНЕ

(Повесть)

Далысына жеткен жумшак, тармал чачтары уйпаланган, дырдай жылаңач наристе үшүгөндөй төрт бүктөлүп, быйтыйган колу менен иттин мойнунан кучактап алып уктап жатат... Ит да анын уйкусун бузуп албайын дегендей демин ичине катып, былкылдабай тынч.

Алдыларында анча-мынча төмпөйгөн кык, өңү өчүп, эскире баштаган төшөнчү, берирээкте беттери ботала болуп кирдеген, чачы эки өрүлгөн куурчак жатат...

Таңдын атып, күндүн чыкканы качан. Тамдын жыртыгынан түптүз түшкөн күн жебеси бүт тулку-бою нымшып, мурдунун үстү боргулданып тердеген баланын бетине тийип турат. Түнү бою кыңкыстап, чабалактап чыккан бала ошону да сезбей, уйкунун кучагында. Ит да түнү менен кичинекей адамчанын ары жагына бир, бери жагына бир чыгып, аны менен кошо кыйналып, азаптанып жатып таң атырган.

Болбосо, түндөсү бала уктаары менен кепеден суурулуп чыгып, түз эле баягы өзүнүн эски үйүнө бармак. Анжелина экөө ойногон, кожоюну, кожайкеси басып-турган жерлерде болуп, алардын жыты сууп, суюлуп бараткан издерин «өөп-жыттагылап», ар биринин кыймыл-аракетин, элестерин көз алдынан өткөрмөк. Андайда үчөөнүн элеси улам бир жерден «жарк» этип көрүнө калып, умсуна түшкөнү канча?..

Айтор, эски журтунда жатып алып, өткөн күндөргө кусалануу ал үчүн ырахат да, азап да...

Качан гана үйдүн апсайган жаңы Короочусу анын узакка жайланышып калганын жактырбагандай чынжырын сүйрөп, күркүрөп ары-бери баса баштаганда гана короодон чыга жөнөп, андан ары башы оогон жактарда жүрө бермек да, бир оокумда эсине адамчасы түшө калып, чымын-куюн болуп кепесин көздөй чуркамак. Бул – ар түн сайын кайталанчу көрүнүш.

Бирок түндө антип «саякатка» чыккан жок. Эми да күн уясынан аркан бою көтөрүлүп калганына карабай, баланын жанында жатат.

Анан калса, бир эле күн, бир эле түндүн ичинде адамчасынын жароокер кылык-жоругуна кусаланып кетти ит.

Демейде, баласы күн менен кошо ойгончу. Эчак келип, өзүн карап жаткан ит-энесинин мойнунан кучактап, жонуна жөрмөлөп чыгып, оюндун кызыгына батчу. Андай кезде, бир колунда ит-энеси жаңы эле алып келген, жыты алда кайда буркураган май токоч болор эле.

Кээде-кээде гана эки аягына кас-кас тура калып, болбосо төрт аяктап жөрмөлөп, кээде ит-энесине окшоп ырылдап, атүгүл аны туурап «борс-борс» үрүп, эртеден-кечке жаман кепенин ичин үч көтөрүп ойногон адамчасы, качан гана тегерек-бел күүгүмдөнүп, түн кирип, эч ким эч нерсе көрүнбөй калганда гана чарчоодон суй жыгылып, уктап кетчү.

Ошолорду эстеп, ичи элжиреген ит-эне бешенесинен тер менен кошо кири куюлган, анткен менен эң эле сүйкүмдүү баланы муңайым карап жатты да, зээни кейип кеткендей аста кыңшылап, баланын бети-башын жалап-жуктап койду.

Өзү да анан көздөрүн жумганы менен, ошо маалда бир жери ооругандай адамчасы онтоп, кыңкыстап жиберди эле, көздөрү кайра умачтай ачыла түштү! Демин ичине катып, баласы азыр жарк этип күлүп, үн салып тура калчудай, анан экөө адатынча жулмалашып, жыгылып-туруп, кучакташкан боюнча кепенин бир бурчунан бир бурчуна оонап, ойноп кетише тургандай наристени үмүттүү тиктеп калды да, ал «сулк» жатып калганда гана шаабайы сууй түштү.

Ошо ирмемде анын ой-санаасы наабайкананы, орто жашап калган, чачын ак баскан боорукер наабайчыны көздөй чуркады. Анткени кечээтен бери баласы да, өзү да оозуна наар ала элек болчу.

Наабайканага чынында өзү үчүн деле эмес, баласы үчүн барат ал. Анткени анын адамчасы өзүнө окшоп, тумшугуна илингендин баарын жей бербейт. Ошондуктан ал «тук» эте түшкөн маалда, көбүнчө түш оой, береги төшөнчүнү үстүнө таштап, туш келди чачылган оюнчуктарды жанына бирден ташып коюп, нанга чуркайт...

Баса, төшөнчү демекчи, анын да кызык таржымалы бар.

Адамдар менен аралашып жашап жүрүп, адам баласынын төшөнчү жамынып уктаары иттин дээринде калыптыр. Өзү да бала чагында кожайкеси төшөп берген жумшак төшөктө уктагандары эсинде. Талаа-

да калган алгачкы күндөрдө анан, ошол жылуу-жумшак төшөктү самап, кудум береги балага окшоп түйүнчөктөй түйүлүп, тумшугун катып, кыңылдап-кыңшылап жүрүп, бара-бара кадимки ит жашоого көнүп калган. Кийин минтип, «балалуу» болгондо жылуу жууркандар кайрадан эске түшүп жатпайбы...

* * *

А кезде күндүн илеби кайтып, эргели-кеч бубак түшө баштаган маал болчу. Бир-эки жолу ит-эне адамчаны эмизип уктатып коюп, желип-жортуп жүрүп кайра келсе, кызыл эт ымыркайы селейип муздап калыптыр...

Жандалбастап, баланы бооруна басып, денесинин ысыгын өткөрүп, жалап-жуктап жатып араң жылытып алган да: «Төшөк керек!..» – деген ой мээсине «тык!» эте түшкөн. «Бирок кайдагы төшөнчү?! Кайдан табат?!»

Акыры тобокелге салган да, эски үйүнө уурулукка аттанган...

Ал үйдүн жаңы короочусу муну таанып, акыркы убактарда «келдинби, кеттинби?» дебей деле калган.

Бу жолу да ошентти. Эл жаткан маалда короого кирип, адатынча короонун чок ортосунда бир аз жатты. Чоочун жытты сезип, чоочун дабышка серпиле түшкөн короочу адегенде узун чынжырын сүйрөп, ал тарапка эки аттап учуп жетти да:

– Сен белен?! Деги, ушу сенден кутулбас болдум! – дегендей ырылдап коюп, кайра бурулуп басып кетти. Кудум торпоктой килтедеген, үстүндө үйү, астында ашы белен, ашыкча түйшүк, убарасы жок, анткен менен ар дайым мойнуна темир чынжыр салынган курбалдашын, ал үйдү айланып, көрүнбөй калгычакты бир чети суктангандай, бир чети аягандай карап отурду Кумайык.

Эмнеге келгенин эстей койгондой анан үйдү айланга басып, бир убакта издегенин тапкандай, сүйүнүчтөн жүрөгү «болк!» дей түштү. Төшөнчү!.. Кермеде арта салынып, баланын жылуу-жумшак жуурканы илинип туруптур. «Көктөн издегени жерден табылып», «жым» дей түшкөн Кумайык түз эле ошого учуп жетти да, учунан тиштеп алып, булкуп-жулкуп тарга баштады...

Башта тынч эле келип, короонун ар кай жеринде көздөрүн жашылдантып жата берип, бир убакта кетип калчу «жолбун» иттин бу жолку жоругуна Короочу түшүнбөй калгандай, адегенде аны баса калчудай обдулуп тура калып, кебете-кешпирин бузуп, каардана түштү. Ошону түшүнө койгон Кумайык да кермеден түшүрүп алган олжосун таштай коюп, курдашынын алдын айбааттана тосуп ыркырады. Экөө ушу азыр астын-үстүн болуп, бири-бирин тытып-жечүдөй жүндөрүн түктүйтө

тиктешип, бирок бара-бара жоошуп баратышты. Короочу дөбөттүн акыркы ырылдагында:

– Ырр-р-рр-рр... Азыр башыңды чайнап сала электе, ташта алдагыны! Аяп койсо, ашынып кеткениң кандай?! – деген маани жаткан.

– Ыррр-рр-рр... Жайыма кой! Сенин эмнең короп атты эле?! – деди Кумайык.

– Деги, итке чүпөрөктүн эмне кереги бар?! – дегендей акырын, жоош ырылдаган Короочу.

– Аны сен түшүнбөйсүң.! – Кумайыктын кыймыл-аракетинде, унчукпай бери бурулуп кетишинде ушундай кемсинтүү бар болчу. Тигинин жоошуй түшкөнүн байкаган Кумайык кайрадан эңилип, жуурканды сүйрөй баштаганда:

– Кожоюндарыма эмне дейм?! – Короочу бечарадай кыңшылап, чыйпылыктап жиберди.

– Алар сенден сурабайт!

Буга чейин Кумайыкка жогортон карап, аны көп деле этибар албай, теңсинбей, болгону бир селсаяк ит катары билген Короочу ушул убакта андагы кандайдыр бир өзгөчөлүктү сезип, басырына түштү. Ошого удаа эле тулкуйган оор денесин жыбыратып, кайдан-жайдан келе калган кандайдыр бир жагымдуу сезим бийлей калды. Кумайыкты жакындан тааныгысы, аны жыттап көргүсү келгендей анан кыйшандап, жараматтана басып, бирок адам жыттанган, өзүнөн кыйла акылдуу көздөнгөн Кумайыктан жазгангандай орто жолго отура калды.

Кумайык болсо, анын эмне ойлогону менен эч иши жоктой, кудум мээнеткеч, мээрман энедей эси-дартынын баары баласында болчу. Анан калса, ушул убакта кулагына кичинекей адамчанын ыйлаган үнү угулуп, ансайын жүрөгү канап, ал баргыча бала тоңуп өлүп калчудай карбаластап кеткен...

А бирок жуурканды короодон чыгарып кетүү кыйынга турду. Баягы өзү кирип-чыгып кетчү жол бу саам ага таптакыр тардык кылды. Өзү сыртка чыгып алып, олжосун канча ирээт күчкө салып тарткылаганы менен тигинин жарымы тешиктин оозуна кептелип туруп алды. А бирок башка жол да жок эле. Ары жулкуп, бери жулкуп тарткылай берди. Акыры чарчап суй жыгылды, заманасы тарып, анткен менен таштап да кетип кала албай, жалпайып жатып калды.

Ушул убакта кулагына кайра да ый угулду... Баланын ыйы! Барыжогуна кайыл өңдүү ордунан ыргып турду да, жаман кепесин көздөй чымын-куюн болуп баратты... А бирок баласы ал баргандан кийин ойгонду. Кулагына угулуптур...

Боортоктоп жата калып, баланын оозуна эмчек салды. Астындагы наристенин колу-бутун тыбыратып, чөлпүлдөтүп эмчек соргону ит-энин дене боюн балкытып, ага ушул бакыттан башка эч нерсенин кере-

ги жоктой магдырай түштү да, ит тээ бир убакта, бала бышылдап уктаганда гана ордуна турду.

Алдын булгап, өзүнүн бок-сидигине чылана түшкөн ымыркайдын көтөнүн, бели-башын жалап-жуктап, боктон арылта тазалады да, суу болгон кыкты эки аягы менен ары көздөй шилеп таштап, ордуна кургагы төшөдү. Ошо убакта оюна бир нерсе келе калгандай саамга ойлоно калып, анан алдыңкы кош аягы ушунчалык ыкчам кыймылдап, баланын денесин кургак кык менен көөмп жиберди. Ошондон кийин гана санаасы тынгандай а жерден атып чыгып, жанагы келген жагын көздөй чымын-куюн болуп кетип баратты...

Короого кирер жолуна төшөнчү кептелип калгандыктан дубалдан ашып түшүп, жуурканды кайра ичкери тартып алды. Анын эмне ойлоп, эмнеге антип жатканын түшүнбөй жаткандай, ары жакта жаткан Короочу талпандап, жайбаракат басып келди да, обочороокто байкоо салып, боортоктоп жатты.

Кумайык жуурканды булкуп-силкип жатып жерге жая салды да, алда нени издегендей айлана-тегерене басып, учун тапты. Эми ошол урчуктан тиштеп алып, олжосун короонун ичинде ары-бери сүйрөгөн болду. Айткандай эле жууркан жанагыдай тоголоктошпой, бир топ эле ичкере түштү. Ошондон кийин гана Кумайык арты менен жылып, жуурканды акырындык менен сууруп, тешиктен тартып чыгара баштады.

Акыры баары онунан чыкты! Үлпүлдөгөн жумшак жүн жууркан эми Кумайыктын соңунда чубалып, сүйрөлүп кетип баратты...

Бул анын өмүрүндөгү биринчи ирет уурулукка барышы эле. Дагы жакшы, ошол күнү таңга маал себелеп жааган жамгыр көнөктөп төккөн ак жамгырга айланды. Болбосо, ансыз да органда иштеген үй ээси из куумак да, ажаан итти «уктатып» коюп, короодон жууркан алып чыгып кеткен «ууруну» оңой эле таап алмак...

Ошондон кийин жууркан жамынган адамчанын буту-колунун сеleyип муздаганы, оозу-мурдунун көгөргөнү калды.

Ал эми береги, аларга катарлаш жаткан, бөлтөйгөн эки бети кокочо болуп кирдеген Ализа аттуу куурчак болсо, алардын «үйүнө» жууркандан кийин, көктөм маалында келген.

Ализа... Кумайык анын атын да унутпаптыр...

Ализаны таап алгандагы кубанганычы?! Канчалык токтолуп, оор басырык тартып калганына карабай, тим эле күчүк кезиндегидей койколоктоп басып, ошол күнү баласы менен тээ далайга чейин улмалашып-жулмалашып ойноп, адамчасы куурчакты колуна кармаган сайын алда неге болгон үмүт учкундары көздөрүнөн «жылт» дей түшүп...

А кай бирде, Ализа азыр Анжелиналардын кайда, кандай күндө экенин айтып, өткөн-кеткенди чогуу-чаран эскерип, сүйлөп жиберчүдөй аны муңайым тиктеп, аны ушунчалык жакынсанай берет.

Айтмакчы, Ализа аттуу куурчактын таржымалы мындайча...

Ошол күнү да адатынча наабайчынын жанында азга боортоктоп жатып, бир убакта: «Мен эми кетейин, берчүндү бер?» – дегендей ордунап туруп, шыйпаңдай баштаган. Анын оюн окугандай наабайчы да:

– Кетесиңби? Коё турбайт белең? – деп анан жанатан камдап койгон нанын баштагысындай ыргытпай:

– Ме, ала гой, – деп сунуп берген. Ит да анын колун кирдетип албайын дегендей, нанды ооз учу менен акырын тиштеп алган да, ыраазы экенин билдиргендей куйругун шыйпаңдатып, көз ирмемге айланып-тегеренип туруп жөнөп кеткен.

Жолдо келатып, бакчанын ичинде ойноп жатышкан кыздарга көзү урунуп, эмнегедир «тык» токтогон. Ооба, ошолор экен – Анжелина менен чогуу ойногон кошуна кыздар! Болгону эле, баягыга караганда бойлору өсүп, чоңойгонсуп калышыптыр.

Арасынан өзүнүн Анжелинасы көрүнө калчудай, умсуна тиктеп калды ит. Тээ бир оокумда ордунап туруп, кете турган болгондо, көзүнө чындап эле Анжелинанын куурчак көтөргөн колдору көрүнүп кетти! «Селт» этти Кумайык! Серпиле түшүп, жакшылап тиктеп калды! Айткандай эле, алиги коңшу кыздардын бири Анжелинанын куурчагын көтөрүп туруптур! Ооба, Ализа! Бул куурчак Анжелиналардын үйүнө Кумайык менен бирге келген. Жазбай тааныды.

Ошол кечте Анжелинанын атасы борсойгон Кумайыкты бир колтугуна, жакшынакай куурчакты бир колтугуна кыстарып, үйүнө кубанып кирип келген!

Анда Анжелина али баса элек, бирок жан-алы калбай жөрмөлөп жүргөн кыз болчу. Бирде куурчагын чукулап ойноп, бирде тил-оозсуз, жансыз немеден тажагандай ары ыргытып жиберип Кумайыкка жармашчу. А бирок кийин там-туң басып калган кезде куурчагын да жакшы көрүп, колунан түшүрбөй көтөрүп алар эле.

Ошону билген Кумайык да ал уктап турганда же тек гана эркелеп ыйлай баштаганда Ализаны издеп таап, тиштеп келип колуна карматчу.

– Ализа, – деп куурчагына божурап, алаксып калчу кыз.

Анан калса, Ализага кыздар-балдардын баары кызыга турган. Айрыкча азыркы сары кыз бир канча жолу Анжелинанын колунан талашып, чырылдап ыйлаганы эсинде. Ошон үчүн го, көп өтпөй ага да ата-энеси куурчак сатып беришкен. Бирок баары бир эле сары кыз Ализага кызыга берчү. Анткени Анжелинанын куурчагы эч бир куурчакка окшобогон, кудум Анжелинанын өзүндөй сүйкүмдүү, анан калса экиге бөлүп өргөн чачы күнгө чагылыша кулпуруп, барпыраган ак көйнөгү да эң эле жарашыктуу болчу.

Ализаны Кумайык да жакшы көрөр эле. Кээде анын өздөрүнө окшоп кыймылдабай, баспай, үн чыгарбай отура, же жата бергенине чыдамы жетпей, жан киргизип жиберчүдөй маңдайында жата калып, тура калып, же айланып-тегеренип чуркап, борсулдап үрүп калса, аны көргөндөр боору эзилип күлүшөр эле.

Кумайык аны Анжелинадан башка эч кимге ыраа көрчү эмес. Башка бирөө-жарымдын колуна тийип калса, дароо ордунан ыргып туруп, ачуулана баштачу. Ошон үчүн кыздар-балдар Ализаны кармагандан бара-бара жазганчу болушкан.

Эми да ошол сезими ойгонуп кетти анын. Эмне кылаарын билбей жаткандай кыйпычыктап, кыңшылап, буйдалып калды. Бир убакта анан оюна бир нерсе түшүп кеткендей ээнирээк жакка чуркап барып, бактын түбүн чукулап казып жиберди да, оозундагы токочун көмө салып, кайра бери чуркады.

Айткандай эле кыз үйүнө кете тургандай бир колуна куурчагын, бир колуна чака-чайнегин көтөрүп, камынып калыптыр.

Ит балдарды коркутуп албайын дегендей берирээкте куйругун шыйпаңдатып акырын үрүп, үн чыгарган болду. Балдар аны карап калышты. А бирок ит алардын өндөрүнөн, көздөрүнөн коркунучтун белгисин көргөн жок. Тескерисинче, куйругун шыйпаңдатып, аларды карап турган, боорукер көздөнгөн кызгылтым итти качандыр, каяктандыр көргөндөй, буйдалып турушкан.

– А... бул деген – Кумайык! – деп ийди бир убакта сары кыз.

– Кайсы Кумайык?

– Анжелинанын ити бар эле го, абдан акылдуу эмес беле? Сөзгө түшүнчү эле го, ошол экен.

– Кумайыкпы?..

Кумайык канчадан бери Анжелинанын да, өзүнүн да атын уга элек болчу. Бул анын бир чети ыйлагысын келтирип, эреркетип жиберди. Муун-жүүнү бошоп, ошо турган жеринде жалпайып жата калып, аянычтуу кыңшылап жиберди.

– Кумайык Анжелинаны издеп жүргөн окшойт, – деди жанагы сары кыз аны түшүнө койгондой.

– Кантип билдиң? – деди өзү да ошону ойлоп турган экинчиси өз оюн бышыктагысы келгендей.

– Себеби мен кинодон көргөм, акылдуу иттер ээсин эч качан унутушпайт.

– Анын ээси кайда кетти эле? – алардын жанындагы эркек бала бирде итти, бирде эки кызды аңкая карады.

– Алар деген мурда силер жашаган үйдө жашачу, – деди кыз «ошону билбейсиңби?» дегендей үн менен. – Алар силердин үйдө жашап жүргөндө, сен биякта жок болчусуң.

Экинчи кыз кепке аралашты:

– Анда Кумайык кичинекей болчу, ээ?

– Билесиңби, алдагы куурчакты бизге бербей койчу эмес беле.

Сары кыз колундагы куурчагын карап койду да, күнөөлүүдөй:

– А муну мага кетип баратканда Анжелина өзү таштап кеткен болчу, – деди.

– Ал кайда кетти эле? – деди жанагы бала.

– Анын атасын бандиттер өлтүрүп кетишкенде, үйүн сенин атаңдар сатып алышкан. Анжелина менен апасы болсо башка жакка көчүп кетишкен болчу. А силер бул байкуш итти кубалап жибергенсиңер! – сары кыз баланы күнөөлөгөндөй, «ташка тамга баскандай» тык-тык этти.

– Жо-ок. Кубалаган эмеспи. Мен анда айылда болчумун, аны көргөн эмесмин. Бирок атам айткан: «Алардын ити оорулуу окшойт, тамак ичпейт же үй кайтарбайт, жөн эле жата берет экен, кетирип ийип, башка ит сатып келдим», – деп.

– Анткени ал кожоюндарын сагынып ошенткен да!

Балдар-кыздардын кобур-собурунун баарын угуп түшүнүп, бирок алар менен аралашып, сүйлөшүүгө тили жок, мүнкүрөп жатты ит.

– Анын курсагы ачып жаткан жокпу? – деди аңгыча кыздардын бири.

– Билбейм, – ийинин куушурду экинчиси. – Кел, тамак беребиз.

– Кел, – деген берки кыз эркек баланы карады.

– Сен баласың го, бат чуркайсың да, үйүнө чуркап барып, бир нерсе алып келе койчу.

– Макул, – кыздын мактап койгонуна жетине албай, эрдин бекем тиштенип алып, көкүрөгүн кере чымын-куюн болуп чуркаган бойдон кетти бала.

Ит башын көтөрүп, кыздарга муңайым карады.

– Балким, ал бизди таанып жатпасын? Карачы, башка эч жакты карабай, бизди эле карап жатат.

– Билбейм, – деди экинчиси адатынча ойлонуп калып. – Же бизди Анжелина деп ойлогон жокпу?

– Анда келет болчу да. А балким, куурчагын таанып жаткандыр?

Сары кыз колундагы куурчагын бир, Кумайыкты бир карап койду да:

– Билбейм, – деди адатынча.

– Кел, берип көрөбүз, – деди берки кыз.

– Макул, – сары кыз колундагы куурчакты сунду:

– Кумайык, сен муну таанып жатасыңбы, бул – Анжелинаныкы болчу. Бирок мен уурдап алган жокмун, ал өзү берген мага. Кааласаң ме, ал.

Анын сөзүнө түшүнгөндөй, Кумайык баш көтөрүп, жандана түштү. Анын чыны менен эле алгысы келип турганын кыздар да анын кыймылынан, көзүнөн түшүнүштү.

– Алам дейт, – деди берки кыз кошо жандана түшүп. – Чын эле берип койбойлубу.

– Чын эле берип жатпаймынбы. Ме, ал! – курбусун эстеп кеттиби, же итке боору оорудубу, же куурчагына ичи ачыша түштүбү, сары кыздын үнү азыр ыйлап жиберчүдөй каргылданып, дирилдеп чыкты. – Албайсыңбы келип?..

Ит анын чын дилинен айтып жатканына ишенгендей шыйпаңдап, акырын басып келди да, быйтыйган колдор сунуп турган куурчакты аяр тиштеп, ошондо да кыз таарынып калган жокпу дегендей, кечирим сурагандай кылыя бир карап коюп, келген жолуна түштү.

Эки кыз же күлөөрүн, же ыйлаарын билбей калгандай, нес болуп эле туруп калышты.

Ошол убакта колуна тамак көтөрүп, жанагы бала чуркап келди да, адаттан тыш, башкача бир окуя болуп кеткенин сезгендей экөөнү алмак-салмак карап:

– Эмне болду? – деди акырын. – Ит кана?

– Ал Анжелинанын куурчагын алып кетти, – деди берки кыз. Бала сары кыздын колун карады. Чындап эле анын колундагы куурчак жок болуп чыкты. Болгону эле кыз куурчакты берген тейден колун тартып албай, билинер-билинбес сунган боюнча туруптур.

– Омо-ой, кантип алып кетти?! – таң калганын жашыра албай кый-кырып жиберди бала.

– Ушинтип эле... Биз өзүбүз берип койдук, – деди берки кыз. Карегине жаш кылгырып турган сары кыз ошондо гана кыймылга келип, көзүнөн «тып» этип кулап кеткен жашты арчыды.

– Куурчагыңа ыйлап жатасыңбы? – дешти достору ага үңүлө карашып.

– Жок. Мен жөн эле... Анжелинаны сагынып кеттим, – деди сары кыз. – Анан... Кумайык байкушка боорум ооруп жатат...

Кумайык болсо ошол күнү үйүнө кубанычы кучагына батпай, баласына Анжелинанын өзүн таап алып келаткандай, тим эле алып учуп келаткан...

Ошондон бери Ализа да алар менен чогуу жашап келатат.

Ал аркылуу Кумайык көп нерсени көз алдынан өткөрүп эстеп, өткөн-кеткен көп күндөргө саякат жасаганы менен, куурчак дале баягысындай үн катпай, асманга окшош көгүлтүр, сүйкүм көздөрүн мөлтүрөтүп, күлүмсүрөп жата берет. Бала да эс киргени аны ары айлантып, бери айлантып карап, эмне экенине акылы жетпей, атүгүл жыттап көрүп, көздөрүн чукулап, бир убакта тажаган немедей таштай салып, кайра алып кимге, эмнеге окшотоорун билбей жаткандай алектене берет...

Баласынын антип кызыгуусун байкаган ит-эне да ошондон кийин баланын оюнчуктарына, бара-бара кийим-кечектерине көзү урунса, кыя өтпөй турган адат тапты. А бирок ал тиштеп келген кыз баланын, эркек баланын ар кыл кийимдерин бала карап да койбойт. Анткени алардын эмне экенин билбейт эле ал...

Түнү менен жаагын жанып ыйлаган бала тек гана чабалактап, жаны кыйналып жаткандай кыңкыстап, ары оонап кетти.

Ит-эне адатынча тура калып, наристесинин дене-башын жыттагылап көрдү. Баланын денеси дагы эле от менен жалын болчу. Кумайыктын үрөйүн учурду бул! Анткени бала катуу ооруп калганда гана эти ысып-күйүп чыгаарын билип калган. Үксөйүп тура калып, наристени туш келди жалап-жуктап, жандалбастай баштады.

Энесинин мээриминен, үрпөндөй түшкөн камкордугунан жанына шыпаа түшүп жаткандай баланын онтогону азыраак басылып, узун кирпиктерин алсыз араң-араң ирмеп, ит-энесин муңайым тиктеп калды...

Ошо убакта анын өңү да кубарып, башкача болуп турганын байкады ит. Бул аны ого бетер сестентти! Баланын жалоорунку көздөрү өзүн акыркы жолу тиктеп жаткандай жүрөгү опкоолжуп, заманасы тарып, көзү алачакмак болуп, кудум ыйлап жибергендей кыңшылап, уккан жандын зээни кейигендей созолонто улуп жиберди ит.

Энесин дайыма күчтүү, кайраттуу сезген бала бу сапар анын аянычтуу көрүнүшүнөн кандайдыр бир жагымсыз нерсени сезип турду. Анткен менен ошол жамандыктын өзүнө байланыштуу экенин ал билген жок. Тек гана, элдир-селдир эс кире баштаган эме иттин аянычтуу кебетесин, муңайым көздөрүн көрүп, улуп-уңшуп ыйлаганын угуп, жүрөгү барча-барча жанчылып, анын өзүн аяп жатты...

Ал энесинин ушундай абалын биринчи жолу көрдү.

Жок, башта деле мындай азаптуу күндөрдүн канчасы өттү, иттин башынан! А кезде аны сезүүгө ымыркайдын акыл-эси жетчү эмес да! Ошондуктан ушунун баары биринчи жолкудай сезилди ага.

Экөө тиктешип калышты...

– Сен али кичинекейсиң, сен али жашай элексиң! Андыктан сен өлбөшүң керек! – деди жерде жаткан баласын карай башын салаңдаткан ит-эненин жашылданган, суранып жалооруган көздөрү. Бала энесин түшүндүбү, жокпу, айтор, ууртунан чала-була жылмайган болду.

Иттин эбедейи эзиллип, муун-жүүнү бошоп, жанын коёрго жер таппай кетти:

– Менин адамчам!.. Мен сен үчүн жанымды да аябайм. Бир гана өтүнүчүм, өлбө?! Суранам сенден, өлбө?! – деп жатты анын ички чачырыгы.

Бала энесинин антип чебеленгенин түшүнгөн жок. Атүгүл ал «өлүм» деген эмне экенин да билчү эмес.

«Эмнеге эле ушинтип жатат? Эмнеге айлана-тегерек жымжырт, эмнеге асман бозоруп, киргилттенип калган? Эмнеге энем бүдөмүк көрүнүп же көрүнбөй калып жатат? Балким, менин турушум керектир?..»

Ушуларды ойлоп, наристенин тургусу келди. Ошого аракет кылгандай, ордуна обдулгандай болду. Бирок денеси түгүл, башын да өйдө көтөрө албай койду. Анын оюн окуй койгон энеси да көздөрүн жылтыратып, баласынын демейдегидей отура калып, жаман кепенин ичин чаңызгытып жөрмөлөгөнүн, буту-башына асылып ойногонун каалап, үмүттүү тиктеп калды. Жок, андай болгон жок! Бала башын бир аз гана көтөргөн болду да, кайра эле өзүн жерге «шалак!» эттирип таштап жиберди.

Сулк жатып калган бала уктап бараткандай көздөрүн жумду...

Ал ошол бойдон ойгонбой калуучудай, Кумайык тумшугу менен көк сая, бар күчү менен улуп-уншуп жиберди! Ушу саам анын добушу Кудайга жеткендей, бала көздөрүн кайра ачып, кирпичтерин араң-араң ирмеп, энесин тиктеп жатты да, баягысындай күлүмсүрөгөн болуп, кургап бараткан эриндерин жалап-жуктап, бир нерсе сураган сыяктанды.

«Суу?! – иттин оюна ушул келди! – Азыр, азыр!» – деп суу алып келе койчудай эшикти көздөй чуркап барып, бирок ал кетсе эле баласы бир нерсе болуп кетчүдөй кайра чуркап келип, заманасы куурулуп, баланы айланып-тегеренип, а бирок ага чыны менен эле суу керек экенин билгенде гана үйүнөн атып чыкты!

Чымын-куюн болуп чуркап баратты ит. Бирок кайда баратканын билбей эле кетип баратты! Көзүнөн бир гана шаар, адамдардын карааны өтүп, ошолорго жетсе эле эптеп эбепке-себеп болчудай, арышын кенен-кенен таштады!

Өзүнүн буга чейин байкабаган кемчилигин ошондо сезди ит!.. Ошон үчүн өзүн өзү күнөөлөп, өзүн өзү жек көрүп, өзүн өзү ичинен жеп-ичип баратты: «Ушунча жылдан бери ошонун оюна келбегенин, акылына жетпегенин карасаң! Анан да иттерден өйдөсүнгөнүн кантесиң?! Баласына бир тамчы суу бербейт деген эмне?! Баланын суусаарын эмнеге ойлободу?! Балким, бала ошон үчүн ооруп жаткандыр?!»

Жолдон бурулуп, демейде өзү келип, шалпылдатып суусунун кандырып кетчү жылжыма булакка бет алды. Жолду катар, булакты азыр түп орду менен көтөрүп алып кетчүдөй сезилип келгени менен, ага жеткенде башка жеген эмедей «тык» токтоду! Көздүн жоосун алып, жылжыма булак жыбылжып турат, атаганат! А бирок аны кантип алып кетет?! Баласына кантип алып барат?!

Өзүнүн да суусап, оозу кургап кеткенин бирок ит сезген жок. Өзү жөнүндө ойлогонго чамасы да жок эле азыр анын. Тек гана, булакты айланып-тегеренип, кыңшылап бир аз турду да, андан эч айла болбоосуна көзү жеткендей шаарды көздөй «зуу» койду.

Эми ал түз эле балдарын алып энелер сейилдеп чыкчу бакчаны көздөй келатты. Анткени тээ бактылуу бир күндөрүнүн бир күндөрүндө Анжелинаны сүйрөмө арабасына салып, Кумайыкты ээрчитип алып,

күнүгө бир маал ушул жерге келише турган. Ошондо, сүйрөмө арабанын чөнтөгүндө дайым суусундук, таттуу токоч, дагы башка тамакташтар жүрөр эле. Кожойкеси аны атайылап салып алчу. Качан гана экөө оюндан жадаганда, же суусап, курсактары ачканда бактын көлөкөсүнө отуруп алышып, баягылар менен өзөк жалгашчу. Кожойкеси андайда Кумайыкты да унутчу эмес. Анын желим, жеңил табактын алдына коё салып, адегенде мөмө-жемиштин ширесинен куюп берип, андан кийин кызы жегенден тең бөлчү.

Айткандай эле, бакта бир топ балалуу эне-аталар сейилдеп жүрүшүптүр. Чоңоюп калган кыздар селкинчек тээп жатышат. Кудум өз баласына окшогон, экиге-үчкө чыгып калган эркек балдар оюнчук машиналарга кум жүктөп, алда нелерди божурап сүйлөп, алардан да кичинекейлер арабаларында уктап, энелер эки-экиден аңгемеге киришкен.

Тээ четте жалгыз отурган келин китептин кызыгына батып кеткендей, анда-санда чакан арабаны аста кыймылдаткан болот. Наристенин бир колунда оюнчук, бир колунда желим бөтөлкө. Кумайыктын көзү ошол экөөнө барып токтоду. А бирок аларды чочутпайын дедиби, же дагы бир нерсени ойлодубу, обочороокто бир топко чейин боортоктоп карап жатты да, боору менен тына-тына жылып, жакындап келатты.

Аңгыча ары жакта, кумда ойногон балдардын бири кумга тумшугу менен сайыла кулап, бакырып ыйлап калды эле, келин китебин таштай коюп, ошону көздөй чуркады. Ошол учурдан пайдаланып, ит да арабага учуп жетти.

Мандайына тура калган саксагай, бирок мээримдүү ит менен бала тиктешип калышты.

– Сен мага суунду берчи? – деди ит оюнда. Бала аны түшүнмөк беле, же корккону, же таң калганы, сонуркаганы белгисиз селейип катып калды.

– Суунду алсам ыйлабайсыңбы? Мени кечирип койчу, албайт болчумун, балам кыйналып жатат? – деди иттин көздөрү. Ошентти да, баланын колундагы бөтөлкөнү «шып» эттирип тиштеп ала коюп, артын карабай чуркаган боюнча кетти. Суусун алдырганы үчүнбү же иттин көздөн кайым болгону үчүнбү, бала бакырып ыйлап калды.

– Ай-й, баланды кара! Ит тиштеп кетти! – деген ачуу айкырык чыкты соңунан.

Жанагы келин эми бери чуркады. Бирок ал аттап-буттап, эчак көрүнбөй кеткен итти байкаган жок.

– Колундагыны ит жулуп кетти! – деди аларга бет мандай отурган аялдардын бири бир укмуштуу окуя болгондой үрпөндөп.

– Кайсы ит?! – чыны менен эле кызынын колундагы бөтөлкөнүн жок экенин көрүп, элейди келин.

– Момундан ары кетти. Кызгылтым, чоң ит экен. Сыягы үй-жайсыз ит окшойт, – деди алиги аял. – Сен туруп кетээриң менен кайдан-жайдан пайда боло калды оңбогур, карап турган го. Заматтын ичинде эле кайра көздөн кайым болуп кетти.

– Ой, Кудайым ай, – деп коркуп кеткен келин балдарын чогултуп алып, үйүн көздөй жөнөдү.

Кумайык болсо, оозундагы өтө аялуу нерсесин бирөө-жарым кайра тартып алчудай алактап келатты. Өчөшкөнсүп, жол да арбыбай койдуду ошондо. Демейде бат эле барып-келип жүрчү жалгыз аяк жолдун тиги учу менен бул учунан кимдир бирөөлөр атайылап эле чоюп, узартып койгондой сезилди.

Ал келгенде чабалактай берип, көмкөрөсүнөн түшүп калган уулу эки колун эки жакка таштап жиберип, араң-араң дем алып, солуп жатыптыр. Тумшугу менен оодарып, баланы бат эле чалкасынан жаткыра салып, адатынча бети-башын, мойнун, демейдегиден чоңоюп, чандая түшкөн курсагын, буттарын жалап-жуктап, жанталашып жиберди.

Энесинин келгенин сезгендей, көздөрүн жылтырата ачып, жанагысындай эле суу сурады бала.

Ит төкпөй-чачпай, чайпалтпай алып келген, баланын билегиндей бөтөлкөнү белинен аяр тиштеп, баланын оозуна кыңайтты. Айткандай эле муздак, бирок жагымдуу суюктук тийгенде наристенин денеси уйкудан ойгонуп кеткендей «дирт» этип, оозуна куюлган суунун даамын таткандай анан жандалбастап, «кулк-кулк!» эттирип бир-эки жуткан болду да, азга тыным ала түшүп, дагы да сурагандай тамшанып, эки жагына кайсалактай баштады.

Жанагыдан саал жандана түшкөндөй болду наристе. Бети-башына агып кеткен сууну колу менен чапчыгылап, «тириле» түшкөн окшоду.

Ит да ошого жетине албай кетти. Дагы, дагы суу бергиси, атүгүл суу менен баланын бүт денесин жууп, киринткиси келип кетти.

Бирок, тилекке каршы, суу бат эле түгөнүп калды! Иттин шаабайы сууй түштү. Кыңшылап, ичинен дагы да чыгарчудай бөтөлкөнү бир буту менен басып алып тиштегилеп, ары-бери жулкуп-булкуп ыргытып да көрдү. Эчтеке чыккан жок!

Андан кийин да ит-эне далайга чейин тыным албай, улам кайра эле наристенин денесин жалап-жуктай берди. Бир убакта бала ыйынгандай кызарып-татарып барып, бир ууч болуп түйүлө түштү да, чыркырап ыйлап жиберди. Ит-эне адатынча эмне кылаарын билбей, баланы айланып-тегеренип чуркай берди.

Көп узабай бала коюу-суюгу аралаш заңдап жиберди да, жаны жай ала түшкөндөй тынч жатып калды. Ит баланын көтөнүн жалап-жуктап тазалап болду да, жай келгенден бери аркы бурчта жатып калган, баягыдай каңырсыбай күнгө кургап, жеңилдей түшкөн төшөнчүнү

сүйрөп келип үстүнө жапты. Жаны жай ала түшкөндөй, бала көшүлүп уктап кетти.

Ошондон кийин гана ит-эне шашкалактап, наабайкананы көздөй жөнөдү.

Бирок бу саам жанагыдай болуп, жинди болгон эмече алып-учпай, жай келатты... Ушул жол менен наабайчыны көздөй канча жолу барып, канча жолу келди дейсиң?..

Акыркы убактарда баласы үчүн көзүнө жакшы көрүнүп, жылтырап-жултурагандын баарын ала ташымай адат күткөнү менен, алоолонгон ысык тандырга белине чейин кирип алып, эки бети кудум оттой кыпкызыл болуп «күйүп», кара терге түшкөн, бешенесинен дайыма жылуулук, мээрим жанып турган наабайчыга эч качан кара өзгөйлүк кылган жок.

Тээ алгачкы күндөн эле, келген сайын аны алыстан акмалап, атүгүл айрым суук көздөрдөн коруй коюп, өзүнө болсо наабайчы бермейин унчукпай карап отура берет. Анан калса, бу кишинин айрым кыял-жоруктары, турган турпаты, басканы, кебете-кешпири деле өзүнүн калдандаган ак көңүл, боорукер кожоюнуна окшош. Кээде наабайчыны эмес, ошонун өзүн көрүп жаткандай элестелип, андай кездерде мына азыр учуп жетип кучагына бой таштачудай обдулуп тура калып, бат эле кайра деми сууп, шылкыйып жатып калат...

Андайда аны сагынычтын, чубалган узун санаалардын, ойлордун кучагынан курсагынын курулдаганы ойготот. Анан калса, ысык тоочтордун жыты мурунду өрдөп, тим эле каңылжарын жарып иет. Ачка болгонун ошондо бир билгендей, шилекейин «кылк» жутуп, кыңшылап жибергенин өзү да байкабай калат.

Анан калса, бу кишинин нандары көпкө турбайт. Эми эле эч качан түгөнбөчүдөй үйүлүп, кыпкызыл болуп көздүн жоосун алган май тоочтор заматта сатылып кетип, ордуна улам жаңылары тизиле баштайт.

Ушунун баарын байкап, унчукпай карап жата берген итти наабайчы да бара-бара жакшы көрүп баратты. Аны караан тутуп, качан кардардан колу бошой калган кезде ал да нелерди айтып, жообу жок калаарын билсе деле иттин атын, бул жерде эмне кылып жүргөнүн, эмне үчүн көздөрү муңайым, чарчаңкы экенин сурай берет. Ит андайда көкүрөк-көңүлүндө бугуп жаткан нерселерди айта албаганына, тилинин жоктугуна ыза болот, кыңшылап жата калып, тура калып, атүгүл тынчы кеткендей жерди тырмалап жиберет. Адамчасы эсине түшүп

кеткен кездерде анан артын карабаган боюнча чымын-куюн болуп чуркап кетет.

«Бул итте бир сыр бар... Кайда барат болду экен?» – деген наабайчы ал кеткен тарапты аңкая карап калат да, кайра эле бат ишине алаксып кетет.

А бирок кийинки кездерде Кумайыктын орду улам берилеп жылып, наабайычга жакындай берди... Анткени ит да, наабайчы да барган сайын бири-бирине ымала санап, бири-бирине ишенип, атүгүл ит кечиккен же келбей калган күндөрү наабайчы коңулдуктап калчу болду.

– Эй, бери жакын кел? – деди бир күнү да аны көрө коюп, кубанычы койнуна сыйбай кеткендей. – Эмне, эки-үч күндөн бери көрүнбөй кеттин? Кожоюнуң байлап салгандыр да, ээ? Кел, бери? Мен сени байлабайм, эч нерсе кылбайм. Урбайм да. Коркпой эле бери жакын келсең, чоочун эмеге окшоп, чокчоюп алыс отуруп аласың да?

А бирок иттин кепке түшүнгөн эмедей, антээри менен эле жанына жетип келээрин күткөн эмес. Акылдуу, анан калса алда неге үмтүттүү көздөрүн жылтыратып, жанында отуруп калган итке:

– Сен эмне, сөзгө түшүнөсүңбү? – деген таң калганын жашыра албай.

– Үй-жайың, кожоюнуң барбы? Кимдин итисиң? – наабайчы аны сынап сураган. Ит муңайым, аянычтуу кыңшылап, боортоктоп жата калган. Иттин бул жообунан, кусалуу көздөрүнөн наабайчы анын кожоюндарына байланыштуу кайгылуу, аянычтуу бир нерсе болгонун байкаган.

– Сени таштап, көчүп кетишкен го?

– ...

– Ай-ай... – деп башын чайкаган наабайчы анан оюна бир нерсе келе калгандай кайра сураган. – А балким, ургаачы болуп жүрбө?..

Ит аны: «Ургаачы болсом эмне экен?» – дегендей кылыя караган.

– Дегинкисин айтам да, – деген наабайчы анын көз карашын түшүнгөндөй. – Адамдар ошентешет... «Кайра-кайра тууй берет» – деп ташкандыр да. Кааласаң мага күчүк бол. Мага да бир караан керек болуп турат азыр. Мен да сендей жалгызмын. Катыным жок. Ал тээ Россия деген «бир боор энебизге» иштеп кетип, ошол жактан бактысын таап алыптыр. Албетте, адегенде кыйын болду. Бирок айла жок... бул жашоого келген ар бир адам өзү сүйгөн адам менен өзү каалагандай жашоого акылуу. Бактылуу болушсун.

Иттин бир чекитти тиктеп, мелтиреген түрүнөн ошого ынанганын билдиргендей туюлду.

– Кудайым мени деле унутпаган чыгаар? – деди наабайчы андан ары. – Маңдайыма жазгандыр да бирөөнү... А бирок аны тапкыча минтип, жаштык деген күтпөйт экен... Дагы жакшы, ушуну менен алак-

сып жүрөм. Нан деген ырыскы да, жасаган нанынды бирөөлөр кубанып жеп жатса, ал да бакыт экен. А башта ойлойт элем, үстөл кучактап эле бир жерде чоң болсом деп. Чондукту да көрбөдүмбү. Эки дипломдун биринен болбосо биринен айтаар депмин...

Анын акыркы сөздөрүн түшүнүп да, түшүнбөй да угуп да, укпай дал калды Кумайык. Анткени ошо маалда эсине уулу түшүп кетти да, эмнегедир наабайчынын жанына өтө узакка жатып алгандай сезилип кетти. Кеткиси келгендей, ордунан козголду. Ошону байкай койгон наабайчы да:

– Көп сүйлөп, тажатып ийдим го, ээ? Айтмакчы, менин сунушума эмне дейсиң, ушул боюнча эле мени менен калып калбайсыңбы? – деди.

Кумайыкка бул сунуш жага түштү. Наабайчынын өзүнө болгон мээрим, анын жакынсып, ымала санаганына эреркей, наабайчыны мунайым тиктеди. «Баламчы? – деп сурап турган ушу убакта ал. – Балким, аны да асырап алаарсың?..»

Кумайыктын минтип, балага «ата» же «эне» издегенинин жөнү бар эле. Анткени баласы канчалык кактаганына карабай, сүтү азайып барат. Колу-бутун тарбандатып, чала тоют болуп калган наристенин курсагын кантип тойгузаарын ойлогондо, ансайын заманасы тарып кетет.

Наабайчы анын тунжурашын башкача түшүнүп алды:

– Демек, каалабайсың... Мейлиң. Антсең деле таарынбайм. Чынында, сен каалаган күнү деле кожоюндарым батырмак эмес. Өздөрүнүн да сендей эки келген, килеңдеген ити бар. Экөөбүз ээрчишип алып, үй которууга туура келмек... Болуптур, ме гой, – адатынча камдап койгон тоочун сунган. А бирок Кумайык олжосун баштагыдай үзүп-жулкуп жеп албай, көтөрүп алып келген жолуна түшүп кетти...

«Күчүктөрү бар го?..» – ал узап кеткиче артынан карап туруп, ушуну ойлоду наабайчы.

Ит же ыйлаганы, же «ырдаганы» билинбей, жол бою угулар-угулбас кыңылдап-кыңшылап жүрүп отурду.

Айткандай эле азыр ал күйүнүп да, сүйүнүп да бараткан. Күйүнгөнү – наабайчы анын көптөн бери оюнда жүргөн жакшы бир үмүттүн учугун таап алгандай сөз айтты. «Балким, адамчамды ушул киши асырап алаар?» – деген бир үзүм үмүт болчу анысы. Бүгүн ошол, «көктөн тилегени жерден табыла калып», бирок иш кайра эле ошончолук тез тескери жагына ооп кетти. Кептин баары мунун тилинин жоктугунда болду да! Болбосо, өз тагдырын жаап-жашырбай айтып, сырдашып отурган мээримдүү адамга бул деле баарын айтып салат эле да, андан аркысын көрө жатмак.

Ал эми анын сүйүнгөнү – оозундагы наны эле! Буга чейин деле наабайчы мындай тоочтун далайын берген. Бирок бу саам өзүнүн канчалык напсиси ачылып турганына карабай, баласына алып келатты аны!

Өзү да ачка болчу. Ошон үчүнбү, жол бою олжосун канча курдай «ап!» эттирип жутуп жиберчүдөй алкымы ачылып кетип, а бирок кекиртегин тыйып, табылгасын баласына арнап келатты ит. Болбосо, бала улам чоңойгон сайын сүткө алымсынбай келатат. Анын үстүнө, күндөн-күнгө желини да бошоң тартып баратат...

Ал келгенде баласы ойгонуп, көздөрүн жылтыратып, буту-колун кыбыр-сыбыр этирип, «гы-гылап» үн салып жатыптыр. А бирок ит-энеси канчалык аракет кылып, оозундагы май тоочту баланын колуна карматкысы келгени менен, анын быйтыйган колдору эч кармабай койду... Оозуна да алып келип, тумшугуна такады. Бирок ага деле карабай, ит-энесине карай талпынып, тамшанып эмчек издей берди. Ошондо да ит-эне уулуна алып келген биринчи олжосун өзүнөн кызганып, баланын жанына коюп койду да, бир убакта бала өзү алып, тамшанып жей баштачудай күтүп жатып, баланын нан жей албасына көзү жеткенде гана курсагы ачып, эмшендеп эмчек издеген баланын жанына жатты...

Бир үзүм нан болсо эртеси ошол маалга чейин ошол жерде тура берип, жедеп катып калганда гана катыратып, кемирип жеди ит.

Эмнегедир ал күн өткөн сайын баланы асырап ала турган ишенимдүү адамдар жөнүндө ойлой берет. А бирок ал баарына эле ишене бербейт. Ишенген эки-үч гана адамы бар, бири – жанагы наабайчы.

Экинчиси – баланын өз энеси, а бирок жер жутуп кеткенсип, баягы баласын таштай качкандан бери аны эч жерден кезиктире элек.

Үчүнчүсү – өзүнүн көчүп кеткен кожойкеси. Алардын кайда экенин билбейт. Бирок качандыр бир, каяктандыр кезигип калчудай сезиле берет да, көпчүлүктүн арасынан издей берет...

* * *

Орто жолдон заңгыраган эки кабат үйгө токтоп, кирип-чыккандарды карап көпкө отурду ит.

Айтмакчы, бул үйдө башта Кумайык жашачу. А бирок ал Короочуга окшоп мойнуна чынжыр салынып, итканада жатчу эмес. Анын тирилиги үй-бүлө мүчөлөрү менен чогуу-чаран, үйдүн ичинде өтчү. Береги кызыл дарбазадан чыккан жол аларды түз эле жанагы бакка алып барчу.

Кожоюну да отуз-кырктын ортосундагы, балпалактаган ак көңүл, жакшы жигит эле. Кожойке андан өткөн мээримдүү, жумшак, боорукер келин болчу. Айрыкча, Анжелинаны айтсаң?..

Кумайык алардын үйүнө жаңы келген кезде ал там-туң баскан, тили булдуруктап жаңыдан чыгайын деп калган, азыркы өз адамча-

сынан да кичирээк кыз болчу. Качан уйкудан тура калган кезинде кудум мунун баласына окшоп, көздөрүн алакандары менен быйтыңдата ушалап алып, борсулдак күчүктү издечү. Ал көзүнө чалдыга калган кезде анан кымындай манжаларын ачып-жумуп, кош канатын каккылап, кубангандан көздөрүн төптөгөрөк кылып кыйкырып жиберчү. Кумайык тарапка талпынып, аны кармагысы, кучактагысы келе берет эле. Ошентем деп, бир-эки ирээт керебетинен кулаганы да эсинде.

Кумайык да Анжелинаны жанындай көрчү. Анын үнү, дабышы угула калганда ордунан ыргып-секирип тура калып, борсулдап үрүп, кээде ага жетпей калчудай жаны-алы калбай чуркап баратып өз буттарына өзү чалынып, томолонуп-тумаланып кетчү. Аны көргөндөр тим эле жыргап күлүп, ого бетер күчүктү жакшы көрүп, эркелетип калышчу.

Кудум оюнчуктай болуп борсоюп, жупжумшак болуп турса ичи ысып кетчү го, колу тийген жеринен мыжыга кармачу кыз. Кумайык да айбан экенине карабай, этинин ооруганына чыдап, кээде гана «кыңк!» эте акырын үн чыгарып коюп, анын бардык кылык-жоругуна макул болчу. Анжелина аны эч кишиге ыраа көрчү эмес, бирөө-жарым талашып алчудан бетер жатканда да бооруна бекем кысып, кучактап алчу. Ата-энесинин «кой-айын» түшүнбөгөн бала анын капкара болуп жылтыраган көздөрүнөн, бетинен өпкүлөчү... Көтөрүп баратып баса жыгылып, бойтондоп качкан күчүктү артынан кубалап, кээде өзү качып... Айтор, экөө тең бир убакта оюндан чарчап, суй жыгылышчу... Кандай гана керемет кездер эле?!

Андагыдай болбой, кыйла өзгөрдү өзү. Антсе да наристеси менен так ошондогудай болуп ойногусу, аны эркелеткиси, жарышып чуркаткысы келет эми. Бирок ит да болсо баласын Анжелинага, башка балдарга окшото албай, убайымдана берет. Эмнегедир эле бир нерсе жетишпей жатканын сезет. Дырдай жылаңач, жылаңайлак, бети-башын чач жаап, жүдөгөн баланы карап, ботала болуп кирдегенине зээни кейийт, кыңылдап-кыңшылаган болот. А бирок баласы анын эмнеге анткенин сезбейт. Анткени ал жашоону кандай көрүп, кандай аңдап турса, так ошондогудай түшүнөт. Ага бул ааламда ит-энеси экөө гана жашап жаткандай, бул жаман кепеден, бул айлана-тегеректен башка эч ким, эч нерсе жоктой сезилет.

Адам баласына гана таандык таптакыр башка дүйнө, башка жашоо бар экенин азырынча билбейт ал. Курсагы ток болсо, анан да ит-энеси жанында болсо болду. Башка эч нерсенин кереги жоктой, бойтондоп ойной берет. Ойногону ошо – колуна эмне тийсе ошонун баарын оозуна салат, кээде ошону кармагандан да эриккендей, тиштеп көтөрөт.

Болгондо да адам баласын багыш оңой бекен?! Аз эле жылдар ичинде кадимкидей жүдөп, чарчап, шылына түштү Кумайык. Жок эле дегенде тили болгондо эмне! Анда баланын эне-атасын эчак эле сураштырып тапмак! «Эмнеге мынча таш боорсуңар, адамдар?!» – деп көкүрөгүндө жүк болуп жүргөн суроосун таштап, кыйкырмак.

Баласы кыйналып жатканда наабайчыга окшогон боорукер адамдардан жардам, суу сурамак!

Сүтү тарап кеткенден бери мунун бар айласы – энелик мээриминен шилекейи, тапканы – наабайчыдан алып келчү наны болуп жатпайбы!

Эмнеси болсо да, баланын эптеп эле киши болуп, эки аягына туруп, өзү менен өзү болуп кетишин каалачу болду эми. Ошондо гана бар түйшүктөн арылып, баланы өз тукумуна кошуп ийип, кадимки туугандарындай ит жашоосун улантып, ээн-эркин желип-жортуп кетермин, же ичээр суум түгөнгүчө адамчамдын жанында жашар бекемин дейт.

Брас, канча ирээт айбандык кылып да көрдү... Каалаган жагына желип-жортуп, бул түйшүккө кайра кайрылып келбей турганга ниеттенип, атүгүл эки-үч жолу кетип да баратып... баары бир баланы таштай албай койду ал! Жаман кепе менен адамчага аны кандайдыр бир күч матап, байлап койгондой сезилчү өзүнө.

Байланганы ошо, алардан алыстаган сайын ичи эншериле баштайт.

Өгүнү да өзүнө жаккан кара дөбөттүн үнүн эшите калып, ошону менен жер кезип кетчүдөй кепеден атырылып чыгаарын чыгып алып, анча узай элегинде асман-жери аңтарылып бараткандай башы айланып, айрыкча адамчанын талпынган боюнча калып калганы көз алдына элестеп... чыдабай койду го айбаның! Кантип чыдайт?!

Капырай десен, бир денеден эки жүрөк тең согуп, ичине батырып тапкан ушундай керемет баланы анда адам-энеси кантип гана таштандыга таштады экен?! Ошого кантип чыдап, кантип гана жүрөгү даады?!

А кокус, ошондо Кумайыктан мурун алиги жолбун иттер жолугуп калса эмне болмок?! Аларың баланын бала экенин билип коюптурбу, жаман курсакты тойгузуш үчүн үзүп-жулкуп..!

Ушуну ойлогондо, «чү» дегенде эле баласынын бажырайган көздөрү элестеп кетет, анан анын тарбандаган колу-буттарынын, мойну-башынын бөлөк-салак болуп үзүлгөнү... Төрсөгөй курсагына иттер тумшугун малып, ичеги-карынын чубап алып чыгып жатканы..!

О, жок, жок! Андайды эстегиси да келбейт. Болбосо, эми да жолбун иттер баланы көздөй чуркап баратышкандай сестене түшөт да, кайда жүрсө да чымын-куюн болуп кайра артына чуркайт...

Напси деген эменин өтө коркунучтуу экенин билет Кумайык... Ал качан араандай ачылганда, бала түгүл ай-ааламдын өзүн кошо оп тартып алчу ажыдаарга айланат тирүү жан!

Бир жолу жүрөктүн үшүн алган бир укмуштай күн болгон...

Баласы экөөнүн тең багы бар экен! Болбосо, ошол ирмемде экөөнүн тең жашоосу астын-үстүн өзгөрүлүп, экөөнүн тең ай-ааламына алаамат түшүп кетмек! Кудайдын кудурети болбогондо, көзүң жамандыкты көрбөсүн, шайтан азгырып, жыландай оп тарткан напсиси баарын күм-жам кылмак! Кепти кыскартып айтканда, туубаса да тутунуп, эмчек сүтүн эмизип баккан баласын анда ал... жеп коймок!!!

Ал мындайча болгон...

А күнү да адатынча желип-жортуп кетип, өзүнөн башка эч кимдин буту басып келбеген үйүнө кеч кайткан. Ал кепесине жетип, жете электе эле кандайдыр башкача бир жыт каңылжаарын жарып жиберген!..

Баягы балдарын жоготкон азаптуу учуру мээсине «шак!» эте түшкөн ит босогодо саамга жыт алып туруп, жүрөгү бир шумдукту сезгендей анан уяга атып кирген!..

Көзүң жамандыкты көрбөсүн, асман-жери антарылып, көздөрү ала чакмак боло түшкөн иттин! Анткени бала өзүнүн ордунда эмес, башка жерде, болгондо да жылаңач денеси канга боёлуп, жер сүзүп томурайып жатат! Учуп жетти да, туш келди жыттагылап, тумшугу менен түрткүлөп, чалкасынан оодарды баланы! Тирүү экен!!! Кадимкисиндей дем алып, бышылдап уктап жатат...

Жаны жай ала түштү иттин... Бирок эмне алаамат болуп кеткенине акылы жеткен жок. Бир жамандык келе жатканын сезгендей, кыңшылап жиберди...

Көп өтпөй эле жанагы, кандайдыр тааныш сыяктанган жылуу жыт эми так мурдунун алдынан уруп, башы айлан-көчөк боло түштү..! Эмне болуп жатканына түшүнбөй, муун-жүүнү бошоп, эндиреди ит. Тулку-боюн башкача, кызыктай бир чоочун сезим бийлеп, ошондон уламбы, буттарын саал калчылдак басып кетти!.. Ал – кандын жыты эле!

Эми анын жыт алуусу аркылуу тапкан коркунучуна көздөрү да айгак болуп, шаштысы ого бетер кетип калды! Анткени баланын санындагы узатасынан түшкөн тиликтен жапжаш эт кылтыйып, Кумайыктын айбандык напсиси ого бетер козголуп кетти!..

Өзүндөгү бул, адам баласына карата эч качан болбогон бейтааныш сезимге түшүнүп да, түшүнбөй да, азыр эмне болуп кетээрине өзүнүн да көзү жетпей бараткандай, өзүн өзү жоготуп, эс-мас эле..!

Адатынча анан кыңшылап отура калып, бат эле кайра тура калып, улуп-уңшуп жиберди ит...

Эстеди, так ушундай жумшак, жылуу тамакты күчүк кезинде ага кожоюну берген...

* * *

Ал кезде Анжелина там-туң басып калган. Анда да жылдын так ушундай мезгили болчу. Эртең менен эрте алардын короосуна кайдан-жайдан жапжаш, тармал кара козу келип, байланып калган. Көздөрү башкача бир бадырайган ошол бечара, анткен менен аны алдыда эмне күтүп турганын билген эмес.

Ушул жакшынакай, сулуу макулуктун канын чийкилей ичээри Кумайыктын да оюна келген эмес!

Айтор, ошол күнү алардын үйүнө киши-кара көп келип, той болгон. Эшикке ойноп чыккан Анжелина да, Кумайык да бейтааныш, бирок өздөрүндөй болгон кара козуну жакшы көрүп, а бирок экөө тең андан чоочуркап, жанына жакын бара албай, болгону эле жаагы талыбай маарай бергенине таң калып, карай беришкен.

Көп өтпөй эле кожоюну жалаңдаган бычак алып чыгып, үйдөгүлөр уй мүйүз тарта тегеректеп турушуп, бечара козунун буттарын байлап, бата тилешкен. Кумайык андагы айтылган сөздөргө толук түшүнбөгөнү менен, мунун баары Анжелинага арналып, аталып жатканын боолгогон.

– Анжелина акылдуу, бак-дөөлөттүү кыз болсун! Омийин! – деген ак сакалчан карыя. Ал – Анжелинанын чоң атасы болчу. Ошондон кийин гана тармал козунун алкымына жалаңдаган бычак кадала түшкөндө, кан дилдеп агып кеткен да, күчүк «каңк!» этип чочуп, коркуп кеткен! Артын карабай чуркап, үйдүн кире беришиндеги жыгачтын алдына кире качкан ал. Ошол жерден бечара козуну карап, а жердегилердин бар кыймылына көз салып жаткан. Козу тырпырап, төрт аягын тыбырчылатып барып, таптакыр тынчып калган... Эсинде, ошондо да Кумайыктын мурдуна так ушундай... сызылып аккан жылуу кандын, чийки эттин жыты келген.

– Жамийла, күчүктүн идишин берчи? – деген бир убакта кожоюну аялына кайрылып.

– Эмне кыласың?

– Мобу канды куюп берейин.

– Койчу, чийки немени төгүп эле салчы, – жактырбагандай «күңк» эткен жубайы.

– Ой, эч нерсе болбойт. Төгүп салгандан көрө, ичип алсын. Ит да.

Айткандай эле Кумайыкка чийки тамак жаккан. Кийин дагы ошондой тамак ичкиси келип, көзүнө кой-козу чалдыга калса имерилип ка-

рап калчу адат тапкан. Бирок бара-бара ал жоругун да, жылуу кандын даамын да унуткан.

Канга боёлуп уктаган адамчанын жанында, кирпич ирмемчелик эле убакыттын ичинде ушуларды ойлоп, көз алдынан өткөрүп жиберди ит. Ошондогу даамга ого бетер шилекейи агып, напсиси араандай ачылып, эгерде аны кекиртектеп турган бир гана күч болбогондо, ошол араандай ачылган напси баланы азыр оп тартып алчудай албуут эле!!!

Кумайыктын жаны экиге бөлүнүп, эки жаат болуу менен тирешип, күрөшүп жаткан сыяктанды!

Эгерде бир эле жолу батынып, баланын жаш денесине арсайган тиштерин батырып алса, андан аркысы... өзүнөн өзү кетмек!

Кумайык өзү менен өзү күрөшүп жатты.

Бир убакта анан арсайган тиштерине баланы басып берүүчүдөй, жогору обдула түшкөн оң колун кандайча болуп өзүнүн оозуна алып келип «ап!» эттирип «сугунуп», качырата чайнап жибергенин билбей калды!..

«Каңк!» эткен ачуу үндөн бейкапар уктап жаткан бала да ойгонуп кетип, жанында бөлөк-бөтөн бирөө эмес, ит-энеси турганын көрүп, «жарк» этип күлүп жиберди..!

Анын ушул жоругу Кумайыкка өзгөчө жагар эле! Анан калса, адамдан башкача ыманы ысык бала өзү. Айрыкча минтип күлүп жибергенде ансыз да көзгө сүйкүм, жылдыздуу бешенеси башкача бир жайнап, карактери күлмүндөп, жаман кепенин ичи түгүл, ай-ааламдын өзү дагы жарык болуп кетчү.

Бу жолу да ошентти... Түшүнүксүз, коркунучтуу түш көрүп, чоочуп ойгонгон бала адатынча «жарк» этип күлүп койду да, ары оодарылып кетти.

Бул – иттин эми элеки акыл-эсин, тулку-боюн бүт ээлеп алган кара күчтү, атүгүл өзү тиш салып канжалаткан билегиндеги ооруну да алып ыргытып жибергендей болду. Эми эле жонуна отуруп алып, шыкактап турган бир азгырык балакеттен биротоло, таптакыр кутулгусу келгендей жүндүү денесин силкип-силкип да алды!

Ошондон кийин гана кудум сүйүнгөндөн ыйлап жиберген адам баласына окшоп муун-жүүнү бошоп, кыңшылап жата калды ит. Бирок ал бутунун ооруганына же жылуу кан ичпей калганына ыйлаган жок! Өзүнүн напсиси тартыла түшкөнүнө, ошолорду баласы экөөлөп жеңгенине кубанды ал! Баштагыдай балага ичи ысып, кадимки энелик сезими күчтөнө түшкөнүнө ыйлады!

Тээ бир убакта анан ордуна турду. Баланын колундагы сынган бөтөлкөнүн оозун көрүп, акыры окуянын чоо-жайын да түшүндү.

Алар бул жерге келип, жашап калган күндөн бери эле ушул бурчта бошогон бөтөлкөлөр жатчу. Адегенде буларга анын пайдасы да, зыяны да жок эле. Мындай болорун кайдан билиптир? Жаңыдан жөрмөлөй баштаган тынчы жок бала ошолорго азгырыларын ойлобогонун кара-саң. Жөрмөлөп жетип, айнектерди бири-бирине ургулап ойноп, сынган айнектерди атүгүл оозуна салып, денесин туш келди тилдирип, анан бөтөлкөнүн тең жарымын уучтаган боюнча уктаган тура тентек...

Кумайык баланын колундагы айнектин сыныгын тиштеп, акырын сууруп алды да, сыртка алып чыгып таштап келди. Калгандарын да ошентти.

Ошондон кийин гана эч нерседен капарсыз уктап жаткан баланын жанында боортоктоп, кичинекей адамчаны бир топко ичи элжирегендей тиктеп жатып, бети-башындагы канды жалап-жуктап, жууп-тазалап жиберди. Бала да ойгонуп, мойну-башын, колтук-солтугун жалап-жуктаган ит-энесинин быдырлуу, салаңдаган тилинен кытыгысы келип кыткылыктап, ошону кармап алгысы келгендей быйтыңдаган колдорун тырбалаңдатып, ойноп жатты.

Ар дайым ушундай. Качан ит-эне баланы ушинтип кир-коктон арылтып, «жууп-тазалай» баштаганда бала жаман кепенин ичин күлкүгө толтуруп жиберет. Бир чети кытыгысы келсе, бир чети эркелеп, баарын оюнга айланткысы келген наристе үчүн бир чети бул ага жагымдуу эле.

Бу саам да ит баланын денесиндеги канды бүт тазалап, «жууп» чыкты да, жана эшиктин оозунда калып калган олжосун алып келип, баланын колуна карматты. Анысы – наабайчынын май токою эле...

Ошол окуядан кийин Кумайык үйгө ашыкча нерсе калтырбай турган болду. Кээде айлана-тегеректин кыдырата карап, шектүүрөөк көрүнгөн нерсенин баарын сыртка чыгарып таштап келет.

* * *

Баласы салмак кошуп, төрт аяктап чуркап, чоңойгон сайын Кумайык да өзүн, бала чагын, андайда албетте Анжелинаны, кожоюн-кожойкесин эстейт.

Кумайык алардын кызына караганда бат чоңойду да, быйтыгы кыз да аны баягыдай көтөрө албай калды. Тескерисинче, эми анын мойнуна асылып, чоң оюнчукка окшогон сапсагай эменин үстүнө отуруп алып, тим эле бир жыргалга батып ойнойт дейсиң.

Кумайык да баарына кайыл. Иши кылып эле кыз ыйлабаса, жыгылбаса болду ага. Өзүнүн жүнү жулунуп, кулак-башы ооруп, баланын курч «туягы» өпкө-жүрөгүнө өтүп кетсе деле бир «чым» этип койбой, чыдап жата берет.

Антпесе, Анжелина ыйлай баштаса эле өзүнүн кошо ыйлагысы келип, заманасы тарып кетет. Андайда ага ата-энесинен мурда жетип келет да, эмне кылып иер айласын таппай айланып-тегеренип калат. Ары чуркап, бери чуркап, акыры оозуна туш келген оюнчук аттуунун баарын тиштеп келет да, кыздын алдына таштай берет. Айткандай эле Анжелина күчүгүнүн ошону суна маашырланып, кичинекей алаканда-ры менен көзүнүн жашын аарчып, бат эле сооронуп калат.

А бирок алардын бул бактысы көпкө созулган жок. Күндөрдүн бир күндөрүндө кожоюну үйгө өтө кеч кайтты.

Ошол күнү бир жамандык болчудай, жүрөгү дүпүйүп эле Кумайык да кирпич ирмебей койду.

Жамийла да бир нерсени сезгендей күйөөсүнө улам кайра телефон чалып, улам-улам саатын карап атып, түн жарымында гана жаздыгына баш койду.

Анжелина болсо алда качан уктаган.

Ошол күнү Кумайык да сыртка кулак түрүп, кожоюнун күтүп жатты. «Шырп» эткен дабыш чыкса кулактарын тикчийте тыңшап, ал эмес экенин билгенде гана кыңайып жатып калат.

Тээ таңга маал гана машиненин кулакка тааныш үнү угулуп, дарбазанын түбүнө токтогондой болду. Кумайык ордуна тура калып, адатынча эшиктин оозуна келип кыңшылап, кожоюнунун киришин чыйпыйы чыгып күтүп калды. А бирок демейде кожоюну токтогондон көп узабай эле кылдырттап ачылчу дарбаза да бу саам «кечикти». Ошол дабышты күтүп, тыңшап турду ит. Андан кийинкиси ылдам эле болот болчу. Машинесин киргизип коюп, кожоюну үйдүн каалгасын ачкычы менен шарактатып ача баштамак. Адатынча анан бакылдап, жаркылдап кирип келмек да босогодон тосуп алган итине жетине албай, кулагын кашып, башынан сылап:

– Кандай, Кумайык? Уктай элексиңби? Калгандары кайда? – демек.

– Алар – тиякта. Уктап жатышат, – деп алдыга түшүп алып, жол баштамак Кумайык. Кожоюну адегенде эле Анжелинанын бөлмөсүнө кирмек. Кызын шорулдата жыттап, ага арнап алып келгенин жаздыгынын алдына коюп коймок да, өзүнүн уктоочу бөлмөсүнө жөнөмөк. Анда да жубайын ойготкусу келбей, бутунун учу менен басып:

– Кумайык, жүрү, экөөбүз шам-шум этели, – деп шыбырайт болчу.

– Курсагым жаман ачты. Муздаткычыңарда эмне бар?

Газга чай коюп, анысы кайнагыча сууга шапшынып чыкмак. Анан экөө отуруп алып курсактарын кампыйтат болчу...

Бирок бу саам андай болбой калды. Көп узабай эле дагы бир машине келип, кожоюнуна удаа эле токтогон окшоду. Машинелердин эшиктеринин тарсылдап ачылып-жабылганы, адамдардын күңкүлдөп сүйлөшкөндөрү угулду. Бир жамандыкты сезгендей жүрөгү опкоол-

жүй түштү иттин. Эшикти ачкысы келгендей тынчы кетип кыңшылап, ачкыч салчу көзөнөктөн көзү өтүп жатты.

Адамдардын кобур-собуру катуулап, бир убакта «күпө-күп» түшүп, мушташып жатканга окшошуп кетти. Ит арсылдап үрүп жиберди. Чуркаган боюнча кожайкенин бөлмөсүнө кирип, жуурканын тартып түшүрдү. Жамийла чочуп ойгонуп тура калды да, иттин тынчсыздангандай кыңшылаганын көрүп, шашып-бушуп кийине баштады. Келин эшикти ачаары менен аткан октой атып чыгып, дарбазага учуп жетти. Айткандай эле сырттагылар карчылдашып калышкан экен. Жамийла чыгып дарбазаны ачкыча Кумайыктын чыдамы жетпей кетти.

А бирок ал мына эми гана дубалдын кырына секирип чыккан маалда кожоюнунун «ык!» этип онтоп жибергенин кулагы чалды. Ал ыргып түшүп, учуп жеткен кезде кожоюну бир азга ордунда теңселип турду да, «күп!» этип жерге кулап түштү. Ошо маалда:

– Кеттик! – деди беркилердин бири. Кумайык аларды жазбай тааныды. Буга чейин кожоюну менен үйгө далай келип, даам татып жүргөн эле теңтуштары болчу.

– Кеттик! Катыны чыга калса... – деди экинчиси.

Ошентшти да, машинеге түшө качышып, Кумайык жаңы эле багалектен алаарда бири эшикти ичинен «карс!» жабууга үлгүрүп, «зуу!» этип көздөн кайым болуп кетишти. Абалап үргөн ит бир далайга чейин алардын артынан чуркап барды да, кожайкесинин ачуу чаңырыгынан улам кайра имериле тартты.

Ошолор кожоюнун койгондо да келишти. Аларды көрүп, Кумайыктын өзөгүндө калган өчүгүүсү шакардай кайнап, кежигеси үрпөйүп, азыр барып басып калчудай көздөрү канталап чыкты.

– Ырррр-рр! – келаткан иттин түрүн көрүп, баягы экөө үрпөйө түшүштү. Аны байкай койгон туугандардын бири:

– Мобу итти байлап койгулачы, ай! Келген-кеткендерди тиштеп алып, «өлгөндүн үстүнө көмгөн» кылбасын! – деди. Ошондон тарта, көңүл айтып келип-кеткендердин аягы суюлгуча Кумайык балкондо камалып жатты. Анткен менен баягы экөөнүн дабышы, үнү угулган сайын ита-тайы тутулуп, ары-бери басып кыжынып, арсылдап үрүп, эшикти тыт-малап кыңшылап, айласы кеткенде улуп-уңшуп жиберип жатты.

– Капырай, ээсин жоктоп жатат окшойт ити, – деп жатышты аны байкагандар. – Мындайы жок эле мунун.

Анан да келип-кеткен эл өздөрүнчө күбүң-шыбың болушуп, маркумду маскачан адамдар өлтүрүп кетишкенин айтып, айрымдары башка да божомолдорду божурап жатышты. Баарынан өкүнүчтүүсү, алардын арасында Кумайыктын кожоюнун өлтүргөн экөө да бар эле. Ит болсо да андай бетпактыкка Кумайыктын тим эле куйкасы курушуп, жаны түтөп кетип жатты. Тилинин жок экенине ошондо бир өкүндү. Кийин, элдин

аягы суюлган кезде да, кожоюнун ким өлтүргөнүн айтып бере албаганы үчүн жаны түтөп жүрдү. Ыйлай бергенден жедеп солуп, баспай калган кожайкесинин, көп нерсени түшүнүп да, түшүнбөй да көздөрүн алайткан Анжелинанын, кез-кез көзү илинип кеткенде түшүнө кирип, ойгоо кезинде көз алдына тартылып, эсине түшө калчу кожоюнунун арбагынын алдында да өзүн ушунчалык күнөөлүү сезе берди.

Ошондон тарта, бул үйдүн жашоосу таптакыр башкача нукка өзгөрдү. Баягы бапырап конок үзүлбөй, бака-шака түшүп турчу үй таш тиштеп алгандай сумсайып, томсоруп калды. Дагы жакшы, ошол боштукту али эси кире элек Анжелина гана билгизбей, кытылдаган таптаза күлкүсү, атасын сагынганда көпкө чейин басылбай ыйлаган ыйы, чулдур тили менен жымсалдап жаап турду. А бирок ал уктаган кездерде үйдүн ичи үшкүрүккө толуп кетчү. Үйдүн кожайкеси күйөөсүнүн сүрөтүн, ал кармаган буюм-теримди карап алып деле солуктап ыйлап, анан узак, оор үшкүрүнүп, андан башка кыларга иши жоктой чүнчүп кетти.

– Кой, балам, кайрат кыл, Кудайдын буйругу экен... Андан көрө ошондон калган жалгыз кызындын келечегин ойло. Сен минте берсең оорулуу болуп калбайсыңбы, анда тиги баланын күнү кантет, кокуй. Атасы да өлүп калса, энеси оорулуу болуп калса... Биз да минтип карып калдык. Эми белиңди бек буу, – деп апасы күн-түнү кашында отуруп атты.

– Кереги жок! Мага эми эч нерсенин кереги жок! Айтсаңыз, ансыз мага жашоонун кандай кызыгы болмок эле?!

– Балаңчы, капырай?!

– Ой, Кудайым, ай! Ошо канкорлорду бир көрсөм, ошолорго бир жолуксам!.. – деп өксүп, муштумдай түйүлгөн кожайке кызын боорунан кысып, ошону кайра-кайра жыттап, ансайын көзүнүн жашын буурчактатып жүрүп, бара-бара ошол кызы үчүн жашаш керек экенин түшүнгөндөй болду. Анткен менен күйөөсүнүн баскан-турган жерлерин карап алып, жаратын улам кайра жаңырта берчү адат тапты. Айрыкча, дарбаза тарапка такыр беттенип баса албай койду. Ал жерде дагы эле күйөөсү кызыл-жаян канга чыланып, бул дүйнөнү, ата-эне, аял-баласын кыя албай жаткандай, улам алсызданып бараткан колу менен жер чапчылап, диртилдеп жаткандай сезиле берчү.

Атүгүл кожайкеси түндөсү түшүнөн чочуп, кыйкырып тура калчу адат тапты. Өз көлөкөсүнөн да чочуп, тиги бурчтан, бу бурчтан кандайдыр караандар көрүнө калып жатканын айтчу болду. Ошондон улам ата-энеси кызына жай которууга кеңеш беришти. Акыры Жамийла өзү да ошону туура көрүп, үйүн сатып жиберип башка шаарга көчүп кетти.

Ошондогу Кумайыктын акыбалын айтууга сөз жетпес эле. Кожоюнунун өлгөнү, өлтүргөн адамдардын кошо аралашып эле, жик билгизбей аяшына көңүл айтып, кошо «кайгырып» келип-кетип жүргөнү, ошону айта албай бугу ичине букканы аз келгенсип, эми алардын көчүп

кетип баратканы..! Ит да болсо ичинен сыздап, атүгүл баса албай, боору менен жылып калды бечара! Жамийла деле аны кыя албай, кылчактады жакшы эле.

– Муну албай эле кой, эми, – деди Анжелинанын таятасы. – Алыс жолдо бир колуңда бала, бир колуңда ит болуп кыйналып каласың. Анын үстүнө, жакшы ит менен ат ээсинен кийин көпкө деле турбайт. Биз алып кетет элек, ага деле көнбөйт го бу оңбогур. Күчүк кезинде болсо бир жөн эле... Чоң ит акыры көнгөн жерине качат. Балким, жаңы кожоюндары менен көнүшүп кетээр...

Бирок күйүттөн бүгүп, жатып калган итти кайсы киши жактырсын?

– Мобу ит оорулуу эме го, анын үстүнө ээсинин башын жуткан кара жолтой эмени бакпай эле койгулачы, – деди алардын да бир билерманы. Ошентип, эки күн өтүп-өтпөй жаңы кожоюну дарбазаны чоң ачып коюп, өзү колуна сөөк кармап алып сыртка чыкты да:

– Ме, ме, – деп чакырды. Анын оюн түшүнгөн Кумайык ордунан оор козголуп турду да, дарбазадан чыгып, бирок анын сөөгүн карап да койбой, башы оогон жакка кете берди. Үйдүн жаңы ээси бир чети таң калгандай, бир чети ыза болгондой анын артынан аңкайып карап туруп, башын чайкаган боюнча ичкери кирип кетти.

А бирок ит ал үйгө айланчыктап келе бергенин токтоткон жок. Анткен менен жаңы кожоюндун көзүнө көрүнгөндөн намыстанды. Анын карааны көрүнө калган кезде «жылт» этип коңул-соңулга кире каччу. Ошондуктан, көбүнчө эски үйүнө эл жаткан маалда келчү да, өзүнө тааныш жол менен короого кирип, баягы өздөрү жүргөн жерлерди «өөп-жыттап», шимшилеп жүрүп чыгып кетчү. Ал үйдүн жаңы Короочусу анда жаш күчүк эле, эми өзүндөй эки келип, кудум торпоктой чоң ит болду.

Ошондон кийин Кумайык көчө итине айланып, кайда барарын билбей каңгып жүрдү. Башта адамдар менен насиптешип жүргөн жаны, бара-бара таштандыны байыр ала баштады. Канчалык жагымсыз сезилгени менен акыры ага да көндү. Ал жерден өзүнө окшогон үй-жайсыз курдаштарды тапты. Адегенде ыркырашып кабыша кетип, акыры тил табышып, атүгүл эрчишип да жүрө турган болушту...

Ошондой күндөрдүн биринде анан биринчи жолу эне болуп, эки күчүгүн көз жарды.

Боорукер адамдардан айланса болот, таштандыдан анча алыс эмес, бирок адам аягы көп каттабаган жерде күчүктөрүн асырап жүрүп, бала досторду тапты.

Бир күнү Кумайык адатынча таштандыда жүрүп келсе, көздөрү жылтырап жаңы ачылган борсойгон күчүктөрүн ошол тегеректе жашаган эки кичинекей бала таап алып, ойноп отурушуптур. Адегенде энтеңдеп жетип келген итти көрүп, балдардын эси чыгып кетти. Күчүктөрдү таштап жибершип, элейип эле туруп калышты.

Кумайык алардын коркуп кеткенин түшүндү. Ошон үчүн токтогон жеринен жылбай туруп калды да, бейкүнөө балдарга атүгүл ичи жылып, эркек кетти. Анткени жарым жылга жакын убакыттан бери ал адам мээримин көрө элек болчу.

Балдар да анын ачууланбай турганын билишип, бара-бара тарамыштай түйүлө түшкөн денелери жазылып, бири-бирин карап жылмайып:

– Эчтеке кылбайт экен, – дешти.

– Биз сенин балдарыңды уурдаган жокпуз, – деди анан бири. – Биз жөн эле, ойнотуп жатат болчубуз...

Ит алардын жанына басып келди да, энесинин келгенин билгендей, эмчек издеп чыйылдай баштаган күчүктөрүн жыттап, кежигесинен көтөрүп ойдуңураак жерге ташыды да, эмизип жатып калды.

– Жакшы ит экен, ээ? – деди балдардын бири кубанып.

– Ийи. Байкуштун курсагы ачка го, жүрү, тамак алып келип беребиз.

Ошондон тарта эки бала Кумайыкка тамак ташый турган болуп алышты.

– Эч кимге айтпайлы, ээ? – деп бир күнү экөө кол алышып, шерт кылышты. – Антпесек, биз жокто буларды уурдап алышпасын.

Атүгүл жамгыр жааган күндөрү үйлөрүндөгү эски-уску таар, чапан-чупандарды сүйрөп келишип, күчүктөрдү жаап да жүрүштү. Бир күнү анан балдар кеңешип туруп, күчүктөрдү энеси менен башка «квартирага» көчүрмөй болушту.

Айткандай эле алар тапкан жерге жаан тийбейт. Күндүз көлөкө да болот экен. Ошондуктан Кумайыкка бул жер бир топ эле ыңгайлуу болчу. Анын үстүнө баштагыдай жалгызсырабай, эки баланы да караан тутуп, алардын божураган сөздөрүн тыңшап, көнүшүп алышты. Алар ташып келген азыноолак тамак-ашка алымсынып, кичине оңолгонсуп да калды Кумайык.

Балдар болсо күчүктөр улам торолуп, бири-бири менен күрөшүп ойноп, атүгүл төрсүлдөп үрө баштагандарына ыраазы. Бу жерден эч кеткелери келбей, качан гана апалары издеп, аттарын атап чакыра баштаганда гана күчүктөрдү ордуна таштай коюп, алакандарын кийимдерине арчып, эч нерсе болбогондой чуркап кетишет.

Ошол балдар бир күнү келишти да, күчүктөрдү таппай калышты.

– Кана, алар?! – айланып-тегеренип кетишти балдар.

Адатынча кайдадыр чуркап кетип, кайра келип эле күчүктөрүн таппай калган ит да балдарынын жок экенине ишенбей, балдардын коюн-колтугунан бери жыттагылап жиберди. Качан гана балдарда эч нерсе жок экенине көзү жеткенде гана кыңшылап, күчүктөрүнүн жаткан жерин жыттагылап, айласы кете түштү.

– Мына, жок! Уурдаттык! – деди балдардын бири ыйлап жиберчүдөй болуп. – Эмне кылабыз?!

– Ким уурдады?! Замирлер алды го? Жүрү барып, сурап келебиз?

– Жүрү! Эгерде алган болсобу!..

Балдар Замирдин үйүн көздөй чуркашты. Ит да алар менен кошо чуркап келатып эле, бир убакта балдардан бөлүнүп калып, жерден тумшугун албаган боюнча аялдамага чейин келди. А бирок андан ары жыла албай, кайсактап калды. Анткени из ошол жерден үзүлүп, жок болуп кетти.

Чокчоюп отура калып, сай-сөөгү сыздап, кыңкылдап-кыңшылады. Тумшугу ылдый мөлтүлдөп, ысык жаштар кулады.

Бул анын өмүрүндөгү дагы бир катуу өксүгү болду.

* * *

Ошентсе да балдар таап берген «үйүн» башпаанек кылып, бир топко чейин жашап жүрдү Кумайык. Балдар да аны унуткан жок. Баягыдай эле колуна тийгенин көтөрүп, чуркап келип жүрүштү. Ансайын Кумайыктын муңайым кылгырган көздөрүн көрүп, башынан сылап:

– Ий, байкушум... Биз аларды таба албай койбодукпу... – деп өздөрүн күнөөкөр сезишет. Ансайын Кумайыктын каңырыгы түтөйт.

Бара-бара балдар да ага каттаганын коюшту. Жай мезгилинде балдар каникулга чыгып, туш-тушка эс алууга кетерин ит билип коюптурбу, тек гана балдарды күтүп сагынып да, коңулдуктап, ого бетер чөгүп кетти. Аларсыз уяга келүүнүн деле шааниси жоктой туюлуп, кийинчерээк тийип-качып калды.

Бир күнү анан бир укмуш окуяга жолукту да, бул күн, бул окуя анын турмушун таптакыр башка нукка буруп жиберди.

Адатынча желип-жортуп, түнү бою шаар ичинде жойлоп жүрдү да, таң кылайып агара баштаган кезде баягы балдар таап берген үйүн көздөй келатты.

Алардан анча эмес жерде таштанды жайы боло турган. Адегенде ошого бир тийип өтмөй болду да, челектерге жетип-жетпей, алда неден сес-тенгендей «тык» токтоп, отуруп калды. Демейде, мындай маалда таштандыда кароосуз ит-мышыктар гана кездеше турган. Бу саам анын арасында адам жүрөт! Болгондо да алар менен тамак талашып жечү селсаяктардан эмес, жапжаш аял экен. Кийген кийими деле түзүк. Күйпөлөктөп, бала эмизген аялдай болуп, бирдеме менен алектенип отурат.

(Уландысы бар)

Поэзия

Бактыгүл ЧОТУРОВА

Суу

*Мөлтүр суу, сендей болсо адам пейили,
Турмушта көрбөйт элек көп көйгөйдү.
Антсе да тирүүлүккө кан жүгүртүп,
Өтүргө сен барына шүгүр дейли.*

*Мөлтүр суу, достук сендей болсо этне,
Агызып аралдыкты катпай жеңге.
Көздөрдүн нуру күндөй жанып турмак,
Көңүлдүн жылдызы эч түшпөй жерге.*

ЧОТУРОВА Бактыгүл 1955-жылы 29-сентябрда Жалал-Абад облусунун Токтогул районундагы Кара-Жыгач айылында туулган. 1972-жылы «Кызыл-Жазы» орто мектебин бүтүргөн. 1979-жылы КУУнун филология факультетин аяктаган. Мугалимдик кесипте бир нече жыл эмгектенип, 1990–95-жылдары Токтогул райондук «Учкун» гезитинде кабарчы, бөлүм башчы, 1996-жылы Кыргыз Республикасынын мамлекеттик телерадио корпорациясынын «Манас» студиясында редактор. 1997-жылдан бери Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн «Кыргыз Туусу» гезитинде кабарчы, бөлүм башчы болуп эмгектенип келе жатат.

Алгачкы ырлар жыйнагы 1989-жылы «Кызыл ат» деген ат менен жарыкка чыккан. «Боз торгой» (1998-ж.), «Асанкул куудул» (2003-ж.), «Сагыныч» (2004-ж.), «Чокморовго ырдесте», «Ысык-Көл сүйүүнүн көзүндөй» (2006-ж.), «Суу алдында калган шаар» (2009-ж.) аттуу китептери, 2008-жылы орус тилине которулган «Легендарный Иссyk-Куль» аттуу ырлар жыйнагы жарык көргөн.

2005-жылы Алыкул Осмонов атындагы республикалык адабий сыйлыгы жана 2009-жылы «Кыргызстан менен Казакстан: Түбөлүк достук» эл аралык конкурсунун лауреаттыгы ыйгарылган.

Боордош элдердин жана чыгыш жылдыздарынын ырларынан кыргыз тилине которгон.

Мөлтүр суу, жашоо сендей болсо чиркин,
Кири жок, көргөнгө бир чаңы бүркүт.
Агылып адамдарда таза сезим,
Айтылмак жалаң жакшы сөздөр күн, түн.

Мөлтүр суу, сендей болсо сүйүү таза,
Көп тагдыр бакыт тапмак баспай жаза.
Адамдар жек көрүүнү билбес эле,
Жан сырын көкүрөккө аруу ката.

Мөлтүр суу, өмүр сендей болсо гана,
Токтобой жолу узарган бара-бара.
Тазартып жууп турган не болсо да,
Таза суу, баары сендей болсо гана...

Муңкустук

Сен тага келдиң эле көлгө окшошуп,
Көк толкун көздөрүңдө толкуп, толкуп.
Чакырган бактылуу жол жээгинде,
Чачылды тарап турган жел коштотуп.

Ашыккан толкун сытал карагансын,
Андагы коркконумду Кудай алсын.
Анткеним ишеничтен көңүл калып,
Арзыбайт деп бир күмөн санагам, чын.

Чачырап тамчылары толкуп, чалкып,
Көл анан кучагына кеткен тартып.
Сагыныч тереңдиктен таап мени,
Сарыккан кирпичилден жашым аарчып...

Түшүндө сени көргөн күндөр арбын,
Бийлеген бутун сылап толкундардын.
Көрүнүп таштан бери түбүндөгү,
Көзүңдө көлдөй болуп тунуп калдың.

Мен көлдү жүрөгүңө бекет кыса,
Кайрадан лахабатты ыйык тута.

*Ааламда бактылуудай карап турдум,
Адамдар издеп жүргөн тунуктукка.*

Жалгыздыктын ааламында

*Санааларга сабылдырып жандүйнөм,
Сарыктырып сагынычты сан күндөн.
Жазмыш берген шыбагалды көтөрүп,
Жалгыздыктын аралында калдым мен.*

*Көңүлүмдө кагазга окшош гүл өнгөн,
Көлөкө бар көзүм менен сүйөнгөн...
Жазмыш берген жылжырттыкты жалынып,
Жалгыздыктын түндөрүндө жүрөм мен.*

*Күлкүм сузуп бир ажыдаар жуткан бейм,
Канча жолу бук болуудан чыксам дейм.
Жакшылыкка жоруп, алдап өзүмдү,
Жалгыздыктын түшүн көрүп уктайм мен.*

*Сынап бактым сынган күнү түгөнгөн...
Сыртка чыкпай, ичтен ыйлап бир өлгөм!
Бирок жетпес үтүккө окшош өзүңдү,
Жалгыздыктын ааламында сүйөм мен!*

Күтөлбайм

*Сенин ишиң бүтүш керек турбайбы...
Менин ишим, күтүш керек турбайбы?!
Сүрөт болуп катып күтүү не керек,
Сүйөлбасак сүйүүнү кор кылбайлы.*

*Саатайымдан муздак сылап уяң жел,
Салкындыкты кокусунан туял мен.
Жолугууну эңсеп турса жүрөктөр,
Жол тоссо да токтоталбайт кыян, сел.*

*Көргүм келип, ээрчийл неге кыялды,
Кесип өтүп келатканың кыянды.*

*Азгырыгы ооруга окшош билбеймин,
Сүйүү бизге пайдабы же зыянбы?!*

*Эрк өзүңдө, бүтпөгөнүң бүтүп ал,
Көөнү жоктун колу тийбес иши бар.
Чынын айтсам калат түйшүк өлгөндө,
Ошон үчүн тирүүлүктүн тузу бал.*

*Бүгүн баштап койсоң ишти эң жаңы,
Бир кылымга созулчудай бержагы...
Эрегишчил сокур намыс соолтуп,
Эртеңинде күталбайтын мен дагы!*

Жарабайт бизге жаңылуу

*Сурасаң колун, кармаган
Сулуулар жүрсө жайнаган.
Жылдызың түштү мага не,
Жылуу бир сезим арбаган.*

*Жүрөгүң козгоп ышкыңы,
Жатан ойдун жок учкуну.
Ошону билген үчүнбү,
Көзүңдүн болдум туткуну.*

*Башка болсо да зээниң,
Баладай таза пейилиң.
Айрылыш жолдун эки учу,
Алыста калаар кейириң.*

*Жаш өткөн кездин жарыгы,
Ойлонтуп турат жаныңы.
Жаштыкта болсо жараптак,
Жарабайт азыр жаңылуу.*

*Жарабайт бизге жаңылуу,
Кадырдан эмне бар улуу?!
Канчалык кытбат а көрөк,
Кай жакта жүрсөк сагынуу.*

Эңсөөдөн түшүп зардалга,
Эч качан болбо арманда.
Табышкан достук бактылуу,
Таптаза бойдон калганга.

Күнөөсүз күнөөлүүм

Келбейт эти, келбейт, кеттим,
Кеттим сенден алыстап.
Жолдор, бизди кошпой неттиң?
Жообу жок табышмак...

Түшүндө бир бассам кенен,
Түндү кечем таңы жок...
Сүйүү бизди тапкан менен
Сүрөткө окшош жаны жок.

Кыйын күндө күтүп чыксам,
Кыян кечип барбайсың.
Мерез мүнөз жалгыздыктан,
Мени коргой албайсың.

Жаралган бир жан экенсиң,
Күнөөсүз... жок, күнөөлүүм.
Сагынычта жүрө берсин,
Саргайса да жүрөгүм.

Себеби биз эки аскабыз...
Сен да менден алыс бол.
Караңгыны качыргансыйт,
Кайдан чыккан жарык жол?!

Чыканаак

«Алып жүрөт болсо эле башым аман,
Чыканагың чыгарып машинадан» –
дегениңе көнбөстөн узаттым тил,
Таарынбагын тага эти, асыл адам.

*Асыл деген себебим арапдык жок,
Жаш баладай мүнөзүң ишенч коштоп.
Жакын сезген күндөрдүн жарыгында,
Тургансыды күлкүдөн өмүр токтоп.*

*Тагдыр башка... гүлдөй бир тутал- арым,
Татыксыздын дебегин, чычалагым.
Кечир мени, баралбайм айтканыңа,
Машинаңдан көрүнбөйт чыканагым.*

*Каалаганым болот деп ката ойлонбо,
Кадырыңды билбесем капа болбо.
Тирүүлүктүн бактысы чуркап жүрүү
Таманыңды өптүрүп узак жолго.*

*Анткен менен бир туюм келип сонун,
Сездим сенин ичинде кири жогоң.
Көп кишиге койчу элем кербезденип,
Сен келатсаң жылмайып турат жолум.*

*Жатан ойлуу адамдар башка болот,
Митаалдыгын кайракы ташка жоңот.
Оозуңду ачсаң жүрөгүң көрүнөт сен,
Жандүйнөнү жат көздөн ачка тороп.*

*Таташалуу күндөр да таскак салып,
Өтүп кетти билинбей артта калып.
Экөөбүздө эки учу жолдон эми,
Эскерүүлөр катташат азып, арым.*

*Кызык элең кыялга бай көрүнө
Назарымды салсам да кай кебиңе...
Машинага түшкөндө өзүңдү эстейм,
Чыканагым жөлөйм да айнегине.*

Конкурса

Тараза

АЙ-ТАЛААДАГЫ АЯЛ

(Аңгеме)

Түнкү саат он бирден өтүп калганда театрдын алдынан таксиге олтурган Зейнеп шаардын чыгыш тарабындагы үйүн көздөй зымырап келатты. Ээндей түшкөн түнкү жолдо такси буйдалбастан алып учат. Зейнептип бир колунда кучак толо гүлү, экинчи колунда кабына салынган скрипкасы бар. Эң аяр, кымбат буюму ушул. Урунуп калбасын деп дайыма этият алып жүрөт. Өзүнүн тагдырын ушул аспапка билинбей жүрүп байлап алганын өзү да али сезе элек.

Зейнептин көңүлү жаандан кийинки шаңкайып ачылган асмандай тазарып, жүрөгүнө кубанычы батпай, өзүнчө эргип келатты. Анткени ал бүгүн театрдын чоң залында өкмөттүк концертте биринчи жолу Огинскийдин «Полонезин» ойноду. Адатта мындай мамлекеттик деңгээлдеги концертке мыктынын мыктылары гана тандалат. Чоң сахнада «Полонезди» ойноо Зейнептин эс тарткандан берки эңсөөсү болчу. Ал бүгүнкү бактылуу күнгө көп жылдар бою даярданган. «Полонездин» сыбызгыган кусалуу кайрыктары басса-турса кыялында жашап, кулагына угулуп тураар эле. Ал азыр таксиде келатып көрүүчүлөрдүн музыкага муюган ойлуу жүздөрүн, бир далайга басылбай дүркүрөтө чабылган колдорду, балкон тараптан: «Браво!» – деп кыйкырган үндөрдү, өзүн көздөй гүл көтөрүп келаткан адамдарды көз алдына келтирип, көңүлү балкыды. Концертке чейин жүрөксүп, оюн бир жерге топтой албай, кандай ойноор экем деп кабатырланып жатса, сахнага чыга келгенде кыжалат сезимдер кайдадыр жоголуп, өзүн эркин кармап, чыгарманы кынтыгы жок эргип ойноп салбадыбы! Ошонусу-

на азыр өзү ыраазы болуп, жерге-сууга батпай келатты. Зымыраган такси анын кубанычка балкыган жандүйнөсүн ого бетер асманга көтөрүп учуруп бараткандай.

Аңгыча үйүнө жете келди. Дарбазасынын так түбүнөн таксиден түшүп калды. Үйүнүн жарыгы өчүп турат. Күйөөсү менен кичинекей кызы уктап калышса керек. Акырын басып келип, сырткы эшикти тартса ачык экен. Ичкери кирип, босогонун жарыгын күйгүзүп, колундагы гүлүн сууга салды. Төркү бөлмөгө баш багып, ачынып калган кызынын үстүн аярлай жапты, коңурук тарткан күйөөсү анын келгенин таптакыр сезген жок. Зейнеп шашпай үстүндөгү кийимдерин алмаштырды да, ашканага кирип суу ичти. Уйкусу да келген жок. Чарчаганын да сезген жок. Тескерисинче чайыттай ачык көңүлүн жымжырт түндө кайда алып бараарын билбей, кубанычын терисине батыра албай сыртка чыккысы келди. Ак жайдын түнүндөгү толгон Ай так төбөдө үзүк-үзүк булуттарды аралап каалгып баратыптыр. Сүттөй жарык түндө эшик алдындагы олтургучта Зейнеп түнкү асманды куштарлана тиктеп олтурду. Жакшылап байкаса Ай эмес, булуттар жылып баратыптыр. Ооба, кантип эле Ай ушунчалык ылдам жылсын? Булуттар желге айдалып баратпайбы. Эгер азыр көктө токумдай булут болбогондо Ай бир орунда эле турмак. Билинээр-билинбес жумшак желаргы Зейнептин көңүлүн ого бетер көкөлөтүп, ырдагысын келтирди. Кандайдыр бир сызылган назик обонду акырын созуп олтурду. Анын көңүлүнө түшкөн кандай гана кайрык болбосун скрипканын үнү менен угулат. Бүгүнкү ийгилигин ал кимдир бирөө менен бөлүшсө болмок эле. Музыка менен эч кандай жумушу жок күйөөсү үйдө уктап жатат. Ага айтып берсең деле болуптур деп кол шилтеп коёт. Анан кимге айтышы керек? Күйөөсүнүн бар кызыкчылыгы – ышкырык-кыйкырыкка толгон спорт залдарда жаш балдарды машыктырмай. Аларды мелдештерге даярдап, дайыма ошолордун түйшүгү менен жүрөт. Зейнеп башта күйөөсүнө музыка жөнүндө айтып, скрипка кандай аспап экенин түшүндүргүсү келчү. Аны бир аз угуп олтурган соң тажап кеткен Досумбек: «Болуптур эми скрипканды өзүң черте берчи», – деп кол шилтеп коёт эле. Анда Зейнеп:

– Скрипканы чертпейт, ойнойт. Комузду, домбураны, мандолинди чертет, – деп дагы түшүндүрчү. Айтор, Зейнеп канча аракет кылса деле Досумбек музыкага кымындай да кызыгып койгону жок. Ага азыр «Полонезди» кандай ойногонун айтып берсе да, ал тургай ойноп берсе да, баары бир болмок.

Мындан он жыл мурда Досумбек аны айылына ала качып кеткенде Зейнеп музыкалык окуу жайды жаңы гана аяктаган. Анын тубаса таланттуу кыз экенин баамдаган устаттары чет өлкөдөн окуусун улантууга жолдомо да алып беришкен. Тилекке каршы, тагдыры башка нукка бурулуп, мурда-кийин тааныбаган Досумбекке жар болду да

калды. Досумбек да анда окуусун жаңыдан аяктап спорт мектебинде иштей баштаган.

Андан бери он жылдай мезгил өттү. Кызы Асель быйыл биринчи класска барат. Сыртынан караган кишиге Зейнеп менен Досумбек төп келишкен жубайлардай эле көрүнөт. А ички дүйнөлөрү эки башка. Зейнептин жандүйнөсү өзү сүйгөн скрипканын дабышындай сыбызгыган назик, кыялкеч. Ага дайыма суулардын акканынан, жамгырдын шыбырттаганынан, шамалдын дуулдаганынан музыканын кайрыктары угулуп турат. Ошол кайрыктардын ыргагы менен жашаганды жакшы көрөт. Өзү бардык ишке чыгармачыл мамиле жасайт. Өз кыялдары менен алек болгонду, чубалган ойлорун бир четинен ирээттегенди жакшы көрөт. Андайда бирөөлөрдүн жолтоо болгонун каалабайт. Ошон үчүн көпчүлүккө анчейин аралаша бербей, өзүнчө жалгыздап жүргөндү жактырат. Жалгыз жүргөндө жакшы ойлор келет. Анан да табиятты жанындай сүйөт. Батып бараткан күндү, кыйгачтап жааган жамгырды, гүлдөргө токтогон мончок шүүдүрүмдөрдү караганды жакшы көрөт. Бирок тилекке каршы, дайыма эле кыял менен жашоо мүмкүн эмес экен. Ошон үчүн анын көкүрөгүндө кийинки кездерде ойлордун кагылышы көбөйдү.

Ал эми Досумбектин дүйнөсү башкачараак. Аны күндүн чыкканы менен батканы кызыктырбайт. Бүгүн кайда болгону, эртең эмне кылаары тууралуу Зейнепке эч бир кеп кылбайт. Үйгө кеч кайтса да эмнеге кечиккенин айтпайт. Ошонун баарын аялына күндө эле майдаланып айтып олтурмак беле? Зейнеп деле буга көнгөн. Качан гана эки-үч күнгө же андан көбүрөөккө балдарды алыска, мелдешке алып бара турган болгондо – ошону гана айтып кетет. Анан экөөнүн ортосунда тиричиликтин тегерегинде гана сөздөр болот. Ошон үчүн Зейнеп бүгүнкүдөй кубанычтарын күйөөсү менен бөлүшө албайт. Канча ирет салтанаттуу концерттерден чоң эргүү менен кайтып, үйүнө жеткенде анын баарысы өчкөн оттой басаңдап калучу. Мына, азыр да Айды карап жалгыз олтурбайбы. Ушундай чоң кубанычтан кийин да жалгыз олтурабы киши. Болбосо бүгүн комузчу Эсенованын, балерина Ританын күйөөлөрү гүл көтөрүп келишпедиби. Досумбек деле ошентип тосуп барса аялынын төбөсү көккө жетип, ишиндеги кыз-келиндерге тымызын сыймыктанып калбайт беле. Зейнеп бир чети ошон үчүн концерттен кийинки чайга калгысы келбей кете берди.

Дал ушу маалда ырчы-бийчилер, бүгүнкү концертке тиешеси бар адамдардын баарысы театрдын фойесиндеги майрамдык чайдын үстүндө дуулдап жатышкан. Булардын ичинде бүгүнкү сахнаны жасалгалаган белгилүү сүрөтчү Сабирдин да бар. Ал жигиттик кааданы сактап жанындагы кыз-келиндерге суусундук куя коюп, концерт жөнүндөгү кептерге аралашып жатканы менен тегерегине кыйыр көз таштап кимдир бирөөнү издегенсийт. Ооба, жанагы скрипкачы кыз көрүнбөйт. Ошонун

караанын алдыртан издеп жатты. Кетип калганбы? Чындыгында концерттин маңызын чыгарган ошонун номуру болбодубу. Анын ойногон «Полонези» азыр да кулагына жаңырыктап жатты. Жепжеңил басык менен ак куудай моюнун койкойтуп сахнанын так ортосуна келип, көрүүчүлөргө таазим кылып, анан скрипкасын аярлык менен акырегина сүйөй кармап, оң колундагы жаасын кылдарга тийгизип, чыгарманы ойной баштаганда эле угармандар дем тартпай калышты. Сабирдин бул скрипкачыны телевизордон кээде көрүп калчу. Гезит беттеринен да көзү чалган. Бирок бүгүн биринчи жолу анын ойногонун театрдан, болгондо да жапжакын, экинчи катардан көрүп олтурат. Ал ойной баштаганда залдын ичи акырындап караңгылап, сахнанын так ортосуна гана берилген тегерек жарык скрипкачыны өз алкагына алды. Бүт дүйнө жымжырттыкка чөгүп, бир гана ушул көгүлтүр көйнөкчөн периштенин скрипкасы ааламды муютуп барат. Сабирдинди «Полонездин» сыйкырдуу кайрыктары арбап, көз алдындагы көгүлтүр көйнөк периште аны эсучунан тандырып бараткансып магдырап олтурду. Бул эмне деген керемет музыка! Жаа тарткан колдорунун ийкемдүүсүн кара. Скрипкачы өзү ойноп жаткан музыкага өзү эргип, каалгып, азыр ушу турпаты менен өйдө карай жепжеңил көтөрүлүп жөнөчүдөй сезилди. Аны менен кошо бүтүндөй зал «Полонездин» ыргагына тегерене каалгып бараткандай. Капырай, ушундай да сыйкырлуу музыка болорбу?! Сабирдин «Полонезди» мурда деле угуп жүрчү. Бирок азыр жүрөктүн тамырларын толгоп, жүлүнүнө чейин агып кирген керемет музыка көзүнө жаш тегеретти. Бүтпөсө экен, дагы ойноло берсе экен, ушул жан жыргаткан мүнөттөр дагы созула түшсө экен деп ойлоду.

Чыгарма ойнолуп бүттү. Зейнеп скрипкасын ылдый түшүрүп, залга таазим кылды. Ошондо гана эсине келгендей көрүүчүлөр кол чаап башташты. Сыягы, элдин баары Сабирдин сыяктуу магдырап кетишсе керек. Мына, музыка деп ушуну айт. Дүркүрүгөн кол чабуулардын алдында Зейнеп көпөлөктөй жепжеңил басыгы менен сахнадан узап кетти. Сабирдинге күтүүсүз бир ой келди. Дал ушул көрүнүштү тартуу керек. Бир саамга көзүн жумуп, элестетип алды. Көгүлтүр көйнөк периште скрипка ойноп жатат. Сүрөттөн музыка угулуп тургандай болушу керек. «Скрипкачы кыз» деп атаса да болот. Эми анын ою концертке бурулбай эле, күтүүсүз таап алган идеясында болуп жатты. Ал тургай ушул табылгасына ичинен кубанып олтурду. Мына ушуну жасаш керек! Болгондо да бардык күчүн жумшап, көргөн адам таң калгандай, кубангандай мыкты тартышы керек. Сабирдин ушул элести бекем кармап калыш үчүн улам көзүн жумуп эсине сактап жатты.

Концерттен кийинки чай үстүндө скрипкачыны көз кыйыгы менен издеп, таппай койду. Кетип калса керек. Мейли, кетсе деле баары бир тартам. Анан дагы бир ой келди. Балким, скрипкачынын өзүн концерттүү портрет кылаар. Ушул мыкты болуп жүрбөсүн. Ал үчүн өзүнө

жолугуп, макулдугун алуу керек. Сабирдин да концерттен кийин ушундай жакшы ойлор менен кетти үйүнө. Эми бул, жаңы идеясы жанына тынчтык бербейт.

Бир күнү репетиция учурунда Зейнепти телефонго чакырып калышты. Барса бир чоочун үн өзүн сүрөтчүмүн деп тааныштырып, анын сахнадагы элесин тартууга уруксат сурады. Зейнеп адегенде мукактанып, анан макул эместигин билдирди. Сүрөтчү баары бир аны гезит-журналдардагы сүрөттөрүнөн карап болсо да тартаарын айтты. Ошентип сөз бүттү.

Арадан убакыт өтүп, кайрадан жаз келген маалда, 8-Марттын алдында сүрөтчүлөрдүн көргөзмөсү болду. Сабирдин «Скрипкачы Зейнеп Бакирова» деген эмгеги менен катышты. Искусствонун күчүндөй күч барбы!? Бир карасаң бир тутам гүл, бир карасаң жазыксыз бир периште. Бир карасаң бүт турпатынан музыка куюлуп турган керемет. Мындай оригиналдуу сүрөттүн алдында көрүүчүлөр көпкө токтолуп карап жатышты. Атандын көрү-ү, сулуулук деп ушуну айт. Карап эле тургуң келет.

Муну Зейнепке айтып келишти. «Ак куудай болуп көргөзмөдө турасын» – дешти. Зейнеп картинаны өз көзү менен көргүсү келди, музейге барды. Сүрөтү өзүнөн да сымбаттуу, сулуу тартылгандай көрүндү. «Полонезди» ойноп жаткан учуру экенин дароо түшүндү. Ошондогу көйнөгү, ошондогу чачынын жасалгасы, ары жагында ошол күнкү декорация.

Аңгыча сүрөттүн автору да келип калды. Зейнеп аны мурда таанычу эмес. Ошол жерден таанышты.

– Өзүңүзгө жактыбы, чынын айтыңызчы? – деди Сабирдин.

– Жакты. Бирок ашыкча эле сулуу кылып жиберипсиз го, – деди Зейнеп уялыңкы.

– А сиз керек болсо мындан да сулуусуз!

– Коюңузчу...

Зейнеп чынында сүрөтчүгө ыраазы болуп турду. Ушул сезимин дагы эмне деп билдирээрине сөз таппай улам сүрөттү карай берди. Анан сүрөтчүгө ырахмат айтып, коштошуп кетмекчи болду.

Сабирдин Зейнепти тышка узатып чыкты. Аялдамага чейин чогуу басып келишти. Жолдо «Полонез» тууралуу сүйлөшүштү.

– Мен сиздин ойногонуңузду кайрадан бир уккум келет, – деди Сабирдин.

– Жакында дагы бир чоң концертке даярданып жатабыз. Ошондо «Полонезди» ойноймун. Келип угунуз.

– Сөзсүз барам, – деди сүрөтчү чын ниеттен.

Сабирдиндин бул чыгармасы көргөзмөдө жакшы бааларга арзыды. Ал тургай музейге сатып алышты. Эми Зейнептин сүрөтү мындан ары мамлекеттик музейде мыкты чыгармалардын катарына коюлат.

Ошентип Зейнеп менен Сабирдиндин ортосундагы сый-урматтуу мамиле аларды жүрө-жүрө жакындатып олтуруп, бирин бири дайыма ой-

лой турган болуп калышты. Бир ирет Зейнеп Сабирдиндин өнөркана-сына барып көрдү. Боёк, жыгач жыттанган бөлмөдөгү кыл калемдердин, аспаптардын түрлөрүн көрүп таң калды. Буга чейин сүрөтчүлөрдүн иштөөчү жайы ушундай болоорун ойлобоптур. Көрсө, сүрөт деле көп түйшүк менен жаралат тура. Өзүнүн сүрөтүнүн он чакты эскизин көрүп, аны төрт ай бою тартканын угуп таң калды. Скрипкада жаңы чыгарманы үйрөнүү кандай түйшүктүү болсо сүрөт дал ошондой эле кыйын иш тура. Сабирдин Зейнеп ойлогондон да чоң сүрөтчү экен. Эл аралык конкурстарда алдыңкы орундарды алган дипломдорун, грамоталарын дубал боорунан көрдү. Зейнепке анын жараткан пейзаждары өзгөчө жакты. «Токойдогу күз», «Айлуу түн» деген сүрөттөрдү көз албай эле карап тургун келет экен.

Зейнеп Сабирдинди ар убак ойлоочу болду. Анын токтоо, калбаат мүнөзүн, адамкерчилигин, кең пейилдигин анан чын дилден жасаган мамилесин жакшы көрүп, өзүнө жакын санап калды. Бир-эки күн кабарлашпай калса ага телефон чалууну ойлойт да кайра ургаачылык намысы жол бербей унчукпай калат. Акыры ал өзү чалаарын да билет. Эгер ушуну Досумбек билип калсачы деп ойлогондо жүрөгүн кыжалат басат. Эки анжы ойлордун ортосунда чайналат. Ал билчү болсо асман-жерди заматта астын-үстү кылаарын Зейнеп түшүнөт. Досумбектин кызганчаак, мындайга келгенде кызуу кандуу экенин жакшы билет. Ошон үчүн Зейнеп үйгө келгенде чийки май жегенсип, көңүлү түпөйлөдөнө берет.

Бирок ойлоп көрсө күйөөсү ага бир жолу да жылуу сөз айтпаптыр. Ал тургай жаңы үйлөнгөн кезде да сүйөм деген эмес. Сен башкалардан жакшысың, ошон үчүн ала качып алгам деп койсо болбойт беле жок дегенде. Анткен да эмес. Досумбек аялга андай жакшы сөз айтышты намыс көрөт. Аялдын алдында кичирейип калгандай сезет өзүн. Сүйүү бул спорт эмес экенин билбейт да. Эгерде эле скрипканы мыкты ойногону үчүн аны бир сүрөтчү сүйүп калыштыр дечү болсо, адегенде скрипкасын ташка чаап таштамак. Анан четинен баарысын талкаламак.

Ушуларды ойлогондо Зейнеп коркуп кетет. Кайдан гана сүрөтүмдү көрөм деп музейге бардым эле? Балким, ага жолукпай калсам мындай сезимдерден алыс жүрөт белем деп да ойлойт. Эмнеси болсо да Зейнептин тынч дүйнөсүнө бүлүк түштү. Басса-турса оюнда Сабирдин гана жашап калды. Аны ойлобой тура албайт. Бул эмнеси? Чын эле сүйүп калды окшойт. Жашы отузга келгенде да сүйсө болобу? Эми эмне кылат? Ойлоп көрсө мурда мындай сезимге кабылбаптыр. Анан калса Сабирдиндей жакшы адамды жолуктурган эмес. Ошол жаздан бери көңүлү чайыттай ачылып, жашоого кызыкчылыгы артып, ар нерсеге чын пейилден мамиле жасап калды. Ал тургай күйөөсүнүн кайсыл бир орой мамилелерине да таарынбай, кайра кечиримдүү, кең пейил болуп кетти. Скрипка боюнча чеберчилигин дагы өстүрүүнү ойлоп, кошумча

сабактарга бара баштады. Ал сабактар Зейнептин дагы да көзүн ачты. Тээтигил, орто кылымдарда Италияда пайда болгон ушул төрт кылдуу татаал аспап бүгүн ааламдагы адамдардын жандүйнө көйгөйүн таптак айтып бере алат. Болгондо да тил билбеген адамдарга ички сырынды ушул скрипка аркылуу жеткирсең болот. Бирок тилекке каршы, бардык эле адамдар музыканы түшүнө беришпейт экен. Андай чөйрөдө скрипканды ойнобой жүр деп устаты айткан эле. Эсинде, бир жолу шаардагы атактуу ресторандардын бирине өлкөгө белгилүү чиновниктин тоюна барышкан. Конок катары эмес, коноктордун көңүлүн ачууга бийчилер, ырчылар менен барган. Албетте, бул театрдын директорунун буйругу болчу. Зейнеп укканда эле негедир көңүлү тарткан эмес. Бирок жетекчи буйруп жаткандан кийин айла жок эле. Азыр да эстегенде ирээңжип кетет. Чоң жуурулган камырдай болгон беттери майланышып, богоктору салаңдап, шымынын курлары челектей курсактарынын алдында көрүнбөй калган чоңдор дасторкон бойлото чалкалай олтурушат. Арасында аялдар да бар. Кашы-көзүн ашкере боёнгон, чачтары үрпөйгөн аялдар тим эле сулуусунуп жер баспай манчыркашат. Алар азыр Зейнеп ойной турган «Испан симфониясын» түшүнөөрүн кудай билет. Ошондой эле болду. Той ортолоп калган маалда Зейнепке кезек келди. Ал ойноп жатып баарын туюп турду. Той башында зыңгырап, каада күтүп олтурган аял-эркектер эми дасторкондо дуулдашып, орто кызып алышкан. Скрипканын ойнолгонуна көңүл деле бурушкан жок. Зейнеп муну сезип турса да чыгарманы эреже боюнча аягына чейин ойноду. Олтургандар көңүл улап кол чапкан болушту. Зейнеп артка бурула берээрде элдин арасынан бир киши аны көздөй коё тур дегендей ишаарат кылып келатканын көрдү. Залдагылар кайрадан кол чаап башташты. Зейнеп тиги кишинин эмнеге келатканына түшүнбөдү. Колунда гүлү деле жок. Жанына келип бирдеме дегендей болду эле арак бур дей түштү. Колундагы жашыл кагаз акчасын өйдө көтөрүп, булгалап элге көргөздү да, Зейнептин ак шуру тагынган апаккай көкүрөгүнө көзү кадалып, төшүнө колун кошо салып ийип акчаны тыгып койду. Олтургандар кубаттап кол чаап калышты. Зейнеп өтө ыңгайсыз болуп кетти. Алиги киши курсант боло, кайра ордун көздөй мартабалуу басып баратты. Зейнеп ошол эле жерден коюнундагы акчаны алды да, официант жигитти чакырып, алиги кишинин өзүнө кайра берип коюусун өтүндү. Дасторкондо олтурган баягы сулуусунган аялдар Зейнептин бул кылганын жактырышпай, бирин бири алдыртан карашып мурдун чүйрүштү.

Зейнеп скрипкасын кабына салып, ийинине артынган боюнча арак, тер, тамак жыттанган ресторандан чыгып кетти. Таза абага чыкканда үстүндөгү оор жүктү алып салгансып жеңилдей түштү. Ушундай май курсак мансапкорлордун алдында скрипка ойногону үчүн өзүн айыптап келатты. Кошоматка кой сойгон директоруна да жини келди.

Ошондон кийин тойлорго чакырышса бир шылтоолорду айтып барбай коёт. Андан көрө ай-талаада жапжалгыз, каалаганын ойносо жакшы эмеспи.

Сабирдин да көптөн бери ичинде бышырып, даярдап жүргөн картиналарын баштоого бел байлады. Анын адаты – ар кандай чыгарманы баштаарда жүрөксүп, батына албай түйшөлө берет. Ага баштоо кыйын. Эгер ал иш көкүрөктө даяр болсо бат эле бүтөт. Өзү ойлогондон да жакшы бүтүшү мүмкүн. Мындай учурда эч нерсеге алаксыбай, эч ким менен сүйлөшпөй, балапан баскан куш сыңары күндөп-түндөп өнөрканасынан чыкпай түйшөлүп, сакал-мурутун алганга да чамасы келбей калат. Зейнептин сүрөтүн да ушинтип куштарланып, чоң эргүү менен тарткан. Ошондон бери көкүрөктөгү жылуу сезим табынан кайтпай Зейнепке болгон ашыктыгы жандүйнөсүн дүңгүрөтүп келет. Жашы кырка барып калганына карабай боз уландарча басса-турса көз алдында Зейнеп. Анын кыяктай назик мүнөзү, ички адебин көрсөтүп турган ыйбаалуу көздөрү, аялдык жандүйнөсүнүн тазалыгы Сабирдинди жипсиз байлады. Бой тартып келаткан уулу менен кызы, көр оокатка муюбаган көтөрүмдүү, түйшүкчүл аялы бар экенине карабай, минтип жаш, болгондо да күйөөсү бар келинди сүйүп олтурушу эмне? Ушу да адамдыкка жатабы дейин десе Зейнепти кантип сүйбөй коюуга болот? Дегеле бирөөнү бирөө жакшы көрүүгө эмне үчүн болбосун? Мейли, жек көрүүгө, душмандашууга тыюу салынсын. А сүйүүгө бөгөт койгон туурабы? Адамдар бирин бири жакшы көрүп эле турса гана? Ушул жашка келгиче сүйүү жөнүндө анчейин деле ойлонбогон экен, көрсө.

Зейнепке болгон сүйүүсүнүн демиби, айтор, ошондон бери Сабирдин чыгармачылыкка ышкыланып, оюнда багып жүргөн идеяларын эскиз кылып кагазга түшүрүп, айрымдарынын үстүнөн түшүп иштөөдө.

Ал Зейнепти спортсмен күйөөсүнө ыраа көрбөйт. Аны тааныбаса да оюнда Зейнепке ылайыксыз көрөт. Ачык айтылбаса да Зейнептин көңүл тереинде кандайдыр өксүү, кусалык бар экенин ал туюк сезет. Балким, бирөөлөрдөн көңүлү катуу калгандыр. Балким, спортсмен күйөөсү анын аялдык жандүйнөсүн толуктай албас. Ким билет? Аялдын алтымыш тамырлуу купуя дүйнөсүн биле коюш оңой бекен? Аял деген ошон үчүн эркекке кумарлуу табышмак болуп келаткандыр.

Кандай болсо да Сабирдин Зейнептин көңүлүнө кам көрүп, оюндагысын таап, кубанткысы келет.

Зейнепке да ушул күндөрдө көп иштөөгө туура келди. Анткени жакында Астана шаарында кыргыз өнөрпоздорунун чоң майрамы болот. Ага бардык коллективдер катуу даярданып жатышат. Бийчилер, комузчулар, ырчылар, театр актерлору, айтор, казактын борборунда кыргыздын өнөр дүйнөсүн мыктылап көрсөтүү керек. Зейнеп ал жерде эки чыгарма ойнойт. Бири – Атайдын «Эсимдеси», экинчиси – кыргыздын мыкты обондорунан курама. Буларды скрипканын тили менен берүү

керек. Зейнептин ойноп эле жүргөн чыгармалары. Бирок бул жолу айрым жерлеринде фортепиано коштойт. Башкы режиссер ушундай чечти. Ошон үчүн дагы көбүрөөк даярдык керек.

Бул жаңылыкты Досумбек анчейин жактырган жок.

– Сен сөзсүз барышың керек бекен? – деди Зейнепке.

– Албетте. Классикалык аспаптан мен эле болсом, анан барбайм десем театрдан чыгарып салышпайбы?

– Чыгарып салса эмне экен? Оокатың өтпөй калабы? Ансыз деле болбогон айлык менен эртеден кечке жүрөсүң.

– Кеп акчада эмес да, Досумбек.

Зейнеп таарынычтуу үнү менен акырын айтты.

– Анан эмнеде?

– Мен ойношум керек. Ошон үчүн он үч жыл окубадымбы.

Зейнеп дагы бир нерселерди айтайын деп кайра унчукпай калды.

– Он үч жыл окусаң ойной бер анда, каалаган жагыңа бар, – Досумбек аарчынып жаткан сүлгүсүн диванга ыргытып ийди да, сыртка чыгып кетти. Зейнеп колундагы кабатталган чыныларын кармаган боюнча шалдайып туруп калды. Мындай талаш-тартыштар экөөнүн ортосунда биринчи жолу болуп жатканы жок. Ар качан сыртка концерттерге чыгаарда ушундай кер-мур айтышмай.

Ойлоп көрсө күйөөсү бир жолу да Зейнеп катышкан концертке барып көрбөптүр. Башта чакырса театрга барганды жек көрөм, андай жерге обу жоктор барат деген эле. Бул анын чыныгы ою болчу. Зейнептин аткарганын телевизордон көрсөтүп калганда да аягына чейин көрбөйт. «Болбойсуң го тим эле...» – деп тамашалаган болуп коёт. Ушул сөзү да чынында Зейнепке оор тиет. Түшүнбөсө ошол да. Ар бир жолу Зейнептин көкүрөктөгү ышкысын ушинтип өчүрүп, көңүлүн суутуп турат. Чыгармачылыгын колдоп турган күйөөсү бар аялдар кандай бактылуу. Бий ансамблдеги жубайлар Тимур менен Заринаны, оркестрдеги Батма эже менен Кошой байкелерди ойлоп, Зейнеп аларга ичинен суктанып кетет.

Бирок Сабирдиндин бар экенин эстегенде күйөөсүнө болгон таарынычы унутулуп, бардык капачылыктар арзыбаган майда нерселердей сезилип калат. Аны менен жарым саат болсо да сүйлөшүп олтуруудан чоң канагат алат. Кенен ойлонгон, жандүйнөсү бай эркектин аялга тирек болгону кандай жакшы. Тагдырдын ушунусуна да рахмат деп ойлойт Зейнеп.

Сабирдин көптөн бери берилип иштеп жүргөн бир чоң чыгармасын бүттү. Бирок бүттүм деп эсептегиси келбей күнүгө кайталап карайт. Балким, дагы толуктоо керектир. Оюнда, бүтөөрү менен Зейнепке көргөзмөк. Ага айткан. Чыгармада Зейнептин абстракттуу элеси бар. Мында көп ойлор камтылды. Ээн жаткан жайкы талаа. Талаа тээтигил алыскы тоолордун этегине барып бүтөт. Анда ийреңдеген бир таман жол жатат. Гүлдөп турган сары куурай, шыбак, шыралжын, майда-майда жапайы

гүлдөр жорткон желге жапырылууда. А тиги, бир таман жолдо жаш кайындай буралган жаш аял бир байлам жоолугун колуна кармап алып кайдадыр кетип барат. Көкүрөгүн ээндикке тосуп, чексиздиктин кучагына кулагысы келип, кайдадыр эргүү издеп бараткандай. Этек-жеңи, саамай чачтары талаанын желине дирилдейт. Үстүндө көпкөк асман, түрмөк-түрмөк ак булуттар. Мына, жаш аялдын жан турпаты табияттын ажайып көркү менен жуурулушуп, бүтүндөй бир шайкештикти көз алдына тартып турат. Карап эле тургун келет.

Бул чыгармасын Сабирдин: «Ай-талаадагы аял» – деп атады. Билген кишиге мында Зейнептин образы жатат. Ошол максат менен тартылды. Адегенде үч вариантты ойлоп, анан үчөөсүн бириктирди. Андагы алынган боёктор да кокустан эмес. Табият менен шайкеш келген аялдын ички дүйнөсүн ачып турат.

Сабирдин чыгарманы Зейнепке бүгүн биринчи ирет көргөзөт. Али эч ким көрө элек. Зейнеп келгиче сүрөттүн бетин ак жибек кездеме менен кооздоп жаап койду. Анан өнөрканасын бир аз иретке келтирди. Өзү да күзгүгө көз токтотуп каранып алды. Көнүлүндө Зейнеп сүрөттү кандай кабыл алар экен деген ой турду. Кантсе да жүрөгүндө канагаттуу сезим бар эле. Аңгыча сырттагы тепкичтер менен тыкылдап чыгып келаткан үн угулду. Бул Зейнептин басыгы. Сабирдин утурлай чыгып эшигин ачты. Көнгөн адат боюнча:

– Уруксатпы кирүүгө? – деди Зейнеп жылмайып. Жылмайган ага жакшы жарашат. Тиштери кашкайып, көздөрү жайнап кетет. Анын ушундай көздөрүн Сабирдин жакшы көрөт. Андайда өзүнүн да жүзүнөн кубаныч төгүлүп кетет.

Сырттагы кеч күздүн сыдырым жели Зейнептин бети-колун үшүтүп жибериптир. Сабирдин анын муздаган колдорун кармалап, үйлөп, өзүнүн жаагына басып жылытканга батынды.

– Скрипка ойногон колдорду үшүтпөө керек, – деди тамашалап. Анан алар сүрөттүн маңдайына келишти. Сабирдин жибек кездемени ачты. Зейнеп бет алдындагы картинаны бир саамга унчукпай таң калып да, суктанып да тиктеп турду.

– Ушул менминби? – деди ишенбей.

– Сенсиң. Башка бирөө болушу мүмкүн эмес.

– А кайда баратам?

– Сен өзүң кайда барууну каалачу элең?

– Менби? Мен дал ушундай ээн талаада жалгыз кыялданып, өзүм менен өзүм болгум келчү.

– Андай болсо мына, дал өзү!

Экөө тең бир саамга сүрөткө тигилип турушту. Чынында эле андагы көрүнүш кадимкидей жандуу эле. Алиги жаш аял колдорун өйдө карай жайып, азыр эле сүрөттөн чыга келип бирдеме деп сүйлөп жиберчүдөй. Зейнеп ушундай керемет картинаны жараткан Сабирдиндин

колдорун колуна алып өпкүсү келип кетти. Бирок антүүгө батына албайт эле. Эмне деп айтаарга сөз таппады.

– Куттуктайм. Кут болсун! – деди шыбырап.

Анан экөө сүрөттүн бет ачаарын ырымдап, белгилеп коёлу деп шарап ачып ооз тийишти. Астанада өтө турган майрам жөнүндө сүйлөшүштү. Зейнеп ага эки чыгарманы даярдап жатканын айтты. Айтор, сүйлөшө турган сөздөр көп болчу. Бирок буларда дайыма убакыт тар боло турган. Анткени Зейнеп үйүнө кечигип барбашы керек.

* * *

Зейнеп Астанадан көкүрөгү толо кубаныч менен кайтып келди. Дагы жаңы максат-тилектердин үрөнүн ала келди. Келсе кубанычтын үстүнө дагы бир кубаныч кошулуптур. Аны скрипка чеберчилигин өнүктүрүү боюнча Санкт-Петербургда бир жылга окууга жибергени жатышыптыр. Устаты ага Санкт-Петербургда скрипканын чоң мектеби бар экенин айтып жүрчү. Буга өзү да абдан кубанды. Бирок Досумбектин макул болбосун ойлоп шаабайы сууй түштү. Кечинде үйгө келгенде да бул жаңылыкты күйөөсүнө айтууга батынбады. Анын эмне дээрин алдын ала билет Зейнеп. Ошон үчүн өзүнүн шагы сынаарын ойлоп, айтканга даабай турду. Эгер макул болсо бир аптадан кийин учуу керек экен.

Ошол маалда үйдөгү телефон шыңгырап, Досумбек кимдир бирөө менен сүйлөшүп калды.

– Ооба, Досумбек. А ким сурап жатат?

– Атымды айтпай эле коёюн, – деди телефондогу аялдын сылыксынган үнү. – Мен Зейнепти жакшы тааныйм. Ошол тармакта иштейм. Сиз бир нерсени билип коюшуңуз керек. Ал Сабирдин Актанов деген сүрөтчү менен сүйүшүп жүрөт.

– Сиз адегенде атыңызды айтыңызчы?

– Менин атымдын кереги эмне? Зейнептин сүрөттүн бакыйта тартып, музейге илип койгон. Ишенбей жатсаңыз барып көрүңүз.

– Качан? Кайсы сүрөтчү? – деп Досумбек ачуулана баштаганда аял телефонду шак койду. Зейнеп иштин жайын түшүндү. Өңү бозоруп, ачуусу көздөрүнө чыккан Досумбек ашканага кирип келди.

– Ал ким өзү?

– Актанов деген сүрөтчү, – деди Зейнеп күйөөсүнө. – Бирок сен жаман ойлобочу. Ал жөн гана...

– Сүрөттү музейге илгени чынбы? – Досумбек ачуусун тыйып, токтоо сурады.

– Ооба, илген. Сүрөтчү деген кимди, эмнени тартышты өзү билет да.

– Бя де? Өзү билет дечи?

Зейнеп унчукпай идиш-аяктарын жууй берди. Эми Досумбек менен түшүнүшүү мүмкүн эместигине көзү жетти. Жини кайнаган күйөөсү бурчтагы үстөлдү көмөлөтө тепти.

– Телефонун бер мага сүрөтчүндүн. Азыр барып талкалайм! – деди ызырынып.

– Билбейм телефонун. Анын эч кандай күнөөсү жок.

– Күнөөсү жокту көрсөтөм силерге! Баары бир таап алам аны.

Эшиктерди буту менен тээп ачып, сыртка чыгып кетти. Көп өтпөй кайра кирди.

– Зейнеп, угуп кой. Мындан кийин үйдө олтурасың. Жумуш дегенди токтотосуң. Сыртка чыкчу болсоң скрипканды талкалап, көзүңдү оюп салам.

Зейнеп ачуулуу күйөөсүн бир тиктеди да үндөгөн жок.

Эртеси күйөөсү жумушка чыгып кеткенде жетекчисине чалып бир аз ооруп калганын айтып, анан алиги окууга жолдомо тууралуу сүйлөштү.

Үч күндөн кийин учуу керек экен. Зейнеп Досумбекке айтпай туруп даярдык көрө баштады. Ага айтуунун кереги эмне? Баары бир түшүнбөйт. Баары бир жибербейт. Андан көрө биротоло кол үзгүсү келди. Устаты камкор, мээрман жакшы аял. Зейнеп ага чынын айтты. Биротоло кетээрин айтты. Баласы менен кошо жөнөтүүгө ал жардам бермей болду. Устатынын бардык ой-тилеги эле Зейнепти дагы окутуу. Андан чоң скрипкачы чыгаарына беш колундай ишенет. Ошон үчүн жанталашып самолетко билетин алып, Зейнептин документтерин даярдап жатты.

Үч күндөн кийин Зейнеп кызын жетелеп, жүктөрүн алып таксиге олтурду да аэропортту көздөй жол тартты. Ал жерде аны узатуу үчүн устаты күтүп жаткан.

Зейнеп күйөөсүнө жазган кыскача катын үстөлдүн үстүнө көрүнөө калтырды: «Досумбек, мени издебе. Алыска кеттим. Кайрылып келбейм. Ачкычты кошунага калтырдым. Экөөбүз мындан ары бирге жашай албайбыз. Кош бол. Зейнеп».

Зейнеп самолеттун тегерек алкактуу айнегинен сырттагы боз мунаркка тигилип, жүрөгү ачышып, көздөрү каканактады. Кубанычы менен өкүнүчү аралашып, бир чети өзүнүн чечкиндүүлүк кылганын ойлоп, кайра сарысанаа болуп, Сабирдинге дайынын айтпай кетип баратканына өзү кыжалат болду.

Үч күндөн бери Сабирдин Зейнептин кол телефонуна чалып убара. «Өчүрүлгөн» деген гана жоопту угат. Ооруп калганбы же телефонун жоготконбу? Көргөн түшү кайра-кайра эсине келип, бир нерсе болгонун туюп жатты. Баягы өзү тарткан сүрөттөгү ээн талаада Зейнеп башын төмөн салып мунайып ыйлап турат. Ийинине артынган бир таңылчак жүгү бар. Аны улам ондоп көтөрүнөт. Кимгедир катуу таа-

рынгандай. Сабирдин алдынан утурлап чыкса көзүн ала качып, терс бурулуп карабайт. Жүрү кетели десе жок дегенсип башын чайкайт. Ары жакта дал ошол өзү тарткан жайкы талаа алыскы тоолордун этегине чейин созулуп жатат.

Ушул түш Сабирдиндин оюнан кетпей койду. Телефону такыр албагандан кийин бир нерсе болгонун купуя сизди. Түз эле театрға барып, арткы эшиктен кирди. Зеригип олтурган эшик тоскуч аял Бакирова Зейнептин алыс жакка бир жылга окууга кеткенин, өзү менен кошо кызын ала кеткенин, жол акысын, жашоо-шартын бүт бойдон ошол өлкө төлөп берээрин бежиреп айтып берди. Анан да чет өлкө жагып калса ошол жакта кала берет го дейм деп өзүнүн оюн кошуп койду. Сабирдинди эмне дейсиң дегендей жообун күттү.

– Кайсы өлкөгө кеткенин биле албайсызбы?

– Уктум эле, эсимден чыгып жатпайбы, – деди аял чынын айтып.

Сабирдин рахмат айтып сыртка чыгып кетти. Шаарды аралап өнөрканасын көздөй жөө кетип баратты. Көкүрөгү аңылдап бош калгандай. Эми кайда барса баары бир болгондой бет алдын карай кете берди. Зейнептин айтпай кетип калганына жүрөгү түпөйлөдөнүп, анын да көкүрөгү тынч эместигин сезип, кабатырланып баратты. Кантип эле мага айтпай кетип калды? Же мага капа болдубу? Балким, күйөөсү менен таарынышып кеткендир. Ошентсе да бир ооз айтат эле го... Жо-ок. Кайра өз ойлоруна каршы чыкты. Мен ага ким элем? Эмнем өтүп кетти эле? Кайда бараарын өзү чечет да, мага акылдашмак беле? Мен да кызыкмын...

Дал ушул маалда анын чөнтөк телефонуна билдирүү келип түштү. Ойлору чар учкандай чачылды. Токтой калып окуй баштады. «Сабирдин, мен Санкт-Петербургдамын. Окууга келдим. Коштошууга шарт болгон жок. Баары шашылыш болду. Мен сени жакшы көрөм! Зейнеп». Зейнептен келген ушул маалыматты кайра-кайра окуп, Сабирдин кубанаарын же кайгыраарын билбей тротуарда дал болуп турду. Жакшы көрөм деп жазганы аны эс-мас кылды. Демек, жакшы көрөт турбайбы? «А мен сени сүйөм. Сага мен учуп жетем. Кайда болсоң да учуп жетем. Сенсиз мага мүмкүн эмес» деген ички ойлорун көчө жанырта кыйкырып жибербей карманып турду.

Проза

**Кеки
ДАРУВАЛА**

ЛЮБОВЬ И СОЛОНЧАКИ

(Рассказ)

Три года подряд длилась в Каче засуха. Изредка появляющиеся облака будто нарочно проносились мимо, забывая напоить исстрадавшуюся землю. Дожди, казалось, забыли дорогу в эти края. Пустыня Ранн лежала, точно парализованное чудовище, иссохшая кожа на спине которого покрылась струпьями и коростой. Земля растрескалась, будто огромные куски ее вынули, подержали в горячей печи и, обожженные, положили обратно. Скот слабел и тощал, падали быки. Одни лишь верблюды чувствовали себя превосходно, пилишь сухими колючками бавалях¹. Но вот однажды в небе вдруг за клубились облака, упругие, точно полые меховые бурдюки, острый зигзаг молнии прошел отяжелевшие мехи, они лопнули и пролились на землю дождем. Даже теперь, два года спустя, люди помнят тот день, когда окончилась затянувшаяся засуха. Как раз тогда появилась в нашей деревне Фатима. Вот как это было.

Ради нее, дочери торговца пряностями, Наджаб был готов на все. От нее исходил аромат корицы и гвоздики, ее смех переливался, как звон колокольчиков, ее густые темные брови, казалось, были вырезаны из покрывала ночи, а волосы были черные, как сама ночь! За нее он готов был схватиться с самим дьяволом, ради нее он отказался бы от

¹ *Баваль* – род полукустарника, верблюжья колючка.

своей веры, если бы ей пришла в голову такая блажь! Ради нее он, не раздумывая, пошел через солончаки.

День Наджаб провел на самом высоком в Каче холме Черный Дунгар, увенчанном темной базальтовой шапкой. Верблюда Алларакху он пустил кормиться по кустам бавалья. В сумерки Наджаб совершил обряд поклонения пиру¹ Панчмаи, следы которого, по преданию, были найдены на вершине холма. Каждую ночь здесь возжигали светильник, видный на всем пути из Кхавды. Более ста лет тому назад пир Панчмаи проложил для людей путь через пустыню, и, согласно легенде, его сопровождал шакал. Потом пир стал отшельником и удалился в колючие заросли, где никто, кроме этих лисоподобных животных, не осмеливался нарушать его ночные бдения.

Наджаб оставил в положенном месте еду и начал стучать в оловянное блюдо. Шакалы появились сразу и тотчас все сожрали. Это был хороший знак – если бы этого не случилось, от поездки пришлось бы отказаться.

Наджаб преклонил колени перед светильником и тронулся в путь. Вот уже остались позади колючие заросли бавалья и широкие просторы степи, обычно поросшей травой, а теперь рыжей и выжженной солнцем, как пустыня. Вот он миновал последнюю деревушку Куран – теперь на его пути больше не встретится человеческое жилье. В ближайšie три дня он не увидит ни одной бханги². Теперь перед ним, насколько хватало глаз, простирались одни лишь пески. В чагалах³ плескалась вода. Миля за милей Наджаб продвигался вперед, повторяя про себя имя пира.

Наджаб был известен среди деревенских парней своей болезненной застенчивостью. Стоило упомянуть при нем имя какой-нибудь девушки, как он вмиг заливался краской. Крепко сказанное при нем словцо причиняло ему почти физическую боль. Никому и в голову бы не пришло, что этот тихий и молчаливый парень способен на какой-нибудь сумасбродный поступок. Его отец Афтах часто говорил:

– Все, что нажили мои предки и я сам за добрую сотню лет, этот парень спустит в один день. И не потому, что он мот, а потому, что слишком совестлив, чтобы брать настоящую цену за свой товар.

Наджабу лишь недавно исполнилось двадцать лет, а он уже четыре раза ходил через пески. Правда, не один – с отцом или старым Заманом, прожженным, хитрым контрабандистом, на счету которого была добрая сотня незаконных рейдов в Синд. Каждый раз они везли партию

¹ *Пир* – мусульманский святой.

² *Бханга* – глинобитная хижина, круглая у основания, а сверху закончивающаяся конической тростниковой крышей.

³ *Чагал* – маленький мех для воды.

табачного листа на пятьсот рупий, которую продавали по ту сторону границы за тысячу двести. Однако за вычетом того, что приходилось давать таможенным чиновникам и посредникам, помогавшим сбить товар, родственникам или знакомым – за постой, за пастбище для верблюдов, оставалось совсем ничего. На эти деньги закупали пользующую спросом одежду из синтетических тканей или гвоздику и пускались в утомительный обратный путь.

В одну из таких поездок они остановились в доме Кали Шаха, торговца пряностями, который был, по словам отца, дальним родственником матери Наджаба. Этот высокий и тучный мужчина носил неизменный тахмат¹ из ткани в черно-белую клетку. Его толстошеекое лицо было покрыто багровыми пятнами – будто кто-то из озорства наклеил на него неподходящие по цвету заплатки. В первый же день Наджаб убедился, что Кали Шах – отъявленный мошенник. Он так безбожно торговался, что отец Наджаба начал ругаться последними словами, чего прежде с ним никогда не случалось.

А дочка у Кали Шаха была настоящая гурия. Огромные ясные глаза ее, казалось, способны были разогнать кромешный мрак самой преисподней. Спокойный симпатичный юноша приглянулся Фатиме, а он только смотрел и улыбался – ей никак не удавалось вытянуть из него и полслова. «Везет мне на немых!» – невесело шутила про себя Фатима. Она была насильно просватана за парня из их деревни, который нещадно картавил и заикался. Раз, поймав на себе восхищенный взгляд Наджаба, девушка улыбнулась ему в ответ. В другой раз, когда их безмолвный диалог повторился, Наджаб уловил особое выражение на лице девушки – она будто поощряла его на следующий шаг. Потеряв голову и забыв обо всем на свете, он заключил ее в объятия. Да, он придет снова, сказал он ей, отвечая на невысказанный вопрос. И, видя, что ему не верят, поклялся он придет снова, и на этот раз один, чтобы никто из старших не мог ему помешать. Когда они уходили, Наджаб оглянулся назад – как два маяка во тьме, ему светили ее дивные очи.

Едва возвратившись домой, в Кхавду, Наджаб стал рваться обратно. Разве он не знает солончаки вдоль и поперек? Да он может пересечь пустыню Ранн и среди бела дня, на что не отважился бы никто из старших.

– Молодого бычка на привязи не удержишь, – философски заметил отец в разговоре с матерью и закупил два мана² табачного листа для бири – крепких дешевых сигар, которые так хорошо шли в Синде.

¹ *Тахмат* – полоса материи, обворачиваемая вокруг бедер; род национальной мужской одежды в Пакистане.

² *Ман* – мера веса, около 40 кг.

А наутро его разбудил Заман. «Что понадобилось этому старому жулику?» – проворчал Афтаб, протирая заспанные глаза.

– Где твой Наджаб? – кричал старик.

– Где-то здесь. Парень последнее время немного не в себе. А тебе-то до него какое дело? – еле сдерживаясь, ответил Афтаб.

– Кого ты хочешь одурачить? – зло ответил Заман. – Думаешь, я не знаю, что его верблюда нет на месте?

В этой приграничной деревушке даже ребенок знал: если мужчины нет дома, а его верблюда – в загоне, значит, оба они на пути в Пакистан.

Афтаб кинулся к глинобитному загону – верблюда там не было! Сердце у него упало. Он вбежал в дом тюки с табачным листом лежали в углу.

– Дурак! – закричал вне себя Афтаб. – Ну не дурак ли? Он забыл взять товар!

Стоявший на пороге Заман наблюдал эту сцену.

– Хватит прикидываться, Афтаб! – ехидно сказал он. – Меня не проведешь. Сынок твой, видать, не так прост, как думают люди. Яблоко от яблони не далеко падает!

Заман весь кипел от злости. Он был главарь деревенских контрабандистов, знавший, как ублажить пограничные патрули. Каждый, кто осмелился бы на такой рейд без его ведома и поддержки, должен был иметь дело с блюстителями закона. А этот молокосос захотел обойтись без него: не сказал ни слова, не пришел к нему на поклон, не дал положенной сторушиевой бумажки.

– Да поможет ему Аллах, – с притворным смирением произнес старый мошенник. Афтаб знал – ничто не доставило бы Заману большего удовольствия, чем известие о том, что Наджаб стал добычей стервятников.

– Не бойся, Заман, Аллах поможет моему сыну! – резко сказал Афтаб и захлопнул дверь перед самым носом старого контрабандиста.

Когда Заман ушел, Афтаб решил обо всем рассказать жене, хотя и опасался, что весть об исчезновении сына сразит ее. Мать Наджаба, однако, ничуть не удивилась. Она осталась сидеть как сидела, прислонившись спиной к глиняной стене дома, только вся сжалась в комок, словно в ожидании удара. О, Аллах! Она знала, заранее знала обо всем! Мать была в сговоре с сыном и ни словом не обмолвилась мужу! Афтаб глянул на запястье ее руки:

– Куда ты дела золотой браслет, подаренный моим отцом?

– Не беспокойся. Вот увидишь, Наджаб взамен привезет груз гвоздики!

Длинноногий Алларакха бежал скорой рысью. Резкий южный ветер доносил запах пряных трав, растущих на берегах дальней бухты.

Наджаб ориентировался по звездам: расслоившийся, как слюда, Млечный Путь, неуклюже ковыляющая в сторону севера Большая Медведица. К рассвету он преодолел первый перегон: высокий песчаный бугор, усеянный костями животных, свидетельствовал о том, что он в Сарбеле, в двадцати милях от Черного Дунгара. Значит, государственная граница осталась позади. Здесь он должен передохнуть: днем идти нельзя, его могут заметить в бинокль индийские таможенники, ведущие наблюдение со сторожевых вышек. Помимо этого, в жаркое время дня путника преследуют миражи: звуки шагов по песку напоминают тогда всплески воды, чахлые низко-рослые кактусы представляются тенистой рощей, а верблюд – огромным доисторическим животным. Не стоит рисковать в дневное время еще и потому, что ровная твердая поверхность пустыни, покрытая мелкой каменной крошкой вперемешку с солью, размягчается в жарких солнечных лучах, и подхваченные ветром крупинки хлещут в глаза.

Когда взошло солнце, Наджаб первый раз напился воды из чагала. В полдень он в первый раз перекусил засохшим черствым хлебом с луком. Им овладели мысли о Фатиме. Теперь его отделяло от нее расстояние в десять неполных миль – всего несколько часов пути. А он должен сидеть и ждать наступления ночи! Между тем солнце начало бить своим молотом по соляной наковальне. Ноздри юноши вновь уловили дуновение дразнящего южного ветерка. На этот раз с порывом ветра набежала пятнистая тень легкого облачка, клочки которого наслаивались друг на друга, как рыба чешуя. За какой-нибудь час это необычное облако закрыло почти все небо – теперь оно напоминало рифленую поверхность песков. «Пора!» – сказал себе Наджаб. Он поднялся на ноги, вытряхнул песок из тюрбана и стал седлать верблюда. Тот глядел вопросительно, недоумевая, чего это хозяину приспичило ехать в такое время.

Какой-то частицей сознания Наджаб понимал: его план – безумие. Он знал, что усталый верблюд может не выдержать, что пограничная зона патрулируется солдатами и таможенниками, что миражи, преобразующие вид пустыни, сбивают путника со следа. Однако перед ним стояло лицо Фатимы и неотступно манило к себе, как мираж.

Наджаб миновал пограничный столб № 1066. Он знал, что этот участок контролируют два таможенных поста – в Джагтараи и Вингуре, и знал, как их обойти. Но он немного заблудился, и дозорные увидели в бинокль громадное страшное чудовище, в которое превратился в мерцающем раскаленном мареве обычный верблюд. Индийский контрабандист проскользнул у них под самым носом!

Он, конечно, везет табак, а им ни рупии не дал – как можно стерпеть такое?

Дальше события развивались, как в детективном фильме. Целую милю за ним гнались. Позади слышались выстрелы, пули бессильно шлепались в песок. Поднявшийся вдруг ветер швырял соляную пыль в глаза. К счастью, этот же ветер преградил путь преследователем. Когда полчаса спустя пыль осела, Наджаб увидел, что он в песках один.

Еще несколько часов прошли, как во сне. Наджаб смертельно боялся за верблюда и, чтобы помочь ему, спешил и пошел сбоку. За какой-нибудь час кожа на его босых ногах потрескалась, разъедаемые солью трещины причиняли нестерпимую боль. Пустыня под раскаленным добела небом, острые белые иглы впивались Наджабу в глаза. А когда над песками повисло жаркое марево, его начали преследовать миражи – манили к себе водоемы под тенистыми деревьями, низины, заполненные прохладной водой. Часами блуждал он, почти теряя сознание, невероятными усилиями пытаясь подчинить себе обманчивый пейзаж. Но вот наконец солнце чуть потускнело, и спустя час-другой наступили вечерние сумерки. Показалась тоненькая струйка дыма от горевших кизяков. Слава Аллаху, он спасен!

Наджаб дождался темноты и пошел в деревню, наступая на самые кончики пальцев – солончаковая одиссея стоила ему кожи на подошвах ног. Через час он добрался до дома торговца специями.

Фатима вскочила с постели, как чуткая лань, лишь только он прошептал в оконную решетку ее имя. Сперва она испугалась, но уже следующий миг сообразила, что это Наджаб. Дверь распахнулась, и он увидел блестящие в темноте глаза. Благодарение Аллаху, она одна! Разом были забыты все тревожения дня – бешеная скачка знойное пекло, сбитые в кровь ноги. Из ада он попал в рай!

Часа за два до рассвета Кали Шах разбудил громкий стук – в ворота барабанил полицейский констебль.

– Эй, Кали Шах, открывай! Индийский контрабандист перешел пески! Тебе известно что-нибудь о нем? Отвечай!

– Сюда и муха не залетала, голову даю на заклад! – побожился Кали Шах. – Даже собаки ни разу не тявкнули! – Затем добавил, фамильярно подмигнув: – А что ему у меня делать? Чем у меня может разжиться контрабандист? Разве что красного перцу набить ему задницу!

Блюстителю порядка не оценил, однако, его юмора.

– А ты, Кали Шах, набит серебряными монетами, – сказал он презрительно. – Их в твоём толстом брюхе больше, чем грязи у тебя в душе.

Долго после этого ворочался Кали Шах в постели – обидные звенели у него в ушах, не давая заснуть.

– К тебе гость, – сказала утром Фатима, подавая, как всегда, отцу стакан дымящегося горячего молока. – Приехал Наджаб. Он ночевал в загоне для скота.

Кали Шах страшно перепугался: в доме контрабандист, вокруг шныряет полиция, а он знать ничего не знает! Уж не накурился ли он с вечера ганджи¹?

Разговор с Наджабом был коротким – о чем говорить с клиентом, который не привез табака?

– Ездят тут без предупреждения, полицию на хвосте приводят а у самих и товара нету. Вот и торгуй с такими! – отчитывал гостя Кали Шах.

– Приезжаешь с пустыми руками, да еще фараона за собой тащишь!

Клетчатый тахмат Кали Шаха напомнил Наджабу шахматную доску. Игру надо было вести осторожно, обдумывая каждый ход.

– Я приехал за гвоздикой, чача-джан², – сказал он беззаботно. – Плачу золотом!

И он показал браслет.

В последующие два дня Кали Шах был занят закупками гвоздики и заботами об Алларакхе – его пришлось отвести на дальний выгон, чтобы в деревне не пошли лишние толки.

– Меня хотят выдать за Махфуза Али, – сказала Наджабу Фатима. – Это наш дальний родственник с материнской стороны. Слышал бы ты, как он заикается – язык у него будто смолой намазан! Мальчишки его дразнят, проходу не дают. Того и гляди, затравят собаками или закидают камнями, как полоумного.

– Тебе не хотелось бы прокатиться на Алларакхе через солончаки? – спросил Наджаб.

Фатима молчала. Это значило, что она согласна – все оказалось очень просто.

На следующий вечер они бежали: Наджаб ждал с верблюдом на краю деревни, Фатима ускользнула из дома, как только раздался храп отца. Оба молчали – момент был слишком серьезный. Лишь на мгновение Фатима подумала о том, что навсегда покидает родную деревню, но ни разу не пришла ей в голову мысль о том, что она переезжает в другую страну. Когда тут думать о Пакистанах и Индиях, если ты бежишь с возлюбленным и тебе надо преодолеть солончаковую пустыню, разделяющую – реально и символически – два государства. Для Фатимы это было чуть больше, чем смена диалекта: от синдхи³ немного убавить, ккачи⁴ немного прибавить...

¹ Ганджа – гашиш.

² Чача-джан – дорогой дядюшка.

³ Синдхи – язык, на котором говорят в Синде (Пакистан).

⁴ Качи – диалект гуджарати (Индия).

Наджаб торопил верблюда, и тот, раскачиваясь из стороны в сторону и трясая седоков, шел вперед. В Сарбеле измученная тряской Фати-ма уснула. Проснулась она после полудня – небо было затянуто облаками. К вечеру оно приняло зловещий вид – густые темные тучи, словно явившиеся по зову бога грозы, затягивали горизонт. Всю ночь ветер дул путникам навстречу, хлестал песком в лицо. До Кхавды оставалось совсем немного, когда послышались первые раскаты грома.

Трижды за ночь Афтаб открывал дверь, думая, что вернулся сын, – в дверь стучал ветер. Но вот раздался громкий настойчивый стук. Отперев калитку, Афтаб увидел Алларакху, отпрянувшего назад от резкого света фонаря. Упали первые крупные капли дождя, прибивая дорожную пыль. Испытавший чувство огромного облегчения Афтаб принял суровый вид – мужчина не должен показывать свою радость.

– Ты привез что-нибудь, сын? – с напускной суровостью спросил он.

– Да, отец, – ответил Наджаб, подталкивая вперед Фатиму.

За окном бушевал ливень, смывавший следы трехлетней засухи.

Перевела с английского **Н.СОЛНЦЕВА**

Проза

Николай
ШУЛЬГИН

КОММУНИЗМ ПЛЮС ЭЛЕКТРИФИКАЦИЯ ВСЕГО «ГЭС-5»

В одной деревне рядом с нашим городом живет один человек. Фамилия ему Лепотаев. Вот он-то все и испортил.

Лепотаев очень интересуется политикой, особенно наступлением Коммунизма (это сейчас-то?!), носит на шее радиоприемник и ждет объявления светлой эры человечества, а сам электрик. Он человек странноватый, в теперешнее время от радио ничего хорошего ждать не стоит, но таким уж он уродился. Когда он учился в ПТУ, ему наврали, что пьяных током не бьёт. Он тогда перевелся со слесарей на электрики, потому что пить ему нравилось, а подвести под это дело политическую платформу он не мог. Теперь платформа была.

Закончив ПТУ, Лепотаев работал и пил все, что горело. Ток его не брал. Его рабочее место была деревня «ГЭС-5». Раньше умели давать населенным пунктам звучные названия – не какая-нибудь гнилая Лепотаевка, а «ГЭС-5»! Только непонятно, почему «ГЭС-5», если в окру-

ШУЛЬГИН Николай – родился в 1954 году в Ленинградской области. Образование высшее физкультурное. Работал: тренером по футболу, слесарем, плотником, столяром, маляром, преподавателем бодибилдинга, руководителем молодежного театра и др. В настоящее время декан по делам студентов Американского Университета в Центральной Азии (АУЦА). Пишет книги в жанре иронической прозы.

Опубликованные произведения:

«Мана-мана» сборник рассказов. – Б.: Турар, 2006;

«Жизнь и ее окрестности» сборник рассказов. – Б.: Турар, 2008;

«Дежурная корова» сборник иронических рассказов. – Б.: ИД «Салам», 2009.

ге не было ГЭСов за №1, 2, 3 и 4? – Я думаю – это от шпионов. Чтобы не догадались. Политика тогда была такая. Нас окружали враги.

В то же время мой друг Галушкин купил там дом, чтобы жить и делать бизнес на каком-нибудь свином деле, ибо он рожден был быть бизнесменом.

Галушкин хитрый. Он умеет читать электрические провода. Знает, что такое две фазы, а что такое три. Он поднял голову вверх от своего дома, что-то там увидел и принял решение. Он нашел бабушку, торгующую диким пойлом, настоящим на курином помете, и позвал Лепотаева.

– Лепотаев, – сказал Галушкин, – а можешь ли ты мне сделать три фазы вместо двух на мою избу в обход закона за вот эту полулитру?

– Два пальца об асфальт, – сказал Лепотаев. – Только я не знаю тебя. У нас в деревне такой не живет.

– Тогда давай познакомимся, – сказал Галушкин и показал другую полулитру.

Они «познакомились». Лепотаев взял за работу вперед, включил приемник и полез на столб. Лепотаев слушал новости, прикладывался к бутылке и винтил какие-то провода. Он сам знал какие, потому что был электрик. Галушкин пошел по делам в пивную. К закату он уже знал всех, кого нужно, в селе «ГЭС-5», а со многими сдружился.

– У нас часто света не бывает в селе, – сказали новые друзья, чтобы поддержать разговор. – Вот и сейчас нету.

– Муйня, – сказал Галушкин. – Я вас научу, чтобы всегда было, пошли ко мне домой!

Все, кто ходил, пошли. Света не было, и если бы не новые друзья, новый поселенец своего дома бы не нашел.

– Мы знаем – это возле Шурки-самогонщицы ты купил... идем... держись за клешню...

В Шуркином окне тлела лампада, показывая, что магазин работает. Где-то тихо журчали новости...

– Надо взять больше, – сказали друзья, – чтобы потом не будить...

«Прописка» – понял Галушкин и взял четыре – по штуке на лицо, с учетом старого. Пока ходил, аборигены выглядели во тьме фигуру, висящую на столбе. Новости шли от неё.

– Это кто у тебя? – спросили мужики Галушкина.

– Лепотаев мне три фазы лепит...

– Значит, из-за тебя, гада, света в деревне нет, – беззлобно сказали мужики, пересчитывая бутылки.

– Может, его током убило? – попытался оправдаться Галушкин.

– Наверняка, – сказали серьезные мужики. – Довыгрёбывался – «меня ток не берет!» – взяло...

– Надо проверить, – сказал кто-то и кинул вверх кирпич. Кирпич громко ударился о спину Лепотаева, полетел вниз и юркнул в лужу.

– Может, снять? – неуверенно спросил хозяин столба и, стало быть, покойника.

– Утром съедем... Когти надо искать... Долбануть может... Там же под напряжением всё... Пойдем, попьем пока...

«Нехорошо, что Лепотаева током убило, – думал Галушкин, приглашая гостей в дом. – Вроде, как я виноват».

К бабе Шуре пришлось бегать несколько раз. Новости на столбе журчали. «Хорошие батарейки» – бесстрашно думал Галушкин, смело топая в сумерках. От Шуриного напитка он обрел смелость и уверенность в себе. «Утром съедем» – весело думал он, глядя, как розовеет закат, на фоне которого пошатывался от ветра покойник Лепотаев...

Глаза слиплись. «Почему, – думал Галушкин, – когда я выпиваю, то просыпаюсь со слипшимися глазами?» Он попробовал их потихоньку открыть – не получалось. «Руками надо попробовать, – подумал он. – Потихоньку, чтобы не порвать ресницы. Или отмочить...»

Где-то журчали новости. «Хорошие батарейки» – автоматически подумал Галушкин. Звуков вокруг стало больше. Мир вокруг него стал просыпаться и первым делом налаживал звук. Пока без изображения. Изображения без помощи самого Галушкина мир дать не мог.

Рядом кто-то бодро сказал:

– Флакон денатурату без закуси? Да два пальца об асфальт!

«Это мне снится, – подумал Галушкин, узнав голос Лепотаева. – Или еще хуже – мерещится. Допился!» – струхнул хозяин, и со страху открыл глаза без помощи рук.

За столом, прямо в когтях, сидел живой Лепотаев и заливал что-то каким-то незнакомым мужикам. На столе стояла трехлитровая банка чего-то мутно-белого, но явно не молока. Еды не было. Гости заметили блеснувшие глаза хозяина и сделали вдох, чтобы что-то сказать. Опережая их, Галушкин простонал:

– Денег больше нет.

– Ничего, – сказали мужики. – Потом отдашь.

– Чего отдашь?

– Шурка под твое честное слово три банки нам дала!

– А... ты, почему живой? – некорректно спросил Галушкин Лепотаева.

– Теперь у тебя три фазы, дурак, – сказал Лепотаев. – А я бессмертный – у меня в моче 50 % спирта. Сейчас я сниму когти и сбегая еще.

Он разлил остатки жидкости из банки по стаканам. Один стакан заплясал в чьей-то руке перед глазами Галушкина. Он заплакал, и глаза снова слиплись...

Деревня была не самая плохая, но со светом была полная беда. По идее ГЭС – это гидроэлектростанция и электричества должно быть много, но его не было. Электрик Лепотаев сказал:

– Муйня это все – ГЭС! Трансформатор нужен ТПК – 67, тогда дело пойдет!

– А что такое ТПК-67? – спросила бабка Шура.

– Тебе-то какая «на» разница? – невежливо ответил Лепотаев.

– А что я – не член, что ли? – ответила бабка Шура. – Если так, то вообще ничего не буду сдавать!

– Тише, товарищи, – сказал Галушкин и стукнул в рельсу. Это он собрал собрание, потому что верил в хорошую жизнь в отдельно взятой деревне, и запой у него к этому времени прошел.

– Товарищ бабушка Шура! Вы, безусловно, член, и деньги мы с вас возьмём на покупку ТПК – 67! Более того – Вы лучший наш член, потому что у Вас всегда есть деньги. Жить без света – это каменный век, товарищи! Это держит нас в развитии свиноводства и других хороших вещей... Товарищи! Я подсчитал – это 50 рублей с двора...

– Это значит я одна 50 – сказала самогонщица, – и Сейфульмулюковы, которых как кур не сосчитать, тоже 50? Надо не с огорода брать, а с человека!

– Пойми ты, дура старая, – ласково сказал председатель собрания. – К тебе провод один идет, и к ним, Сейфуль.. этим, – один. Ты за провод платишь, а не за человека!

– Если Вы считаете, товарищ Галушка, что Ваше фамилие мне легче выучить, чем Вам моё, то я тоже на такой национализем денег сдавать не буду... – с акцентом сказал Сейфульмулюков.

– Если я дура, – это сказала бабка, – то мне ваших телевизеров не надо, я вообще уйду.

Поскольку на общее собрание деревни собралось только 4 человека: сам Галушкин, электрик Лепотаев, Шура и Сейфульмулюков, стало тревожно. Положение выручил Лепотаев. Он сказал:

– ТПК-67 можно не купить, а украсть!

– Это другое дело, – сказал Сейфульмулюков без акпента. – тогда я остаюсь и голосую. Но красть не пойду. У меня много детей, я и так каждый день ворую, чтобы им есть пищу...

– Я выставлюсь, – сказала баба Шура, – но красть не пойду, хозяйство боюсь бросить.

Хозяйство, состоящее из русской печи и самогонного аппарата, действительно требовало пригляду. Никто не спорил.

– Собрание переносится на завтра, – сказали Галушкин и Лепотаев, и пошли красть ТПК-67...

– Стой, – остановился на полдороге Лепотаев. – Шурка бутылку обещала, надо вперед взять, а то вдруг не украдем, тогда не даст...

Через полчаса Лепотаев уже не мог красть ТПК-67. Он был пьян.

– Никогда Вам не построить настоящего капитализма, уроды, – сказал Галушкин.

– Нам капитализм не нужен, – сказали Лепотаев и откуда-то взявшиеся те же мужики.

– А ТПК-67 вам нужен? Гады?!

«Гадам» нужна была самогонка, и они пошли к бабке брать в кредит за счет Галушкина. За счет Галушкина бабка давала – она чувствовала, что у него где-то зашито. И вообще он ей нравился. Ей нравились чернявенькие мужчины.

– Тьфу! – сказал трезвый Галушкин и поднял руку. Остановилась грузовая машина и кран «Кировец».

– Не хотите ли украсть ТПК-67, за двести рублей каждому? – спросил Галушкин.

– Хотим за триста.

– Уговорили, крадем за двести пятьдесят!..

Подъехали к закрытым воротам бывшего маслозавода, на котором когда-то работал Лепотаев, среди бела дня и громко побибикали.

На выход сторожа Галушкин, одетый в галстук с пальмой, для солидности, крикнул:

– Распустились, мать-перемать, стоим тут, гудим уже полчаса!!! Все безобразия потеряли!

– Почему? – пролепетал сторож. – У нас все на месте... почти...

– А память у тебя на месте? Ты хоть помнишь, как главного энергетика зовут?

– А как же, – успокоился сторож. – Ухлов Сидор Сидорович!

– Ну, – сказал Галушкин, мягчея. – Спасибо, что хоть начальство не позабывали, пьянь такая... Открывай, Сидорыч велел 67-е перевозить...

– Все три? Слава тебе, Господи, – весь двор занимают...

«Гад этот Лепотаев! Сказал бы, что тут три, я бы Камаз взял» – подумал Галушкин и сказал, – Наверное, на стоянку на ночь пускаешь? Надо Сидорычу сказать...

– Я пускаю? Да это Верка, сука, а Вы ей верите?..

– Ладно-ладно... помоги тросовать... покурю пока....

При помощи крана прогрузили за десять минут.

– Ты не спи тут, – прикрикнул Галушкин. – Сейчас за другими приедем...

– Да кто спит? Это Верка, сука...

– Следи за периметром! – оборвал Галушкин сторожа и кивнул водителю:

– Трогай!

– Есть, следить за периметром! – громко крикнул сторож и добавил тихо: – Сами следите за своим хериметром... перекомуниздили все с завода, а я им следа за периметром... суки с галстуками...

ТПК-67 выгрузили у Галушкинского забора...

– Товарищи! – сказал Лепотаев. – Поскольку трансформатор ТПК-67, мощностью двадцать пять киловатт на одну Шуркодушу, успешно спижен, слово предоставляется Валерию Валерьевичу!

– Господа! – решил начать по-модному Галушкин...

– Ой! – прервала непривычно игривая бабка Шура. – Глянь-ко, Ванько, пупырь-то летит?!.. Гаспыдаа!..

– Я не Ванько, а Розмарат Советбекович, – обиделся Сейфульмулюков.

– Товарищи, – поправился Галушкин. – Теперь, с каждого двора по двадцать пять – вдвое меньше.

– Двадцать пять – это не пятьдесят. Двадцать пять мы можем и заплатить, – сказал Сейфульмулюков...

– А можем-с и не заплатить, – сказала игривая бабка, но под злобным взглядом Лепотаева добавила:

– Шучу... Со светом теперь будем, спасибо Валерию Валерьевичу!

– Да что там, – зарделся Галушкин. – Со временем можно свиарник оборудовать или теплицу... деньги пойдут...

– А сейчас по двадцать пять! – вернул всех к действительности Лепотаев.

Он собрал за 5 минут 75 рублей. С бабки, Сейфульмулюкова и с Галушкина. Галушкин было посопротивлялся: я, дескать, ТПК-67 припер, но Лепотаев, под взглядами притихших акционеров, неожиданно серьезно отрезал:

– Это, Валерий Валерьевич, вопрос принципиальный.

«Всерьез взялись... пойдет дело» – подумал Галушкин и раскошелся.

– Остальную деревню я мухой облечу, – крикнул Лепотаев на ходу и растворился.

– Можно по домам? – спросил Сейфульмулюков.

– Да, товарищи, ждите дальнейшей информации, – сказал руководитель концессии...

– Может, зайдешь, сосед? – неуверенно шевельнула дряблой титькой подвыпившая Шурка, когда ушел Сейфульмулюков...

«Старею... или устал сегодня», – подумал Галушкин и пошел домой. За калиткой его укусила своя же собака, которая к нему еще не привыкла. Трудовой день кончился...

Ночью ему снился сон. Будто сидит он в большом кабинете под красным знаменем и смотрит в окно, а на улице машины с силосом снуют,

селяне и селянки с косами ходят, птицы поют, а в воздухе непередаваемый аромат огромной свинофермы, которой самой не видно, но насто, опытных свиноводов, не обманешь, нюхом чуем!

«Голов на 500!» – удовлетворенно думает Галушкин и нажимает кнопку селектора: «Шура, вызови ко мне главного энергетика Лепотаева и зама по снабжению Сейфульмулюкова!»

Шура, неожиданно молодая и румяная, записала в книжечку, сказала: «Слушаюсь!» и вышла, нечаянно задев затылок Галушкина крепкой грудью.

«Ух-ты! – подумал он. – Как это она смогла затылок задеть, если впереди меня стояла? Надо будет пощупать её: или это бюстгальтер или на самом деле такая удивительно крепкая и большая грудь?..»

«Валерий Валерьевич! – крикнул из приемной Сейфульмулюков. – Ты выйди сюда, посмотри, что тут творится-то, етитимать!»

Послышался визгливый смех Шурки.

«Мою щупает... не дам!» – дернулся Галушкин и проснулся...

Светало. На улице под окнами мелькало что-то, похожее на Сейфульмулюкова. Оно нервно кричало с акцентом:

– Что ты смеёшься, пьяная женьщина... Тебе же грабят!!!...

Возле двора стоял пьяный арестованный Лепотаев и знакомые мужики без имен. Какие-то другие, подозрительно трезвые мужики, деловито поднимали краном ТПК-67 на грузовую машину. Сейфульмулюков кричал:

– Бессовестнее, почему вы тут варуют? Что больше негиде варуют?

– Кто «варуют»? – дразнились мужики. – Мы его вон у того хрена за триста рублей купили.

«Хрен» Лепотаев улыбался и икал. Галушкин вышел с ружьем и сказал:

– Стой, кто идет?! Стой, стрелять буду! – и, не дожидаясь ответа, выстрелил вверх.

– Следующий жиган на поражение – считаю до десяти!..

На счете семь все разошлись и разъехались.

«Всерьез взялся... пойдет дело» – без акцента подумал, расходясь, Сейфульмулюков и ошибся...

Галушкин взял из дома матрац с одеялом: и доспал на улице. Прямо на ТПК-67...

Утром он отвез ТПК-67 в город и водрузил возле отцовского забора, пока тот ходил за хлебом. Когда отец-пенсионер явился и спросил:

– Что это?

Он сказал: «А я откуда знаю? Наверное, будут делать чего-то... Вам что – есть просит?»

Валерий Валерьевич не хотел говорить отцу правду. Он хотел продать ТПК-67 и не делиться с отцом.

– Просит – не просит, почему возле моего дома, а не возле Абрама эту жопу в три тонны положили?

– Папа! – сказал Галушкин. – Вы прямо невозможный!..

На другой день он вернулся в село «ГЭС-5» и продал дом бабке Шуре. Без навару. Даже с убытком.

«Муйня, – подумал он. – За ТПК мне минимум 30 штук дадут».

– Ну, прощайте, селяне и селянки, – сказал Галушкин, на прощание дал по морде Лепотаеву, сел в машину и уехал...

«Не пойдет дело...» – понял даже Сейфульмулюков, подумал, кому дать по морде и дал Шурке, потому что за такие деньги и он бы дом купил.

«Наконец-то жизнь наладится, – подумал Лепотаев. – Понаехали тут, капиталисты хреновы!».

Удара по морде он не заметил. Никакие удары: ни жизненные, ни током, ни просто так его взять не могли, потому что он был вечный, как «западло»...

В городе Галушкин купил газету «Купи-продай» и позвонил по телефону, где было написано «Срочно и дорого куплю ТПК-67». Договорились через час возле отцовского дома.

«Все, что ни делается, все к лучшему – весело подумал Валерий Валерьевич и засвистал. – Снаряжу-ка я лучше колбасный цех. И накормлю-ка я лучше пельменями всех!..»

«При чем тут пельмени???» – подумал Галушкин вторую мысль, и рассмеялся прямо за рулем... Жизнь не то, что налаживалась. Она, прямо-таки, наложилась....

Удар, который ожидая его дома, был сопоставим по мощности с мелкой атомной бомбой, которые лично, если не врет, испытывал в Семипалатинске Павлин, когда служил в Армии – ТПК-67 НЕ БЫЛО!!!

«У всех, кто находился в радиусе 10 километров от взрыва, – говорил Павлин, – больше никогда не встанет... Ей Богу! Уж кому, как не мне, знать!»...

Галушкин находился в эпицентре! Не было даже следов от огромной махины ТПК-67! Даже примятая трава успела подняться, и вырос муравейник...

– Вот, лять, у нас воруют, – вслух заплакал Галушкин. – Тридцать тысяч!!!

– Папа! Папа! Где же ты был, папа!? – вскричал он, открывая калитку. – Как же можно... Из-под твоего старого носа... три тонны?..

Папы не было. Ограбленный и несчастный Валерий Валерьевич сел на крыльцо и отупело закурил. Мыслей, как и папы, не было. Ни хороших, ни плохих. Полная отупелость и расслабление организма...

К дому подъехали сразу три милицейские машины. Из них вышли милиционеры и зашли во двор. Собака спряталась в будку. Откуда собаки знают, что милиционеров нельзя кусать?

Впереди милиции бодро шагал какой-то толстый мужик в галстуке с пальмой.

– Вот он, сука! – сказал мужик, показывая на Галушкина. – Я говорил, что я его на объявление поймаю?! Прессуйте его, ребята!

«Ребята» посмотрели на то, что осталось от Галушкина за последние полчаса и поняли, что прессовать нечего.

– Эй, привидение! – окликнул командир. – Где трансформатор и мы тебя не будем бить, а просто посадим на пять лет с конфискацией добра! Добро-то есть у тебя?

– Беда у меня, ребята, – сказал Галушкин. – У меня папа пропал!

– Давно пропал?

– Давно.

– А трансформатор?

– А трансформаторы, – метко, но расслабленно и поэтому очень убедительно, сказал Галушкин, – обычно воруют главные энергетики, а потом делают вид, что они еще маленькие, и женские сиськи видели только по телевизору...

– Вот что, Ухлов, – сказал главный милиционер. – Ты нам уже два дня насилуешь последний головной мозг. Твой сторож под пыткой показал, что ТПК-67 вывезен по твоему приказу, что подтвердила и его сожительница Верка. Не стыдно тебе больных людей тревожить? Ты на него посмотри – какой он и где трансформатор?... Если ты еще раз при мне промолвишь «ТПК-67» - это будут последние слова в твоей толстой жизни... За ложный вызов заплатишь сейчас или сначала по почкам?

– Сейчас, – сказал потный Ухлов, и дал милиционеру кулак денег. – До базы подвезете?

– Тройной тариф...

– Согласен...

Галушкин не слышал, как они уехали. Он спал с открытыми глазами... Потом пришел папа.

– Валера, – сказал папа. – Никогда тебе не быть мастером-черпалой. Ты лопух. Если хочешь знать, я этот металлолом за трояк убрал. И краны приехали, и мужики, и даже травку подмели. Есть все-таки советская власть! Есть! Как бы вы ни старались гнуться перед обстоятельствами. Вас скоро мусором и металлоломом завалят, вы и не пик-

нете. Никто тут ничего не собирался делать! Я всех соседей обошел. Кому-то лень за кольцевую везти эту железяку – они и свалили возле тебя, дурака... Я уже все знаю. Ты продал дом и пришел ко мне жить. Не думай, я не выгоняю, наоборот. Я ходил за коньяком, чтобы отметить это событие. Это возвращение блудного сына. Тебе тридцать лет...

«Господи! – думал Галушкин, – Возблагодари дары сии, кои приемлемы от щедрот твоих!..»

Других молитв он не знал, а этой всегда молились в гэсовской пивной перед стопкой, и как-то запомнилось....

Поэзия

**Эсенгул
ИБРАЕВ**

Ай анытабы

(Этюд)

*Үйөр суудай сүйүүм ташкындай,
Жалоорунуп жүрөк жазганбай.
Ийе тартсам сени бактылуу,
Булут шилеп, жаркыды Ай!*

*Сезим өртү эстен тандырып,
Сөз айта албай үнүм кардыгып.
Дудуктанып, карек кадасам,
Жүзүң чыкты сенин албырып.*

*Бүлк-бүлк этип аппак тамагың,
Сүйүүбүздүн үнсүз кабарын
Билдиргендей... Айдан ийменип,
Астыртадан ага карадың.*

ИБРАЕВ Эсенгул Шаршенбаевич – 1948-жылы Кочкор районунун Чолпон совхозунун Экин айылында туулган. 1976-жылы Фрунзе (Бишкек) политехникалык институтунун автомобиль бөлүмүн бүтүргөн. Фрунзедеги Автоучкомбинатта окутуучу, 1981–1998-жылдары өндүрүштүн ар кыл тармагында жетекчилик кызматтарда иштеген.

1998-жылдан бери Бишкектеги Автожол техникумунда ага окутуучу болуп эмгектенүүдө.

Кыргыз Республикасынын Билим, илим профсоюзунун төш белгиси жана КР Билим берүүсүнүн отличниги наамдарынын ээси.

Ырлары радиодон уктурулуп, газета-журналдарга жарыяланып келүүдө.

*Астыктап ичте сакталган,
Ачылды бейм сырдын капкагы.
Денеге жалын-өрт койду
Жаркыган Айдын аптабы...*

Күйгөн шам

*Уга албадым жалооруган үнүңдөн,
Жалын барбы жаш кездеги сүйүүдөн.
Калды бекен кадимкидей жыттары,
Ошондогу мен жыттаган гүлүңдөн.*

*Гүлүп болуп бажырайып ачылган,
Көз алдымда көз карашың катылган.
Кайда калды сылык, назик сөздөрүң
Күлүтсүрөп бир өзүтө айтылган.*

*Жарык чачым, мунарыктап аткан таң,
Өткөн күнгө күбө өтүп ар качан.
Баалай билсең махабаттын кадырын
Өчпөй жанаар ортобузда оттуу шам.*

Тоонун үңү

*Отуруп бирге окудук, ойноп күлүп,
Ар дайым кубалашып, бирге жүрүп.
Элесиң кантип ойдон чыгарайың.
Акыры бир өзүңдү калгам сүйүп.*

*Эсимде бүчүр ачкан жазгы убак,
Эзилип эркелетип, чачың сылап.
Туйлаган жүрөгүңдү тыңшап турдуң
Эх, чиркин, ошол мүнөт кандай кымбат.*

*От алган ортобузда жалын – сүйүү,
Калды го турдакыдай ойноп күлүү.
Көргөндө күлүтсүрөп, баш ийкейсиң
Көздөрүң жаңы ачылган тоонун гүлү.*

Өзүңө калдым берилип...

*Карасам көзүм тойбогон,
Сурталуу кара көзүңдү .
Уздай жытың буруксуп,
Убайга салчу кезиңби?*

*Эстеген сайын өзүңдү,
Эркине койбой сезимди.
Эрчитип күндө азгырып,
Эңсетип кыйнаар кезиңби?*

*Көргөндө көңүл бөлүнүп,
Жүзүмдөн күлкү төгүлүп.
Жалынга салдың адамды
Жаңырган айдай көрүнүп.*

*Шаптырып өмүр тетинип,
Шооладай нуруң төгүлүп.
Өчүрө көрбө жалынын
Өзүңө калдым берилип...*

Боломо

*Атамдын балдызындай жаталыңды,
Көрбөсөм убайымда каламынбы?
Сүттөн ак сезимимди сезип койчу,
Сен үчүн оттой жанган абалымды.*

*Бир сенден бактымды табатынбы?
Көрбөсөм куса болот карааныңды.
Бөлүнбөй сени менен түбөлүккө,
Жаныңда жылдыз болуп жанамынбы.*

*Түшүндө да көрөтүн жаталыңды,
Келтирдиң неге мынча карагытды.
Колуңду бекет кармап жүргүт келет,
Аткарып өмүр бою талабыңды.*

Проза

**Дастан
КАСМАЛИН**

БЕЙДАРМАН

(Аңгеме)

Москвич эки кабат үйдүн эшигинин алдына келип токтоду. Андан узун бойлуу, бүркүт кабак, кыр мурун сулууча жигит түшүп, үйдүн бет маңдайындагы тосмону эки бөлүп турган тоом жолдун ичиндеги гүлзарда иштеп жаткан орус кишини көздөп басты. Аңгыча бет маңдайдагы эшиктен атайлап күтүп тургандай шыпылдай чыга келген бастек бойлуу кыргыз аял машинадан түшүп жаткандарга карай ылдамдай басып, маңдайынан утурлап чыккан Бектемирге өзүн: «Жийде Абасовна Тыналиева, карылар үйүнүн директорумун!» – деп тааныштырды да, андан өтүп барып машинанын арткы эшигинен кош балдак менен будаланып, суурулуп чыга албай жаткан баланын жанында күймөлүп жаткан чырайлуу аялга жардамдаша, аны жерге түшүрүштү. Бир аз туруп, балдактарын жыйнай баланы экөө эки колтугунан сүйөй үйгө кирип кетишти. Бектемир машинанын капотун ачып, туш келди колуна тийгенди кармаламыш болуп кайсалактап, бир топко алаксып турду. Аялдар кирген эшикке көз кыйыгын жиберип, ал жакка кирүүгө

КАСМАЛИН Дастан – 1956-жылы Нарын облусуна караштуу Ат-Башы районундагы Кара-Тал айылында туулган. 1974-жылы Баш-Кайыңды айылындагы С.М.Киров атындагы орто мектепти бүтүргөн.

1974–1975-жылдары Советтик Армиянын катарында кызмат өтөгөн.

КМУнун филология факультетин аяктап, 1981-жылдан 2008-жылга чейин Ат-Башы районундагы Большевик орто мектебинде кыргыз тили адабияты сабактары боюнча мугалим болуп иштеген.

Учурда Чүй облустук «Чүй баяны» гезитинде редактордун орун басары болуп иштейт.

даабай, бул, сырты кызыл кирпич менен салынган жөнөкөй үйдүн эмнегедир ичине кирсе чыккыстай, дарбазадан өткөндөн кийинки үйдү көздөй жетелеген төтө жол да, үйдүн ичи да өтө эле сырдуу сезиле берди. Акыры мойнунан байлагандай кынжылып барып багажды ачты да, андан эки көздүү таар куржунду сууруп чыгып ийиндей алиги сырдуу эшиктин туткасын тартты. Астананы аттаганда эле дарынын мурунду жарган кыйгыл жытына кошулган тер-колоңсонукубу, айтор, бир башкача жыт таноосуна бур дей түштү. Зал ичи итапкан эле узун экен. Алдынан чыккан орус аялдын көрсөтүүсү менен тээ, түпкүрдөгү кош каалганы беттеп басты. Кай бир ачык турган эшиктерден көрүнгөн энкейген кары адамдардын өзүн узата карап экиден-үчтөн отурганда-рын көзү чалды. Эмнегедир алар Бектемирге акиленген дубалдарга өңдөшүп, аппак шейшептердей бүткүл тулкусу менен акка айланып кетишкендей сезилди.

Шалдырай келип бурчтагы булгаары менен капталган жөлөңгүчү бийик, жыртыгынан буласы чыккан эски диванга коомай көчүк басты. Уулунун көз албай өзүн карап турганын сезе коюп, эмнегедир жалтайлап, аны карабоого аракет кыла берди. Колуна журнал кармап кирип келген Жийде Абасовна диванда башын жерге салып отурган Бектемирди көзүнөн өткөрө:

– Сиздердин келээриңер жөнүндө кечээ бизге айтылган. Окуу комбинатына кайрылдыңыздарбы?

– Жок, түз эле бул жерге келдик, – деди Асел. – Ал эмне комбинат экен?

– Аа, уккан эмес белеңер! Кечээ Аскар жөнүндө бизге министрликтен телефон чалышкан. Силердин жерден бир баатыр чабан чалган имиш. Окуу комбинатына да айтылып, ал жерде да маселе чечилиптир. Уулунар ошол жерден эки жыл окуп, орто билими жөнүндөгү документке ээ болобу, айтор, андан кесиптик курстардан өтөт окшойт.

Бектемир өгүнү Бакир аке менен жолугушуп, ага арыз арманын айткан болчу. Жардам берерин билдирген абройлуу чабанга ишенип, үйүнө сүйүнүп келген эле. Айткан экен, кайран киши. Уулун карылар үйүнө кантип жалдыратып таштап кетээрин билбей жолду ката чайналып келген. Ага бул жерден көргөндөрү да кошул-ташыл болуп, чын эле үйгө кайра эле алып кетсемби деген ой менен алпурушуп жаткан. Бирок канча убакыттан бери көрүнгөн жердин эшигин жыртып жүрүп топтолгон документтердин түйшүгүн эстеп, эки анжы болуп турган эле. Жийдеден комбинат жана окуу жөнүндө укканда салмакташкан тулкусу бир топ эле жеңилдей, жонундагы жүктү бирөө шыпырып алып салгандай сергек тарта түштү. Чекесине түшкөн калпагын көтөрүп, терең күрсүнүп алды. Мурдагы дүңгүрөгөн кулак ичи ачылгансып, сабоо алдында жүндөй чачыраган сары санаадан белгисиз караңгы-

лыкка буюккан ойлору ачыла түшкөнсүдү. Башын көтөрсө Жийде Абасовна дагы эле сүйлөп жаткан экен:

– Балаңардын туруктуу жашай турган жери ушул эле жерде болот. Азыр жашай турган бөлмөсүн көрсөтөм. Ал бөлмө Аскар үчүн дайыма сакталуу тура берет. Азырынча комбинаттын жатаканасы да бар, окуусун бүткүчө ошол жакта жашап, баланы биз кургак паёк менен жумасына камсыздап турабыз. Бир гана менин көңүлүмдү өйүгөн нерсе жума сайын азык-түлүгүн жеткирип туруу кыйынга турушу мүмкүн, бирок анын да жолун табаарбыз. Негизи маселе ошондой чечилди. Ал эми бизге сиздер тараптан боло турган жардамды министрлик өзү мойнуна алыптыр. Бул жөнүндө сиздерге кошумча айтылат го, – деди Бектемирге кунт коё карап. Бектемир ордуна олдоксон тура калып, алар отурган тарапка басып келип, үнү дирилдей:

– Ырахмат, айланайын эжеке! Өкмөткө ырахмат, дегеле баарыңарга ыраазымын! – деп жашып жиберди. Анын аргасыз абалын атайылап эле байкамаксанга салган Жийде Аскарга кайрылды.

– Ие, Аскар айланайын, аты-жөнүңдү айтчы?

– Копоев Аскар Бектемирович. – Балдактарын кармалап, бутунун башын тиктей Жийденин суроосун кулагын сыртынан кетирген баласы үчүн жооп берген энеси дагы кошумчалады: – 1987-жылкы.

Баладан көзүн албай караган Жийде анын капталдары кыскартылып алынып, тикчийген кайраттуу көкүл чачы кабагын жаппай тикеленип, ботонукундай жайнаган каректери музоо кирпичтин далдоосунда жылтылдап, кырдач мурду тегерек бетине жарашып турганын байкады да: «Капырай өтө эле татынакай экен, бечара!» – деп ойлоду да, аны бирөөгө окшоштура албай кыйналып жатканын туюп, суроосун улантты.

– Кат-сабаты ачылганбы?

– Ооба, окуй да, жаза да билет.

– Эмне, мектепке каттады беле?

– Жок, кайдан, мен анча-мынча жардам бердим. Негизи эле кошунанын балдарына жабышып жүрүп өзү эле өздөштүрүп кетти. – Аселдин шыңгыраган жагымдуу үнүн угуп жатып Жийде баланын кимге окшоштугун байкай койду. Энесинин эле өзү экен, тоббо! Чын эле аял да сулуу эле. Жийденин таң калганы, баланын атасы да бир караган адамды кайдигер калтырбай турган жылдыздуу жигит экен. Анан кайдан жүрүп бала мындай ооруга кабылып калды экен, байкуш!

Ак халатчан орус келиндин стол үстүнө даярдаган чайынан бир чыныдан ичишип, бата тиленген соң Асел Бектемирдин колундагы куржунду алып, бир көзүн сөгүп жиберди. Андагы койдун бышылуу-

чийкилүү эттерин столдун үстүнө өз-өзүнчө бөлүп коё баштады. Ого, деги эле көп эт экен. Аны таңыркап карап турган Жийдеге бурулуп:

– Эже, силерге алып келдик эле, бир идишке салдырып алсаңыз. Мен куржунумду бошотуп алайын, – деп кирпичин көтөрүп караса ал дагы эле ордунда кыймылсыз куржунду кызыга тиктеп турган экен. – Жийде мурун-кийин мындай чебер жасалган кол буюмун көрбөсө да угуп жүргөн. Көчмөн элдин турмушуна ыңгайлаштырылып жасалган куржунга кызыгуусу артылып, анын жасалышына баа берип, карап турган эле. Аны башкача түшүнүп, өзүн ыңгайсыз сезген Асел шашкалактап жиберди.

– Бул жагы бүт эле Аскардын кийимдери.

Жийде бир нерсе айтайын деп бара жатып, бул жерде ашык сөздүн кереги жок экендигин сезди көрүнөт, башын чайкап, унчукпай калды.

Анан аларды ээрчитип барып, Аскардын жашай турган бөлмөсүн көрсөттү. Тыккыйта жыйналган эки окшош керебеттин ортосундагы тумбочканын үстүндө гүл салынган ваза, бурчта чакан антенналуу телевизор, керек болсо күзгүлүү төрт бурчтуу гардероб-кийим илгичинен бери бар экен.

– Бул керебетте дагы бир оштук бала жашайт, – деди Жийде Аскарга жайдары жүзү менен карап. Анан дагы кошумчалады. – Ал, сен окуй турган комбинаттан окуп бүтүп, азыр «Кыялда» иштеп жүрөт. Буюрса аны менен да таанышып, достошосуң!

Бектемир уулунун балдактарын таяна баш көтөрбөй ойлуу салаңдап, жүдөп турганын көрүп ичи сыйрылып кетти.

– Анда эмесе биз кайталы эжеке. Буюрса уулумдан санаам тынгансып калды. Жүрү эмесе чыгалы, Асел! Эже, силер эшикке чыкпай эле койгула, – деди да баласын кучактап: – Жакшы кал... – деди. Уулунун тааныш жыты каңылжаарын өрдөп, анын бейтааныш жерде өзүнөн алыс, жападан-жалгыз калып жатканын ойлогондо көөдөн тепкен көөнө күйүттөн какап кетти. – Жакшы оку каралдым. Мен бат-бат келип турам. Бир бутум үйдө болсо, бир бутум бул жерде болот. Малды жайлоого жеткирип, үйдү тикелеп коюп эле келем, – деп дагы башаягы жок бир нерселерди күңкүлдөй жүрөгү эншерилген Бектемир корулдата баласынын мойнунан канып-канбай жыттай берди. Кирпигинен сыгылып, төмөн кулаган жашты колунун сырты менен аарчый берип, имерилип эшикке жөнөдү.

Оо, бир оокумда Асел чыкты. Эки көзү шишиген. Дагы эле ыйлап келе жатат, байкуш. Жийде Абасовна көрүнгөн жок. Аскардын жанында калды көрүнөт.

– Эмне, бирдеме дедиби? – Жанына келген аялынан бир нерсе күткөндөй жүзүнө үңүлө берип сурады.

– Жок, эч нерсе деп сүйлөбөй койду, уу! – Буркурап жиберди Асел.

Үч күндөн бери күндүн көзү көрүнбөй, тынбай жааган ак жаан бүгүн эртең менентен бери шыбыргактата, мөндүр аралашкан суу карга айланып алды. Кой жарыктык да жайылып, оттогонду коюп, боз үйдөн ыктоо издей, короонун кашектерин кычырата жөөлөп, канчалык айдасаң да бир азга оттомуш болот даде үйдөн алыстабай кайра куюгуп, артын көздөй жөнөп берет. Басырылып, сууга чыланган үзүктүн сүзүлгөн жерлеринен тыпылдап тамчы тама, аларга удулдай коюлган калай табактардан чыккан тамчынын түрдүү доошу менен ирегедө көгөндөлгөн улактардын чыйылдаган үндөрү Бектемирдин ансыз деле түгөнгөн айласын тумтак кетире, үшүн алып, жанын коёрго жер таптырбайт. Айрыкча мындайда эчки менен уйдан өткөн кычаан болбойт көрүнөт, үйдүн керегесин жөөлөп, айдата берип тажатат.

Чакан чабан үйдүн чоло жери жок. Тамчынын удулунан качырып, шыкалган эмеректен бут коёрго жер табылбайт. Эпчи тарапка коюлган казан мешке жагылган суу тезек дароо тутанып кетпей, эртеден бери Бектемирдин казандагы суунун тумшугун сындырууга кылган аракетин текке кетип, караңгы үйдөн сыртка чыгууга жол таппай буюккан түтүндүн коюу чаңына аралашып түнөрөт. Ачасынан ажырап калган түндүктү бакан менен көтөрүп, шамалдан ыктоо тарабын ачып койгон түндүктөн түшкөн шоола үй ичине толук тарай албай адашат.

Капшыттагы жер төшөктөрдөн жасалган кошумча алачыктын ичиндеги улам күчөп онтогон үнгө кулак түрө, аны айланчыктап, кирипчыгып жүргөн кошунасы Асандын келинчеги Зейнептен көзү өтөт. «Түгөнгүрдүкү, мурунураак эле жеткирип келсе болмок экен. Эми кайдан, машина эмес белден ат түшө албай калбадыбы. Кудай өзүң сактай гөр! Андан калса өзү да жарым айча убакыт бар экенин айтып болбой койбодубу, кудай алкагыр! Кудайдын күнү да минтип калаарын ким билиптир».

Эшикке чыгып, зым короонун бурчундагы жабууланган тезектин этегиндеги карагайдын суу чырпыгынан бир кучак отун кертип келди да, темир мештин алдын көзөп жиберип, жылтыраган алсыз чоктун үстүнө майдаларын жайгаштыра, тизелей калып үйлөй баштады. Аңгыча аркы жээк тараптан атылган мылтыктын туңгуюк доошу чыгып, ага удаа эле кыйкырган кишинин үзүлгөн үнү угулду. Бектемир тутанган чырпыктын үстүнө тезектен айланга калап, мештин оозун жапты. Бирок кернейден төмөн айдаган борошонун илеби тутанган отту мештин оозун көздөй айдап, бырыксыган көк түтүн үйгө тарайт. Көзүн жүлжүйтө кирпигин көтөрө албай, ачуу түтүндөн ачышкан тамагын улам-улам кыра сыртка чыгууга шашты. Өтмө катарынан суу өтүп, калдайып эби кет-

кен салмактуу төө чепкенди жонуна арта салып, керегеде илинип турган «он алтысын» кармай эшикке чыкты. «Мен да ок чыгарып коёюн. Эмне бар, эмне жок. Мындайда ит-куш да колдон талашып...» Өйүздөн кыйкырган Асандын үнүн улай жапсарды көздөй басты. Жарыктык Чет-Камандынын суусу ат агызчудай, жээктен аша таш кулатып калган экен. Жылчыгы жок көмкөрүлгөн асман кол сунсаң жетчүдөй саландап, жердин бетин ныгыра айлананы караңгылаштырып салган. Күндүн кайсыл маал экендигин да билип болбойт.

– Ээп! – Өйүздөн чыккан Асандын үнүн асман түпкүрүнөн агып түшүп жаткан суу кар өзөндөгү кирген суунун күркүрөгөн доошу жутуп кетип, тарыган теребелдеги Асандын кысылып, кичирген денесинин ишаратын эч түшүнгөн жок. «Буларга да убал болду. Чиедей баласына кары энеси эптеп тээк болуп жатат окшойт. Келин байкуш кечээтен бери бул жерде» – деп ойлоп койду. Асанды карай эки колун кайчылаштыра көтөрүп, «угулбай жатат» дегендей белги берди.

Жапсардан төрт аяктай калып эптеп чыгып келген Бектемир мамыда байланып турган күрөң аттын жүгөнүн шыпыра, сооруга чаап бош эле айдап жиберди да, жар түбүндөгү кемерчеде байланган торпокторду көздөй басты. Байкуштар, турушкан экен жардын бооруна жабыша, бири-бирине ыктай. Каракулак болуп калган чоңураактары көп деле сезе беришкидей эмес, туулганына бир апта боло элек береги байкушка убал болуп кетти. Жабууламыш болуп койгонуна карабастан башкалардын төрт аягына башын катып, калчылдаса жанына адам тура албайт. Мал боор эт менен тең, боору түтпөй суу болгон түйүндү тиши менен бошотуп жатып араң чечип алды да, төрт бутун бириктире орой көтөрүп үйдү көздөй жөнөдү. Боз үйдүн капталындагы жандоодон тайгаланып, жыгылып-тура үйдү имериле бергенде жаан торчолорунан суурулуп чыга келген Зейнеп менен аз эле жерден сүзүшүп кала жаздады. Кабагына түшкөн көрпө тумасын көтөргөнгө алы келбей жүдөгөн Бектемирди көрүп күлүп ийген Зейнеп колундагы таштектеги сууну үйдөн алыс серпип ийди да:

– Сүйүнчү, аке! Жеңем эркек төрөдү, уулдуу болдуңуз! – деп бет маңдайындагы эпсиз калдайган эркектин караанынан буйтап, үйдү көздөй бет алды.

Аскар ушундай бороондуу күнү жарыкчылыкка келген эле.

Жай аяктап, малчылар күзгү конуштарына көчүп келишкендерине бир топ убакыт болгон. Саан койлордун кууту бүтүп, малчылардын түйшүгү дээрлик азайып калган. Бектемир жалдуу карагерди таптап токунуп алып, сылай камчылана жолдоштору менен айыл аралап, кечкурун оозунан ачкыл жыттана жандуу келет. Жардамчысын ээрчитип алып, малын бир сыйра көздөн өткөрүп келген соң, эрмеги эле Аскарды. Деген менен Бектемир негизинен эле ичкиликке көп кушу жок. Айрым

учурларда гана жолдошторуна кошулуп шап-шапка түшүп, аларга аралашып кеткени болбосо. Андайда деле эсинен танып ооп-жыгылып келгенин Асел ушунча болуп көрө элек. Ал эми уулучу? Жалжылдаган кош кареги жайнап, музоонукундай узун кирпичтери наристенин жүзүнө ого бетер сүйкүмдүүлүк – жарашык берип, кылыгы чыга баштагандан бери ата-энесинин кубанычтарынын чеги билинбейт. Анан калса жооштугун кантесин, курсагын тойгуза эмизип, кургактап койсо болду апасынын баскан-турганын шок кылып карап жата берет. Бүгүн да Бектемир жакандан келээри менен атын жардамчысына берип коюп, чала-була чечине төрдөгү тери төшөктө жаткан уулуна жетти. Колуна алып, көкөлөтө ыргытып, тосуп алып, бардыгын унута анысы менен жуурулушуп кетти. Баланын булактай таза шыңгыраган күлкүсүн коштоп, күркүрөгөн ата үнү чакан боз үйдүн ичине толуп, бир заматта базарга айланып кеткенсиди. Эпчи тарапта казан-аяк менен алектенген Асел аларга улам кылчактай карап, ай жамалын күлкү аралап, дүнүйөсү түгөл. Тээ бир оокумда гана мешке асылган казанда шараптап кайнап жаткан сууну самоорго куюп жаткан Аселге:

– Ыя, Асел! Асел дейм! Биздин Аскар эмдигиче эмнеге отурбайт, ыя? Мындан кийин төрөлгөн Калястын кызы отуруп калыптыр!

– Эмне, кыздын эркек балага караганда чыйрак болоорун билбейсиңби? Анын үстүнө Аскардың сени тартып бош болуп калган тура. Күлгөн Асел самоорго мештен чыккан кордон салып, керинейин сайып койду да, дасторконун даярдай баштады. Чырактан чачылган жарыктын шаңынан жалаңкат шайы көйнөктүн ичиндеги толукшуп, чатыраган денедеге буралган өзгөчөлүк, аялдын сулуу жүзү аркылуу төмөн карай төгүлүп турган өзгөчө жагымдуулук менен жуурулушуп кетерин дагы бир жолу андай, өзү үчүн аруу жана таза ушул аялга биринчи жолку кошулган күндөгүдөй эле Бектемирдин денесин майда калтырак басып кетти.

– Менби, ыя? – деди үнү саал титирей, ордуна тизелей тура калып. – Бери келчи, канчалык бош экенимди көрсөтөйүн! – Өзүн көздөй келе жаткан тарбайган манжалардан буйтаган Асел:

– Болду, андан ары... Эмил кирип келсе уят! – Чын эле сырттан келе жаткан адамдын шоораты чыгып, ага удаа эле боз үйдүн эшигин жөөлөй ача, аттардын токулгасын көтөрүп жардамчысы кирди.

Эмил Бектемирдин кыйыр туугандарынын баласы. Армиядан келип эле көчөдө колоктоп басып калган. Өткөн жылы ата-энеси баласынын макулдугу жок эле күчтөп атып үйлөнтүп коюшту. Ошол түлөөсүн берип эл чакырган күнү Бектемирди аткарып жатып Кулубек аке сураныч кылган эле:

– Айланайын Беке! – деген ал. – Өзүң көрдүң го, жайына койсом жүрө бергидей, жанагы көчөлөш достору менен. Ушинтип мурунтук-

тап койбосом болбой калды. Эми сага кеңешип көрүп, эгерде ылайыгы келсе өзүңө тапшырайын деп атам. Бая өгүнү «жардамчы алсамбы» дегенинди угуп калдым эле. Бекер жүргөнчө бекер иштесин, айланайын. Алып кет! Уулум сенден тарбия алып, турмушун жөндөп кетсе эле мен кудайга ыраазы.

Ошондон бери Эмил малчылар жайлоодон келип, кайра көчүп кеткиче кышы бою жардамдашып жүрөт. Негизи эле башы оор, жакшы адам болчудай. Тапшырылган иштин майын чыгара жасаганы Бектемирди ийитип коюп жүрөт. Ага жараша ал да Эмилдин жеке турмушуна колунан келишинче жардамын берип келет. Колунда бар бирин-экин малы кышы-жайы Бектемирдин малы менен чогуу. Ал эми кыштай жага турган көң-тезегин жайлата чаап, кургатып үйүнө алып барып тыкыйтып жыйып алат.

Үчөө келди-кеттини сүйлөшө, чай ичишип, бата тиленген соң Эмил жакага түшүп кетти. Бектемир асма чыракты көтөрүп, малын бир сыйра карап келди. Аскар уктап, апасы ашкана жакта күймөнүп жүргөн экен. Суулукка колун аарчый, эшиктен кирген күйөөсүн карап туруп калды. Бектемир бутун чечип, оор керзи өтүктөрдү иреге жакка ыргыта, чырактын алсыз жарыгын бүткүл тулкусу менен тосо, салынган төшөктүн аягына келип отуруп, анан жанына келген аялына колун сунду.

– Бекин, мен сага бир нерсе айтайынбы, ыя! – Кычашы кармаган Бектемир умаксанга сала аялын өзүнө тартты эле, аялы:

– Коё турчу, сөйкөнбөй. А дегенде уксаң. Бекин мен коркуп жүрөм!

– Эмнеден? Менденби?

– Жок, сенден эмнеге коркмок элем. Бери келсең, келчи? – Бектемирди колунан тарта жетелеп, уктап жаткан уулунун жанына алып келди да, акырын баланын төшөгүнүн этек жагын сыйыра, күйөөсүн суроолуу карап туруп калды. Аскар эч нерсе сезээр эмес. Ачылган быйтыйган буттарга карап, акырын кол учу менен сылаган ата аялынын бул табышмагынын жандырмагын чече албай, кирпичин көтөрүп ага карайт. Асел чырактын билигин көтөрө, дагы жакындатып:

– Баланын буттарын жакшылап карачы, бир нерсе байкадыңбы? – Тизелеп отурган Бектемир дагы эле түшүнбөй аялына карайт.

– Эмнени эле айтып жатасың, жөн эле айтчы адамды бушайман кылбай.

– Чын эле байкай алган жоксунбу? Мен да аз убактан бери байкап, сага айталбай жүрөм. Карачы момуну? Эмнегедир бир бутунун жиликтери башкасынан ичке сыяктуу көрүнүп жатабы ыя? Чын эле, жакшылап карасаң? – деди төшөктү ачып-жаап.

– Койчу ой! Бирдей эле го! Коё турчу. Чын эле ошондой го, ыя! – Кызык, кыскараак да болуп көрүнүп жатабы, ээ? Чукуранган бала-

нын буттарын жаба салып, аялын карап үрпөйүп отуруп калды. Бир аздан соң Асел акырын шыбырай:

– Сол колу да ичке көрүнчү болду. Эми эмне кылабыз, ыя?

Оо бир топко отурушту баланын буттарын бир ачып, бир жабыша. Экөөнүн тең жүздөрүндө кооптонуу, санаркоо.

– Кой эми кудайым бар. Эртең менен айылдан Алып апаны алып келип көрөйүнчү. Эмнеси болсо да көрсөтүп көрөлү, – деген Бектемир кантсе да эркек эмеспи, өзүн эртерээк колго алган болуп чечинип, төшөгүнө кирип кетти. Кайдагы уйку, экөөнү тең санаа басып, баласынын келечек тагдыры ар кандай ыппас элес менен кошоктоло жүрөк канаткан бейооба түн оодарыла берди.

Эх-ээ! Андан бери канчалаган суулар агып, канча мезгил алмашты. Үмүт кургур үзүлбөй Аскарды сүйрөп алышып канчалаган көзү ачыктардын эшигин жыртышып, түрлүү жерлердеги ооруканалардын коногу да болуп көрүштү. Алар деле пенде эмеспи, ата-эненин көкүрөгүн өрттөгөн кыжаалаттыкты көрүп-билип, көздөрү ботонукундай жайнаган татынакай наристеге боор ооруша колдорунан эмне келсе, ошонун баарын жасагандай эле болушту. Көрсөткөн врачтар бир ооздон «пневмония» же курсактан эле арка-жүлүндөрүнө доо кеткен дешип, медицина мындай ооруларга алсыздык кылышарын ачык эле айтышты. Ошентсе да түтүшпөй райондон облуска, облустан борборго жолдомо жазып беришип, барган жеринде ошондой эле кыйбастык менен айлап дарылаганга аракеттерин көрүп жатышты. Үмүтүң кур, бирөөнөн болбосо бирөөнөн ылаажы болобу деген ой менен көтөрүнүшүп алып мазар тайышып, мен күчтүү деген табыптарга көрсөтүшсө, алар деле так эч нерсе айта алышпай: «Мунун баары кудайдан» – дешип тим болушуп, ынанымдуу эч нерсе жасай алышкан жок. Он бирден он экиге караган Аскардын буттары ошол бойдон жакшы жетилбей, биринен бири кыска, биринен бири ичке, бир колу да мажес бойдон кала берди. Басууга кылган аракетинен майнап чыкпай күнү бою кыйналганы кыйналган. Ошентсе деле бирөөлөрдүн жардамы менен турууга жарагандан бери кадам шилтөөгө болгон аракети күч. Кээде чала таянып алып, жерде томолонуп тура албай жаткан баланы көргөн ата-эненин жүрөктөрүнүн тилингенин айт. Балапанын коргогон канаттуудай үйрүлүп түшө калышат, андайда.

Бектемирдин таң калганы ушул: жашоо эч качан бир нерсеге жакшы болуп ага, жаман болуп буга байланып калбайт экен да. Бүгүн төгүлгөн аяк керек болсо эртең толуп -ташып, мезгил деген көз боочу-

дай нерсе экен; өткөндү бат эле унуттура, жаман-жакшың эриш-аркак, жалкы болбойт окшоп калды. Анысына карабай тээ алмуस्ताктан бери көчтөн калбай караан улап, ээрчип келе жаткан жетим тайлак сымал көз алдыдагы нерсең кээ бир учурларда жаздымда унутулуп кала берип, пейили тоюлган күнү пендечилик кылып да коё берет тура, адам баласы!

Чындыгында Аскардан кийин балалуу болгондон коркушкан жубайлар бул темада канча баш оорутушуп, турмуштун ак-карасын билген наабаттуу адамдардан кеңеш сураганга чейин барышты. Аскарды алып барышкан жерден өздөрүн бушайман кылган ойлорун айтышып, доктурга да текшерилип, дарыланып жүрүшүп, кудай берерин унуткан жок окшойт Аскар андан бери эки инилүү, бир карындаштуу болгон. Ал тургай бир иниси менен карындашы мектепке барып, окуп да калышты. Алардан мурун кат-сабаты ачылган Аскардын эрмеги эле китеп. Өзүнө жаккан тексти, же эсеп китептериндеги мисалдарды көчүргөндөн эринбей, деле дептер түткөрбөс болгон. Билгендерин бош боло калышканда бөбөктөрүнө үйрөтө, «мугалимдик» кылып, өзүнө бир чоң эрмек таап алган. Алар да байкесинин ою менен болушканын кантесин. Эмнегедир анын көзүн карашып, берген тапшырмаларын так аткарууга аракеттене беришет. Бектемир да кайда барбасын, кайдан келбесин уулунун сабаты ачылып, шар окуп калгандан бери колуна кандай китеп-журнал тийсе болду анын баасына карабай алып келип бере берет. «Ала-Тоо» журналын кошкондо апасы айтмакчы, кийинки бир-эки жылдын ичинде Аскардын чогулткан китептери өзүнчө эле бир чакан китепкана болду чамасы. Айрыкча, көчүү-конуу убагында аларың Аселге эле ашык түйшүк жаратып жүрөт. Бир-эки жолу: «Окуп бүткөн китептеринди жакага таштабайлыбы?» – деп да көрдү. Аны укканда эле кыйт этмеи кармайт да, бир далайга чейин сүйлөбөй коймой адаты бар. Ошондуктан анын каалоосу менен чектелише турган.

Ырас, көңүлү ачык кезинде кандай темада сүйлөбөсүн, кээ бир учурларда Асел эле эмес Бектемирди да мүдүрүлтүп койгон учурлар аз эмес. Бир күнү үй-бүлө кечки тамакка жаңы эле отурушуп, ар кимиси өзү менен өзү болуп калган учурда Аскар апасынын кайра-кайра эскерткенине карабай бир мукабасы жок, айрык китепти чырактын жарыгына салып карап отурган.

– Ата, Манастын уруусу болгон беле? – дейт көздөрү күлүп, шоктоно, отургандарды айланта карап. Жаңы эле көтөрүп келе жаткан кашыгын табагына сала оозундагы чайнаганын токтоткон Бектемир аны таң кала карап калды.

– Манас кайсы уруудан болгон деп атам, мобу китепте анын уруусу болгон эмес деп айтылыптыр!?

– Койчу балам, уруусу жок кыргыз болмок беле. Андай болсо Манасын кыргыз болбой калбайбы.

– Жо-ок, улуту кыргыз болгон дечи! «Кыргыз эли кырк урууга бөлүнөт» – деп өзүң айтпадың беле! Ошол кырк уруу кыргыздын ичинен кайсы уруусунан болгон деп сурап жатам: бугу, сарыбагыш, черик, саяк дегендей. – Чын эле Бектемир мындайды бала болуп башына түк чыкканы ойлонуп көрбөптүр, укпаптыр да.

– Болгондур балам, өзү Манас болсо анан кантип эле уругу жок болуп калсын.

– Жок, андай эмес экен, ата! Эгерде андай болгон учурда анын уруулаштары ханга таянып алышып, башка урууларга үстөмдүк кыла, күн көрсөтмөк эмес экен да. Ансыз деле Манас баатыр элин көз жетпеген жерден улутуна, уруусуна карабай чогултуп, эл кылган делет экен го! Мисалы, Алмамбет кытай... – Бектемир оозундагысын жутуп жиберип, ойлонуп калды. «Мунун баарын кайдан билип алат, кудай алкагыр, баш көтөрбөй көп окугандыкы го, тоббаа». Асел Аскардын суроосу башталганда эле кулагын түрүп, күйөөсүнүн жообун күтүп калган эле. Анысынын будаланып айласыз абалда калганын көрүп күлө-бага демитти:

– Ии, кыйын болсоң жооп берип көрчү, мага эле акылдуусуна бербей. – Баары күлүп калышты. Бектемир да бүткүл денеси менен солкулдап аларга кошулууга аргасыз.

Кыш айлары башталып, сонорлогон кардын алгачкы бүртүкчөлөрү өрөөндү толук жапканы менен күнгөй беттери күндүзү эрип кетип, жер ала-телек. Мына-эртен деп атышып эмдигиче там үйгө кирише элек. Ошого карап дүкөндөн аки таш жана башка керектүүлөрдү алып келиш үчүн Асел эртең менен эрте жакага түшүп кеткен. Эмил жумушу бар экенин айтып, эки күнгө жооп сурап, малын Бектемир өзү карап калган эле. Түшкө чукул үйгө келген Асел балдары окуудан келишип, Аскар менен кой короодо ойноп жүрүшкөнүн көрдү. Төрт дөңгөлөктүү суу сүйрөгөн кичинекей арабачага байкесин салып алышып, жапсардан ылдый коё берише, жыгылып-туруп жүрүшөт. Жалдуу карагер сарайга аса байланып, кой кашардан алыс эмес, каналдын алдында ийрилип турат. Деги эле бул убакта буларда малды мындай үйдү айланчыктатып койгон учур болчу эмес. Үйдүн эшигин серпе кирип келген Асел төрдө көзүн ачып-жуумп отурган Бектемирди көрүп, булкунуп алды.

– Эмне отурасың жалгыз үңкүйүп, Эмил жок болсо эле койду үйдү байырлатып ачка коюп коёсуңбу? Жайсаң боло! Же чөп чачаар убак болбосо!

Анысы унчукпайт. Колунда Аскардын сабак жазып жүргөн мукабасы калың дептери. Көтөрүп киргендерин ашкана жакка иреттеп,

мештин оозундагы таштекти көтөрүп эшикке чыгып кетти. Короодон коропо салып келип, мешке калады да аны тутантты. Эшиктен казанды көтөрүп кирип, капкагын жула керегеге желөй мешке асып, ага суу куйду. Караса күйөөсү дагы эле отурат, сунган бутун тартпай. Колунда баягы эле дептер.

– Ой, эмне болду? Ооруп калгандан соосуңбу? – Басып келип колундагы дептерди жулуп алып карай кетти. Ачылган баракта кынаптап жазылган сегиз сап ыр бар экен.

Кайгы бар менде кашайган
Эмнеден пайда болду экен?
Жаштык кылып ата-энем,
Эмнеден жазып койду экен?
Шилтенээр бекен аягым,
Ташталаар бекен таягым! –

деп окуп келип, каректерин жаш каптап ырдын аягына чыкпай калды Асел. Көөдөндөн сыгылып чыгып келген бир күч кекиртекти кысып, башынан ылдый шырғалаң суу куюп жибергендей чыйрыктырып, ошол белгисиз нерсе алкымдан ала муунтуп, тамагына кептеле бир азга өзүн жоготуп койду да өзүнө карай жалдыраган Бектемирдин төшүнө кулады. Көзүнөн аккан жашы күйөөсүнүн тулкусуна жамгыр болуп куюлуп, титиреген денеси Бектемирдин да ичиндеги кайгыны калган сезимин жибите, эртеден берки толуп-ташып, араң турган көзүндөгү жаштын нугун жырып жибергенсиди. Эми экөө тең ыйлап жатты. Кой-ай деген киши жок, соороткон адам болбой, ыйлай беришти. Тээ, он эки жылдан берки ушул бала деп тартышкан азап-тозогу бүгүн гана чегине жетип, ушул сегиз сап ыр аркылуу баланын ата-энесине карата чыгарган бүтүмү сыяктанып, эми ошол жасалып-жасалбаган күнөөлөрү үчүн баласынын өкүмү ушул ыр аркылуу угузулгандай ыйлап жатышты. Оо, бир оокумда Асел баш көтөрүп, Бектемирдин көзүнөн аккан жашты колу менен аарчып:

– Ыйлабачы, каралдым! Ыйлабасаң, Бекин! Сен ыйласаң мен эмне болом, балдарың эмне болот? Каралдым ай, куруган балам ай! Биздин күнөөбүз канча экенин билсе гана! Ак сүйүүбүздөн жаралды эле го, биздин тапкан күнөөбүз ошол эле го! Же бизде каралашаар тууган болбосо. Сенин жалгыз агандын да, менин ата-энемдин да бизге деген таарынычтары эмдигиче жазылбай, эстеринен чыгарып, катарларынан сызып койгондору качан.

Өзүн кармаган Бектемир аялынын жаш жууган бетинен жыттап, өзүнөн акырын оолактата ордуна туруп, эшикти көздөй жөнөдү. Эмнегедир ыйлаганга бою жеңилдей түшүптүр. Чын эле эс тарткандан бери көзүнөн жаш сыгып ыйлаганы эсинде жок экен. Улутунуп алды...

Ушул окуядан көп өтпөй бир күнү Бектемирди совхоздун борборунан чогулушка чакырып кетишкен. Күн түш оой аны үйгө директордун машинасы жеткирип келди. Бир аз ичкен түрү бар. Көңүлдүү кыңылдап эшиктен эле аялын сураганча кирди да, бешик терметип отурган кызынан башка киши жок экенин көрүп, деми сууй туруп калды.

– Апаң кайда, Чынар?

– Кошунанын ую тууптур, Аскар байкем экөөнү уузга чакырып кетишти го.

– Эмне, ыйлап жатабы? Кел, мен терметип турайын, сен барып апаңды батыраак чакырып келе калчы.

Тыз койгон кызынын артынан карап туруп, сырт кийимдерин чечти да бешиктин жанына келип бир колу менен кыймылдаткыча, чөнтөгүнөн бүктөлгөн гезитти сууруп чыгып, жаңыдан эле жая баштаганда Асел кирди.

– Өрт чыктыбы ыя! Эмне болду мынча шаштырып. Алдыга келген тамакты да толук ичирбей, капырай, баатыр акеси!

Анын бежирегенине көңүл бурбай колундагы гезитти ага сунуп, үйрөнчүк адамдын колунан чыгып, бүдөмүк тартылган сүрөттү чукуп көрсөтө:

– Карачы Асел! Мына бул эле өзүбүздүн Ак-Жарда бир табып кемпир бар экенин ушул убакка чейин укпаптырбыз. Оорунун бардык түрүн дарылап, өткөн кеткенди алдын-ала айтат экен. Чукулда эле Өмүркул үйүнөн эле байлап жаткан козусун жоготуп, ушул кемпирге барса, кошунасы эле теричи Жакып алып койгон экен, таап бериптир деп атышат. Гезитке дагы дареги менен чыгыптыр, мына, окусаң! – Колундагы «Сырдуу дүйнөнү» сунду. – Мен Эмилге айтып келдим. Эртең менен эрте келип малды карайт. Сен камыңды кыла бер.

– Көзү ачык, табыптарга барып жүрүп түнүлгүдөй болдук эле го! – деди Асел гезитке көз жүгүртүп жатып, кабатыр боло.

– Мындайын көрө элекпиз, келе, чай-пайың барбы? Эртерээк камыналы деп чакырттым, бир аз эт да бышырып алалы.

– Олда кокуй-ай-е! Жумурунда бирдеме бар го, ээ!

Эртеси таң эрте балдарды окууга жөнөтүшүп, кичүүсүн Зейнепке таштай, жетип келген Эмилге бүгүнкү жасалар иштерин тапшырып Ак-Жарга келишти. Сураштырып таап алышкан үй айылдын четиндеги саз башталган кылда жээгинде жайгашыптыр. Дарбазасы жок ачык короонун эки капталында окшош үй салынып, андан нары кеткен чакан огороддордон талаа башталып кетет экен. Машинасын короого киргизгенден тартынып, көчөнүн боюна токтотуп койду. Аларды ко-

роонун ортосундагы керилген зымга байланган ит арсылдап үрүп тосуп алды. Иттин үнүн улай огород тараптагы жыгачтан жасалган эргилчекти сүйрөй ачып, шашыла чыга калган келин ыйбалуу салам айта, алардын эмнеге келгенин баамдагандай оң тараптагы үйдү карай баштап жөнөдү. Көтөрүнүшүп кирип келгендерди төрдөгү калың тери көлдөлөндө отурган кемпир ордуна козголбой туруп кабыл алды. Акшалы жоолуктун эки учун бош таштап, эркекче мандаш токунган кемпирдин жүзү карайып, куш тумшугу оозун көздөй ийиле ээги менен биригип калгандай, деги эле бир караганга адам чочугудай оңү серт адам экен, жарыктык киши. Айрыкча Аселге жакпай калды көрүнөт, капталындагы чөк түшүп отуруп жаткан күйөөсүн көзүнүн агын чыгара атып карап алды.

– Келдинерби? – деди кемпир үнү бир аз кырылдай. – Мен силерди кечээ кечтен бери күтүп жаттым эле. Кебетемден болсо кабатыр болбой эле койгула, анын эч кимге зыяны жок айланайындар:

Кылгырып көзүм жайнаган,
Кыз элем жылдыз айдаган.
Карыдым кара жерге окшоп,
Казылган кара гөргө окшоп, –

деген ушул экен. Кылым жашадым, өпкөлөрүм. Кана, баланын үстүн чечип мага жакындаткылачы?

Аскардын сырткы кийимдерин чечип ийишип, жанына алып келишкенде Бектемирге карап:

– Эми мен чакырмайынча тигил үйгө барып тургула. Ээ, келин айланайын, меймандарга чай бере бер, – деди жанагы эшиктен баштап кирген келинге үнүн көтөрө.

Даярдап келгендерин келинге өткөрүп беришип, андан угушту, кемпирдин билгичтик касиетин. Деги эле ичине бир нерсе сактабаган шар бала экен, жайдаңдаган.

– Сиз уялбай эле коюңуз, – деди келин, эки бетинин оту албырып, дагы эле ыңгайсыз абалда өзүн күнөөлүү сезген Аселге карап: – Мындан да жаман учурлар болгон. Өткөндө Ак-Кудуктан эки адам келген бирөө байлап жаткан бээсин жоготуп. Көрсө, алган киши жанагы эле жанында ээрчип келген көздөй кошунасы болуп чыкпаспы. Жүрү, барып келели десе айласы жок ээрчип келе берген окшойт. Же «Кантип эле биле койсун» дегенби, айтор, айтып салып шорун курутпадыбы. Ушул эле үйдөн: «Мен алган эмесмин» – дегенине карабай эле камчылап, сабаган боюнча кетти. Келгендердин көпчүлүгү жоготкондорун таап, ооругандар сакайып, айыгып кетип жатышат. Кудайдан эм түшсө айыгып кетет улунар.

– Айтканың келсин кагылып кетейин, оозунда бардыр! – дешти экөө тең бирдей жетине алышпай алкашып.

Чакырткандан кийин киришсе кемпир баягы эле ордунда былк этпей отурган экен. Аскарды келинине кошуп чыгарып жиберип, үчөө калганда эки чыкыйын көгөргөн кан тамырлары тээп куураган теректин бутагындай ийрейген манжалары менен ушалай, көздөрүн чылк жуумп алып, акырын сурамжылай баштады.

– Баланы догдур төрөткөн эмес сыяктуу. Кайда төрөлүп, кандай жерге түшкөнү эсиңерде барбы?

– Ооба, – дешти жарыша. – Жайдын толуп турган кезинде жайлоодон, боз үйдүн ичинде төрөлгөн. Жаан тынбай жаап, машине...

– Конушуңарды сүрөттөп бергилечи, түз жер беле, же..?

– Анча деле түз эмес, жээктен алыс жардын түбүндөгү шамалдан ыктоо түзөңчөгө тиккенбиз үйдү.

– Үйдүн айланасында өсүп турган жыгач өсүмдүгү бар беле?

– Жо-жок эле го, – деди Бектемир кабагын чүрүштүрүп Аселге карап. Ал бир демге ойлуу отургандан кийин акырын айтты.

– Ооба, бар эмес беле, бирок үй тигилген жерде эмес, жардан са- ландап турган, сен ат байлоочу арчанын бир чоң түбүчү?

– Да-а, эстедим, бар болчу. Бирок үйдөн алысыраак эле го, – деди Бектемир эмнегедир кооптоно, дагы бир нерсени эстегенге аракет кыла.

– Аа, бар экен да. Андай болсо силер үйдү туура эмес жерге тиккен экенсиңер, айланайыңдар! Жашсыңар да. Угуп деле жүргөндүрсүнөр, негизи эле кыргыздын жеринин көпчүлүгү мазар келет. Илгери жоо- керчилик заманда шейит кеткендердин сөөктөрүн эмне азыркыдай ак кепиндеп, аруу жууп, кастарлап көмдү дейсиңерби? Ит-куштан калкалап, ылайыгы келген жерге аманат тапшырып, шашылыш кете беришкен эмеспи. Ээ жараткан, айланайын, адамдын сөөгүнөн өткөн ыйык эмне бар. Анан анын жаткан жери мазар болбой эмне болуучу эле. Эми силер үчүн оор болот го, болсо да айтайын. Бала ошондой аялуу жерге түшүп калган окшобойбу!

– Кандай жерге? – дешти жарыша эрди-катын, бири-бирин карап үрпөйүшүп.

– Айтып жатпайымбы! – деди жыбылжый сүйлөп. – Ошол, бала түшкөн жерде мурда кабыр болгон. Шейитти жөн эле туш келди жашыра бербейт. Шашылыш сөөктү аманат тапшырганга жанагы сен айткан жалгыз арчаны белги кылышкан. Аманат таштаган адамдар да кандайдыр бир себептер менен ал жерге кайрыла алышпай, мезгил өткөндөн кийин кабыр түздөлүп калганын айтып турбайбы, – деди ошол жерди азыр көрүп тургандай башын көтөрбөстөн. Баары унчукпастан отуруп калышты. Бектемир чын эле үй тигилген жердеги жар тушунан туз катуу үчүн суурдун ийинин кеңейтип казып жатып адамдын сөөгүнө окшогон сөөктү таап алганын эстеди. Кемпир жумган көзүн ачпастан ойлуу:

– Эми бир жол бар, балдарым.

– Кандай жол! – Шашып кетти Бектемир, ал жолду азыр эле бул касиеттүү кемпир көрсөтүп бере тургансып.

– Шашпа балам. Бир аз сабыр этип, менин айткандарымды кулак төшөп угуп тур. Малчы экенсиңер. Мына, жаз келип калды, чукулда көчөсүңөр да. Чондорундан суранып, колдон келишинче ошол журтунарга чукул отурганга аракет кылгыла. Жердин бетин текши көк жапкандан кийин ошол бала түшкөн жерди таап, жакшылап карап көр. Ал жерге чөп чыкпай калганын баамдап, көргөнсүп турам. Угуп атасыңбы, айланайын өпкөм.

– Угу.

– Уксаң эми дагы айтам, жакшылап кара. Ошол кемеге ордундай, мал көп жаткан жердин кыртышы күйүп кетет го, ошондой болуп чөп чыкпай калган. Эми чыкпайт дагы. Мен силер келет деп 40 кара таш дубалап койгом, азыр алып чыгып берем. Аларды күндө ошол такырга эрте шашкеге чейин 40 күн ичинде бирден таштап турасың, бирден гана. Анан кудай шыпаа кылса балада жылыштар болот. Атаганат кеч болуп калган экен, кеч болсо да Алла Таалам кечирымдүү зат, шыпаа кылгысы бар, оомиин!

Сөз бүттү дегендей кол шилтеп коюп, ордунан очорула туруп, төркү үйгө кирип кетти. Эртеден бери уккан сөздөрдүн кайсы бирине ишенээрин билишпей шалдырып отуруп калышты экөө. Ишенбейин десе дегеле көргөндөй айтып салбадыбы, жарыктык киши. Жада калса алдын ала таш дубалап, даярдап койгонун карабайсыңбы. Бектемир бир капталына кыйшая калып жан чөнтөгүнөн сууруп чыккан акчасын берүүгө үлгүрбөй калды эле, Асел байкай коюп эшиктен кирип келген жанагы келинди көздөй ишарат кылды.

* * *

Жаз келди. Төлүн кошкондо жер жайнаган койлорун айдаган койчулар жаңы конуштарына көчүп кетишкен. Бектемир жабышып жүрүп чондорун араң көндүрө, кыркын сарайдан анча алыс эмес, субай мал жаздай турган Сары-Талаанын төшүнө көчүп келип үй тикти. Чындыгында эле саан койго ылайыгы жок жер экен. Кой жайыла турган беттери өтө бийик, атчан жүрө албайсың. Непаадам, жыш өскөн карагайлуу колотторго көлөкөлөгөн жаш козулар кирип кетсе табылгыдай эмес. Кой артынан жөө сак-сактаган Эмил бир-эки жолу: «Байке, эмнеге саан койчулар менен кетпей бул жерде калдык» – деген суроосуна: «Айылга жакын» – деп койгон. Андан бери деле жаңыртып сураган эмес.

Жылда бул мезгилде жакада калуучу жардамчысын үй-бүлөсү менен көчүрө келип, үйдүн жанына жол үй тикелеп берген. Келинчеги

жана чычкандай кызы менен анда түнөгөнү эле болбосо, ичкен-жегени бир. Бир күнү атын эртелеп токунуп алып, кайда барарын айтпай эле кайдадыр жөнөп кетти да, кечке маал келди. Ушинтип күндөр өтө берди. Анын кайда барып келип жатканы Эмилге табышмак бойдон. Бир жолу сурап да көргөн эле. Анда да кабагын чыттый: «Кийин уга-сын» – деп койгон. Ошондон кийин кайталап сураганга даабай жүрөт. Бирок Аселге дайын окшойт, ар дайым узата басып анан калып калат. Эмнеси болсо да узак жолго барып чарчагандай түр менен келет да, Эмилден малдын жайын үстүртөдөн эле сурамыш болуп койбосо, мурдагы шайыр, колдон суурулган чарбачыл байкеси жок. Кийинки учурларда түнт да болуп кеткен.

Бүгүн да Бектемир күндөгү маалында аттанып атып, эшиктин алдында өзүн карап туруп калган Аселге кайрылды:

– Сен балдар менен келинди ээрчитип бара бер, мен эртерээк чыгып калсам келерим менен ошол жакка барып түшөм. Ай таң ай, үлгүрө албайм го, – деп коюп шарт бастырып жөнөй берди. Бүгүн наркы беттеги кошуналары шерине беришмек. Аймакташ конгон койчулар үй шерине уюштуруп алышкан. Андай күнү бардыгына майрам болот эмеспи, баштары кошулуп, ичип-жеп дегендей оңуп деле калышат. Карагерди сылай камчыланып, анын бөкөн желишине термеле ат жалын тиктеп түйүнү жок чырмалышкан түпсүз ойго чөмүлөт. Ага убакыт да көп, канча ойлонсоң жеткидей. Күндө каттаган тааныш жол, аттын төрт аягынын жерди койгулаган дабышы аркылуу кыялы алда кайда сабалап, көз алдына унутулуп бара жаткан башка, бирок тааныш дүйнөсү тартылат.

Энесинен эрте ажырады. Атасы экөө табышкер агасынын колунда калышып, анын тапканына каниет кыла кийими жыртылып, аштан кем болушкан жок. Казан-аяк кагышпай коймок беле, кээ бир учурларда женеси менен уруша кетип, үйдөн чыр чыккан учурлар деле болду. Андайда байкуш атасы, (бейиши болгур момун адам эле) Бектемирин бооруна кыса, күчүн чоң баласынан чыгарып, эки-үч күн сүйлөбөй койчу. Эл катары он жылдыкты дурус эле бүтүп, армияга чакырылды. Тагдыр ушул экен бир жыл өтпөй: «Атаң каза болду» – деп жиберилген телеграмма кеч жетип калып, жердин алыстыгынан атасына топурак сала албай калды. Бул жараат бүткүдөй эмес, эстеген сайын дагы эле чийки май жегендей жүрөгүн оорутуп келет. Армиядан кайтып келгенде агасы совхоздун чарбалык иштерине аралашып калган экен, Бектемирдин кыйыктанганына болбой эле бир короо субай кой алып берип, жыты тууган Аргынга кошуп, малдын артынан салып койду. Малдын түйшүгүнөн оор эмне бар. Айрыкча көчүү-конууда кыйналган күндөрү баарына кол шилтеп басып кеткиси келген учурлар деле болбой койгон жок. Мындайда Аргын бечара аялы экөөнүн Бектемирге жасаган эне-

атадай камкордугу жана өзүнүн тубаса намыскөйлүгү эле араң кармап жүрдү окшойт деп ойлоп калат кээде өткөн күндөрүн эстегенде.

Анан деги эле Кудай буюруп койсо айла жок экен, Аселге баш кошуп калганы кызык болду. Мектепте окуп жүргөндө өзүнөн бир класс төмөн окуган кыз Бектемирдин баамында эч бир жанды жанына жуутпай, тенир берген сулуулук жана акыл-эс ушуга гана энчиленип берилгендей, дымагы көктө, өзүнө ашкере ишенген кыз эле. Коюу чаңдын арасында жүргөн Бектемир эмес, не бир мен деген жигиттер түн уйкудан безип, өз үшкүрүгүнүн алоосуна өрттөнүп жүргөндөрүн көрүп жанынан түңүлгөнү бар. Ошол кой алган жыл өтүп, бакканына экинчи жылга айланган күздө жолукту Аселге. Дүкөндөн чай-чамек жана Аргындын кемпиринин айткандарын алайын деп жакага түшүп келген. Мындай капилет кездешүүнү күтүшпөгөнгөбү, айтор, бетме-бет чыга түшүшкөндө үнсүз бир далайга туруп калышты. Бектемирге баш ийкеген болду да жеңеси түшүндү окшойт, Аселдин кулагына бир нерсе жөнүндө шыбырай өзү дүкөнгө кирип кетти. Ат үстүндө эки далысы кере кулач далдайган нур жүздүү жигиттин зор көзүн ала кача бутунун башын карап, ою кыйсыпыр аттан түшүп, чылбырын ээрдин кашына ыргыта басып келген шаадай узун сымбаттуу жигитти да бир жолу таң кала карап, өз көзүнө өзү ишенбейт.

Чын эле окуп жүргөндө Бектемир өтө эле кичинекей көзүн аландаткан мажүрөө, өзү курактуу балдардын ичинен чабал, колдон суурулма шуулдаган тентек бала боло турган. Керек болсо Асел эмес башка кыздар деле ага көңүл бурушчу эмес. Бир күнү өзүнчө отуруп алып Аселге арнап колунан келишинче ар кайсы китептерден көчүрүп, чүргөп кат жазды да, башкаларчылап бирөөлөрдү ортого салып, көпчүлүккө даршан кылбай, анан да сулуу кыздын айдынынан эч чочуп-үркпөй туруп эле катын ээн жерден кармап алып өз колу менен берсе: текебер кыз катты шашпай окуп, анан үнүнүн болушунча шаңгырай каткырып: «Бул катыңа сен чонойгондо жооп берейинчи, чоңоё бер» – деп коюп, кылактап басып кеткен болчу. Ошонусун эстедиби, ууртун тартып жылмайып алды да, Бектемирге кызыга карап:

– Өзгөрүп кетиптирсиң го? – деди, кайра андан көзүн ала качып.

– Көрүп атпайсыңбы, чонойбодукпу! – Каткырып ийди Асел. Анан шашыла эки жагын карап муңая түштү да, кирпичин алсыз ирмей:

– Ооба, кол жеткис болуптурсун, аны мойнума алам.

– Эми баягы катымдын жообун берерсиң? – Дагы күлдү Асел. Бирок өзүн теше тиктеп мостоюп турган Бектемирдин кайтпачудай түрүн көрүп, мөлтүрөгөн татынакай жүзүн кан тээп, жер карап туруп калды да, бир оокумда акырын үшкүрө:

– Эми сен менден жооп деле күтпөйсүң го, уккандырсың, мен бир базардан өтүп келбедимби?

– Эки базардан өт, маа десе! Андайыңды биз укканбыз, угаарыбыз менен унутуп койгонбуз. Бүгүн болбосо да башка күнү сени баары бир издеп тапмакмын, себебин айтпай эле коёюн, өзүң деле билип атсаң керек! Керек болсо азыр эле алып кетем, макул эле дечи? – Жигит колдон алды эле, шадылуу алаканга жашынган колун сууруп алууга дарманы келбей кыздын сулуу жүзүн кан тээп, айласыз абалда калган. Ангыча жеңеси дүкөндөн чыгып, Аселди жетелеп жөнөй берген эле.

Ошондон көп өткөрбөй эле, намыскөй агасынын каршылыгына карабай туруп, сөздөрү бүткөн күнү Аселди ала качты кылып алып келип алды. Ал күндөрдү эмнегедир эстегиси да келбейт. Туртемирдин: «Сайпана мугалимдин эрден чыккан кызын алат деген эмне!?» – деп өрттөнүп кетүүчүдөй болгон жаалын урук-туугандар, кошуна колондор тегеректеп койдура алышпай, акырында көгөргөн Бектемирге: «Кой кесир болот» дешкенине карабастан топосун түйүп берип, анысына да ийикпеген инисине кол шилтеп коюп баса берген. Туртемирдин айткан сөздөрүн кечендетпей эле жеткирип барышкан шекилдүү Мамат агай да: «Өмүр бою эрсиз калса да алып келгиле» – деп урук туугандарын жиберип.., ээ койчу, аны эстесе азыр да куйкасы куруша түшөт. Ошондон бери жалгыз агасы менен арасы алыстап, жамандык-жакшылыкта эле жолугушпаса бет келип сүйлөшпөй калышкан. Аселдин ата-эне, бир туугандары да Туртемирге эрегишкенин койбой, алдына баргандарды да кабыл алышпай, кызына каттоочу жолду бууп салышкан.

Кантсе да Асел жаман эрдин кандай болорун көрүп калгангабы Бектемирдин ыгына көнүп берип, бат эле баш-оту менен аралашып кетти. Анан кантет, жандүйнөсүндөгү айыкпастай болуп карттанган жараны өчүрүп, чыныгы эркек кандай болорун ушул жөнөкөй жана беттегинен кайтпаган түз сөздүү шар, күчтүү адамдан көрүп жатса. Бектемир менен Асел үчүн бардыгы эле өз ченеми менен, өздөрү кандай кааласа ошондой шар кетип жаткансыйт. Экөө биргелешип түтүн булаткандан кийин иштери онолуп, жетекчилери Бектемирдин багып кетерине ишеништи окшойт, бир короо саан кой бөлүп беришкен. Ошондон бери төлдөн деле, жүндөн деле жакшы көрсөткүчтөр менен башкалардан айырмаланышып, жакшылардын сабында келе жатат. Былтыр күзүндө төлдүн жана жүндүн жыйынтыгы менен сыйлыкка «Москвич» автомашинасын жана «Эмгек Кызыл Туу» орденин бир күндө тапшырышып, өздөрү гана эмес бул жакшы саамалыкка жалпы санаалаштары кубанганы бар. Бир гана Аскар.., чын эле кемпир жаңылбаса керек, бир аз күндөн бери бала мурункуга караганда мууна кирип такандап турууга жарап, колтугундагы эки таягы менен бутун сүйрөп басканга да жарап калды. Аттын бышкырыгынан ойгонуп өзүнө келгенде караса көздөгөн жерине келип калган экен. Үшкүрүп жиберди.

Аттан түшүп, чылбырын бош эле таштап койду да, белгилүү жерге басып келди. Чын эле өз журтун биринчи келген күнү убарасы жок эле таап алган. Боз үй тигилген жердеги журттун дайыны жок болгону менен үйдү айланта казылган жаадай нуктун билинээр-билинбес орду калган экен. Ал эми ортодо кемпир айткандай очок ордундай жер бозоруп, жаргактын бетине май төгүлгөндөй жылтырап күйүп кеткен. Көпкө отурган анда да. Куран окуп, өзүнүн билгенинче Алла Таалага мунажат кыла чөнтөгүндөгү ак баштыктан бир ташты алып таштаган. Бүгүн болсо баштыкта төрт эле таш калган экен. Акыркы күндөрү бири-бирине окшош кайталанма күндөр, тажатма узак жол Бектемирди акылынан адаштыра баштаган. Ушул акыркы үч күндүн ичинде бар тобокелге барып экиден таш таштап кеткен болучу. Азыр да башын жерге салып далайга отурду да, мына эмесе деди көрүнөт, кол учуна келе калган таштын төртөөн тең таштап жиберди да, темтендей басып келип атын араң минди. Карагер да бул ишке көнүп бүткөн, жаныбар үзөңгүгө бут тиери менен эле шарт бурулуп жөнөп берди. Журттан бир топ узаганда Бектемирдин көзү алачакмак атып, алгач ат кулагы беш-алты көрүнүп барып ичегиси аңтарыла ат жалынан ашыра кусуп жиберди. Салмакташкан боюн ат жалына таштап жиберди да өзүн жоготкондой эс-мас, арабөк абалда калды.

Эсине толук келгенде үйүндө үй-бүлө жана кошуна-колондорунун курчоосунда жаткан экен. Денеси оор бир нерсе менен бастырып койгондой оорлошуп, кирпичин араң эле көтөргөнгө жарап, айланасындагыларды көзүнөн бирден өткөрө баштады. Мандайында колуна кесе кармап бышактаган Асел. Тээ мештин жанында эки таякка салмагын сала атасынан көзү өтүп ыйлап турган Аскарды көрдү. Көрдү да ал бечара жанында турушкан ини-карындашынан алда канча кичик, өтө эле мусаалпыр экенин эми даана көрдү да, эми даана сизди. Өзүнүн жасаган ишине кайыга, колунан келсе жанын кыйып жиберүүгө даярдыгына ой жүгүртүп, адамдык алсыздыгына арман кылып жиберди. Ичегиси аңтарыла, дагы бир жолу көзү караңгылана түштү.

* * *

Мына ушундан кийин болуп өткөн окуяны элден угушуп, акыры түтүшпөсө керек Бектемирдин агасы Туртемир да, ага удаа эле кайындары да Сары-Талаага келишип, өткөн-кеткенди эмнегедир эстерине салышпай туугандашып кетишти. Буга караганда оодарылган ишке салават кылып, туугандары менен кайын-журтунун кайрылып келишкендерине чексиз кубанганы менен Бектемир баласын ойлогон-

до ичкени-ирим, жегени-желим, өзүнүн алсыздыгын, чыдамсыз-жала-кайлыгын түк кечире албай, анын жүзүнө тик карай албай жүдөп кеткен.

Бир күнү Мамат агайдын шаарда иштеп, элге белгилүү болуп калган врач иниси тоого атайын учурашканы, ыгы келсе бир жумадай эс алганы үй-бүлөсү менен келип калды. Алардын да бул үйдүн босого-сун биринчи аттап кириши эле. Эки-үч күндөн кийин баамчыл Самат карындашы менен күйөө баланын ичин ириткен көйгөй бар экендигин байкап, кечки тамактан кийин анын себебин сураштырып көрдү. Аскардын көзүнчө толук эч нерсе айта алышпай ал күнү тынч жатып калышкан эле. Ошонун эртеси Бектемир таң-эрте кош атты ээр-токумдап кайын агасын ээрчиге үзөңгү кагыштыра тоо аралап жүрүп кетишти. Ичиндеги күптүүнү сыртка чыгара албай араң жүргөн Бектемир ачылып, кайын агасына баарын, баланын туулгандан берки баштарынан кечиргендерин, айрыкча акыркы болуп өткөн окуяны төкпөй-чачпай айтып берди. Ээрдин кашын тиктеген Самат Бектемирге:

– Эми эмне кылайын деген оюңар бар? – деди күйөө баласынан чечкиндүү бир нерсе күткөндөй.

– Билбей калдык байке, баланын жашоого болгон умтулуусун байкадыңыз го. Кийинки күндөрү айыгып кетерине аябай ишенип калган эле. Менин ооруп келгенимдин себебин билип алыштыр, андан бери канча мезгил өттү, мага карап сүйлөбөй калганын көрбөдүңүзбү.

– Да-а, Беке! Мен деле жээним жөнүндө мурун угуп жүрдүм эле. Эми өз көзүм менен көрдүм. Силерге ыгы келсе менде бир ой жаралып жатат. Шаарга алып баргыла баланы, ал жакта Аскар сыяктуу адамдар үчүн түбөлүк жашап калууга ыңгайлуу жайлар бар, – деди Бектемирдин жүзүнө үнүлө карап.

– Кантип байке, «ичтен чыккан ийри жылан го, акыры». Деги өзү деле баладай бала болсочу!

– Сен туура түшүнчү, биротоло ажырап кала тургандай болбой. Мезгил-мезгили менен барып турасыңар, бул жакка ал келип турат дегендей.

Мына, ушундан соң Бектемирлер бир бүтүмгө келишип, Саматтын айтуусу менен бир канча күнү документтери топтолуп, Аскардын шаарга келип турганы ушул болчу...

Улуу акынга 165 жыл

**Абай
КУНАНБАЙ уулу**

АБАЙДЫН АРМАНДАРЫ

Биринчи сөз

Бул жашка келгени жакшы өткөрдүкпү, жаманбы, айтору, бир далай өмүрүбүздү өткөзүп коюптурбуз: кармаштык, күрөштүк, айтыштык, тартыштык – далай убарачылыкты тарта келдик. Эми орто жашка келдик: жукардык, жалктык, жасаган ишибиздин майдалыгын, убактылуулугун көрдүк, анын баарынын азабын тарттык. Арийне, эми калган өмүрүбүздү кантип, не кылып өткөрөбүз? Ага жооп таба албай өзүм да бушайманмын.

КУНАНБАЙ уулу Абай (Ибрахим) – казак элинин улуу акыны 1845-жылы 10-августта азыркы Чыгыш-Казакстан облусунун Абай ауданында туулган. 13 жашында Семейдеги мусулман медресесинде окуп, араб, фарсы, чагатай тилдерин өздөштүрөт. Ошол эле учурда орусча приход мектебинде да окуган.

1875–1878-жылдары болуш болуп шайланып, элдик маселелерди чечүүгө катышкан. Ошол жылдары орус адабиятына тереңден кызыгып, Семейге жер оодарып келишкен Е.П.Михаэлис, Н.И.Долгополов, Б.С.Гросс оңдүү орус интеллигенттери менен таанышып, А.С.Пушкиндин, М.Ю.Лермонтовдун, Л.Н.Толстойдун, М.Е.Салтыков-Щедриндин, И.С.Тургеневдин, Ф.М.Достоевскийдин чыгармаларын окуп, айрымдарын казак тилине которгон.

1880-жылдардын орто ченинен баштап өз ырларын, прозалык чыгармаларын кагаз бетине түшүрө баштап, өмүрүнүн акырына (1904-ж.) чейин уланткан.

Абайдын тарбиялык, илимий, философиялык өтөлгөлүү чыгармаларын ата-лаш иниси, атактуу акын, жазуучу Шакерим жайыттып улантса, өмүр жолун М.Ауэзов «Абай жолу» 4 томдук эпопеясында кеңири чагылдырган.

Улуу акындын 150 жылдык мааракесине карата ЮНЕСКО 1995-жылды «Абай жылы» атап, бүтүндөй дүйнө салтанат менен белгилеген.

Эл бага аламынбы? Жок, кайратым жетпейт. Эл жүгүн көтөрөм деген дартка чыдай турган киши, же жалындуу, кыялы албуут жаштар элге күйбөсө, эми биз кайдан!

Мал бага аламынбы? Жок, бага албаймын. Балдар өз керегине жеткидей багып алышар. Эми карыганда кызыгын өзүң түгөл көрө албаган соң, ууру, кески, бекер оокатка көнгөндөргө азык таап беремин деп азы калган өмүрүмдү кор кыла турган жайым жок.

Илимдин артынан кубамынбы? Жок, илим сырын сүйлөшөргө адам жок. Билгениңди кимге үйрөтөсүң да, билбегениңди кимден сурайсың? Элсиз караңгыда жайнамазыңды жайып коюп, алакан жайып олтурганыңдын эмне пайдасы бар? Муңдашып, чер таркатышар киши болбогон соң, илим дегениң адамды тез картайта турган күйүт.

Сопулукка өтүп, дин тутуубу? Жок, ал да болбойт, ага да тынчтык керек. Же көңүлдө, же көргөн күнүңдө бир тынччылык болбосо, ушул элде, ушул жерде кайдагы сопулук?

Балдарды багуубу? Жок, бага албаймын. Багаар элем, кандайча багуу туура экендигинин маанисин билбеймин, ким болсун деп багамын, кайсыл элге кошоюн, кандай аракетке кошоюн? Балдарымдын алгы өмүрүнүн, билиминин пайдасын тынч көрө турган акыл таба албадым, кайда бар, эмне кыл дээримди билбей олтурамын, ким бол деп багамын? Аны да түшүнө албадым.

Акырында ойлодум: ошол, оюма келген нерселерди кагазга жаза берейин, ак кагаз менен кара сыяны эрмек кылайын, кимде-ким ичинен керектүү сөз тапса жазып алсын, же окусун, кереги жок десе өз сөзүм өзүмдүкү дедим да акыры ошого бел байладым, эми андан башка эч бир түйшүгүм жок.

Экинчи сөз

Мен бала кезимде укчу элем, биздин казак сартты көрсө күлчү эле: «Энеңди урайын, кең колтук, чулдураган тээжик, үй жабам деп аркасына камыш арткан, кез келгенден корккон, көрө калганында «аке-үкө» деп, узаары менен кызына чейин тилдеген «сарт-сурт» деген ушу» – деп. Ногойду көрсө аны да боктоп, күлүшчү эле: «Төөдөн корккон ногой, атка минсе чарчап, жөө жүрсө күйүгүп, ногой дегенче нокай десеңчи, ал да жарашпайт, солдат ногой, качкын ногой, алдамчы соодагер ногой» – деп. Оруска да күлүшчү: «Айылды көрөрү менен чапкан, сары баш жаман орус» – деп, «орус оюна келгенин кылат дейт, эмне айтса ошого ишенет, узун кулакты таап бер деген ушу», – деп. Ошондо мен ойлочу элем: «Ай, кудай ай, бизден башка калктардын баарын ант урган, жаман тура, эң табылгыс калк биз

экенбиз», – деп, алиги айтылган сөздөрдү өтө бир шумдук көрүп, кубанып күлүп калчумун. Эми карап турсам сарттын экпеген эгини жок, өстүрбөгөн жемиши жок, соодагеринин жүрбөгөн жери жок, кылбаган өнөрү жок. Бекеринен убара болбойт, бири менен бири, эч бир шаары жоолашпайт!

Орус болбогондо казактын кепинин, тирүүсүнүн кийимин ким жеткизип турмак. Эки балага жете турган малынды акылап ошолор айдап кетип турушту го. Биз орустан эмес, алар биздин көптөгөн өнөрлөрүбүздү үйрөнүп кетишти. Ашынган байлар да, чоң окумуштуулар да, эптүүлүк, жасануу, сыпайылык – баары ошолордо.

Ногойго карасам, солдаттыкка да чыдайт, кедейликке да чыдайт, азага да чыдайт, молдо, медресе сактап, дин күтүүгө да чыдайт. Эмгек кылып, мал табуунун да жөнүн ошолор билет, салтанат, азем да ошолордо. Алардын малдарына, кузгун сымал тамагыбыз үчүн бирибиз жалчы, бирибиз кошчубуз. Биздин эң байыбызды: «Сенин кир бутун менен тамак бышыра турган идишке жакындагың барбы, чык, сасыган казак», – деп үйүнөн кууп чыгарат. Ошонун баары – бирине бири өч болбой, чарба күтүп, өнөр тутуп, мал таап, зор болгондуктун аркасы. Оруска айтар сөз да жок, биз алардын кулу, күнү катары да жокпуз.

Баарыбыз мактанып, маашырланып, шылдың сөз айтууга жөнүбүз барбы?

Үчүнчү сөз

Казактын бирине бири кас болорунун, биринин тилегин бири колдобостугунун, жакшы сөзү аз келээринин, кызматка мансапкорлугунун, өздөрүнүн жалкоо болоорунун себеби эмнеде? Жалпы ааламга белгилүү даанышмандар алда качан байкаган: ар бир жалкоо киши коркок, кайратсыз болот, ар бир кайратсыз коркок мактанчаак келет, ар бир мактанчаак коркок акылсыз, наадан келет, ар бир акылсыз наадан арсыз келет, ар бир арсыз жалкоону байкасак ач, топуксуз, өнөрсүз, эч кимге досчулугу жок жандардан болуп чыгат.

Мунун баары төрт аяктуу малды көбөйтүүдөн башка оюнун жоктугунан, алар соода, өнөр, илим сыяктуу дөөлөттөргө дит бурса андай болбос эле. Ар бир мал кубалаган адам малым көбөйсө, өзүм да, балдарым да малдуу болсок деп калат экен. Ал эми малы көбөйсө малчыларга бактырып коюп, өздөрү этке, кымызга тоюп, жайлоону жайлап, этекти басып олтура берет. Кыштоосу тарлык кылса арызы жетип, сыйын көргөн бирөө кызматын көрсөтүп бирөөнүн кыштоосун сатып алып, алдап же тартып алып бермек. Ал, кыштоосунан айрылып кал-

ганы дагы бирөөнө үстөмдүк кылып тийишмек, болбосо жай которуп элден ооп кетмек – ар казактын ою ошол.

Алар бири-бирине жакшылык ойлой алабы? Кедей көп болсо акысы кем болот, малдан айрылгандар көбөйсө кыстоосу күчөйт деп мен аларды кедей болсо экен деп, алар менин кедейлигимди самап, айылда кас саналдык. Акыры ачык чыгып жоолоштук, доолоштук, алысташтык.. Ошондой кастарга сөзүм өтүмдүү болсун жана да эштеп мал топтоого күчүм жетиштүү болсун деп кызматты, болуштук бийликти талаштык.

Ошол, кай бир момундун баласы бөтөн жакка чыгып, иштеп, мал издебейт, ага эгин, сооданын да кереги жок. Өз башын өзү билбей, талаш менен киши көбөйтөбүз деп топ жыйгандардын бүгүн бирөөнө, эртең бирөөнө кезек менен сатылат да жүрөт. Бузукулар тыйылбайт. Эл тынч болсо анын бузукулугун эч ким колдобос эле. Эл эки бөлөк болгон соң кимиси ант ичип актап-мактап, арамдыгын жактап, колдоймун десе ошол жактык боло ага сүйөнүп, бузукулугун мурдагысынан алда нече эсе күчөтөт.

Элдеги жакшы адамдардын улам биринин үстүнөн жалган, калп «чапты, талады» деген ар түрлүү кылмыш иш таап, арыз жазат. Аны жоопко чакырып, тергөөгө чакырат. Өзү көрбөгөн жалганды көрдүм дечү күбөлөр да алда качан эле дайындап коюлат, көздөгөнү жакшы адамды шайлоого өткөрбөй коюу үчүн. Ал адам башын куткарып калуу үчүн жамандарга жалынса, анын да адамдык касиетинин кеткени, эгер жалынбаса тергөөдөгү, соттолуучу адам болуп эч бир кызматка алынбай, башы ылдый түшкөнү. Ал эми болуш болгондор өзү куулук, арамдык менен болуштукка жеткен соң момунду кадырлабайт, өзүндөй арам, кууларды кадырлайт, же өзүмө дос болуп жардамы тиет деп, же эгер кас болуп калса мага да бир залалы тиет деп.

Азыр казак ичинде «Иши билбейт, киши билет» деген макал чыкты. Анын мааниси «ишинин түздүгүнөн жетпессин, кишиң амалдуу, айлакер болсо жетээрсин» деген сөз. Үч жылга болуш шайланат. Алгачкы жылы «сени биз шайлабадыкпы?» деген элдин манчыркоосу менен өтөт. Экинчи жылы атаандашы менен аңдышып жүрүп өтөт. Үчүнчү жылы шайлоого жакындап калып, дагы да болуш болуп калууга болор бекен деген үмүт менен өтөт. Ошондо эмнеси калат?

Ушу казак калкынын ушундай бузукулукка батып, жылдан жылга төмөндөп бара жатканын көргөн соң оюма келет: калктын болуштукка шайлаймын деген кишиси палан кадырлуу, орусча билим алган киши болсун. Эгерде арасында андай кишиси жок болсо, же бар болсо да шайлабаса, уезддин начальниги менен аскер губернаторунун дайындоосу менен болсо ал калкка пайдалуу болор эле. Анткени оболу –

кызматкумар казак балдарына билим берүүгө ал да пайдалуу иш, экинчиден, дайындалган болуштар калкка эмес, улуктарына милдеттүү болушар эле.

Ие, дайындалганда тергөө, сурактын барлыгына карабаса, жалган арыз жазуучулар азаяр эле, балким, жок болмок. Ие, ар бир болуш элде бирден старшина шайлануусунан калкка көп залалы тийгендиги көрүнүп, ачык билинди. Бу бийлик жүргүзүү дегениң биздин казак ичинде ар бир эле шайланган кишинин колунан келе бербейт. Ал үчүн мурдагы «Касым хандын кашка жолун, Эсим хандын эски жолун», Тауке хандын Күл-Төбөнүн башында, күндө кеңеш болгондогу «Жети жарлыгын» билүүсү керек. Эми ал эски сөздөрдүн кайсы бири замандын өзгөрүүсүнөн улам эскирип, бул жаңы заманга жакпаса, анын ордуна татыган толук чечим чыгарып, жооп алаарга жарарлык киши болушу керек, андай киши аз, же такыр жок.

Мурдагы казак жайын жакшы билген адамдар айтыптыр: «Бийи экөө болсо, доосу төртөө болот» – деп. Анын мааниси – так болбосо, кош бийлер талашып, доо көбөйтө беришет деп айтылган сөз. Антип бий көбөйткөнчө ар бир болуш элден татыктуу-билимдүүсү бийликке жыл бою толук шайланса, алар түшсө да жамандыгы ашкере болгондо гана түшсө, антпесе алынбаса.

Ал бийлерге доогер адамдар карабаса, экөө эки кишисин бийликке тандап алып, үстүнө бирөөнү ортомчулукка шайлап ала берсе, эгер анда да ынтымакташа албаса, мартабалуу үч бийдин бирөөнү алып, же чучукулак менен шайлап алып баш ийишсе, ошондо доо узарбай, бүтүм бир болор эле.

Төртүнчү сөз

Ар бир байкаган адам билсе керек: азилдин өзү бир тыңсынуу экенин, ар бир тыңсынган кишиден сандырактын көп болорлугун да, ар бир төрөпейил кишинин сүйлөгөн сөзүнүн баш оорутмасы көп болорлугун да. Андай болгондо азилге алынган киши же чарбадан, же акылдан адашып, же бир шылдыңга каларлык жагдайга калса керек. Ошондой шылдыңга көп кабылып, алардан арылууну ылгабаган адам же турмушта, не акыретте кыжалат болбой калбаса керек.

Ар бир убайым-кайгычыл киши же турмуш-тиричиликте, же о дүйнөдө жыйнактуураак болуусу керек. Ар бир жыйнактуунун түбү аракет. Андай болгондо өмүр бою убайым-кайгы менен жүрө беребизби? Эзели күлбөй жүрүүгө жан чыдай алар бекен? Жок, мен дайыма убай-кайгы менен бол дебеймин. Убайым-кайгы тартчу жерден тарткын да, тартпачы жерден орундуу жол табуун керек. Ар бир туура

аракет убайым-кайгыны азайтат, ыксыз күлкү менен аны азайтпа, орундуу аракет менен азайт!

Чыгаар эшигин таба албай, убайым-кайгыга батып алып, камалып калуунун өзү да бир акылсыздык. Ар бир жаңылган кишинин кылыгына күлсөң ага маашыркап күлбө, ыза болгонундан күл, ызалуу күлкүнүн өзү кайгы. Андай күлкүгө эзели өзүң да кабылбассың, ар бир жакшы адамдын жакшылык тапканына ырахаттанып күлсөң, анын жакшылыктарынан, жакшылыкты тапканынан үлгү алып күлгүн. Ар бир сабак алуунун өзү шылдыңга жеткирбей, убагында токтотуп калат. Көп күлкүнүн баарын жактаганым жок, анын арасында бир күлкү бар го, ал – жараткан Кудайга жагар орундуу иштен, көкүрөктөн, жүрөктөн чыкпайт, жасалма, өңүн, ооз-бетин жасап, үнүн окшоштуруп, жакшы көрүнүү үчүн күлгөн боёмо күлкү.

Адам баласы ыйлап туулуп, кейип өлөт. Анын ортосунда бу дүйнөнүн ырахатынын кайда экенин билбей бири-бирин андып, бирине бири мактанып, эсил өмүрдү эскерүүсүз, бош, жарамсыз жашап, кор кылып өткөзөт да, зарлаган күнү бир күндүк өмүрдү бар малына сатып ала албай калат.

Кууланып, жалдырай тиленип адам болуу – амалсыз иттин иши. Абалы Кудайга сыйынып, экинчиден, өз кайратыңа ишенип, таза эмгек кылсаң кара жер да берет, куру калтырбайт.

Бешинчи сөз

Көкүрөккө толуп-ташкан кайгы адамга баш ийбейт, тулку-бойду титиретип, алдан кетирип, көздөн жаш болуп куюлат, же тилден сөз болуп агып чыгат. Ошондо казактар: «О, кудай, жаш баладай кайгысыз кыла гөр!» – деп тилек кылганын өзүм көрдүм. Анысы жаш баладан эстүү көрүнүп, айласы кетип, акылдуу киши болуп көрүнгүсү келгени. Ал кайгысы эмне десең сөзүнөн байкайсың: «Түштүк өмүрүң болсо, күндүк мал жый», «Колунда жок болсо агаң да жат», «Мал – адамдын боор эти», «Малдуунун бети жарык, малсыздын бети чарык», «Эр азыгы менен бөрү азыгы жолдо», «Эрдин малы элде, эриккенде колдо», «Берген – жүз ачар», «Алагар колум – берешен», «Мал тапкан эрдин жазыгы жок», «Байдан үмүтсүз – кудайдан үмүтсүз», «Карының ачса, каралуу үйгө чап», «Казы жок көлдөн без, кайыры жок элден без» деген сыяктуу амалсыз сөздөрү көп, эсепсиз толуп жатат.

Бул макалдардын маңызы неде? Маалым болду: казак тынчтык үчүн, илим үчүн, адилеттик үчүн кам көрбөйт экен, мал үчүн кам көрөт экен, бирок ал малды кандайча табууну билбейт экен, бар билгени

малдууларды алдап алмак, же мактап алмак экен, бербесе аны менен жоолашат экен. Малдуу болсо атасы менен жоолашууну да уят көрбөйт экен. Айтору, урулук, куулук-шумдук, тилемчилик окшогон жоруктун кайсынысы болсо да кылып, мал тапса жазалабоо керек экен.

Булардын жаш баланын акылынан эмнеси артык? Бирок жаш бала кызыл очоктон коркуучу эле, булар тозоктон да коркушпайт экен. Жаш бала уялса аны эне жерге жашырчу эле, буларың неден болсо да уялбайт экен. Артыкчылыгы ошолбу? Колубуздагыны бөлүштүрүп талатпасак, биз да алардай болбосок, бизден качышат экен.

Издеген элибиз ошолбу?

Алтынчы сөз

Казактын бир макалы: «Өнөр алды – бирлик, ырыс алды – тирлик» – дейт. Бирлик кандай элде болот, канткенде таттуу болушат – билишпейт. Казак ойлойт бирликти – аты орток, кийим орток, дөөлөт орток болот экен деп. Андай болгондо байлыктан не пайда, кедейликтен не залал? Агайың турганда мал издеп не керек? Жок, бирлик – акылга бирлик, малга бирлик эмес. Малыңды таратып олтурсаң атасы башка, дини башка, күнү башкалар да жалданып бирликке келет! Бирлик малга сатылса, ант ургандыктын башы ошол. Агайының албастан бирлик кылуусу керек, ошондо ар ким насибин Кудайдан тилейт, антпесе Кудайдан тилебейт, чарба курабайт. Абалы бирине бири балээ издейт. Же жүзүн, же ажарын, же өпкөсүн пулдап, ал болбосо бир балээ салып, корголотуп, айтору, бирин бири алдоонун амалын издейт. Анын неси бирлик?

«Ырыс алды – тирлик» – дейт, ал кандай тирлик? Жан көөдөндөн чыкпагандыкпы? Жок, андай тирлик итте да бар. Андай тирликти кымбат көрүп, пулдаган адам өлүмдү жоо көрүп, акыретке душман болот. Жанын корголотуп, жоодон качып, коркок атанып, эмгек кылуудан, кызмат кылуудан качып, жалкоо атанып, жалгыз атанып, дүнүйөдөгү алиги айтылган ырыстарга душман болот. Айтылган тирлик ал эмес.

Көкүрөгү, көңүлү тирүү болсо ошону айтат. Өзүң тирүү болсоң да көкүрөгүң өлүү болсо, акыл аларлык сөз уга албайсың. Адал эмгек менен эринбей жүрсөң, мал табууга жигерлик кыла албайсың.

Кеселдүү жалкоо, калжаң баш,

Бекер тамак, бекер аш,

Сыртың бышык, ишиң нас,

Артын ойлоп уялбас, –

болуп жүрүп, тирүүмүн дебе, андан Алла жиберген ак буйруктуу өлүмдүн өзү артык.

Жетинчи сөз

Жаш бала энеден туулганда эки түрлүү мүнөз менен туулат: бирөө – ичсем, жесем, уктасам деп турат. Булар дене кумары, алар болбосо дене жанга жай боло албайт. Же өзү өспөйт, же тоюп кубат тапшайт. Бирөө болсо билсем экен дегендик. Эмнени көрсө ошого талпынып, жалтыр-жылтыр этсе ага кызыгып, оозуна салып, умсуна карап, керней-сурнай болсо добушуна маашыркап, анан эр жетип калганда ит үрсө да, мал чуулдап, бирөө күлүп-ыйласа да тура жүгүрүп: «Ал эмне?», «Бул эмне?» – деп, «Ал эмнеге ошентти?», «Бул неге ушинтти?» – деп, көзү көргөн, кулагы уккандын баарын сурап, тынч албайт. Мунун баары – жан кумары, билсем экен, көрсөм экен, үйрөнсөм экен дегендер.

Дүнүйөнүн көрүнгөн же көрүнбөгөн сырларын түгөлдөп, эч болбосо дааналап билбесе адамдыктын касиети болбойт. Аны билбеген жан адам жаны болбой, айбан жаны болот.

Илгертен Кудай Таала айбандын жанынан адамдын жанын артыкча жараткан, ошол артыкчылыгын көрсөтүп жатканы. Ошол, кубат жетпеген, мээси толбоон эссиз бала күндөгү: «Бул эмине, ал эмине?» – деп, бир нерсени сурап билсем экен дегенде уйку, тамак да эсибизден чыгып кетүүчү кумарыбызды, эр жеткен соң акыл киргенде орду менен изденип, татыктуу адамын таап сурап, илим тапкандардын жолуна неге салбайбыз?

Ошол, өрүшүбүздү өрүштөтүп кеңейтип, кумарланып жыйган казынабызды көбөйтүүбүз керек, бул, жандын азыгы экен. Денеден жан артык, денени жанга баш ийдирүү керек. Жок, биз андай кылбадык, тынбай чуулдап, каргадай каркылдап, айылдагы чылыктыктан чыга албадык. Жан бизди жашыбыздан бийлеп жүргөн экен. Эр жетип, күч жыйган соң ага бийлетпедик. Жанды денеге баш ийдирдик, эч нерсеге көңүл бурбадык, көзүбүздү да дурустап бурбадык, көңүл айтып турса да ага ишенбедик. Көз менен көргөн нерсенин да сыртынан тойдук. Сыры кандай болду экен деп көңүл бурбадык, аны билбеген кишинин эмнеси кемиптир дейбиз. Бирөө какшаса да укпайбыз. Бирөө акыл айтса: «Ой, теңирим ай, кимден кимиси артык дейсиң?» – дейбиз, артыгын айырмалай албайбыз, айтып турса да укпайбыз.

Көкүрөктө жарык жок, көңүлдө ишеним жок. Курулай көз менен караган биздин айбан малдан эмнебиз артык? Арийне, бала кезибизде жакшы экенбиз. Билсек да, билбесек да билсек экен деген адам баласы экенбиз. Эми ушул, азыр айбандан да жаманбыз. Айбан билбейт, билемин деп талашпайт. Биз түк билбей туруп, биз да билебиз деп наандандыгыбызды билимдүүлүккө бербей талашканда өлөр-тирилерибизге карабай, күрөө тамырыбызды жарып ала жаздайбыз.

Сегизинчи сөз

Ушу акылды ким үйрөнөт да, насыйкатты ким тыңшайт?

Бирөө болуш, бири бийби. Алардын акыл үйрөнөйүн, насыйкат тыңшайын деген ою болсо ал орундарга шайланмак да эмес. Алар өзүбүз да билген кишибиз, бирөөгө үлгү болуп, акыл айтабыз деп шайланышты. Өздөрү ага араң жеткен, эми элди түзөй турганы жалган. Ал канткенде уга алат, угайын десе да колу тиеби? Алгач, улугубузга айыптуу болуп каламынбы, кыңыры иштерибизди билдирип алабызбы, же калкыбызды козутуп алсакчы, же өзүбүз чыгым тартып, ал чыгымдарды толтура албай калсакчы? – деген сыяктуу бирөөнүн ажатын ачайын, бирин куткарайын деген машакаттын баары башында, колу тийбейт.

Байлардын бир күн болсо да дөөлөтү конуп, дүнүйөнүн жарымы башында турат. Өзүндө жокту малы менен сатып алат. Көңүлдөрү көктө, көздөрү асманда, адалдык, адамдык, акыл, илим, билим – эч нерсени малдан кымбат көрбөйт. Мал болсо Кудай Тааланы да паралап алса болот дешет. Анын дини, Кудайы, калкы, журту, билими, уяты, ары, жакыны – баары мал. Сөздү кантип уксун, угайын десе да колу тиеби? Ал малды сугарып, тойгузуу, соодасын жыйгызуу, кайтартуу, ууру-бөрү, кыш, суук-жут – алардан сактануу, сактаганга киши табуу дегендин баарын жайгаштырып, иретке салуу канча түйшүк. Колу тийбейт.

Анан ууру-залим, шум-шуркуя келген өздөрү да угушпайт.

Анча-мынча териси жука байкуштар күн көрө албай келишет. Алар антип турганда билим, илим, акыл менен кайдан иши болмок? Анан да билим, илимдин кедейге кереги жоктой: «Бизди эмне кыласың, аны сөз укчуларга айт!» – дешет. Алардын болсо өзгө менен иши жок, жогорудагы үчөөндөй жанга алдырып койгондордун эч бир кайгысы, муңу болбосо керек.

Тогузунчу сөз

Ушу мен өзүм казакмын. Казакты жакшы көрөмбү, жек көрөмбү? Эгерде жакшы көрсөм кылыктарын коштошум керек эле. Ие, алардын жорук-турпатынан адамга жагарлык, көңүлгө урунт болорлук бир нерсе табышым зарыл болчу. Аларды үмүт байлоого, же андай болбосо мунусу бар деп көңүлгө кубат кылууга жаратышым керек эле, андайым жок. Эгер жек көрсөм ымалашпай, жыйындарда сырлаш, кенештеш болбошум керек эле, чогулмаларына барбай. «Эмне кылды,

эмне болду?» дебей жатуум керек эле, анте албаган соң булардын арасынан көчүп кетүү керек болчу. Буларды жөндөймүн деген, жөндөлөр, үйрөнөр деген үмүтүм да жок. Алардын бири да жок. Бу кандай? Бул айтылгандардын бирин тутпасам болмок эмес.

Өзүм тирүү болсом да, анык тирүү да эмесмин. Ушуларга ызалыктанбы, же өзүмө өзүм ыза болгондонбу, балким, бөтөн себептенби – эч билбеймин. Сыртым аман болсо да, ичим өлүп калыптыр. Ачуулансам таарына албаймын. Күлсөм кубана алабаймын, айткандарым өз сөзүм эмес, күлгөнүм өз күлкүм эмес, баары тең адатымдыкы. Кубаттуу күндөрүмдө казакты кыйып, бөтөн жакка кетмек түгүл, өзүн жакшы көрүп, үмүт байлап жүрүптүрмүн. Качан канык билип, үмүтүмдү үзгөн кезде өзгө жакка барып, жатты өз кылып, үйүр болоюн дегенимде кайрат-жалыным түгөнүп калган экен. Ошондон улам жүргөн бир куру көөдөкмүн.

Түбүндө ойлойм, бу да жакшы: «Аттигиниң ай, ошондой-мындай кызыктарым калды, о!» – деп капаланбай, алдыга үмүт байлап, артка кылчактабай өлүүгө.

Казакчадан которгон **А.САРМАНБЕТОВ**
«Ынтылы жүрек» китебинен, Шилі өзек, 2010

Конкуфска

С. БЕЙШЕМБИ

ЭЛ БУЛБУЛУ ЖӨЖӨ

Жөжө – акын өз заманынын катылган сырдуу сандыгындай. Анткени Жөжөнүн турмуш-тиричилик окуялары көптү баяндап, көптү түшүндүрүп, өткөндүн муңун, ырын ырдаган, карапайым элдин арасында туруп, эзүүчүлөрдү тартынбай сындаган, өткөн урпактардын өкүлү катары бизге жетти.

Акын дегендин аты акын. Башка аты жок. Бирок акындын да акыны, чечендин да чечени болот. Алардын күчү эл эсине калтырган изи, көмөкөйүн күүгө салган сөзү менен өлчөнөт. Ар бир өнөрлүү адамдын же акындын жаккан ырларын ооздон-оозго аңыз кылып айтуу элибиздин тээ, атам-замандан келаткан биздин элибиздин салты. Ошол уламадан уланып келе жаткан залкар акындарыбыздын бири – Жөжө. Акындын ырлары толук жазылып калбаса да, кай бирлери ооздон-оозго айтылып келе жатат. Ак таңдай акын Ысмайыл Борончиев:

Карылардан көп уктум,
Каны кыргыз деп уктум.
Казактан өткөн Жөжөнү,
Кыргыздан ооп бир кезде,
Кыйналгандан жөнөдү,
Каардуу турмуш болбосо,
Карыптын күнүн көрөбү?
Ар кимден уктук Жөжөнү,
Артыкча экен өнөрү.
Ала-Тоолук энелер,
Алптардын алпын төрөдү –

деп ырдаган. Ушул ырдан улам көп жылдан бери көпчүлүк журтубузга анча белгисиз болгон Жөжө акынды иликтеп, изилдеп анын ырларынын казак тилинен кыргыз тилине которуп, жалпы журтчулугубузга анын ким экендигин тааныштыруу аракетинде чыгармаларын чогултуп жыйнактап жүрөм.

Бардык окурмандарда ой болот. Казактар ачарчылык жылдары кыргыз элине келген болсо, ал эми Жөжө акын кандайча казак элине барып калган? Ал табышмак ой-суроого мен ачык, так жылдары менен чыгуучу китебиме жаздым. Жөжө акын Казак энциклопедиясында мындай деп айтылат. «Жөжө Каржабай уулу, 1808–1895-ж.ж. кедей чарбасынан. Комузчу, өлөңчү, айтыш акыны. Өнөрү менен күн көргөн. Жөжө негизинде өткүр, чынчыл, туурачыл, сынчыл акын». (XII том, 275-бет). Мындан башка эч маалымат жок. Биздеги Жусуп, Жоомарт акындардын чыгармаларын мектептерде окугандай эле Жөжө акынды казак мектептеринде окушат. Бирок өкүнүчтүүсү анда Жөжөнүн эки гана айтыш ыры бар. Башка эч жерде Жөжө акындын ырлары же жазылган китеби жок. Жөжө Каржабай уулу 1808–1895-жылдарда казак элинде жашап өткөн кыргыз адамы болсо, анын чыгармаларын, ырдаган ырын, өмүр жолун, айткан сөздөрүн издеп табуу, мен үчүн кум арасынан алтын издегенге тете болду. Эл деген асыл таштары көп касиеттүү дарыя, аны издеген табат. Анын сыңары Жөжө акындын сөздөрү, акындар менен айтышы, кийинки урпактарга чейин жеткен бир топ ырлары казак гезит-журналдарынан, эл оозунан жыйналып топтолду. Анын бирине кезек берели.

Жөжө менен Калдыбай кожонун айтышы

КАЛДЫБАЙ:

Эй, Жөжө, чындайсыңбы, ойнойсуңбу?

Берсе да «майрам»¹ эли тойбойсуңбу.

Отурган жыйындагы кожоң болсом.

Бир нерсе шыбагама койбойсуңбу?

ЖӨЖӨ:

Көчкөн эл чалгын жерге конбойт бекен?

Казакта кожо пейили оңбойт бекен?

Мол дөөлөт кудай берген түгөнбөсө

Экөөбүз бөлүп алсак болбойт бекен?

¹ *Майрам* – уруунун аты

КАЛДЫБАЙ:

Сокур ай, сенден башка тил бар бекен.
Сүйлөсөң сөз түгөнбөс адам бекем?
Бир сокур, бир аксагы бөлүп кетсе,
Үй ээсин кур калтырыш жол бар бекен?

ЖӨЖӨ:

Кожонун да кожосу бар, билсең кожом,
Алдына сайрап турган жол бар кожом.
Кожо болсоң олуядай жол үйрөтпө,
Казактын ырларында нең бар, кожом.

КАЛДЫБАЙ:

Кыргыздын кыргызы бар – анык кыргыз,
Сенин түбүң белгилүү, малай кыргыз.
Сөөгүм кожо болсо да, этим казак,
Казагымдын ичинде нең бар кыргыз?

ЖӨЖӨ:

Мен кудайдан тилеймин денге соолук,
Жалган сүйлөп жанына кылба «жоолук».
Кожо, кожо дегенге кокуйлаба,
Кожо деген сарт болчу ушу Кара-Тоолук.

КАЛДЫБАЙ:

Бүркүт алганы чыгышат улуу тоого,
Ойноп-күлгөн жакшы экен дени соого.
Ат айланып казыгын табаар деген,
Сокур кыргыз, кетсеңчи Ала-Тооно.

ЖӨЖӨ:

Ала-Тоом, жер бермети мактана алам,
Эстесем, кандай асем жадыраган.
Ала-Тоом жер ортосу, эл ордосу,
Барууга кубат жетпес асыл арман.

Ала-Тоом, мен издеген карегимсиң,
Жүрөккө өмүр берген данегимсиң.
Арманым Ала-Тоону көрө албадым,
Элимди бир көрүүнү тагдыр берсин.

Тагдырым өз элимди көрсөтпөдү,
Тажаткан турмуш дагы жөн өтпөдү.
Элимди бир аралап ырдап келсем,
Арылар сагынычым жүрөктөгү, –

деп Жөжө чапанына аккан көз жашын сүртө бергенде:

– Ау турмусуң кур, айланайын акын ай, ата-журтун эстеп босоп кетти гой – деп, Таттымбет акын учуп тура калып, Жөжөнү кучактай калды. Отурган көпчүлүк эл чуулдашып Калдыбайды капташты:

– Сен кожолугунду бир байкуш бечарага көрсөтпө. Элин сагынып, саргайып жүргөн жалгыз адам. Жат жердеги адам, ооздукталуу аттай. Ал сени ызаат кылып, сыйы менен ырдап отурат. Чындыгында ал биздин конок адамыбыз. Жөжөнү бүтүндөй биздин журт сыйлайт, – деп жайлашты. Анда Жөжө элин, жалгыздыгын эстеп, өзүнүн эреркеп кеткенин сезе коюп домбурасын алып кайра ырдай баштады.

Кожону өзүмө кой, жалгыз өзүм,
Жөжөнүн ким кемитпес, эки көзүн.
Кожо болсоң коркойбой көрүнгөнгө,
Уксаңчы, адам өңдүү элдин сөзүн.

КАЛДЫБАЙ:

Жамандык ойлой-ойлой көзүң чыкты,
Көзүң сокур болсо да, көөдөн мыкты.
Кудай Таала, өмүргө кубат берсин,
Женилдим мен, айтышта Жөжө жыкты, –

деп, отуруп калат. Жогорудагы ыр саптарын элин-жерин баалап, Жөжөнүн сагынычын эч кандай тил менен кошумчулабай эле жүрөк сезими менен гана угуп түшүнсөк болот го. Анын артыкча «Жалгызмын» деген ырында:

Айтышта атып чыккан мен бир буудан,
Дегдендеп чыгып келем калың чуудан.
Жамандык-жакшылыкты тең бөлүшөр,
Жанымда жок ко менде жакын тууган.

Мындай, таң калаарлыктай так салыштыруулар өзгөчө элес калтырып, дили таза, пейили түз өзүбүздүн бир жакын тууганың эң алыста, ушундай кыйналып жүргөндөй сезилип, эрксизден көз алдына элестеп кетет.

– Абайдын атасы Кунанбай, Абай өзү да Жөжө акынды улуу акын, сөз чебери деп баалашат. Абай: «Жөжө акын менин окутуучум» – деп китебине жазыптыр. Атактуу жазуучу Мухтар Ауэзов да сүймөнчүлүк менен Абай романынын 1955-жылы кыргызча басылышындагы 125-бетте Жөжөнүн ырларынан цитата келтирет.

Доорубуздун залкар жазуучусу Чыңгыз Айтматов да Жөжө акындын ырынан таасир алып, «Кылым карытар бир күн» дегенди жазса керек. Жөжөнүн ырында:

Жаштыгым азап менен өтүп жатыр,
Муң-кайгы өз башыма жетип жатыр.
Ач калып, кыштын түнү талаа кезип,
Бир күнүм, бир гасырга кээде татыр.

Бул жерде «бир гасыр» деген кыргызча «бир кылым» деген сөз. Ооба, Жөжө акын илгери эле «бир күнүм, бир кылымга кээде татыр» деген ойду айткан экен да. Чокон Валихановдун бизге жеткен сүрөттөрүнүн биринде комузчунун бейнеси бар. Ал сүрөттү көргөндө эле, көз алдына Жанек же Жөжө келет. Анткени ошол кездеги атактуу ырчылар Жанек менен Жөжө болгон. «Айтор, сүрөттө Чокон комузчуга өзгөчө толкундангандай карап турат», – деп жазат казак жазуучусу, композитор Илья Жаканов («Билим және эмбек» журналы. II, 1985-ж. 25-бет). Анткени комузду черте билген Жөжө болгондугун жалпы журтчулук билишет. Казактын музыкалык аспабы кобуз менен кыргыздын комузу эки бөлөк аспап. Жөжөнүн ким экендигин билүү кыйын эмес. Анын өзүнүн эле ырлары айтып турат. Жөжөнүн сөздөрү кандай куюлушуп таамай айтылса, комузду да, кобузду да, домбураны да ошондой ырга коштоп черте билген адам болгон. Алтургай анын чыгарган өзүнүн күүлөрү болгон. Кубандыков Байдалы нечен ирет Жөжөнүн черткен күүлөрүн уккан. Ушуларды угуп отуруп, Жөжө өзү эки көзү көрбөгөн сокур болсо, ошол музыкалык аспаптарды кантип черткен деп танданасың. Чокон Валиханов өзү «Козы Көрпөш-Баян сулуу», «Эр Көкчө», «Эр Кошой», «Эр Таргын» деген эпостук ырларды жана көптөгөн макал, санжыра, ар кандай ыр чыгармаларын Жөжө акындан жазып алган деп жазат казак жазуучусу, филология илимдеринин доктору Рахманкул Бердибаев («Билим және эмбек» журналы. II, 1985-ж. 7-бет). Чокон Валихановдун чыгармаларынан 1984-жылы жарык көргөн. I томунда «Аблай» деген дастан бар. Анын кызыгы, кыргыз-казак тилинде аралаш жазылган. Бул чыгарманы Чокон Жөжө акындан жазып алган. Ал жөнүндө Шот-Аман Ыдырыс уулу да ырастап жазат. Аблай боюнча ошол кошок ырда кыргыздын Эсенгул, Эр Садыр баатырлардын Аблай хан менен согушундагы эрдиги, айла-амалы көбүрөөк даңазалап айтылат экен.

Орустун падышасы Николайды шайлоо өнөктүгүнө карата Омбуда казак журтунун 12 дубандагы акындарын жыйып, аларды айтыштырганда Жөжө акынга эч ким тенелип, жене алышпай койгондуктан, ага «Эл булбулу» деген даңазалуу ат беришкен. Бирок өкүнүчтүүсү ошондогу ырлары, айтыштары эч жерде жазылып калынган эмес. Кубандыков Байдалы «Козы Көрпөш-Баян сулуу» эпосун биринчи жый-

нактаганда Жөжө акындын айтуусу боюнча жазылып алынып, чыгарышканын айтат. Кийинки басылышында кошумчаланып, кайрадан редакцияланып, Жанак менен Шакир акындарынын атынан чыккан дешет. Ошондой эле «Эр Таргын» дастаны да Жөжөнүн айтуусунда жазылып алынса да, аны туугандык кылып Жөжө Эр Таргынды ашкере мактаган дешип, 1862-жылы Марабайдын айткан варианты менен Казанда басылып чыгат. Бул жерде так айтышыбыз керек, «Эр Таргын» деген казак элин жоодон коргоп, жашап өткөн кыргыздын баатыр адамы болгон. Ошол жөнүндө айтып атат. Казакта «Эр Таргын» операсы бар.

Эр адам үчүн өз улуту, мекенинен артык эч нерсе жок. 1878-жылдары Жөжө кары болсо да элине сүймөнчүлүгү артып, өзөгүн өрттөгөн кусалык менен жол азабына чыдап, Көкчө-Тоодон Ала-Тоого дагы бир жолу элимди көрүп кетейин деп келгенде Жанышты издеп жүрүп Байтик баатырга жолугуп калат. Байтик Жөжөнү жактырбаган түр менен:

– Ээй, Жөжө, ушу жашка келип, тиги Семейден бери ат менен күнтүндөп жол жүрүп кыйналып, темселеп келиштин эмне кажети бар эле? – дейт. Анда Жөжө: – Мен элим үчүн жылдызга да жөө басып барар элем. Эй, Байтик:

Кубаныч барбы дүйнөдө,
Сагынган элин көргөндөн.
Тартынбайт элем эч качан,
Кыргызым үчүн өлгөндөн –

деп, бир топ ырларды ырдап жиберген экен.

Чокон Валиханов каза болгондо Жөжө акын Чокондун ата-энесине барып көңүл айтып, Чоконду жоктоп ырдап, атасына кайрат айтат экен. Алар кийинки китепте жазылат.

Ай жанында туулат жарык жылдыз,
Айдың көлдө сүзүшөт кашат-кундуз.
Өзүн өзү жашырган жигит эмес,
Этим казак болсо да затым кыргыз.

Атамдын аты Каржабай, Жөжө атым,
Ала-Тоонун ар жагы кыргыз затым.
Энеден туулганы чыйрак элем,
Атанып жети жаштан Жөжө акын –

деп, ар бир жаңы айтышкан киши менен өзүнүн кыргыз экенин тааныштырат экен. Талант кудурети менен айтышкандарга элин даңктап ырдап, айтышкан акынды ойлонтуп коёт. Мүмкүн улуулуктун бир чон күчү мына ушундадыр. Ага мисал:

Жөжө көпчүлүк эл алдында ырдап отурса дубан башы Ыбрай келип:

– Жөжө, сен кайдан келсең ошол жагыңа көчүп кеткин, бул жер сенин ордун эмес, – дейт. Жөжө жөнөкөй эле салыштыруу ыры менен Ыбрайга көп нерсени тереңдете түшүндүрө салат. Алсак:

Болуптур бир аксак таз жана сокур,
Куранды мышык сопу, молдоң окуур.
Болгондо аксак дарыя, сокур карга,
Ортосун дарыянын карга чокуур.

Байкуш бир карга дарыядан суу ичкенин кызганыч кыласың. Таз болсоң да мээң болсо, дарыянын бир кашык суусун аябачы дегендей ырдап атпайбы.

Дарыянын ортосунда сиз байтерек,
Саяңа пааналаган мен көпөлөк.
Бутагың көпөлөктү көтөрбөсө,
Андай байтерек кимге эле керек? –

деп ыры менен эл алдында дубан башын маскара кылат.

Семейге ак падышанын бир чоң генералы келгенде, казактын аттуу-баштуу жогорку төрөлөрүн, кедей-камбагалдарын: «Пошел, кет» – деп, сөздөрүн укпай, арыздарын албай айдап чыгат. Ошол жерден топтун алдына чыгып, генералга тартынбастан Жөжө ырдап чыгат.

Генерал домбурасы менен кыйкырып ырдап турган Жөжөнү карап туруп айласыз анын сөздөрүн угуп калат. Ырдан кийин генерал тилмечтин сөзүн угуп, Жөжөнүн ырында айтылган конуштарын алдырып ийген элдерге конуш жер берүүгө генерал буйрук чыгарып берген экен.

Жөжө, Орунбай, Нуркей акындар айтышып отурушуп, Жөжө акынга тең келишпегенге айласы кетишип ызаланып, колундагы домбура-сын жулуп алышып Жөжөнүн ырын токтотушкан экен. Карачы, кандай зордук, кемсинтүү. Казактын Таттымбет акыны Жөжө менен айтышында ырдайт: «Караңгыны жаркыткан айдын нуру эмеспи. Көңүлүңдү карк кылган Жөжө акын ыры эмеспи» – деп, анын ырларын өтө жогору баалап ырдаган. Кыскасын айтканда, калкыбыздын ошол перзентинин өз улутун, өз элин даңазалап сүймөнчүлүк менен ырдаган шаңшыган үнү тээтетиги Көкчө-Тоодон биздин Ала-Тоого угулса, элине деген ысык сезими менен калдайган Ала-Тоосун кадыр тутуп бел байласа, ошол Ала-Тоо элинин урпактары кантип Жөжө акынды эскербей калсын.

Анын кыргыз эли улуу журт эмеспи, алардын арасынан акынды эскерген, толук иликтеп, эмгегин жыйнап, элине жеткирген бир атуулу чыгып калаар. Арадан канча жылдар, кылым өтсө да бүгүн дагы Жөжө акындын ырлары өзүнүн актуалдуулугун жоготкон жок.

Аны сыйлоо казак-кыргыз улуттарынын өткөн тарыхтарын сыйлоо эмеспи.

*Конкурска**Этнография
Илимий иликтоо*

ЧОКО

БОЗ ҮЙ – ТОО КӨЧМӨНДӨРҮНҮН ТУРАК ЖАЙЫ

Б.з.ч. миң жылдыктан башынан баштап, Борбордук Азиянын, Түштүк Сибирдин элдеринин бир бөлүгүнүн кол өнөрчүлүк менен дыйканчылыктан мал чарбачылыгына өтүшкөндөрү белгилүү. Алардын жашоо-тиричилиги кесиптерине карата көчмөндүүлүккө негизделип, анын да бир бөлүгүнүн көчүп-конуусу көз мелжиген түздүктөрдө, адырларда, майда, бөксө тоолордо, а дагы бир бөлүгүнүн көчүп-конуусу асман тиреген аскалуу, ак мөңгүлүү, тоо-таштуу аймактарга туура келген. Карт тарых да аны көчүп-конулуучу аймактарына карата «талаа көчмөндөрү» жана «тоо көчмөндөрү» деп белгөн. Ошондой эле мындай шарттагы жашоо-тиричиликтеги эң негизги зарылчылыктан болгон көчмө турагы да бир-биринен олуттуу айырмаланган. Тактап айтканда, түздүктөр, адырлар, майда, бөксө тоолор боюнча көчүп-конуучуларда (хуннулар, дунху, сяньби ж.б. уруулар курамында) аттарга, өгүздөргө, төөлөргө чегилүүчү дөңгөлөктүү арабанын үстүнө курулмаланган, ал эми бийик тоолуу аймактарында көчүп-конуучуларга (кыргыз уруулары) ар бир эмеректерине чейин ажыратылып туруп, унаага жүктөө жана мерчемделген жерине жеткенде кайра курай салма турак жай күтүлгөн. Булар илимий эмгектерде сүйрөтүлмө жана жүктөлмө деп да белгиленет.

Арабачага орнотулган сүйрөтүлүп жүрүүчү турак-жайлардын каркастары: дубалдары үч-төрт же андан да көп бурчтуу, айрым учурларда айлана түрүндө да болуп шырмыйлардан, тактайчалардан, айрым учурларда тал чыбыктардан токулуп токулмадан да тургузулса,

а үстү (куполу) жан-жактарына жантайылма же пирамида, конус өңдүү үлгүдөгү курулмалардан тургузулган. Ал эми жүктөп жүрүүчүлөрдүкү сергек акылдан, чебер колдон бүгүүгө (жыюуга), тигүүгө (жаюуга) ыңгайланылып, дубалы бир аз иймеленген чабакча жыгачтардан параллелограмма сыяктуу жайылууга да, жыйылууга да оңой каршы-терши эки катуу торчолонуп жасалган «кереге», а үстү кесилген конус үлгүсүндө башынан бир аз иймек, калган бөлүгү түз келген «уук» аттагы таякчалардын учу керегенин кайчылашкан башына байланып, аяккы учу түндүккө сайылган. Аны «Боз үй» деп аташкан. (Бул боз үйдүн орто кылымдарда түрк-монгол элдеринин айрымдарына таралышынан улам ар кандай аталыштарга ээ болуп кеткен. Ошондой эле ал ошол мезгилден тарта түрк-монгол элдеринин турагы деп атала калышына да жол берилиши учураган.)

Турактар көбүнчө кийиз менен жабууланган. Андыктан, ал замандагы турак жайларды жазган саякатчылар, тарыхчылар (кытай, перс, грек ж.б.) ал көчмөндөрдүн турагын «кийиз менен жабылган үйлөрдө жашашкан» деп жазышып, анын ички каркастык конструкцияларына маани беришкен эмес. Мындай жазуулар соңку кылымдарда гана өз-өз нугуна, б.а., алачыктарга, чатырларга жана боз үйлөргө ажыратуу башталган. Бул тууралуу көчмөндөрдүн турак жайлары боюнча россиялык ири окумуштуу С.И. Вайнштейн: «Нередко юртами называют совершенно различные типы жилищ: охотничьих, скотоводческих, а также иногда оследло-земледельческих народов – от чума (коничекого шалаша) до многоугольник срубов. Любое упоминание в источниках о наличии у того или иного народа, крытого войлоком, рассматривается отдельными авторами как указание на существование у них юрт»¹ – деп так көрсөтө жазган. Демек, көп мезгилдерге чейин дубалы цилиндр, куполу, пирамида, конус түрүндө болуп, б.а., сырткы үлгүсү боз үйгө типтештигинен жана анын кийиз менен жабылышына карата ал курулмалардагы турак жайлар «боз үй» деп жазылышына жол берилип келген. Мындай чаташууларга окумуштуу Л.Г. Нечаева эмгегинде жагдайды туюк болсо да жалпылап: «... термином «юрта» лишь «весьма» условно из-за неразработанности терминологии» – деп белгилеген².

Ырас, көчмөндөрдүн турак жайынын тарыхын изилдөө кеч да болсо, т.а., XIX кылымдын аягынан колго алына башталган. Ага ал кездеги жана кийинки кездердеги көрүнүктүү өкүлдөрүнөн болгон – Н.Харузин, Н.М. Щепетильников, С.И. Вайнштейн, Л.Г. Нечаева, А.К. Абе-теков өңдөнгөн көптөгөн изилдөөчүлөр кайрылышкан. Алар адатта-

¹ Вайнштейн С.И. Проблемы истории жилища степных кочевников. Советская этнография, №4, 1976, 42–43-беттер.

² Древнее жилище народов Восточной Европы. М., 1975. Китебинде «О жилище кочевников юга Восточной Европы», 13-бет.

гыдай эле ал мезгилдердеги көчмөндөрдүн жашоо-тиричилигин чагылдырган эмгектерге, айрым археологиялык табылгалардын маалыматтарына таянышканы менен суроону алыстан таштап, ар аймак боюнча көчмөндүүлүктүн келип чыгышы жана анын түрлөрү, о.э. аны менен катар турак жайларынын пайда болуусу жана мезгил арышы менен бирге өнүгүүлөрүнө илимий иреттүүлүк берилген эмес. Ушундан улам бүгүнкү күнгө чейин алачыктардын түрлөрү жана андагы бири-биринен өзгөчөлүктөрү тыянакталбаган. (Буга «Көчмөндөрдүн турак жайларынын өнүгүүлөрү» аттуу өз макаламда¹ кайрылгам.) А боз үй тууралуу кеп козгобой эле коёлук. Ушулардан улам ал качанкы жана кимдин турак жайы деген суроо чаңга аралашып, эч бир жоопсуз келе жатат. Республикабыздан чыккан изилдөөчүлөр С.М. Абрамзон, Е.И. Махова, К.И. Антипина, Б. Алымбаевалар, чектеш казак республикасынан чыккан академик А.Х. Маргулан, П.Е. Маховская, М.С. Мукановдор да боз үйдүн жасалышына, тигилишине, жасалгаланышына, пайдаланылышына гана токтолуп, жогорудагы талылуу суроону кыйгап өтүшкөн. Ошондой эле боз үй жөнүндө көптөгөн эмгектерди жазган кыргыз этнографы А.Акматалиев, кыргыз Эл жазуучусу К. Жусупов да сөз козгошкон эмес.

Кезекки кебибизди жогорудагы Борбордук Азиянын, Түштүк Сибирдин байыркы көчмөндөрүнүн турак жайына жалпы кыскача баяндама берүүбүздөн соң, негизги сурообузду боз үйдүн качанкы жана кимдин турак жайы экенине буруп, илимий булактардан шилтеме келтирүүдөн баштасак. Окумуштуулар эмгектеринде А.М. Хасанов: «... юрта была известна уже древним кочевникам»² – десе, Н.М. Щепетильников: «Время возникновения юрты установить невозможно, она уходит в глуб веков»³ – деп көрсөтүшөт. Калемгер С.Абдраманов макаласында кыргыз эне тили менен катар боз үйдү коёт. Ал: «Орус академиги Л.Гумилёв көчмөндөрдө б.з.ч. 1200-ж.ж. тушунда боз үй пайда болсо керек деген тыянакка келген. Албетте, бул деле жеңил-желпи айтыла койгон пикир эмес. Себеби байыркы жазуулардагы маалыматтар, археологиялык изилдөөлөрдүн натыйжалары, колдун келишинче, мүмкүн болушунча эске алынып, ошо кездеги илимий усулдар менен талдоо жүргүзүлгөн» – деп жазат. Андан ары казак акыны О. Сулейманов тил изилдөөлөрүнө арнаган китебинде шумер доорунда жазылып калган боз үй түрүндөгү белгини келтиргенин жазып, көрүнүп тургандай, ал белги кадимки түндүк, эшик-каалга, үзүк-туурдук, боолору бар боз үйдүн келбетин берет делген саптарды келтирген⁴.

¹ Чокотегин М. Интеллект, чыгармачылык жана турмуш журналы. №2, 2006-ж., 41–44-беттер.

² Хасанов А.М. Социальная история скифов. М., 1975, 271-бет.

³ Щепетильников Н.М. Архитектура Монголии. 1960, 20-бет.

⁴ Өз энебизди тааныдыкпы? Кыргыз адабияты, №5, 2008-ж.

Белгилүү окумуштуу-археолог А.П. Окладников эмгегинде¹: «Пользование в карасукскую эпоху (XII в до н.э.) легким разборным жилищем также вполне возможно, поскольку а последующее, тагорское время настоящая кошмовая юрта была, по-видимому, достаточно распространена, если нашли необходимым изобразить её на скальном рисунке тагарского поселка в одном ряду с деревянными и саманными избушками» – десе, окумуштуу С.В. Киселев да өз эмгегинде² төмөндөгүлөрдү көрсөтөт: «Копенское поселение показывает, что быт населения в кыргызскую эпоху был своеобразен. В нем очень сильны были черты кочевничества. В этом, прежде всего, убеждает форма жилищ. От них по поверхности почвы остались многочисленные округлые и овальные углубления. Всего в настоящее время их уцелило до пятидесяти раскопки двух из них и рекогносцировка третьего и четвертого показали, что эти неглубокие выемки диаметром в 12–15 м. служившие некогда местом, над которым устанавливалось легкое жилье сооружение. Поскольку не было обнаружено никаких следов столбов и кольев, это было, очевидно, юрта. У двух из этих углублений, отличавшихся большей глубиной (до 60 см), до сих пор сохранились остатки наклонных сходов между обширными углублениями расположены в большем количестве меньшие, диаметром в 1–3 м. Такие ямы существовали на территории поселения с самого его возникновения, ещё до расчистки углубленных площадок для установки юрт». Бул сыяктуу далилдерди жергиликтүү окумуштуу Е.Е.Кузьминанын эмгектеринен да кездештирүүгө болот.

Ошентип, боз үйдүн эн байыркылыгына эн жогорудагылардай жазма тарыхый материалдар менен бирге археологиялык казуулардан аныкталган маалыматтардан, аскаларга тартылган сүрөттөрдөн көп эле далилдерди келтире берсек болот. Андыктан, анын эн байыркылыгында эч күмөн жоктугуна ар тараптуу да, так да илимий далилдердин жетиштүүлүгүн баса белгилесе болот.

Боз үйдүн калыптануусу, албетте, көпкө созулгандыр, бирок окумуштуулардан анын алгачкы калыптануусунан бери кеминде 2,5 миң жыл өтүп, анын эч өзгөрүүсүз узактан бери келе жатышын белгилешкендери четтен. Бул тууралуу окумуштуу С.И.Вайнштейн өз эмгегинде аларды жалпылап: «... на протяжении свыше двух с половиной тысячелетий не претерпело изменений»³ – деп да көрсөткөнү бар. Мунун айныксыздыгын өзүбүздүн «Манас» эпосунан деле көрүүгө болот. Байыркы заманда эле жыгачтары азыркы кереге, уук, түндүк, босого-таяктардан жана жабуулары туурдук, үзүк, түндүк, эшик жабуулардан турса, бүгүнкү күндө да ошол эле эмеректерден тураарынан туюу кыйынга деле турбайт. Бул мындан ары да кандай маданий-техникалык өнүгүү болсо да күнү бүгүнкүсүндөй болорлугунан

¹ Окладников А.П. История Сибири. Том 1. Л., 1968, 161-бет.

² Кыргызы (источники, история, этнография). Б., 1996. Китебинде: Древняя история Южной Сибири, 269-бет.

³ Вайнштейн С.И. Жогорудагы эмгегинде, 44-бет.

кабар берет. (Эмеректердин даярдалышында бир аз өзгөрүүлөр болгондур, ал эми декоративдик толуктоолор бүгүнкү күндө да бар.) Демек, учурундагы устат бабаларыбыз ошондогу курулмалардын татаалдыгына карабастан аны көөнөрбөстүк жагдайда жаратканын белгилеп койсок болот.

Экинчи сурообузга жоопту – боз үй кимдердики экендигине Борбордук Азия, Түштүк Сибирь аймагын байыртадан байырлап келген уруулардын жашаган аймактарын көз алдыбызга тартуу менен баштасак. Сөзүбүздүн өзөгүнө ошондогу албан аймактуу да, айбатуу да ири уруулардан болгон хунну урууларын, андан соң кийин-кийин эле калыптанышса да бүгүнкү күндө боз үйдү кеңири пайдалануучулардан болгон монголдорду тартсак эле жетиштүү болчудай.

Хуннулар б.з.ч. I миң жылдыкта, тагын айтканда, V–VI кылымдарында Байыркы кытайдын Хуанхе дарыясынын боюнда жайгашкан мамлекеттердин түндүк-батыш кошуналары болгон. Анын чыгышында азыркы монгол тилинде сүйлөгөн калктардын байыркы ата-тегинен болгон дунху уруулары, батышынан юечжилер (тохарлар), түндүк-батышынан кыргыз уруулары, түштүк-батышынан б.з.ч. III – б.з. V кылымдарына чейин өзгөчө тарыхый роль ойногон көчмөн элдердин бири, усундар жайгашкан. Мында кыргыз уруулары жердеген жерлерден бөлөгү дээрлик түздүктөрдө жана анча-мынча дөңсөөлүү келген жерлерде болгон. Ал эми Борбордук Азиянын батыш тарабы, б.а., азыркы Казак Республикасынын аймагы (Сары-Арка, Сары-Өзөк, Бетпак-Талаа ж.б.), Өзбек жана Түркмөн Республикаларынын аймагы (Туран ойдуңу, Кызыл-Кум, Кара-Кум ж.б.) талаа, жарым чөл, чөл ээлеп, айрым бир жайларында гана дөңсөөлүү келген жерлери болгон. Мындай шартта жогоруда айтылгандай, ажыратылып жүктөмө турак жайды күтүүгө караганда жерге кыймылдагыс болуп орнотулган же арабачанын үстүнө бекитилип курулган, сүйрөтүлүп жүрүүчү турактын алда канча ыңгайлуулугун байкаса деле болот. Ал эми аймагы дээрлик Гоби чөлүнө туура келген монголдор да ушул эле шартта экенин айтпасак деле белгилүү дечи.

Демек, биз мындан бул далилди табигый далил катары өзгөчөлөп бааласак да болот. Далилдерибиздин уландысын тарыхый жазма булактарга, археологиялык табылгаларга, маданий эстеликтерге орун берсек.

С.И.Вайнштейн римдик белгилүү жазуучу, тарыхчы П.К.Тациттин жолун улоочу, антикалык коомдун эң акыркы ири тарыхчыларынан болгон. Түштүк-чыгыш жана Борбордук Европадагы уруулар боюнча баалуу эмгектери менен өзгөчө айырмаланган, ошол эле римдик Аммиан Марцеллинден сакталып калган: «... Что гунны не имеют даже шалашей и постоянно кочуют в кибитках» (история XXXI, II, X) деген анын саптарына таянып: «Не знали юрту ни хунну в Центральной Азии и гунны в Европе»¹ – деп көрсөтөт. Монголияда Чыңгыз хандын

¹ Вайнштейн С.И. Жогорудагы эмгегинде, 44-бет.

жортуулунан баштап, алардын тоолуу аймактарга кабылышынан жана армиясынын басымдуу бөлүгүн кыргыз уруулары баш болгон түрк урууларынан түзүлүп, т.а., XIII кылымдын биринчи чейрегинен тарта боз үй колдонула баштаган. Бул тууралуу жогорудагы эле окумуштуу: «Но уже с 30-годов XIII в., монголы несомненно знали и разборную юрту»¹ – деп жазат. Архитектуранын дүйнөлүк тарыхын баяндаган 12 томдукта: «Жилища монголов XIII в., можно подразделить на два типа: передвижные жилища установленные на телеги и сборно-разборные юрты»² – деп чагылдырылат. Боз үйдү ушундай эле жол менен кийинчерээк болсо да, т.а., карт тарыхта «Улуу Түрк Каганаты» деп кирген б.з.V кылымындагы ашина уруусунун урпактарынан болгон түрк урууларынын айрымдарына да таралган. Бирок алардын өз акыл эмгегинен жаралып, канына сиңбегенинен тез жоюлуп кеткен.

Ошентип, жогорудагы тарых маалыматтарынан улам боз үй тоо аймагынын жашоочуларынын көчмөндүүлүккө туш болгондон берки турак жайы деп белгилесек болот. Демек, ага түзөң жердеги көчмөндөргө конструкциясы татаал боз үйгө караганда эң жөнөкөй да, ыңгайлуу да арабага орнотулуп, унаага сүйрөтүүлүчү турактын керектиги, ал эми тоо-таштуу тайгак, аска-зоолуу, өзөн-суулуу, чытырман токойлуу жерлердеги жалгыз аяктуу жолдор менен жол жүрүп көчүп-конуучуларга ажыратылып, жыйналып, унааларга жүктөлмө турак жайдын зарылдыгы көбүрөөк керектелген.

Ушулардан соң бийик тоолуу аймактын чыныгы көчмөндөрү кимдер деген да суроо туулушу ыктымал. Демек, тарых дарегине ишенимдүү таянып, Борбордук Азиянын, Түштүк Сибирдин бийик тоолуу Энесай, Саян-Алтай, Ала-Тоо аймактарынын калкы болгон кыргыз урууларын атоого болот. Ал көчмөндүүлүктүн типтүүлүгүн жон териси менен тартып, ушул аймактарда дыйканчылык менен кол өнөрчүлүктөн мал чарбачылыгы бөлүнө баштаган коло доорунун, б.а., б.з.ч. 2 миң жылдыктын башынан б.з. XX кылымынын 30-жылдарына жете жылдын бардык мезгилдериндеги жашоо-тиричилигинде такай колдонуп келген бирден бир турак жайы экендиги талашсыз. Бул далилибизге бүгүнкү күндө да дүйнө элинен кыргыз жерин, элин боз үйдүн түп мекени катары карап, мекенибизде мезгил-мезгилдеринде эл аралык симпозиумдардын өткөрүлүшү бекеринен эместигин кошумчалоого да болот.

Ошентип, жогорудагы келтирилген ар тараптуу көптөгөн илимий далилдерге таянып, боз үй бери жагы 4 миң жылга жакын өмүрү бар, бийик тоолуу аймактардагы байыркы көчмөн кыргыз урууларынын көөнөрбөс турак жайы дешке толук акылуубуз.

¹ *Вайнштейн С.И.* Жогорудагы эмгегинде, 54-бет.

² *Всемирная история архитектуры.* М.-Л., 1971, т.9, 592-бет.

Драма

**Догдурбек
ЮСУПОВ**

ЖАРЫК ДҮЙНӨДӨ ЖҮРГӨНҮҢ КЫЗЫК

(Уландысы, башы өткөн санда)

З у у р а: Ыракмат, көңүл айтканыңарга. Болгон букту көз жаштан чыгарат экенбиз. Өйдө карап өө дешпеген, бармактайда кошулган адамьндан айрылуу оор экен. Ушунча бирге жашап, бир жолу да өйдө караган эмес. Жалгыз калганыма ишенгим келбей турат.

Ч а л: Эмне кыласың, башка салганды көрбөскө чара жок. Бешенеге ушинтип жазып койсо эч айла жок. Мен деле жүрбөймүнбү, минтип.

З у у р а: Чындыгында силерге абдан эле оор болбодубу. Жинди болуп кетеби деп ойлодук эле. Деги кайраттуу экенсинер.

Ч а л: Антпеске чара жок да. Өлүп калбагандан кийин эптеп кыбырап жашаш керек экен. Ошондо сенин күйөөң Жүкөнүн айткан кайраты али эсимде. Кургур, дурус киши эмес беле. Бир чети анын айткандарынан кийин кайратымды жыйдым. Маркумдун бейиши болсун.

З у у р а: Ооба, эсимде. Күндө кетчү силерге барып келейин деп. Дурус киши дечү, согушта бир болгонбуз деп калчу.

Ч а л: Чын айтат. Эки жыл бир болдук. Анан ал жарадар болуп, госпиталга кетти. Ошол бойдон жолугушпай, согуштан кийин кездештик.

З у у р а: Ошол жараты баары бир алып тынды го. Денесинин эки жеринде осколка бар болчу. Операция жасатып, алдыр десе согуштун эстелиги жүрө берсин деп болбой койбодубу.

Ч а л: Мага да ушинтип айткан эле.

З у у р а: Күмбөзү дурус эле болуптурбу?

Ч а л: Дурус. Сен чалыңдын алдында ак милдетинди өтөдүн. Арбагы ыраазы болсун раматылыктын. Аларга мындан артык көрсөткөн кызмат болбойт. Береги арчаларга болсо эртели-кеч өзүм суу куюп турам (*жана бир жолу куран окушат да, ордуларынан турушат*).

З у у р а: Мен кетейин. Огород куурап баратыптыр, бүгүн бир суу жайып койбосом. Жүдөп кетипсиңер. Мындан ары кир-коғуңарды тартынбай эле берип тургула, жууп берип турайын. Жакшы калгыла.

Ч а л: Эртең да келесиңби?

З у у р а: Ооба, келем. Эртең эстелигин коёбуз. (*Ырасул менен Шакин киришет. Ырасулдун колунда түйүнчөк.*)

Э к ө ө (*Жарыша*): Ассалоому алейкум.

Ч а л: Алекисалам, балдар.

З у у р а: Кайда барасыңар?

Ы р а с у л: Акенди издеп жүрөбүз. Бүгүн биздин койдун кезүүсү болуп, ага кайтартканбыз. Токсонбайдын коосуна эле жаям дептир. Түшкү тамагын алып баратабыз. Силер көргөн жоксуңарбы аны?

З у у р а: Жок, көргөн жокмун.

Ч а л: Аны баягы Калипа кемпирди койгондон бери жок болуп кетти деп жатышпады беле?

З у у р а: Бир жакта жүргөн окшойт. Кайра келип калыптыр го.

Ч а л: Бечара, кадимкидей арыктай түшкөн көрүнөт.

З у у р а: Анан кантсин байкуш. Өзү жарым эс болсо, анан тиги кемпир да караан эле буга, тигинтип өлүп калды. Кудай башынан бак айтпагандан кийин болбойт экен го... (*Шакинге*). Сен Ырасул менен кошо барган турасың го дейм. Барсаң бар, бирок үйгө бат кел. Огородду сугара коёлу. Тезек да куюлбай турат.

З у у р а: Болуптур, жакшы калгыла.

Ч а л: Жакшы бар, Зуураш. (*Зуура чыгып кетет.*) Бир заматта өңүнөн аза түшүптүр. Анан кантсин, тоодой эле кишисинен айрылып жатса. (*«Кыроойт» деген үн угулуп, колуна таяк алган Акен кирет.*)

А к е н: Ассалоомуалейкум, ата.

Ч а л: Алекисалам, балам. Аа, Акенсиңби? Койлорунду береги бактардын көлөкөсүнө жуушаттыңбы?

А к е н: Ооба.

Ч а л: Жанагы балдар сага жолуккан жокпу?

А к е н: Кайсы балдар?

Ч а л: Бирөө бул раматылык Жүкөнүкү, бирөөсү тиги корукчу Качынын баласы көрүнөт. Сени издеп жүрүшөт ко түшкү тамак алып келдик дешип. (*Акен обдулат.*) Отура бер, обдулбай. Чарчап да калыптырсың. Жуушаган койлорду көрүшсө, таап келишет. (*Машинанын пилдеген үнү угулат.*) Цементти алып келди көрүнөт. Кой, ба-

райын. Андан көрө Акен, сен эртең бош болсоң, мага жардам беришип койчу, күмбөздү орнотоюн дедим эле.

А к е н: Жарайт.

Ч а л: Балдарды көрсөм ушул тарапка жиберип ием, сен эс алып жата тур. *(Чыгып кетет. Акен купайкесин чечип, алдына салат да, чалкалап жата кетет. Ошол маалда балдар киришет.)*

А к е н *(Озунуп)*: Ассалоомалейкумдар.

Ы р а с у л: Кандай, Акен? Сени Токсонбайдын коосунан издеп жүрбөдүкпү. Көрсө, биякта турбайсыңбы.

А к е н: Аяктын оту жок экен. Төрт-Күлдүн этегине жайып, Саркулдун суусун кечирип өтүп, бул бактарга жуушатайын дегем. Түштөн кийин чоң сайга жаям. *(Ырасул берген баитыктын оозун ачып, жерге жая салат.)* Келгиле, отургула силер да. *(Бардыгы дасторконду тегеректей отурушат. Акен чөнтөгүнөн бир шише «Вермут» сууруп чыгат. Өзү саал-паал кызуу. Унчукпастан бөтөлкөдөгү вионун теңин калай кружкага толтура куят да бир дем албастан тартып жиберет. Башынан терге чыланган тумасын алып, мурдун чүйрө жыттап-жыттап коёт.)*

А к е н: Силер кечирип койгула, балдарым. Бүгүн кичине ичип койдум. Он беш жыл болот муну оозума албаганыма. *(Тыным.)* Ичкиликтен эмненин жакшылыгы дейсиң. Адамды бөөдө өлүмгө учураткан да мына ушул ичкилик. *(Ал күнөөлүү адамдай жерден көзүн албастан, вионун калганын куят да дем албастан ичип жиберет.)* Менин да бир кезде силердей балдарым бар болчу. Үй-жайым бар болчу, аялым бар эле. Менде баары бар болчу...

Ы р а с у л: Алар эмне болду эле?

А к е н: Аларбы? *(Аны теше тиктейт.)* Алар... алар өлүп калышкан. Болгондо да өз колум менен өлтүрдүм. Баарын арак кылды, арак... *(Көзүнөн мөлт этип тамчы тамат.)* Сен канчадасың, Ырасул?

Ы р а с у л: Жетидемин.

А к е н: Менин Айыбым да быйыл жетиге чыкмак. Сендей чоң жигит болмок *(эки колу титирейт)*. Алардын түбүнө мен, менин түбүмө арак жетти. Бир кезде менде баары болгон. Кылган кызматым, үстүмдө үйүм, алдымда машина болуор эле. Барган жерим күндө конок, жегеним семиз эт, ичкеним арак. *(Тыным.)* Ошол каргашалуу күн али эсимде. 13-сентябрь болчу, ооба, он үчү. Меймандан аракка аябай тоюп алып, бүт үй-бүлөмдү салып алып, ырдап келаткам. Мас болуп калдың, эс алып жатып ал, сен соолукканда эле кетели деген аялымдын сөзүнө көнгөнүм жок. Машинаны зымыратып айдагым келди. Эмне, жол түз. Бул жерден нечен жолу өйдө-ылдый айдап, көнүп алгам. Биздин айылдын этегиндеги чоң көпүрө болоор эле. Ошол жерге аткан октой сызып келгенимди бир билем, андан кийинкиси эсимде жок. *(Ты-*

ным.) Көзүмдү ачсам доктурда жатам. Буту-башым бүт таңылуу. Ошондо гана чоң көпүрөнүн жанынан машина ала салып кетип, катын-балдарымдын бүт баары набыт болгонун билдим. Ай, ошондо бир өлгүм келди. Ордуман тура албай койдум, турсам эле өзүмдү өзүм өлтүрүп тынмакмын. Андан кийин мен үчүн жашоонун эч кандай кызыгы болбой калды. Басууга жарап, ооруканадан чыккандан кийин түз эле мүрзөгө барып, боз топуракты кучактап, эки сутке бою боздоп жата бериптирмин. Арандан зорго эсим ооп калган жерден кошуналарыбыз алып келишиптир. *(Тыным.)* Мына ошондон кийин жашоо мен үчүн супсак. Андан бери азаптуу он үч жыл өттү. Ошондо Айыбым эмчектеги ымыркай болчу. *(Эки колу менен жерди чапчып, ботодой боздоп буркурап кирет. Ырасул менен Шакин коркуп кетишип, артка кетенчиктешет. Акендин эки көзү канталап, оттой күйүп кетиптир. Эки колу калчылдап, алакадарына топурактан уучтап, ордунан тура калат. Экөөнү карай тике басат, алар артка кетенчиктешет. Баягы койдон да жоош, унчукпаган түнт Акен жок. Шакин корккондуктан ыйлап жиберет.)*

Б р а с у л: Акен, эмне жинди болуп жатасыңбы? Акен! *(Акен селт эте түшүп, күнөөлүү кишидей башын жерге салып, шалдая бет келди отура кетет.)*

А к е н: Кечирип койгула мени, балдарым. Каным кызып кетти окшойт. Коркпогула, кел отургула. *(Тыным.)* Жакында өз жериме барып келдим. Аялымдын, балдарымдын мүрзөсүнө барып, жыйнаган акчаларыма күмбөз койдуруп келдим. Тим эле сонун. *(Тыным.)* Бул жакка көнүп калыптырмын, чыдабай кайра эле жүрө бердим. Эми дагы акча чогултуп, Калипа эжеме күмбөз жасатам. Карап тургула, бул жерде жок, эң мыктысынан жасатпасамбы, карап тургула. *(Тыным.)* Экинчи арак ичпейм. Силер да такыр ичпегиле. Арак жаман, арак кишини өлтүрөт... Жүрөгүмө тамак баспай турат кайра алып кете бергиле. Болуптур, баргыла. Жалгыз калгым келип турат... *(Ырасул түйүнчөктү кайра ороп, Шакин экөө чыгып кетишет.)*

Ч а л д ы н ү н ү: Аке-ен, коюң жайылып баратат.

А к е н: Азыр, баратам. *(Чыгып кетет. Сахнанын берки жагынан Айдар менен Айша чыгышат.)*

А й д а р: Ошондой. Каалаган гана факультетине өткөрөм. Мен барда коркпой эле кой. Ушул жер салкын экен. Отурдук. Сенин окууга өтүшүңдү алдын-ала жуубасак болбойт.

А й ш а: Коюңузчу, агай.

А й д а р: Койбой этпей эле. Айттым го өтөсүң деп окууга. Филфакта достор көп. Кана, Айшажан, өзүңдү шаардын ресторанында отургандай эле сезе бер. *(Портфелден бир бөтөлкө коньяк, куурулган эт, нан ж.б. закускаларды коёт.)*

А й ш а: Мен ичкилик ичпейм. (*Айдар стаканга куюп ага сунат.*) Мен иччү эмес элем.

А й д а р: Э-эй, койсончу жаш баланын сөзүн. Мурда ичпесең азыр ичесиң. Азыр сегизинчи класстын окуучулары деле ичип жүрөшпөйбү. Бол эми, алып жибер.

А й ш а (*колу калтыран*): Мурда бир да жолу ичип көргөн эмес элем.

А й д а р: Эч нерсе эмес. Бул деген коньяк. Ичимдиктердин кудайы. Дары болот. Сенин окууга өткөнүң үчүн. (*Өзүнүн стаканын кагыштырат да алып жиберет.*) Минтип, деминди ичине ал да, көздү жумуп тартып жибер. И-ии, мына, мына. Вот, молодес! Ме артынан бул бадыранды барсылдата чайнап жибер.

А й ш а: Ох, муунуп кала жаздабадымбы аз жерден.

А й д а р: Ничево. Эми экинчиси өзү эле кетет. (*Стакандарга кайрадан куют.*) Кана эми, эмне үчүн ичели?

А й ш а: Болду, эми мен ичпейм.

А й д а р: Жо-ок, бул жарабаган сөз. Андан көрө кел сенин диплом алышың үчүн ичели. Буга кандай дейсиң?

А й ш а: Коюңузчу. Адегенде эптеп окууга өтүп алалычы.

А й д а р: Айттым го өтөсүң деп. Андан эч кам санаба. Эч чочуба, өзүм барда сөзсүз өткөрөм. Шаарга баргандан кийин «Аудиге» салып барып, тийиштүү адамдарга табыштайм. Сенин студент болушуң үчүн! (*Тартып жиберет.*) Бол эми, тартып жибер да, закускадан ал. Ичке кеткенден кийин эч билинбей калат. (*Айша стакандагы коньякты алып жиберип, закусканы бат-бат чайнап жутат.*) Мына, экинчиси жеңил кеттиби?

А й ш а: Чын эле жанагыга караганда жеңил кетти. Башым тумандап, айлана баштады да.

А й д а р: Эч нерсе эмес. Бир пастан кийин нормальный болот. Келчи андан көрө жана бирден ичели. (*Стакандарга куюп, бирөөн Айшага карматат.*)

А й ш а: Адамды магдыратып, ырдагысын келтирет ко бул неме.

А й д а р: Аман болсок, окууга өтүп алсаң, мындайдын нечинен көрөсүң. Кана, тартып иели, экөөбүздүн ден соолук үчүн! (*Ичип жиберешет.*)

А й ш а: Сиз мага Жолдоштой көрүнүп кетип жатасыз.

А й д а р: Ким ал, Жолдош дегениң?

А й ш а: Сүйлөшкөн жигитим.

А й д а р: А-аа... Бул жер ысып кетти көрүнөт. Анын үстүнө ачык жер экен. Жүр, Айша, береги бактын ары жагы салкын далдоо көрүнөт.

А й ш а: Башым айланып баратат. Ушул жерге эле отуруп туралычы.

А й д а р: Жок, болбойт. Бирөөлөр көрүп коюшу мүмкүн. *(Ал Айшаны колтуктап тургузуп, күч менен дегдеңдетип сүйрөп кетет. Айшанын кыйналган үнү чыгат.)*

А й ш а н ы н ү н ү: Коюнузчу. Тийбенизчи. Уятыңыз барбы. Койчу Жо-окен, койчу. Кереги жок. Жокен, Жолдош, Жо-о... *(Сахнага Акен чыгат.)*

А к е н: Бирөөнүн үнү чыгабы береги коңул тараптан?

А й ш а н ы н ү н ү: Аа-аа-а... Ж-ж-жардам! Аа-а-а... *(Акен жүгүрүп кетет.)*

А к е н д и н ү н ү: Ой, акмак. Бул эмнең? Тур мындай! *(Экөөнүн мушташкан үнү чыгат. Экөө сүрүлүшүп, сахнадан көрүнүшөт.)*

А й д а р: Сага эмне жок, жинди. Мына сага *(муштуму менен Акенди бетке коёт, буту менен ичке тебет. Ал эңкейе калганда, дагы бир коёт. Акен кулап түшөт.)* Мына сага акмакты көрсөтөйүн. Мы-ына!!! *(Жерде жаткан костюмун алат да коньяктын калганын оозунан жутуп, темтеңдеп чыгып кетет. Чачтары самсаалаган Айша кирип, башын Акендин көкүрөгүнө таштап ыйлап жиберет.)*

А к е н: Кой, ыйлаба, Айша. Ошого да ыйлайт бекен. Ал бир акмак турбайбы. Бол, кийин, эч ким көрө электе. Бети-башыңды булактан жууп ал. Ал акмак менен өзүмчө сүйлөшөм.

КӨШӨГӨ

IV СҮРӨТ

Ырасулдар менен Шакиндердин үйлөрү катар жайгашкан. Нарыта алма бак. Ырасулдардын үйүнүн алдындагы далисчеде Качы, аялы Асыл, Зуура, Ырасул, Шакин, Айдар чай ичип отурушат. Айдар бир колу менен тияла кармап, экинчи колуна газета кармап алган.

К а ч ы: Айдаке, өзүнчө эле үнсүз тигилбей, үн чыгара окусаң боло. Деги дүйнөдө эмне деген жаңылыктар болуп жатыптыр?

А й д а р: Жаңылык көп, жезде. Америкалыктар Иракка согуш ачыптыр.

А с ы л: Бул Америка дегениң оңбогон гана эл экен го урушсуз тура албаган.

К а ч ы: Ооганстандагы согушту жаңы гана токтотушту эле эми Иракка асылганын кара. Эми алардан да бир көргүлүктү көрүп, артын карабай качышат эмеспи.

З у у р а: Аның кой-айды укпаган неме го дейм.

К а ч ы: Кой-айды укса ушинтеби. Ага бир гана нерсе – катуу сокку уруу керек.

А с ы л: Деги аның уруштан жалкпаган неме экен го.

К а ч ы: Береги Ысрайылы эмне болуп жатыптыр?

А й д а р: Ливандын жерине кирип барып, палестиналыктарды айдап чыгышпадыбы.

К а ч ы: Мында да америкалыктардын үлүшү болуш керек, менимче.

А й д а р: Албетте, америкалыктар согуштун аркасынан байып жатышпайбы. Алар жасашкан курал-жарактарын жанагы Израил, Пакистан өндүү согушчан өлкөлөргө кымбат баада сатышат. Америкалыктар адамдардын өлүмүнөн пайда табышат, ошондон пайда өндүрүшөт.

А с ы л: Анда акмак немелер экен да.

К а ч ы: Акмактыгы ошол. Тынч жаткан элге бүлүк түшүрүп, сволочтор десе!.. Э-э, мейли, эмне болушса ошо болушсун, өзүбүз аман-эсен болсок болду. Кана, Айдаке, жанагы бөтөлкөнүн калганынан куйчу, жутуп алып чөпчүлөр жакка барайын, күн бүркөлүп келатат жаан жаайт көрүнөт шекилдүү. Кургаган чөмөлөлөрдү таар менен жаппаса болбойт.

А с ы л: Бир жумадан бери эле эрмегиңер ушул ичкилик болмой болду го.

К а ч ы: Сен дагы кызыксың, байбиче. Айдакем биздикине күндө келип жатыптырбы. Коноктун коноктой сый көрүп кеткени дурус эмеспи.

А с ы л: Шаарда иштейм деп өңү купкуу болуп, бир ичеги болуп бүтүптүр. Бир стакан ичсе эле оокат ичпейт экен. Андан көрө оокаттан жеп, кымыздан ичсе ирденбейт беле.

К а ч ы: Столовойдун оокатын ичип жүрүп, бир ичеги болуп калган да. Мен деле өзүм Кара-Балтага барып калганда столовойдун оокаты жумурума жук болбойт. Ошентип жүрүп анан адам кантип ирденсин. Болуптур, Айдаке, давай тартып жибердик. Эжеңдин сөзүн укпа, ар кайсыны айта берет.

А с ы л: Мен ар кайсыны айта берсем, сен минтип адам болбойт элең го. Дагы менин кыйындыгымдан ушундай даражага жетип отурасың.

К а ч ы: Болду эми, кемпир, мактанбай. Кой, мен кеттим. Сен Ырасул, кой келээрде акмалап тур жанагы жаңы кошкон ирик бөлүнбөй коюп жүрбөсүн. Акен деген кейбир өтө кеч айдап келчү эле малды кымгуут кылып. Плащымды алып берчи, кемпир, жаан жаап жиберет көрүнөт. *(Асыл үйгө кирип, плащ алып келет. Качы аны жамынып, эшикке чыгып кетет.)*

А с ы л: Зукен, Айшакан бир жакка кеткенби, көрүнбөйт да.

Ш а к и н: Жана үйдө китеп окуп отурган.

З у у р а: Айтор, күн-түн дебей эле тирмийип караганы китеп. Тиги окуусуна даярданып жатат көрүнөт. Ага сарсанаа болуп жүрөт шекилдүү.

А с ы л: Ага сарсанаа болуп, баш оорутуп эмне кылат. Аман болсо Айдакем өткөрөм дебедиби, өткөрөт. Э-э, Айдаке.

А й д а р: Айдар эч качан калп айтып көргөн жан эмес. Капкайдагы атам тааныбаган немелерди өткөрүп жүрөбүз, анан Айша өзүбүздүн карындаш эмеспи. Бир ирик болсо эле болду, өтөт да калат. *(Каткырат.)*

З у у р а: Аманчылык болсо ирик да кеппи. Айшаканым окууга өтүп кетсе, андан чоңун деле беребиз.

А й д а р: Тамаша, эне, тамаша. Жөн эле өткөрүп коюу колдон келет.

З у у р а: Ошентсе да, кур аякка бата жүрбөйт деген. Азырынча эртең кетээринде бир койду союп берели, үй-бүлөң менен ысык сорпо ичип тур. Кийин Айшаны шаарга окууга жеткиргенде калганын да ала барабыз. Раматылык Жүкөм тирүү болгондо өзү эле барып бүтүрүп коёт эле. *(Бышактайт.)*

А с ы л: Кантет, Зуураш, бала болуп кеткенсинби. Сенден башкалар күйөөлөрүнөн айрылбай жатыптырбы. Бирдеме болсо эле көзүңдө жаш даяр экен да...

З у у р а: Кургурум эсиме түшө калып жатса кантем. Башы жок үй-бүлө кызык эле экен.

А с ы л: Кой, Зукен, балдарың турат. Биз барбыз дегендей. Мына Шакинин да чоңоюп, кол арага жарап калды дегендей. Андан көрө балдарыңдын өмүрүн тиле.

З у у р а: Ошол эле. Эми балдар аман болсун. Башка эмне.

А й д а р: Эч чоочубаңыз, энеке. Окууга өз колум менен өткөрүп, жатаканасынан бери алып берем. Жездем мобу балдарды да ала кет деди го интернатка.

А с ы л: Ошенте көр, Айдаке. Жездең чөптөн колу бошобой жатпайбы. Убагында, чөпчүлөр кайта электе, күндүн жылуусунда чаап, жыйып албаса жаанга калган чөп чирип кетет. Анын үстүнө тиги биргадир дагы Качы мындай жылса эле ыйлап турат. Деги бир кокуйгүн неме.

Ы р а с у л: Таяке, сен менин портфелимди көрө элексиңби?

А й д а р: Жок.

Ы р а с у л: Көрөсүңбү?

А й д а р: И-и, алып келчи.

А с ы л: Ай, ушунун мактанчаактыгын, ай.

З у у р а: Бала да. Мейли көрсөтсүн, таякесине көрсөтпөгөндө анан кимге көрсөтөт. *(Ырасул чыгып кетет.)*

Ш а к и н (*Зуурага акырын*): Мен дагы алып келейинби?

З у у р а: Мына, мунусу да чыкпадыбы бир жактан. Ушинтет.

А с ы л: Мейлиң. Жүгүр сен да алып кел. (*Шакин да жүгүрүп чыгып кетет.*) Силер кечээ күмбөздү сырдап келдиңер го дейм, ээ?

З у у р а: Ооба. Айшакан эле болбойт күмбөздүн жанына арча өстүрөбүз деп.

А с ы л: Качы деле аны билген жок эле, Айдар айта койгонбу билбейм, арча өстүрөм атамдын күмбөзүнүн жанына деп калыптыр.

З у у р а: «Асыл таштан, акыл жаштан» деген чын бейм. Мурда арча-парчасы менен деле эч ишибиз жок эле. Күмбөз дегенин ким билип коюп жүрүптүр. Айтор, кийин баары башкача болуп баратат ко.

А й д а р: Биер да эчтеме эмес. Шаарда азыр граниттен эстелик орното башташты. Бирөө элүү миң сом турат.

З у у р а: Азыр баары эле жетишти го. Колунда барынан ошентешет да. Деги тынччылык болсо эле болду.

А с ы л: Аны бир айтасыңбы, миң айтасыңбы, жеңе... (*Ырасул энтендеп жүгүрүп кирет.*)

Ы р а с у л: Мына, таяке, портфелим. Асынгычы да бар.

А й д а р (*кармалап көрүп*): Жасалма тери экен. Сага жарайт. (*Күлөт.*)

А с ы л: Койсоңчу, Айдаке. Накта терини Ырасул турмак, атасы да көргөн эмес.

З у у р а: Дагы заман жакшырбадыбы. Биздин убагыбызда эмне, мындай партипил турмак кийимибиз бүтөлбөй, курсагыбыз бир тойгон эмес. Азыр заман башка. (*Шакин да портфель кучактап, жүгүрүп кирет.*)

А й д а р: Ой-бой, сеники да сонун турбайбы. Буга Ырасул экөөңөр токоч салып алсаңар куп гана жарашат. (*Күлөт.*)

А с ы л: Койсоңчу, шылдыңдабай. Экөө тең кудай буюрса жакшы окушат. Жакшы окуйсунар, ээ?

Ы р а с у л: Жакшы окуйбуз.

Ш а к и н: Жакшы окуйбуз.

Ы р а с у л: И-йи... Жүр, Шакин, таякемди көлмөгө ээрчитип баралыбы. Андагы биздин балыктарды көрсөтөлү. Таяке, баралыбы?

А с ы л: Барсаңар өзүңөр баргыла. Таякеңди убара кылба, эрте-рээк жатып эс алсын, эртең жолго чыгасыңар.

А й д а р (*жанданып*): Мейли, барса барып келели. Вечерняя прогулка болсун.

Ы р а с у л: Ураа-а! Кеттик.

А й д а р: Кетсе кеттик.

Ш а к и н: Кет-тик!.. (*Портфелдерин асынган бойдон жөнөйүн дешет.*)

З у у р а: Таштагыла алдагыңарды. Жолдон чөпчүлөр көрүшсө шылдың кылып күлүшөт. Өзүңөр Айдардын жанын койбой жатканыңар аз келгенсип, эми ошол портипил эле жетпей жатса да. Портипилинерди таштабайт экенсинер, анда көлмөгө барбай эле койгула.

А с ы л: Мейли, жөн эле койсоңчу, аларды. Өздөрү көтөрүп барып, өздөрү көтөрүп келишет. (*Айдар бутун кие баштайт.*)

Ы р а с у л: Таяке, кызыл төш балык меники, ал эми боору ак чоң балык Шакиндики. Шакин, баягы чоң куйруктуу балык таякемдики болсун, ээ?..

Ш а к и н: Болуптур.

А й д а р: Жөнөдүк, партизандар. (*Чыгып кетишет.*)

З у у р а: Кой, үйгө барып, Шакиндин кийим-кечесин даярдайын.

А с ы л: Жене, береги бери карай келаткан мүрзөчү чалбы?

З у у р а: Кана, ооба, ошо көрүнөт. Байкуш бүтүп калыптыр.

А с ы л: Бүтпөгөндө кантет. Бүтүндөй үй-бүлөсүнөн айрылып жатса, анан жанагы жалгыз баласы да дурус чыкпай калды.

З у у р а: Ал кайра да кесилип кеткен турбайбы, ээ?

А с ы л: Ооба. Эми уурулук кылып, он жылга кесилиптир го.

З у у р а: Чалдын эле шору да. Чайынан калдыбы, берип кой байкушка. (*Мүрзөчү чал кирет.*)

Ч а л: Амансыңарбы?

А с ы л: Жакшы. Келгиле, чайга келгиле.

Ч а л: Мобу балканы кечээ Качы күмбөздүн жанына калтырып кетиптир. Эстегенде алып келип берип коёюн дедим.

А с ы л: Э-э, жарыктык. Жөн эле койсоңор болмок экен, убара болбой. Мындай балкалар толуп жатат.

Ч а л: Ошентсе да колго кармаган буюм кол баладай болуп калат. Издеп убара болуп калабы дедим. (*Балканы Асылга берет.*)

А с ы л: Өткүлө биякка, чайга карагыла.

Ч а л: Ыракмат, балам. Качы бир жакка кеткенби?

А с ы л: Күн бүркөлүп келгенинен, кургаган чөмөлө салынган чөптөрдүн үстүн таар менен жаап жүрүшөт ко. Үстүн жаппаса жамгыр чөптү чиритип жиберет эмеспи.

Ч а л: Ооба, аның туура.

З у у р а: Деги бир аз күнгө күн ачык болуп турса болот эле. Чөптү жыйып алгандан кийин анан жааса мейли эле.

Ч а л: Жыйым-терим толук бүтмөйүн жаабай турганы эле оң.

З у у р а: Ага кана. Кудай кудуретим эмне кылам десе өзү билет да.

Ч а л: Аның чын, Зуураш. Бардыгыбыз кудайдын кулубуз, пайгамбардын үмөтүбүз. Баарыбыз пешенеге жазганды көрөбүз. Ичтим чайды, бар бол, балам. Оомийин! Күн жааган турат, мен дагы жамгыр шатыратып төгүп жибере электе үйүмө жетип алайын. (*Чыгып кетет.*)

А с ы л: Жеңе, кечээ Качылар айтып келгенинен тантырабагылачы деп койгом. Ушул чал өзүнө күмбөз орнотуптур дейби?

З у у р а: Ооба. Анан кантсин, байкуш. Артында күмбөз орнотоор эч кимиси жок болсо. Көзүнүн тирүүсүндө жасаттырып коюп, көңүлү ток өлөйүн деген да.

А с ы л: Деги ушул кызык киши. Эч ким айтпаса деле өзүнөн өзү азап чегип, көрүстөндү бүт айланта чычырканак менен тосуп чыкты. Көрүстөндүн ичиндеги таштарды бүт терип чыгып, бир жерге үйүп коюптур. Эми жөндөн-жөн көрүстөндүн жанына жыгач үй салып алып, коркпой ошондо жашап жатканын кара. Апенди чалыш болсо керек.

З у у р а: Дурус эле киши болчу. Кайгы жеп кетти көрүнөт эрте карытып. Бу менен тең катар береги Жунушбайды карабайсыңбы, кара бээсин кериле бастырып жүргөнүн. Кайгы адамды бат картайтат.

А с ы л: Чын эле бул кишиге оор эле болду. Мунун ордунда башка киши болгондо, капкачан жинди болуп кетмек. Дагы бул кыйын киши экен.

З у у р а: Жанагы жалгыз уулу адамдай болгондо эмне. Түрмөдөн башы арылбайт. Акенче да жок. Аны айтабыз, муну айтабыз, акыры айланып келип, пешенеге жазганы ошол да. Кой, көп эле бабырап отуруп алдык. Үйгө барайын. Баса, сен Муратына чоң болуп калбадыңбы, балдарга көз салып жүр деп кой. Балдарды жаткырып коюп, анан өз бөлмөсүнө кетсин. Чонураак балдар уруп коюп жүрбөсүн, байкап жүрсүн.

А с ы л: Айтып жатам, жеңе. Кечээтен бери кулагына кумдай куюп жатам. Насипа болсо кийим-кечелерине карап, айрылганы болсо жамап, үзүлгөнү болсо кадап берээр. Ага да айтып жатам.

З у у р а: Мына, Асыл, Шаकिनим да үйдөн кетип жатат. Чоңойгондон кийин тарап кетет экен да... (*Үнү буулуга түшөт.*)

А с ы л: Кантесинер. Ушундай да жашык болосуңарбы. Эмне, согушка баратты беле. Интернат деле үйдөгүдөн артык. Үч маал тамагын берет экен. Жаткандары жумшак керебет, ак шейшеп. Жанагы баспитатилдери энелеринен артык бөпөлөп турушат экен. Өкмөттөн айланса болот, жеңе.

З у у р а: Аның чын, Асыл. Ошентсе да көкүрөк күчүгүн колундан кетип жатса кыйын экен. Жаан да жаап келди көрүнөт. Тезектердин үстүн таар менен жабайын, суу өтүп кетип жүрбөсүн. (*Кетет. Тыным. Ырасул менен Шакин киришет.*)

Ы р а с у л: Апа, атам, Мураттар келе элекпи?

А с ы л: Жок. Жана эле жүрө беришпей бүгүн эле бардыгын бүтүрүп жибере турушкансышып. Жанагы баланы да суу кылмай болду. Өзү болсо эчтеме эмес, плащын кийин алган. Мурат менен Насипа анык сууга калмай болушту.

Ш а к и н: Асыл жеңе, апам үйгө кеттиби?

А с ы л: Азыр эле кетти. Үйдүн артындагы тезектерине таар жаап жүрөт окшойт. Бара гой эми, эс алгыла. Эртең эрте, кудай буюрса жолго чыгасыңар. *(Шакин кетет.)* Таякең кайда калды? Келген жокпу?

Ы р а с у л: Көлмөнүн жанында калды. Силер бара бергиле, мен бир аз ары-бери басып, тамеки тартып алайын дейт.

А с ы л: Эртең шаарыма кетем, кичине болсо да таза абадан жыттап алайын деген го. *(Койлордун маараган үнү чыгат.)* Бар утурлачы. Койлорду айдап келаткан го дейм. *(Ырасул чыгып кетет.)* Ал жиндиге тамагын, алты сом акчасын даярдайын. *(Чыгып кетет. Экинчи таптаптан Ырасул менен Акен киришет.)*

А к е н: Койлоруң түгөл бекен?

Ы р а с у л: Түгөл экен. *(Асыл кирет. Колунда тамак куюлган чөйчөк.)*

А с ы л: Кел, Акен. Ме, мобу көжөнү жылуусунда ичип ал. Бул болсо жыйырма сом акчаң. *(Акен акчаны алып, койнунан кичинекей түйүнчөк алып чыгып, ага ороп, койнуна кайра салат. Жерге малдаш уруна отура калып, оокатты шорулдата ууртап ичет.)* Бир топко көрүнбөй калдың, кайда жүрдүң, Акен?

А к е н *(жерден көзүн албай)*: Таласка барып келдим, эжеке. Каттын-балдарыма куран окутуп, күмбөз койдуруп келдим. Эми акча чогултуп, Калипа эжеме да күмбөз койдурайын деп жатам.

А с ы л: Койдурсаң койдур. Бир топ бирге туруп калдыңар. Өз эжеңдей эле болуп калды.

А к е н: Калипа эжем каза болуп калбадыбы. Көпкө катуу ооруду. Ошон үчүн анын жанында болуп, көпкө кой кайтара албай калбадымбы. Болбосо бир топ акча чогултуп коёт элем. Ушул жолу оорудан сакайып кетсем, Таласка барабыз, аякта бир синдим бар, ошону сага алып берем деген эле. Минтип өлүп калбадыбы.

А с ы л: Аа-а, байкуш. Аялды эмне кылат экенсиң. Андан көрө эптеп жаныңды баксаң боло. Аял эле сени жыргата коёр. *(Акен унчукпайт. Ыракмат айтат да, чөйчөгүн жерге коюп, башын Ырасулга ийкеп коштошот да, чыгып кетет. Ошол тапта жакын эле жерден «күрс» эткен дабыш чыгат.)*

Ы р а с у л: Күрс эткен бул эмне?

А с ы л: Чөпчүлөр жактан болсо керек. Мүмкүн мылтык атып жатышкандыр, же күн күркүрөдүбү?.. Эмнеси болсо ошол болсун, кой жатып укта, эртең эрте жолго чыгасыңар.

Ы р а с у л: Апа, эмне, балыктарды динамит менен жардырып, кармашабы?

А с ы л: Анысын ким билиптир.

Ы р а с у л: Сенин атаң да эч нерсени билбейт, оокат кылганды билбейт. Балыктарды динамит менен кырып, тим эле күрөктөп күрөп

алса болот дейт го, таякем. Кээ бир адамдар ошентишет дейт. Ошенткенге кантип колдору барсын, ээ?..

А с ы л: Ар кандай адамдар болот, балам. Аркы-беркини сүйлөбөй уктап эс алсаңчы.

Б ы р а с у л: Эртең менен эрте ойготуп кой, ээ, апа. Эртең баягы өзүң сатып берген жаңы шымды киём, ээ?..

А с ы л: Аны эртең кийбегенде анан качан киесиң. Киесиң, балам. Жүр, төшөгүңдү салып койдум, жатып ал. *(Чыгып кетишет. Сахна күүгүмдөнөт. Рюкзак көтөргөн Айдар кирет.)*

А й д а р: Тим эле балыктын көбүн айтпа. Бир эле динамитти жардырдым эле, бир мүшөктөй балык сууга калкып калыптыр. Атайын машина менен келип, күрөктөп алып кетсе болчудай экен. Карап тур, шаарга баргандан кийин Жоранын машинасын айдатып келип, үйүп кетпесемби. Бери жагы жок дегенде 150 сомдон килосун «Ош» базарынын кире беришинен эле уруп жиберсе болот. Кой, бардыгы жатып алышкан көрүнөт, мен да жатып эс алайын. Э-э, Айдакен, жашоону билет. Бул саам олжолуу болмой болдум. Тиги чүрөк кызын тигинтип торго түшүрдүм, кудай буюрса шаардан мени таап эле көрүшсүн. Окууга өткөрөм деп эси жок кемпирдин анча-мынча акчасын да жайладым. Эми бул балыктарды аман-эсен жеткирип алсам, чөнтөк толтура акча болот. Анан артыман ээрчибеген кыздарды көрөйүн. Сонянын көзүнө бир көрүнөйүн. *(Эстеп, колу-башын керип, үйгө кирип кетет. Сахна караңгылайт. Паузадан кийин короздун чакырганы угулуп, аздап-аздап таң агарып, жерге жарык түшө баштайт. Эки жактан иш жасап жүрүшкөн Асыл менен Зуура көрүнүшөт.)*

З у у р а: Асыл, шаарга кетчүлөр туруп жатышабы?

А с ы л: Туруп жатышат. Шакин турдубу?

З у у р а: Капкачан эле турган. Демейде кыйкыртып жатып аран турчу эле, бүгүн өзү эле шак тура калыптыр.

А с ы л: Айлалары жок, эми окушса эрте турууга да көнүшөт. Жене, уюнду саап бүтгүңбү? Бүтсөн аны, тиги Бүбүканга кошуп жиберели, кошуп койсун. Койдун кесүүсү бүгүн силердики беле?

З у у р а: Ооба. Акенге сүйлөшүп койгом кечээ.

А с ы л: Ал тим эле макулук да, эмне десең аткара берген. Бер, кой дебей, канча акча берсең аз болуп калды дебей ала берет. Байкуштун курсагы тойсо эле болду. *(Качы көрүнөт.)*

К а ч ы: Э-э, жашоонун кызыгын билбейт да бизге окшоп. Ага эптеп күн өтсө болду. *(Портфелин асынган Ырасул жүгүрүп чыгат.)*

А с ы л: Каякка энтендеп? Бир-эки чыны чай ууртап алсаң боло жок дегенде.

Б ы р а с у л: Ичким келбей жатат. Ток элемин. Шакин!..

Ш а к и н д и н ү н ү: Мына, баратам. (Ал дагы портфелин асынып алган. Жүгүрүп чыгат.) Кеттикпи?

З у у р а: Каякка?

Ш а к и н: Бат эле келебиз. Көлмөдөгү балыктарыбыз менен коштошуп келели. (Ырасул менен Шакин чыгып кетишет.)

З у у р а: Балалык курусун.

К а ч ы: Балалык жыргал да, жеңе. Кел, жеңе, бир чыныдан чай ууртап алалы. Асыл болсоңчу, тездетсеңчи чайынды Айдакелерди кармабай. (Чылымын буркурапкан Айдар чыгат.)

А с ы л: Таң атпай, оокат ичелек жатып, чылымга асылат экенсиң да.

А й д а р: Көнүп калыптырмын, эжеке. Кээде түн ортосунда туруп да тартмайым бар.

К а ч ы: Баш менен иштейсиңер да, Айдаке. Мээси менен иштегендер чарчаганда тамеки соруп коюшса, баштары эс ала түшөт дейт. Өзгөчө жазуучулар көп тартышат дейт ко.

А й д а р: Мен да жазып отуруп, баш чарчаганда кичинеден соро коём деп жүрүп, көнүп кеттим. Эми ташташ кыйын. Канчалык аракет кылсам да болбой калды. (Чайга отурушат. Акен кирет.)

К а ч ы: Кел, Акен, чайга кел. Пейилиң түз экен, жаңы эле чайга отурган жатканбыз.

А к е н: Ассалоомуалейкум!

К а ч ы: Алейкумасалам! Өт төргө.

А к е н: Мындай эле отурам. (Четке отурам.)

К а ч ы: Жеңе, бүгүн силердин кесүү болсо керек эле.

З у у р а: Ооба, мына Акен келбедиби, кайтарып келет ко.

К а ч ы: Бүгүн да чөнтөккө жыйырма сом түшөт турбайбы. Күндө жыйырма сомдон тапсаң, аларды кайда жибересиң?

А к е н: Калипа эжеме күмбөз салдырам.

К а ч ы: Э-э, койчу, болбогон кепти. Кайдагы бир кемпирге убара болуп эмне кыласың. Андан көрө ичип-жеп жыргабайсыңбы. Күндүк өмүрүң болсо, түштүгүнө жорго мин.

З у у р а: Бул да бир нерсени ойлоп жаткандыр.

А с ы л: Жеңе, кызыкте турду беле. Келип чай ичип алса болбойт беле.

З у у р а: Таң атпай баягы эле китептерине асылып жатса керек. Э-э, Айшаке, келип чай ичип ал.

А с ы л: Айша!..

А й ш а н ы н ү н ү: Эмне, жеңе?..

А с ы л: Кел бери. (Айша кирет.)

А й ш а: Саламатсыңарбы?

К а ч ы: Саламат, саламат, кызым. Кел, төргө өт. Айдаке, нараак жылчы, Айша отурсун.

А й ш а: Жок, мен мындай эле отурам. Убара болбой эле койгула. *(Акендин жанына отурат.)*

А й д а р: Китептин баарын жаттап жатасың го дейм, чоң кыз! *(Кытмыр жылмаят. Айша унчукпайт.)*

К а ч ы: Китеп окуган зыян эмес. Мына китеп окуган силер шаарда үстөл кучактап, тилипон менен сүйлөшүп отурасыңар. Биз болсо минтип, чөп-чарга корукчу болуп жүрөбүз. Окуган жакшы. Андан көрө сен, Айдаке, бараарың менен балдарды интернатка табыштап койгондон кийин Айшанын окуусу тууралуу сүйлөш.

А й д а р: Андан кам санаба, жезде. Бакандай кайниң турганда баары жайында болот. Кой, эми, туралы. Кеч болуп калмай болду.

К а ч ы: Кемпир, кана бата кыл.

А с ы л: Оомийин! *(Баары бата кылышып, ордуларынан турушат. Айдар рюкзактын асынат. Ырасул менен Шакин киришет. Экөөнүн тең сабыры суз. Ырасул түз эле Айдарды көздөй басат.)*

Ы р а с у л: Чеч баштыгыңды!..

А й д а р *(жылмайып)*: Эмне болуп кетти? Мына чечсем... *(Рюкзакты чечип, жерге коёт. Ырасул жерге чөгөлөй отура калып, рюкзактын оозун ачып, ичине колун салат. Андан балык алып чыгат. Өңү кубарып кеткен. Бардыгы аны карашып, аң-таң.)*

Ы р а с у л: Таш боор! Мыкаачы! Балыктарды эмнеге өлтүрдүң?.. Сен жаман киши турбайсыңбы!.. *(Колундагы балыкты таякесин көздөй ыргытат.)* Бар, кете бергин. Жолуңа түш. Мен сени менен кетпейм. Экинчи келбегин биякка. *(Ал буркурап ыйлаган бойдон жүгүрүп, үйгө кирип кетет.)*

А к е н: Акмак экенсиң! *(Айдарды жаакка чабат.)*

А й д а р: Ой, жинди, сага эмне жок. *(Акенди көздөй жулунат.)*

А к е н: Тийип эле көр, муздап салайын. *(Чөнтөгүнөн маки алып чыгат. Айдар жалтайлап кетенчиктейт. Ортого Качы түшө калат.)*

К а ч ы: Кой, Айдаке, жинди немеге тенелбей эле койчу. Сен Акен, жөнө коюна, биз өзүбүз териштирип алабыз. *(Акен унчукпастан чыгып кетет.)* Кичине бала да. Азыр эч нерсени түшүнбөйт. Сен, Айдаке, ага капа болбо. Жолдон калбай кете бер. Ырасул бир айтканынан кайтпайт. Мен өзүм балдарды жеткирип келем. Контордо да жумушум бар эле. *(Айдар рюкзакты асынат да, жулкунган бойдон чыгып кетет.)*

КӨШӨГӨ

Балдарга баярлык

**Жолдошбай
КЕНЕНБАЕВ**

АКЫЛБЕК АЙЫЛГА БАРТАНДА

(Бөбөктөр үчүн)

Акылбек 6 жашта. Төрөлгөндөн ата-энеси менен бирге шаарда, көп кабаттуу үйдө жашайт. Кошуналары орус улутундагы адамдар, көп кирипчыгышпайт. Акылбек бакчага барат. Анын ата-энеси шаардагы мекемелердин биринде иштейт. Быйыл Акылбекти атасы биринчи жолу айылга, чоң атасыныкына алып бармай болду. Ошентип алар көл жээгиндеги Дархан деген чоң айылга келишти. Акылбектин атасы Мурат, аны папа дейт. Энесин мама дейт. Ал эми айылдагы чоң атасынын аты – Мамыт. Мурат Акылбекти чоң атасына тапшырып, жайлата силердикинде жүрсүн деп, кайра шаарга шашылып жөнөмөй болду. Чай ичип бүткөндөн кийин уулу:

КЕНЕНБАЕВ Жолдошбай – 1940-жылы 2-январда Ысык-Көл областынын Жети-Өгүз районундагы Чычкан айылында туулган. Чычкандагы мектептен башталгыч билим алып, кийин Барскоондогу орто мектепти ийгиликтүү аяктаган. 1960-жылы соода техникумун ийгиликтүү аяктап, атайын жолдомо менен Каракол шаарына жөнөтүлүп, 40 жыл бою соода тармагында үзүрлүү эмгектенген. Советтик сооданын отличниги, В.И. Лениндин 100 жылдык медалына жана бир катар Ардак грамоталарга татыктуу болгон.

Кыргыз мамлекеттик университетинин экономика факультетин сырттан окуп бүтүргөн.

Чыгармачылыгы 1993-жылы башталган. Биринчи китеби 1993-жылы «Түрк атанын балдары», экинчи китеби ушул эле жылы «Ысык-Көлгө кут түштү», үчүнчү китеби «Табият жана Шарият» деп аталып, 1995-жылы жарык көргөн. 2009-жылы «Окуу жана эмгек» аттуу 13 бөлүмдөн турган көлөмдүү китеби анын балдар акыны экендигин аныктады.

Ж. Кененбаев Ысык-Көл областынын чыгармачылык конкурстарынын төрт жолку лауреаты болгон. Улуттук Жазуучулар союзунун мүчөсү.

– Папа, мамама айта бар кам санабасын. Всё будет хорошо – деди. Муну укканда Мамыт карыя уулу Муратка кеп жөнөттү.

– Ой, бу кандай? Уулуң жарымы орусча, жарымы кыргызча сүйлөйт. Энесин эмдиге эле мама дейби. Сени папа десе. Мен сени кыргызча сүйлөтүп эле чоңойтподум беле. Эмне, орус болуп кеткенсинерби?..

Уулу Мурат башын жерге салып унчукпады. Эртеси коштошуп, шаарга жумушуна кетти. Айылда Акылбек үчүн шаардагыдан бир топ тынч күндөр өтүп жатты. Бир күнү эртең менен Мамыт карыя небересине:

– Тышта козуларга чөп салып келчи, – деп калды.

Небереси тышка чыгып, жыйылып турган чөптөн бир кучак алып, байлануу турган атка салып койду да кайра үйгө кирди.

– Салдыңбы? – деди чоң атасы.

– Салдым, – деп жооп берди Акылбек.

Көп өтпөй Мамыт карыя тышка чыгып, кайра үйгө кирди да небересине кайрылды.

– Ой, сен ат менен козунун айырмасын билбейт турбайсыңбы. Козулар ары, короонун ичинде жүрбөйбү. Жүрү, мен аны сага көрсөтөйүн.

Бул жорукка Мамыттын байбичеси ыкшып күлдү да:

– Аа, курган неберем такыр эле эч нерсе билбей калат го, – деп акырында кабагын чытыды.

Кечкисин чай ичип атканда Мамыт карыя небересинен сурады:

– Силердин бакчада үй жаныбарларды үйрөтпөйбү?

– Үйрөтөт, бирок биз мындай темага келе элекпиз. Көбүнчө компьютер менен ойнойбуз. Үйдөн телевизор көрөм. Боевиктерге кызыгам.

– Аның жакшы, – деди карыя, – бирок кыргызча китеп окуп, таза кыргызча сүйлөбөгөнүң жакшы эмес. Кана, айтчы мага. Алдагы отурган орундуку эмне дейт?

– Табуретка.

– Жок, үстөл деп айтып жүр.

– Тигил дубалда илинип турган эмне?

– Ковёр.

– Андай эмес, туш кийиз. Көрдүңбү, көп нерсени билбейт экенсиң. Эми баарын мен сага үйрөтө баштайм.

Буга Акылбек макул болду. Анан чоң атасы сөзүнө мындай деп кошумчалады:

– Бизди чоң ата, чоң эне деп, өз ата-энеңди папа, мама дебей ата, апа деп жүргүн. Тил үйрөнгөндү мына ушундан башта. Кийин дагы эс тарта түшкөндө жети атаң жөнүндө айтып берем.

Мамыт карыянын бул айткандары Акылбектин көңүлүнө уюду. Ал жай бою көлдүн жээгинде чоң атасы менен эс алып, түрдүү өсүмдүктөрдүн кыргызча аталышын да үйрөнүп алды. «Чычырканак», «ба-

дал», «мык тикен», «чекенде» жана башка аталыштар оюна бекем орноду. Бул, кичинекей Акылбектин алгачкы, бирок эстен кетпес ийгилиги эле.

КЫРГЫЗ ТИЛИ КАНТИП ПАЙДА БОЛГОН

(Жомок)

Бугу эне катаал Эне-Сайдан, жоо-чапкындан коргоп, бешиктеги баланы Ысык-Көлгө алып келгени белгилүү. Ошондо ай жылдарга тогошуп, баланын тили чыгаар маалы болот. Бугу эне кайып болуп, тоо аралап ак кар, көк муздуу чокуларды көздөй кетет. Бала жалгыз калат. Жайдын толуп турган убагында бала өз алдынча басканды үйрөнө баштайт. Жыгылып-туруп, көл жээктеп, чөп-чарды аралап, бадалдын түбүнө уктап жүрөт. Ошондо Бугу эне ага алыстан жоо алып кетпесин деп көз жүгүртүп турат.

Бала бутуна бекем туруп, шыр басканга жарап калганда Бугу эне ага кандайдыр бир сыйкырлуу адамды жиберет. Бала бул адамды алгач көргөндө чочуп, кача баштайт.

– Коркпо, – дейт сыйкырлуу киши, – мени Бугу энең жиберди. Сеннин тилиң чыгаар убагың болуп калды. Сага тил керек. Мына бул менин колумдагы жемиштер – сенин тилиң. Бул – бүлдүркөн, таттуу тил. Бул – карагат, ал андан таттуу. Бул – мейиз, ал андан таттуу. Бул – өрүк, ал андан таттуу. Ал эми бул – чычырканактын ашы. Эң ачуу тил ушу, аны аздан жегин.

Сыйкырчы адам балага түрдүү өсүмдүктөрдүн шактарын карматты да көздөн кайым болду. Бала көлдүн жээгине отуруп, жемиштерди эрте-кеч эрмектеп жеп жүрдү. Адегенде таттуу экен деп бүлдүркөндү жеди. Эки күндөн кийин баланын оозунан ата-эне деген сөз чыкты. Андан кийин башка таттууларын жеди. Ошого удаа жер-жемиш чыккан жер – «Ала-Тоо» деген сөз баланын тилине келди. Көп өтпөй пейил, ыйман, ынтымак деген сөз көмөккөйүнө уюду. Андан ары сөздөн сөз бутактап чыга берди. Чычырканактын ашынан бир-экини ачуурканып жеп көрдү. Бул жоого, душманга карата колдоно турган сөздөр эле...

Ошентип, балага тил чыга баштады. Бул, Бугу эне тартуулаган, улуу кыргыз тили болуп калды.

Кулагыңа күмүш сырга

Амброз БИРС,
америкалык жазуучу
(1842–1914)

АФОРИЗМДЕР

Шайлоо: өлкөндүн түбүнө жетүүнү турмушка ашыруу жана укугу эркин жарандардын мээсин айлантуу.

Парламент: мыйзам алмаштыруу үчүн убактылуу башы бириккендердин тобу.

Оппозиция: өз бийлегенин жасаган өлкө башындагыларды тарамыштан тиштеп турган күч.

Чегара: көз алдыга бирөөсү башка, бирөөсү дагы башканы элестеткен эки өлкө ортосундагы сызык.

Дипломатия: өз мекенинен жыргалчылыгы үчүн калп айттырган патриоттордун искусствосу.

Саякат: коколой баштын кызыкчылыгы үчүн коомдук иш менен шугулдануу.

Кудайсыздык: дүйнөдөгү улуу диндердин негизгиси.

Адамгерчиликсиздик: адам сыягынын анык белгиси.

Мээ: баарын биз жасап атабыз деп ойлогон булчуң эт.

Келечек: ишибиз илгерилеп, досторго кадырыбыз артып, бакытка балкыган учур.

Сыпайыгерчилик: эки жүздүүлүктүн жеткен чеги.

Согуш: тил менен чечилбеген саясый түйүндү тиш менен чечүү.

Жыл: 365 жолу көңүлүндү сууткан балээ.

Күндөлүк: жасаган жана ойлогон иштеринди кийин окуганда бетин кызарбаш үчүн эрксизден кагазга түшүргөн андазалар.

Берешен: айрым учурда алкымын тыйган адам.

Кекирейме: башкалардын эмес, өзүнүн гана кебине түргөн адам.

Тааныш: өзүбүзгө карыз акча сураганга көзүбүз жеткен, бирок өзүбүз ага карыз акча бергенге ишенбей турган адам.

Кечирим суроо: кийин да жазып-таяр ишиндин алдын алууга көрүлгөн кам.

Чечен: бейакылдарга акты ак, ал эмес караны да аппак деп ишендирген адам.

Макал-ылакап: кемакылдар кемирчү сөөк.

Сулуулук: ойношунун оозун ачырып, күйөөсүн кызганычтан чочулаткан зор күч.

Көралбастык: өзүндөн өйдө тургандардын артыкчылыгына ичин сыйрылган эле табигый сезим.

Никелешүү: бактылуу күндөрдү артка калтырган саат.

Чечкиндүүлүк: көзүң жеткен максат үчүн көк бет болуу.

Көк беттик: көзүң жетпеген максат үчүн чечкиндүү көрүнүү.

Кеңеш: кээде сокур тыйынга күнүң түшкөндөй кеп.

Көк мээ: көз карандысыз күчтүү интеллектуалы менен азап чеккен өзгөчө адам.

Көптү билемдик: көңдөй башка көрүнгөн китептен жыйналган ыпырсыпыр.

Аялдын кучагына кабылсак да, аттиң, колуна түшүп калбасак кандай сонун болмок!

Аял менен түлкү канчалык алсыз болбосун, баары бир артыкчылыктарын көрсөтөт.

Алдында шараптын бош бөтөлкөсү турган аял беделинен тез айрылат.

Эгерде сыркоолоп калсаңыз, душмандарыңызды кечиргенге шашылыңыз: кокус дартыңызга шыпаа болуп калгысы бардыр.

Сага операция жасайбыз десе, эң мурда короо-жайыңды иретке келтиргенге шымалан. Тырбаландап атып, айыгып кетишиң ажеп эмес.

Орусчадан оодарган
Олжобай Шакир

АДАБИЯТ ЖАҢЫЛЫКТАРЫ

Маданиятка марттык

Маданият кызматкерлеринин күнүнө арналган жыйын 2-ноябрда Т.Сатылганов атындагы улуттук филармонияда салтанаттуу өттү. Ага мурдагы мамлекет башчыларынан айырмаланып президент Р.И.Отунбаева катышып, маданият кызматкерлерин майрамы менен куттуктап, алдыда белгиленип жаткан бир катар мамлекеттик иш-максаттарды ачыкка чыгарды.

Президенттин айтуусунда эмки жылы маданият кызматкерлеринин маяналары жогорулашы мүмкүн. Ал боюнча каржылоо маселеси өткөн жылкы өкмөт тарабынан белгиленип, бюджет бекитилгендиктен маяналарды азыр жогорулатуу мүмкүн эмес.

Маданият кызматкерлери менен катар жалпы коомчулукту кубанткан кабар: республикадагы китепканалардын фондунун көбөйтүлөрү болду. Б.а. китепканалар жаңы китептер менен толукталып, окурмандар үчүн жакшы шарт түзүлөт. Анткени мамлекет башчысы айткандай кийинки жылдары мурда эң окурман кыргыз журтчулугу адабий чыгармаларды дээрлик окубай калышты. Ал – чындык. Анын эң башкы себеби китептер айылга жетпейт, сатылбайт жана кымбаттыгынан, кирешесинин аздыгынан китеп сатып алууга каражаттары жетишсиз. Демек, китепканаларды күчөтүү, сатыкты кеңейтүү менен гана оор абалдан чыгууга болот. Бул багытта иш алып баруучу китеп сатуу мамлекеттик тармагы таланып, жоюлуп кеткен. Кийинки он беш жыл-

дан бери Кыргызстанда, Бишкекте бир гана «Нуска» китеп дүкөнү кыргыз тилиндеги китептерди сатып жатат. Анан кайдагы мамлекеттик кыргыз тилин өнүктүрүп, элибиздин рухий казынасын арттыруу тууралуу сөз болсун?! Авторлор болсо китептерин эң окурман журту жашаган айылдарга жеткирип, сатуу мүмкүнчүлүгүнөн небак биротоло ажыраган.

Р. Отунбаеванын айтуусунда жаш таланттарга да туруктуу колдоо көрсөтүлө баштамакчы. Ошондой орошон иш-аракет гана маданият, адабиятыбыздын, демек, элибиздин эртеңки рухий байлыгын, интеллектуалдуу, улуттук келечегин сактап кала алары чындык.

Салтанаттуу жыйында мамлекет башчы 25 маданият кызматкерлерине мамлекеттик сыйлыктарды салтанаттуу тапшырды. Алардын арасында жалгыз «Эл акыны» наамы (соңку 3 жылда бир да калемгерге мамлекеттик сыйлык, наам ыйгарылган эмес) журналыбыздын активдүү авторлорунун бири, кашкөй акын Сүйөркул Тургунбаевге ыйгарылды. Албетте, акын агабыздын кечигип болсо да жогорку наамды алуусуна журнал жамааты да кубанып, куттук айтат.

Келерки жыл «Китеп жылы» болобу?

Эмки, 2011-жылдын «Китеп жылы» болуп калуусу толук мүмкүн. Бул тууралуу президент Р.Отунбаева демилге көтөргөнү жатканы билинди. Ал, өлкөнүн китеп тармагын турукташтыруу боюнча долбоор даярдатып, китепти көтөрүү жана ага үгүттөө иштери боюнча Улуттук программа даярдатып, талкууга койду. Өлкөбүздүн билим, маданият жана адабиятын өнүктүрүү боюнча жаңы иш-чаралардын катарында китеп тармагын өнүктүрүү башкы маселелерден болуп саналат.

Т.Мадылбай АКШда

2010-жылдын 13-ноябрында, АКШнын Вашингтон шаарындагы Мамлекеттик Департаментинде дүйнөнүн ар өлкөсүнөн келген жазуучуларды кабыл алуу болду. Алардын арасында Кыргызстандан барган жазуучу Турусбек Мадылбай да катышты.

Жолугушууда жалпы эле маданият, анын ичинде дүйнөлүк адабияттын азыркы абалы тууралуу сөз козголду. ЮНЕСКО тарабынан чогултулган жазуучулар тобу АКШ мамлекетине меймандостугу үчүн

ыраазычылыгын билдирип, өздөрүнүн айрым каалоолорун айтты. Азыркы учурда маданий жана диний маселелерди бүгүнкү күндүн өлчөмү менен наркын аныктоо, анда адабият менен саясаттын орду жөнүндө да пикирлер айтылды. Мисалдап айтсак, Батышта ар бир эле мусулманды душман катары карап, анын ар бир кыймылы, салты, үрп-адаттарын терс кабыл алуу басымдуу орун ээлейт дешти Пакистандын жана Египеттин жазуучулары. Ислам дүйнөсүн тынымсыз жаман аттуу кыла берүүгө тыюу салыш керек.

Кыргыз жазуучусу болсо дүйнөнүн бүт өлкөлөрүнө, анын ичинде АКШга дагы бири-бирибизге чыныгы маданий байлыктарды көрсөтүп турууну сунуштады. «Бизге Терминатор, Рокки, супермендерди «жөнөтө» бербей, жазуучу менен илимпоздорду жиберип турсаңар, маданиятыбызга жакшы болор эле, — деди Турусбек Мадылбай. — Мен үлгү көрсөтүп, эки жылдан бери үйүмдө балдарыма кошуп Том Сойер менен Хек Финнди тарбиялап өстүрүп жатам...»

АКШнын Мамлекеттик Департаменти жакшы пикир, каалоолору үчүн жазуучуларга ыраазылыгын билдирип, ушундай эл аралык маданий жолугушуулар дүйнөлүк адабиятты өнүктүрүүгө өз салымын кошот деген үмүтүн айтты.

Китептер китепканаларга

Өлкөбүздө көтөрүлгөн демилгеге ылайык экс-билим берүү министри И.Болжурова өзүнүн жеке китепканасынан 200дөн ашуун китепти Аламүдүн районундагы Чоң-Арык орто мектебинин китепканасына өткөрүп берди. Эми анын көркөм, илимий жана педагогикалык, окуу-методикалык китептери окуучулар үчүн кызмат кылат.

Мындай жөрөлгөнү эки жыл мурда драматург М.Тойбаев да жасаган эле. Эмки кезек кимде?

«Гүлистан» кыргызча чыкты

Азербайжандын көрүнүктүү акыны Бахтияр Вахабзаденин мыкты чыгармаларынын бири «Гүлистан» азери жана кыргыз тилдеринде 1000 нуска менен жарык көрдү. Аны таланттуу жаш акыныбыз Алтынбек Исмаилов ишке ашырды. Демөөрчүсү Түрк тилдүү мамлекеттердин саясатын колдоо фонду.

Фонддун президенти Нусрет Мамедовдун айтуусунда жакында «Чыңгыз Айтматов: мен Манастын уулумун» аттуу китеби да кыргыз тилинде жарык көрөт.

Г.Маркес алты жыл «унчукпай»...

Атактуу колумбиялык жазуучу, Нобель сыйлыгынын 1982-жылдагы адабият боюнча лауреаты Габриель Гарсиа Маркес соңку, алты жыл бою «унчукпоосунан» кийин өзүнүн сөздөрү камтылган жыйнагын жарыкка чыгарды. Анда романчынын Сапакир шаарындагы мектепти 1944-жылы аяктап жаткандагы сөзүнөн тартып, адабият, журналистика, киноискусство, саясат тууралуу 2007-жылга чейин айткан сөздөрүнө чейинки 22 тест камтылган.

Соңку жылдары 83 жашар дүйнөлүк алкактагы жазуучу адабияттан кеттиби, же... деген күмөндүү суроолор кызуу айтылып келген эле, эми анын «Биз августта көрүшөбүз» аттуу романынын үстүндө иштеп жатканы белгилүү болуп, окурмандарынын санаасын тындырды. Бирок жазуучу чыгармасы качан жарыкка чыгарын ачык айткан жок деп билдирен Efe агенттиги.

Обама китеп жазды

АКШ президенти Барак Обаманын «Сен жөнүндө ырдаймын: кыздарыма багыштоо» аттуу китеби 500 миң нуска менен жарык көрдү. Үч жаштан жогорку балдарга багышталган ал китепте АКШнын 13 атактуу инсандары туурасында автордун эки кызына берген суроолору жана аларга өзүнүн берген жооптору камтылган.

Эгерде китепке дагы суроо-талаптар болсо кайрадан басылып чыгары да айтылды.

Гонкур сыйлыгы ыйгарылды

Франциянын адабий эң абройлуу Гонкур сыйлыгы 2010-жылдагы ээсин тапты. Ал, Мишель Уэльбек аттуу жаш жазуучуга «Карта жана аймак» аттуу романы үчүн ыйгарылды. «Гонкур академиясынын» академиктери «Друан» ресторанына чогулуп, болгону 1 мүнөт 29 секунд гана сүйлөшүү менен сыйлыктын ээсин таап коюшту.

Уэльбек 1998, 2005-жылдары да ушул сыйлыкка сунуш кылынган болчу.

Бул атактуу сыйлык бир адамга бир гана жолу ыйгарылат. Бирок ал салтты түбү орус Ромен Гари бузган болучу: ал 1956-жылы сыйлыкты жеңип алып, Эмиль Ажар аттуу жашыруун ысым менен 19 жылдан кийин кайра катышып, лауреат болгон. Ал «алдоосу» кийин билинип калган, бирок кеч эле.

Бир кылымдан ашык мезгил ичинде орустардан Андрей Макин гана Гонкур сыйлыгына ээ болгон. Анын «Французча керээз» аттуу китеби 30дан ашык тилдерге которулган.

